

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

obor Moderní dějiny

Martin Čížek

**Vojensko-politické aspekty sovětské invaze
do ČSSR v srpnu 1968**

Disertační práce

Praha 2013

Autor práce: **Mgr. Martin Čížek**
Školitel: **Prof. PhDr. Michal Reiman, DrSc.**
Rok obhajoby: **2013**

Bibliografický záznam

ČÍŽEK, Martin. *Vojensko-politické aspekty sovětské invaze do ČSSR v srpnu 1968*, Praha 2013. 245 s. Disertační práce Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, obor Moderní dějiny. Školitel Prof. PhDr. Michal Reiman, DrSc.

Abstrakt

Práce se zabývá vojensko politickými důvody snahy Sovětského svazu dlouhodobě rozmístit své jednotky na československém území a s tím spojenými příčinami vojenského zásahu pěti armád Varšavské smlouvy proti ČSSR na pozadí celkové mezinárodně politické situace. Mezi nejdůležitější patří vojensko strategická situace ve střední Evropě v 60. letech, problematika jaderných zbraní a jejich nosičů. Samostatná kapitola je věnována sovětským pokusům o rozmístění svých jednotek na území ČSSR ještě před operací *Dunaj*. Závěrečná kapitola se zabývá reorganizací ČSLA, vytvořením CGV a reakcí NATO na změněnou koncentraci vojsk na hranicích obou bloků.

Abstract

The aim of the dissertation is to explain the military-political reasons behind the long-term attempt of the Soviet Union to deploy its units on Czechoslovak territory, as well as the root cause of the military operation against Czechoslovakia which was carried out by the five member armies of the Warsaw Pact. One of the main reasons for this was the military and strategic situation in Central Europe in the 1960's, and also the issue of nuclear weapons and their carriers. A separate chapter is dedicated to Soviet attempts to deploy its units on Czechoslovak territory prior to Operation Danube. The final chapter deals with the reorganization of the CPA, the establishment of the CGV and the NATO reaction to the change in the strenght of armed forces present on the border of the two Blocs.

Klíčová slova

Sovětská intervence, Sovětská armáda, ČSLA, pražské jaro, Varšavská smlouva, NATO, jaderné zbraně, CGV, operace Dunaj, 1968.

Keywords

Soviet intervention, Soviet Army, Czechoslovak People Army, Prague Spring, Warsaw Pact, NATO, nuclear weapons, CGV, Operation Danube, 1968

Rozsah práce

Počet znaků včetně mezer: 390 659 vlastního textu, 74 772 poznámek pod čarou, 145 870 příloh.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

Ve Žďáře nad Sázavou dne 3. dubna 2013

.....
Martin Čížek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému školiteli Prof. PhDr. Michal Reiman, DrSc. za vedení, připomínky a podněty k disertační práci. Taktéž pracovníkům VHÚ-VHA a ÚSD za zpřístupnění materiálů potřebných ke zpracování tématu práce.

Obsah

Úvod	2
Použité zdroje	8
1. Postavení ČSLA v rámci Varšavské smlouvy	14
1.1 Geostrategický rozměr	14
1.2 Přístup sovětského generálního štábu ke spojeneckým armádám	16
1.3 Operační plány	20
1.4 Změny v organizaci ČSLA v letech 1960 až 1967	35
1.5 Vojenská cvičení	38
2. Výstavba jednotek ČSLA pro nasazení jaderných zbraní	42
2.1 Raketové komplety	43
2.2 Stíhací bombardéry	46
2.3 Sklady	48
3. ČSLA pod vlivem změn 60. let	58
3.1 Údajné pokusy o vystoupení ČSLA na podporu A. Novotného	61
3.2 Změny v ČSLA po lednu 1968	65
3.3 Memorandum a Akční program ČSLA	72
4. Snahy o umístění sovětských vojsk na území ČSSR	79
4.1 První pokusy	79
4.2 Mezinárodní vlivy na sovětský přístup	85
4.3 Zvyšování sovětského tlaku na rozmístění vlastních jednotek	93
4.4 Květnový pokus o nenásilné rozmístění sovětských vojsk	97
4.5 Cvičení Šumava	105
4.6 Jednání v Čierné nad Tisou	125
4.7 Operace Dunaj	130
5. Vytvoření sovětské Střední skupiny vojsk	145
5.1 Politická jednání	145
5.2 Změny v ČSLA	151
5.3 Vznik CGV	163
Závěr	168
Přílohy	174
Резюме	232
Použité zkratky	237
Prameny a literatura	239

Úvod

„Po Čierné a Bratislavě jsem viděl, že soudruh Dubček a Černík si uvědomují nebezpečí a počítají s nutností odstranit je. Nevěděl jsem o konkrétních slibech či závazcích, ale věděl jsem, že linie udržet přátelství s SSSR a socialistickými zeměmi se daří a že se uplatňují i tendence postupně se zbavit nebezpečí zprava.

Myslím si, že sovětští soudruzi trochu přeceňovali toto nebezpečí. My tu žijeme, jsme také komunisté – já od šestnácti let – a u nás být komunistou a přítelem SSSR bylo vždy jedno.

Když k nám přišla vojska, nikdo z komunistů to nemohl pochopit. [...]

Plně chápu, že sovětští soudruzi chtějí garance, že Československo se bude normálně vyvíjet v socialistickém táboře, bude likvidována antisovětská a antisocialistická propaganda a budou provedeny i některé personální změny.

To vše ale bylo možné i bez vojenského vměšování.¹

Gustáv Husák 23. srpna 1968 na jednání v Moskvě

Jak z uvedeného citátu symbolu normalizace vyplývá i tehdejší československé vedení si uvědomovalo, že změny v Československu probíhající během pražského jara nebyly dostatečným důvodem pro ozbrojený zásah pěti států Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem. Jaké byly tedy hlavní podněty, které působily na sovětské rozhodování, a proč bylo právě vybráno násilné, vojenské řešení?

Tématem této práce je představení hlavních vojensko politických důvodů snahy Sovětského svazu dlouhodobě rozmístit své jednotky na československém území a s tím spojenými příčinami vojenského zásahu části armád Varšavské smlouvy proti Československu na pozadí celkové mezinárodněpolitické situace, do které se pokusím téma zasadit. Z větší části se mezi ně řadí podněty, jež jsou ve starších pracích zabývajících se událostmi spojenými s pražským jarem opomíjeny, případně zmiňovány jen jako náhodné, podružné výsledky sovětského postupu vůči ČSSR v srpnu 1968. Sovětský svaz projevoval zájem o trvalé rozmístění svých jednotek v Československu již

¹ Československý záznam o jednání mezi československou delegací vedenou L. Svobodou a sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem v Kremlu 23. srpna 1968, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 251–252.

od druhé poloviny 50. let 20. století² a své úsilí, jehož nedílnou součástí byl i výrazný politický, vojenský a ekonomický nátlak zintenzivnil v polovině 60. let. Tedy ještě před začátkem změn v KSČ a uvolnění ve společnosti nazývaným pražským jarem, kterých Sovětský svaz následně využil při svém nátlaku na Československo společně s dalšími záminkami a odůvodněními svého postupu.

Když jsem v roce 2005 připravoval úvodní teze k disertační práci, která se měla zabývat sovětským pohledem a důvody pro intervenci, zdálo se, že na základě právě uzavírané dohody mezi Ruskou federací a Českou republikou dojde k výraznému zpřístupnění ruských archivů a materiálů k událostem roku 1968 v ČSSR. Bylo jasné, že přímo k uvolnění vojenských plánů na zásah v Československu nedojde – to nedělá žádná velmoc, protože přístupy k plánování mají setrvačnost. USA ani NATO také nezpřístupnily své plány z doby studené války – co kdyby se náhodou někdy mohly hodit. Ale vysvitla naděje, že by bylo možné získat důvodové zprávy a různé podklady připravované sovětským generálním štábem a ministerstvem obrany pro politické vedení a naopak jeho požadavky na armádu. Avšak záhy se realita ukázala jako výrazně odlišná. Uvolněné materiály patřily ke stejnému typu jako již dříve poskytnuté, případně bylo ruské straně jasné, že jsou již k dispozici z archivů v jiných státech.³ Jejich převážná část se týká rozhovorů s lidmi pracujícími na ambasádách, v médiích, kultuře apod., a byť doplňují obraz každodennosti pro mé téma jsou nepoužitelné. Asi nejkurióznějším nabízeným dokumentem se stala smlouva o nákupu československých cvičných letadel Aero L-29 Delfín, nejspíš se v Rusku domnívali, že byla třeba ztracena při povodních v roce 2002. Uvolnili i některé dokumenty k mezinárodním vztahům – ale také ty se týkaly takových „převratných“ informací, jako že v Argentině se invazí „pětky“ do Československa, natož pražským jarem, nezabývali. K několika poskytnutým dokumentům vojenské povahy patřila hlášení o morálně-politickém stavu jednotlivých zúčastněných armád. Podobně zaměřené materiály mají k dispozici i ruští historici, což se odráží i v nedávno vydávaných ruských edicích dokumentů.⁴

² Protože drtivá většina událostí se vztahuje k 20. století, nebudu toto dále uvádět, pouze v případě, že by tomuto bylo jinak.

³ Je to patrné i ze sborníku dokumentů Vondrová, J., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/4, Praha–Brno 2011, ve kterém byly zveřejněny další uvolněné dokumenty ÚV KSSS z let 1966–1969.

⁴ Zdanovič, A. A. – Laškul, V. F. – Morukov, J. N. – Tortov, J. Ch., Čechoslovackije sobytija 1968 goda glazami KGB i MVD SSSR, Moskva 2010.

Bylo tedy zřejmé, že se budu muset spolehnout především na zdroje přístupné v českých archivech, abych se držel zadaného tématu vojensko politických otázek roku 1968, zaměřil jsem se především na Československou lidovou armádu a jakými změnami v 60. letech procházela. Stejný nápad měli ale také další historici, kteří na rozdíl ode mne byli rychlejší.⁵ Protože jsem nedošel k odlišným závěrům a opakoval bych již publikované, musel jsem s využitím již prostudovaných materiálů cíl své disertace bez nutnosti měnit její téma opět poupravit.

Hlavním tématem práce jsou vojensko-politické důvody a příčiny snah Sovětského svazu o rozmístění svých jednotek na území Československa a následného vojenského zásahu části armád Varšavské smlouvy proti Československu na pozadí celkové mezinárodně politické situace, do které se pokusím téma zasadit. Za mezinárodní situaci se považují události, jež se nějakým způsobem odrazily v rozhodování aktérů československé krize roku 1968, nejen vnitroblokové, na které je v mnoha pracích mezinárodní politika zužována. Důležitým faktorem byl také přístup tehdejších československých politických a vojenských špiček k vojensko-politickým otázkám.

K oběma tématům již také byly vydány knihy a články, kterých využiji a jež doplním o postřehy z vlastního výzkumu. Na rozdíl od vnitropoliticko ideologických důvodů a záminek je u těch vojenských výrazně menší pramenná základna především proto, jak jsem již výše popsal, Ruská federace i po 45 letech stále odmítá odtajnit a zpřístupnit dokumenty důležité pro pochopení sovětského rozhodování, nejen ideologické povahy. Jsem si proto vědom, že některé vývody jsou pouze analogiemi a logickými předpoklady založenými na „nepřímých důkazech“. Avšak to není důvodem nezabývat se jimi.

Vnitropolitické a ideologické důvody a záminky vstupu vojsk Varšavské smlouvy byly již důkladně rozebrány, což je dáno i množstvím archivních dokumentů s touto tematikou, které byly od 90. let odtajněny a poskytnuty historikům ke zpracování. Přestože někteří autoři uvažují také o dalších důvodech, drží se i zahraniční literatura, ať již přímo zaměřená na události v Československu kolem roku 1968, na osobnosti nebo šířeji se zabývající obdobím studené války, teze, že hlavním důvodem k zásahu byly vnitropolitické změny v ČSSR.⁶ Protože o vnitropolitické situaci a politickém nátlaku přes různá jednání,

⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I a II, Praha 2008 a 2010; Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007.

⁶ Jedná se např.: Andrijanov, V. I., Kosygin, Moskva 2003; Bracke, M., Which Socialism, whose Détente, Budapest – New York 2007; Mayers, D., The Ambassadors and America's Soviet Policy, New York 1995; Medvědév, R. A., Andropov, Moskva 2006; Mlečin, L. M., Brežněv, Moskva 2008; Rogoza, S. L. – Ačkasov,

případně o občanském odporu proti invazi, bylo česky vydáno již množství prací,⁷ nebudu se jimi podrobněji zabývat, pouze je zmíním s odkazem, kde se čtenář s touto tematikou může více seznámit.

U řady autorů dochází dle mého názoru k výraznému přeceňování pražského jara a sovětskou propagandou představovaných zdůvodnění. Vojenské důvody buď zcela opomíjí, nebo je považují za podružné a jejich další důsledky za náhodné. Je to pochopitelné, i z hlediska zpřístupněných materiálů. Především dokumenty poskytované z Ruska jsou pravděpodobně cíleně vybírány a uvolňovány tak, aby tyto aspekty a tehdejší propagandistické teze podporovaly. Dalším důvodem je, že většina autorů, kteří se od začátku 90. let otázkou pražského jara zabývají, tyto události přímo prožila. Často došlo k narušení jejich kariéry v zaměstnání nebo – u těch mladších – k prudké změně očekávání, které s uvolňováním a změnami ve společnosti spojovali. Během roku se od podzimu 1968 v ČSR, o něco méně v SSR, vrátila situace ve společnosti o nějakých deset let zpět. V průběhu pražského jara došlo ke zrychlení vývoje, ve srovnání s obdobím prezidenta Antonína Novotného, které by se dalo označit za „plíživou reformu“, ale reálně na obyvatele více působil šok z prudkého zvratu. Postupné uvolňování v desetiletí před srpnem 1968 je možné dobře dokumentovat na kultuře, pro širokou veřejnost především ve filmu, kde se také projevilo nejvíce, včetně zrušení cenzury. Avšak pro případnou kritiku nejvyšších politických a státních představitelů československých i ostatních socialistických států odbourání cenzury zcela neplatilo, protože bylo stále možné aplikovat jiné platné právní normy a na jejich základě občany kritizující nejvyšší představitele stíhat. Především to platí o Trestním zákonu z roku 1961.

Na druhé straně se vyskytují práce, které prosazují jen čistě vojenské důvody, případně jako hlavní příčinu uvádějí jen jeden, a to rozmístění jaderných zbraní v Československu. Hlavním propagátorem je historik Jiří Fidler.⁸ Přínosem je, že přiměl historiky, aby se více

N. B., *Zasekrečennye vojny 1950–2000 gg.*, Sankt Petěrburg 2003; Skilling, H. G. (ed.), *Czechoslovakia 1968–1988*, London 1991; Williams, K., *The Prague Spring and its Aftermath*, New York 1997.

⁷ Např.: Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998; Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007; Benčík, A. – Pecka, J., *Varšavská čtyřka proti Československu 1968*, Praha 1998; Čížek, R., *Ztracené archivy 1968 – 21. srpen 1968 v ulicích Prahy*, Praha 2011; Kural, V., *Československo roku 1968*, Praha 1993; Macek, J. a kol., *Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968*, Praha 1990; Novotník, J. – Chrástil, S. (ed.), *Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády*, Praha 2002; Pauer, J., *Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy*, Praha 2004; Pazderka, J., *Invaze 1968 – Ruský pohled*, Praha 2011; Pecka, J., *Spontánní projevy pražského jara 1968–1969*, Brno 1993; Pecka, J. – Prečan, V. (ed.), *Proměny pražského jara*, Brno, 1993; Vaněk, M. – Urbášek, P., *Vítězové? Poražení?*, Praha 2005.

⁸ Fidler, J., *21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese*, Praha 2003; Fidler, J., *Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968*, Praha 2010 (disertační práce).

zabývali i jinými důvody než vnitropolitickými změnami v ČSSR. Dříve již tuto otázku nastínil ve svém článku Jaroslav Dvořák.⁹

S velmi kontroverzní tezí o důvodech sovětského zásahu v Československu přišel Vladimír Čermák.¹⁰ Hlavním důvodem měla být *psyop* vedená zpravodajskými složkami, především izraelskou pro odvrácení pozornosti Sovětského svazu od pomoci muslimským zemím na Blízkém a Středním východě. Je samozřejmé, že v rámci sovětské mezinárodní politiky hrály roli i události v této oblasti, ale pro reálné hodnocení vlivu zpravodajských složek je situace v přístupu k podkladům ještě horší. Navíc zpravodajská činnost různých států je často směřována tak, aby vyrušila činnost druhého státu.

Rozdílnost přístupu historiků souvisí především s oblastí, v jaké si jsou jistější a kterou se důkladněji zabývají. Když se někdo profiluje ve stranických a politických záležitostech, zdají se mu vojenské důvody jako například snaha o rozmístění jaderných zbraní apod. jako málo důležité pro zahájení invaze, naopak těm, kdo se zabývají vojenskou historií a technikou, mezi ně se řadím i já, se jeví nepochopitelným uvádět například zrušení cenzury jako důvod pro rozjetí tak rozsáhlé vojenské operace, jakou byl *Dunaj*. Navíc po dosažení „správného“ loajálního vedení státu by se mohla intervenční vojska stáhnout, jako v podobných případech vojenských zásahů a ne se „dočasně“ usadit.

Pokud se v 90. letech a na začátku 21. století v Česku vydané práce věnovaly vojenské problematice, většinou se opět držely jen vnitřní morálně-politické situace v zúčastněných armádách, případně ohlasu ve společnosti, ale autoři se neodvážili o širší zapojení do mezinárodního kontextu.¹¹

Mezinárodními vlivy na rozhodování sovětských vůdců a rozdílnými přístupy k řešení pražského jara se zabýval již v 70. letech Jiří Valenta¹² a sovětskou politikou v letech 1964 až 1991 Karel Durman.¹³ Pohledem a reakcí Západu na události v Československu v roce 1968 se ve svých pracích v nedávné době zabýval Vít Fojtek.¹⁴ Touto problematikou se více zabývají zahraniční autoři.¹⁵

⁹ Dvořák, J., Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968, *Soudobé dějiny 4–5/1994*, s. 591–597.

¹⁰ Čermák, V., *Operace srpen 1968*, Praha 2011.

¹¹ Benčík, A., *Operace „Dunaj“*. Vojáci a Pražské jaro 1968, Praha 1994; Madry, J., *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994; Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996; Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998.

¹² České vydání Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1991.

¹³ Durman, K., *Útěk od praporů*, Praha 1998.

¹⁴ Fojtek, V., *U.S. foreign policy and the 1968 soviet invasion of Czechoslovakia in an international context*, Praha 2006 (disertační práce); dále např. články téhož autora: *Bonn's Complex Relations with Washington as a Background for West German Policy towards Czechoslovakia in 1968*, *Kosmas: Journal of Czechoslovak and Central European Studies 2/2007*, s. 46–67; „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na

Další již poměrně dobře zpracovanou oblastí jsou právní otázky, především spojené s právním postavením Střední skupiny vojsk v Československu, jurisdikcí a s řešením náhrad za způsobené škody.¹⁶ Také pro roli ministerstva vnitra, které především za přispění skupiny kolem Viliama Šal'goviče výrazně pomohlo interventům, jsou již k dispozici vydané publikace.¹⁷

Je samozřejmé, že při rozhodování sovětského vedení hrály roli důvody politické i vojenské. Muselo samozřejmě zvažovat i negativní ohlas, náklady a politické ztráty způsobené invazí. Případně, zda českoslovenští soudruzi začnou konečně jednat tak, jak slibovali a jak si ti sovětští přáli. Politické důvody, tzn. zvýšení svého vlivu na vnitřní dění v Československu, byly již v některých z výše uvedených publikacích zpracovány, proto se ve své práci budu primárně věnovat těm vojenským.

Strategickou situací v rozdělené Evropě v době studené války, postavením ČSLA v rámci Varšavské smlouvy a sovětským přístupem k ní v 50. a 60. letech 20. století se zabývám v první kapitole. Ústřední otázku ve vojenském myšlení a plánech obou stran v 60. letech hrály jaderné zbraně, jejich nosiče a problematika jejich umístění a kontroly, proto jim věnuji celou druhou kapitolu.

Pro Sovětský svaz bylo velmi důležité, aby rozmístění jeho vojsk, o kterém bylo rozhodnuto ještě před začátkem pražského jara, proběhlo co možná nejpoklidnější cestou. Z tohoto hlediska bylo nutné, aby se na rozhodujících místech, tzn. na pozicích prezidenta a čelních představitelů Ministerstva národní obrany ČSSR a Generálního štábu ČSLA nacházeli jemu oddaní lidé, kteří nepřipustí případné vystoupení ČSLA proti Sovětské armádě. Situace a změny v československé armádě jsou tématem další kapitoly.

Čtvrtá kapitola se věnuje snahám o rozmístění sovětských vojsk v Československu, které se datují již od poloviny 50. let, a mezinárodním vlivům, jež Sovětský svaz vedly k tomuto rozhodnutí. Starší „nabídky“ na posílení obrany jsou jen zmíněny, více se zabývám snahami z roku 1968 od pokusů o méně nápadný a nenásilný „dočasný pobyt“ až po vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa v rámci operace *Dunaj*.

československou krizi v roce 1968, *Český časopis historický* 3/2008, s. 562–597; West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia, *Studia territorialia* 5/2003, s.17–48.

¹⁵ Jako příklady lze uvést: Faure, J., *Americký přítel*, Praha 2006; Kovrig, B., *Of Walls And Bridges*, New York 1991.

¹⁶ Císař, J., *Vývoj československého zákonodárství v letech 1968–1970*, Praha 1995; Daněk, J., *Poznámky k právnímu souvislostem pobytu sovětských vojsk na území Československa 1968–1991*, Praha 1995; Jičínský, Z., *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, Praha 1992.

¹⁷ kol.: *Bezpečnostní aparát, propaganda a pražské jaro: Sborník k mezinárodní konferenci*, Praha 2009; Žáček, P., *Odvracená tvář pražského jara*, Cheb 2010.

Poslední kapitola se zabývá politickými jednáními a změnami v organizaci ČSLA nutnými pro vytvoření sovětské Střední skupiny vojsk a krátce je nastíněna reakce NATO na výraznou změnu v dislokaci a koncentraci vojsk Varšavské smlouvy na hranici mezi bloky ve střední Evropě.

Použité zdroje

K nejdůležitějším použitým zdrojům pro předkládanou disertační práci patří dokumenty publikované v ediční řadě *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Protože je samozřejmé, že všechny písemné archiválie do nich nemohly být zapracovány, případně se zdáli autorům nedůležité, nebo některé části vypustili, což vždy uváděli, další prameny jsem získal především ve Vojenském historickém archivu (fondy generálního štábu a ministerstva národní obrany z let 1966 až 1970), v menší míře pak v Národním a Státním ústředním archivu.

Ediční řada *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970* vydaná Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR je polytematická, založená na kombinaci chronologického a věcného (institucionálního) hlediska v časovém rozpětí let 1967–1970. Tematika jednotlivých dílů je následující: 1. spontánní projevy pražského jara, 2. občanská společnost, 3. Národní shromáždění v srpnu 1968, 4. mezinárodní souvislosti československé reformy, 5. federalizace československého státu, 6. vojenské otázky československé krize, 7. ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období pražského jara, 8. výkonná moc (vláda a prezident), 9. politický systém (KSČ a KSS), 10. hospodářská reforma, 11. letáky roku 1968. Pro předkládanou disertační práci jsou nejdůležitější svazky 4 a 6.

Sborník dokumentů k mezinárodním souvislostem československé reformy představuje hlavní vnější vlivy i odrazy československé reformy v evropském prostoru a v USA. Jasnou převahu mají dokumenty odrážející nejrůznější aktivity tzv. partajní diplomacie, která uvnitř sovětského bloku ve vzájemných kontaktech jeho členských států hrála téměř výlučnou roli. Touto skutečností je poznamenána i část pramenů československého ministerstva zahraničních věcí a zastupitelských úřadů ve státech Varšavské smlouvy, které se nedokázaly a pravděpodobně ani nemohly oprostít od ideologických frází používaných v sovětské sféře vlivu. Odráží se zde prorůstání stranického a státního prvku. Pro Sověty to znamenalo spolehlivější řízení a koordinaci společného postupu proti československému tažení pěti států Varšavské smlouvy. Sborník se tedy nevěnuje zahraničněpolitickým aktivitám ČSSR v jejich celku, ale představuje jen tu část, která

v letech 1967 až 1970 souvisela s pražským jarem a jeho potlačením. Centrem zájmu editorů se staly pouze ty stránky československé zahraniční politiky, které vyvolaly ostrou kritiku postavenou na tvrzeních, že Československo údajně porušuje závazky vůči Varšavské smlouvě, nedodrжуje zásadu společné zahraniční politiky, a tím ohroжуje zájmy svých spojenců. Nejedná se tedy o komplexní pohled na československou zahraniční politiku v daném časovém rozmezí.

Sborník o mezinárodních souvislostech československé krize 1967–1970 je rozdělen do tří svazků. Dokumenty jsou chronologicky uspořádané a průběžně číslovány. V prvním svazku jsou obsaženy dokumenty 1 až 109, ve druhém 110 až 175 a ve třetím 176 až 283.

Dokumenty k mezinárodním souvislostem pražského jara se začaly připravovat již v roce 1991 v rámci Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970 s cílem přiblížit dokumenty shromážděné vládní komisí. Původní výběr zpočátku vycházel z domácích dokumentů, teprve postupně byly zařazovány zahraniční, především ze států zapojených do intervence, které v různé míře a době otevíraly své archivy.

Domácí dokumenty byly zařazeny na základě archivního průzkumu fondů z roku 1991, z Archivu ÚV KSČ (nyní uložen ve Státním ústředním archivu) na fond Předsednictvo ÚV KSČ 1966–1971 (02/1) a osobní fond Alexandra Dubčeka (07/15) a v Archivu ministerstva zahraničních věcí na fond depeší. Bohužel dnes již nelze zjistit, jaké písemnosti byly z fondů případně odstraněny.

Zahraníční dokumenty většinou nebyly získány vlastní heuristickou prací českých editorů, ale byly často předány oficiální cestou a většinou jen v kopiích bez údajů o metodě jejich výběru, z jakých archivů a fondů pocházejí. Z těchto důvodů je obtížné zjistit, do jaké míry byl výběr dokumentů kvalifikovaný a reprezentativní. Jednotlivé soubory získaných dokumentů se liší rozsahem i šíří svého záběru, od úzce pojatého archivního průzkumu omezeného na stranické archivy až po poměrně reprezentativní soubory. Dokumenty pocházejí od stranických orgánů a ministerstev zahraničních věcí, národní obrany a vnitra.

Při výběru materiálů se editoři snažili dokumentovat především postoje pěti interventů k pražskému jaru. Stěžejní jsou záznamy z mnohostranných setkání, zprvu i za účasti představitelů Jugoslávie, Rumunska a Československa. Dalším ohniskem jejich zájmu byly postoje USA a evropských států NATO. Základem jsou dokumenty Ministerstva zahraničních věcí ČSSR, které ukazují na zdrženlivé stanovisko Západu k československé reformě, ale i některá nerealistická očekávání s ní spojená.

Cizojazyčné dokumenty (mimo slovenských) jsou přeloženy do češtiny. Dokumenty dochované v československých archivech byly většinou přeloženy již v roce 1968. Editoři je použili bez dalších korektur, protože ne vždy měli k dispozici originál. Pokud provedli nějaké úpravy, upozorňují na ně v poznámce. Jazyk a stylistika dokumentů jsou poplatné době jejich vzniku a jejich autorům; někdy je patrná jejich nízká jazyková úroveň. Stranické materiály se vyznačují frázemi, nejasným jazykem a dokumenty ministerstva zahraničních věcí mají vedle toho tendenci podávat sdělovanou skutečnost co možná nejstručnější formou, která někdy vede k nesrozumitelnosti či vnitřní rozpornosti.

Dokumenty jsou kráceny většinou o pasáže týkající se vnitropolitických otázek. Rozsah krácených částí je udáván v řádcích, při větším rozsahu v normostranách.¹⁸

V šestém svazku věnovaném vojenským otázkám československé krize měli editoři podobný přístup z hlediska jazyka.

Sborník je rozdělen chronologicky do dvou dílů. V prvním je zařazeno 83 dokumentů z období září 1967 až srpen 1968 doplněných 11 přílohami. Druhý obsahuje 91 dokumentů časově spadajících do srpna 1968 až května 1971.

Editoři provedli heuristický výzkum dostupného archivního materiálu (úředních akt, korespondence, memoárů, tisku a tištěných pramenů) v domácích a zahraničních archivech vzniklých z činnosti státní správy, vojenských orgánů, předsednictva ÚV KSČ i jednotlivých osobností. Jednalo se o tyto archivy:

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha – sbírka Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí 1967–1970: xerokopie dokumentů z centrálních archivů a institucí ČR; xerokopie dokumentů z centrálních archivů Ruské federace, Slovenska, Maďarska, Německa, Polska a Bulharska; záznamy rozhovorů s aktéry událostí 1967–1970; pozůstalosti, soukromé sbírky a dary občanů; dokumentace výzkumného projektu Pobyť sovětských vojsk na území Československa 1968–1991.

Státní ústřední archiv, Praha – archiv ÚV KSČ, fondy A. Novotného (AN-CH), A. Dubčeka (07/16), fond G. Husáka, předsednictva ÚV KSČ (02/1), výkonný výbor PÚV KSČ (02/6) a pozůstalost J. Smrkovského.

Vojenský historický archiv, Praha – fond MNO (sekretariát ministra 1968–1970, záznamy z jednání vojenské rady ministra a kolegia MNO, SVI-OMA, GŠ-OS, GŠ-SZS, SBP, státní tajemník MNO, HSPV).

¹⁸ Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1–4/3, Praha–Brno 1995–1997.

Archiv předsednictva vlády ČR, Praha – fondy předsedy vlády O. Černíka a jeho místopředsedů, zejména akta vztahující se ke Smlouvě o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, Praha – soubor depeší zastupitelských úřadů o přípravě vojenské intervence a o reakci světové veřejnosti na 21. srpen 1968, sekretariát ministra.

Archiv Ministerstva vnitra ČR, Praha – fondy MV ČSSR, FMV ČSSR a vojenské kontrarozvědky.

Archiv Ministerstva vnitra SR, Levoča.

Archiv Parlamentu ČR, Praha – zápisy ze schůzí branně-bezpečnostního výboru a z plenárních zasedání NS, fond FS ČSSR 1969.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Praha – vojenská agenda, fond VKPR.

Slovenský národní archiv, Bratislava – vláda ČSSR 1960–1968.

Přes snahu editorů a některých státních institucí se do tohoto svazku nepodařilo získat materiál 8. státně administrativního oddělení ÚV KSČ, do jehož kompetence spadala vojenská agenda. Zvlášť citelná je absence dokumentů z vojenských archivů NDR, PLR a SSSR. Neúplné zpřístupnění archivních fondů a sbírek klade zvýšené požadavky na kritiku pramenů. Za dobovou rétorikou a stereotypními frázemi je nutné hledat skryté podtexty a záměry protichůdných uskupení uvnitř československého armádního velení i v rámci Varšavské smlouvy.¹⁹

Protože ne všechny dokumenty se do archivu dostanou, případně nebyly některé odtajněny, je nutné použít i vzpomínek osob zapojených do tehdejších událostí. Velkou práci v tomto ohledu na začátku 21. století odvedlo výzkumné centrum Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact (Paralelní dějiny NATO a Varšavské smlouvy, dále též PHP), které zastřešuje vědecké ústavy ze západní, střední a východní Evropy a Spojených států zaměřené na moderní dějiny. Jeho hlavním cílem je vytvářet podmínky pro nové pohledy na moderní mezinárodní dějiny prostřednictvím shromažďování a zveřejňování odtajněných státních dokumentů. Centrum sídlí v Curychu a jeho koordinátorem je Vojtěch Mastný. PHP množství získaných dokumentů publikuje na internetu.²⁰ Z České republiky se do projektu zapojil Ústav pro soudobé dějiny.

¹⁹ Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1–6/2, Praha–Brno 1996 a 1999.

²⁰ Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact, <http://www.php.isn.ethz.ch/about/index.cfm>. Členové jsou uvedeni na <http://www.php.isn.ethz.ch/net/index.cfm>.

Pod hlavičkou PHP vznikl projekt rozhovorů s veliteli sloužícími v době studené války, z Varšavské smlouvy se jedná o československé a polské generály. Rozhovory s československými generály (celkem 14) uskutečnil od listopadu 2002 do února 2004 Karel Sieber. Doplňuje je rozhovor s generálporučíkem Václavem Vitanovským pořizený v listopadu 1990, když vypovídal před Komisí pro analýzu událostí let 1967–1970, a s plukovníkem Karlem Štěpánkem pořizeným v březnu 2000 Petrem Luňákem.²¹

Ke shromážděným výpovědím se samozřejmě musí přistupovat opatrně – jedná se o subjektivní výpovědi. Může docházet ke zkreslením nebo i dezinformacím, ať již způsobeným velkým časovým odstupem od událostí – (rozhovory byly pořizovány přibližně 35 let po událostech popisovaných v této práci), nebo záměrnou snahou ukázat se v lepším světle. V některých případech je z rozhovorů vidět, že na některé události se dotazovaní „raději nepamatují“. Za nejcennější informace lze považovat popis činností a událostí, na kterých se sami dotazovaní generálové podíleli, a různost pohledů na jednu a tutéž věc.

Mimo těchto rozhovorů někteří sovětsí a českoslovenští důstojníci sepsali své paměti.²² Také u nich funguje subjektivní hledisko a dochází k upravování si historie k „obrazu svému“; především je to patrné u Aleksandra M. Majorova.

Podobný opatrnější přístup je třeba mít i k ostatní memoárové literatuře. Její důležitost spočívá v tom, že ve většině případů dává pohled na vztahy mezi aktéry a vnitřní fungování organizací, ne jen „podle předpisů“.²³

Výrazně větší obezřetnost je nutná při práci se vzpomínkami politiků, především pokud je zpracovávali ještě v době, kdy měli politické ambice. Jsou součástí politické reklamy a sebe prezentace. Jejich autoři se jimi snažili ještě více ovlivnit čtenáře ve svůj prospěch.²⁴

Ve své práci jsem také použil práce ostatních autorů, kteří se zabývali událostmi roku 1968 v Československu. Stěžejními k vnitropolitickým a vnitroblokovým souvislostem jsou publikace vzniklé především pracovníky Ústavu pro soudobé dějiny. K vojenským otázkám vyšly převážně pod hlavičkou Vojenského historického archivu. Pro pochopení

²¹ <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=15706>

²² Ležžov, I. I., *Daľnij razvėdčik*, Moskva 2005; Majorov, A., *Vtorženije. Čechoslovakija 1968*, Moskva 1998; Pepich, E., *Zamyslenie*, Žilina 1998; Suvorov, V., *Můj život v Sovětské armádě*, Praha 2009; Vacek, M., *Generál studené války*, Praha 2004.

²³ Hájek, J., *Paměti*, Praha 1997; Havlíček, D., *Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968*, Praha 1998; Liehm, A. J., *Minulost v přítomnosti*, Brno 2002; Reiman, M., *Rusko jako téma a realita doma a v exilu*, Praha 2008.

²⁴ Biľak, V., *Paměti V. Biľaka*, Praha 1991; Dubček, A., *Naděje umírá poslední*, Praha 1993; Mlynář, Z., *Mráz přichází z Kremlu*, Praha 1990; Pithart, P., *Osmašedesátý*, Praha 1990; Šik, O., *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990.

některých souvislostí, reálných možností a také pro vyvrácení některých mylných názorů je použito i zdrojů zabývajících se vojenskou technikou.²⁵

²⁵ Publikace ÚSD a VHA viz předchozí odkazy. O vojenské technice jen namátkou: Dúbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 1. a 2. díl, Nevojice 2010 a 2011; Francev, V., Československé tankové síly 1945–1992, Praha 2012; Gordon, Y., Soviet Strategic Aviation in the Cold War, Manchester 2009; Grzegorzewski, J., Samolot bombowy Tu-16, Warszawa 2000; Jakubovič, N., Stratosfernyje kreposti B-52, M-4 i Tu-95, Moskva 2011.

1. Postavení ČSLA v rámci Varšavské smlouvy

1.1 Geostrategický rozměr

Vzhledem ke své geografické poloze ve střední Evropě na hranicích dvou soupeřících vojenských bloků a společenských systémů měla Československá socialistická republika výjimečné postavení z vojensko-politického pohledu. Československá lidová armáda (dále též ČSLA)²⁶ stála v prvním strategickém sledu armád Varšavské smlouvy²⁷ – a z toho vyplývala její předurčenost k plnění aktivního úkolu na evropském válčišti. Tento prostor byl považován za nejdůležitější, pokud by se ze „studené“ stala válka „horká“. Jasným důkazem je největší koncentrace výzbroje obou bloků v tomto prostoru.

Celé evropské válčiště svým tvarem připomíná protáhlý nepravidelný trojúhelník s osou procházející od Uralu po Gibraltar v délce přibližně 5000 km. Na východě Evropy tvoří základnu Ural, dolní tok řeky Volhy a Kaspické moře, její celková délka činí přibližně 3500 km. Jižní strana trojúhelníku je vymezena Kavkazem, pobřežími Černého a Středozemního moře, severní stranu představují pobřeží Barentsova a Norského moře a evropské části Atlantiku. Vytvořením dvou zneprátelených bloků, Organizace severoatlantické smlouvy (dále též NATO)²⁸ a Varšavské smlouvy, byla tato oblast rozdělena na východní a západní část. Dělicí čára procházela podél pozemních a námořních hranic sousedících států obou bloků: na severu mezi Norskem a SSSR, ve střední části mezi SRN a NDR s ČSSR a na jihu mezi Řeckem a Tureckem na jedné straně a BLR a SSSR na straně druhé. V ostatních částech Evropy se hranice obou bloků díky neutrálním státům nedotýkaly, avšak zůstává otázkou, jak by se obě strany v případě globálního konfliktu zabývaly dodržováním jejich neutrality.

²⁶ Oficiální název československé armády, označované do poloviny 50. let jako československá branná moc a v branných zákonech do roku 1958 jako vojsko. Nebyl zaveden rozkazem prezidenta republiky, ministra národní obrany nebo jiným předpisem. Jediným dokumentem, který navrhuje jeho používání, je dopis náčelníka Hlavní politické správy gen. Jána Zemana náměstkovi ministra národní obrany gen. Bohumíru Lomskému z 23. června 1954. Velení armády na návrh nereagovalo a nový název se začal prosazovat postupně ve tvaru „československá lidová armáda“, od roku 1955 začal být používán i tvar „Československá lidová armáda“, který po nástupu ministra B. Lomského v roce 1956 převážil.

Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 17.

²⁷ Byla uzavřena ve Varšavě 14. května 1955 za účasti Albánie, Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Polska, Rumunska a SSSR. Vstoupila v platnost 5. června 1955, kdy byly předány všechny ratifikační listiny zúčastněných států. Znění uvedeno v příloze č.1.

²⁸ Byla podepsána 4. dubna 1949 ve Washingtonu, D.C. mezi Belgií, Dánskem, Francií, Islandem, Itálií, Kanadou, Lucemburskem, Nizozemskem, Norskem, Portugalskem, Spojeným královstvím a Spojenými státy. Do sledovaného roku 1968 se připojily ještě Řecko, Turecko (1952) a SRN (1955).

Evropské válčiště je rozděleno na tři dílčí prostory bojových operací prováděných na pevnině, ve vzduchu a na moři. Severoevropské válčiště tvoří Skandinávský poloostrov, Dánsko a přilehlé části Barentsova, Norského, Severního a Baltského moře. Středoevropské válčiště zahrnuje střední Evropu, státy Beneluxu, Francii a přilehlé části Baltského a Severního moře a Biskajského zálivu. Jihoevropské válčiště je tvořeno územím Španělska, Portugalska, Itálie a Balkánským poloostrovem, společně s přilehlými částmi Atlantiku, Středozemního a Černého moře. Samostatnou oblast evropského válčiště tvoří s přilehlými moři území Spojeného království a Irské republiky. V rámci evropského válčiště existuje hlavní strategický směr Moskva–Varšava–Berlín–Paříž a pomocný středoevropský strategický směr Budapešť–Viedeň. Platí samozřejmě i v opačném západovýchodním směru. V době studené války byla hloubka nejdůležitější části strategického směru přibližně 1300 km (vzdálenost mezi Berlínem a Paříží). Hloubka území států Varšavské smlouvy od hranice bloků k Uralu byla přibližně 3000 km.²⁹

Tento tvar válčiště je důležitý pro případné plánování vojenských operací. Vyšší nároky na organizaci jak bojů, tak logistiky ve směru útoku na východ se projeví již například za 2. světové války, kdy kvůli zvětšující se délce fronty docházelo ke snižování koncentrace útočících vojsk Německa a jeho spojenců a naopak při opětovném postupu Rudé armády v letech 1943 až 1945 se fronta zkracovala a docházelo i přes utržené ztráty ke zvyšování koncentrace jednotek a usnadnilo se jejich zásobování. Nejužším místem na západě jsou Pyreneje s délkou kolem 400 km, kam byl plánován postup vojsk Varšavské smlouvy v případě konfliktu se státy NATO, které naopak musely případně počítat s frontou rozšiřující se až na více než 3500 km.

Sovětskému svazu se po 2. světové válce podařilo posunout – díky rozšíření své sféry vlivu hranice – svého operačního prostoru o téměř tisíc kilometrů na západ, k řece Labe, k západním hranicím Československa a k východním okrajům Alp. Původní dvoustranné dohody z let 1943 až 1949 nahradila v roce 1955 mnohostranná Varšavská smlouva. Upevněním svého postavení ve střední Evropě získal Sovětský svaz dostatečně hluboké obranné pásmo před vlastním územím a výhodný nástupní prostor pro celé strategické uskupení armád států Varšavské smlouvy. Zároveň by hlavní tíži bojů, včetně případných jaderných úderů taktického rozsahu, by místo sovětského území nesly satelity.

²⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 43, 108.

*Bilaterální spojenecké smlouvy uzavřené mezi SSSR a státy jeho mocenského bloku
do roku 1955³⁰*

Státy	Datum
SSSR–ČSR	12. 12. 1943
SSSR–PLR	21. 4. 1945
ČSR–PLR	10. 3. 1947
BLR–RLR	16. 1. 1948
MLR–RLR	24. 1. 1948
SSSR–RLR	4. 2. 1948
SSSR–MLR	18. 2. 1948
SSSR–BLR	18. 3. 1948
ČSR–BLR	23. 4. 1948
PLR–BLR	29. 5. 1948
ČSR–RLR	21. 7. 1948
PLR–RLR	26. 1. 1949
ČSR–MLR	16. 4. 1949

1.2 Přístup sovětského generálního štábu ke spojeneckým armádám

Podpisem Varšavské smlouvy a především dodatku *O vytvoření Spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci*, kde je na konci uvedena věta: „*Rozmístění spojených ozbrojených sil na území států zúčastněných na smlouvě bude prováděno podle potřeb vzájemné obrany po dohodě mezi těmito státy*“, se podařilo Sovětskému svazu nejen opět potvrdit rozmístění svých vojsk na území NDR, Polska, Maďarska a Rumunska, ale otevřít si vrátka pro rozmístění svých jednotek na území Československa. Z Bulharska se Sovětská armáda stáhla již v roce 1947 a díky tomu, že Rumunsko nemělo hranice s žádným „imperialistickým“ státem, odešla Samostatná mechanizovaná armáda z jeho území v roce 1958. V NDR byla dislokována Skupina sovětských vojsk v Německu (od června 1945 do března 1954 nesla název Skupina sovětských okupačních vojsk v Německu), v PLR Severní skupina vojsk a v MLR Jižní skupina vojsk (v letech 1947 až 1955 Střední skupina vojsk, poté do února 1957 Zvláštní sbor). Celkový početní stav skupin sovětských vojsk ve střední Evropě dosahoval počtu téměř půl milionu vojáků.

V situaci, kdy západní hranice ČSSR byly zároveň západními hranicemi Varšavské smlouvy, přestalo být řešení obrany pouze národním cílem, ale použití ČSLA bylo spojeno se strategií a vojensko-politickými cíli SSSR v Evropě. Navíc území ČSSR bylo důležitou

³⁰ Bílek, J., Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda, *Historie a vojenství* 3/2005, s. 22

spojnicí mezi severní a jižní částí evropského válčiště. Počítalo se s jeho využitím pro přesuny jednotek Sovětské armády a mělo strategický význam pro logistické zabezpečení vojsk prvního strategického sledu armád Varšavské smlouvy. Také přes území našeho státu se podle plánu Generálního štábu ozbrojených sil SSSR měla v případě konfliktu přesunovat část vojsk druhého sledu armád Varšavské smlouvy, vojska Příkarpatského frontu (mírového Příkarpatského vojenského okruhu – PrikVO), aby mohla být v prostoru západně od Rýna nasazena jihozápadně od pařížského směru. Za těchto podmínek nebylo možné předpokládat nezávislé postavení a vedení ČSLA. Její výcvik a bojová příprava vycházely z vojenské doktríny Varšavské smlouvy, což v reálu znamenalo Sovětského svazu. Plány na použití ČSLA a ostatních spojeneckých armád přicházely ze sovětského generálního štábu a formálně se schvalovaly v Politickém poradním výboru Varšavské smlouvy, ve kterém zasedali nejvyšší komunističtí představitelé a zároveň hlavy států a z této funkce vrchní velitelé armád. Z tohoto důvodu až do roku 1968 nedošlo k pokusu vytvořit vlastní doktrínu, nýbrž se pouze pasivně přejímaly sovětské závěry. Mělo to vliv i na vojenskoteoretické myšlení a vojenskou vědu na vojenských školách.

Politický poradní výbor³¹ měl ve své působnosti konzultace mezinárodních problémů souvisejících se společnými zájmy členských států Varšavské smlouvy. Schvaloval kolektivní rozhodnutí k otázkám upevnování obranyschopnosti a plnění závazků společné obrany účastníky. Jako jeho pomocné orgány působily stálá komise, která vypracovávala doporučení k jednáním o zahraničněpolitických otázkách, a spojený sekretariát zabývající se běžnou agendou mezi jednotlivými zasedáními výboru.

*Přehled zasedání a porad Politického poradního výboru Varšavské smlouvy
do roku 1969³²*

Místo konání	Datum	Místo konání	Datum
Praha	27.–28. 1. 1956	Moskva	26. 7. 1963
Moskva	24. 5. 1958	Varšava	19.–20. 1. 1965
Moskva	4. 2. 1960	Bukurešť	5. 7. 1966
Moskva	28.–29. 3. 1961	Sofie	6.–7. 3. 1968
Moskva	7. 6. 1962	Budapešť	17. 3. 1969

Spojené velení Varšavské smlouvy³³ umístěné v Moskvě v budově Generálního štábu ozbrojených sil SSSR bylo oficiálně pověřeno uskutečňovat rozhodnutí Politického

³¹ Vznikl na základě článku 6 smlouvy z 14. května 1955.

³² Records of the Warsaw Pact Political Consultative Committee, 1955–1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=14465&nav1=1&nav2=1&nav3=2>, 10. června 2012. Použita jen část do roku 1969.

poradního výboru v otázkách obrany, řídit ozbrojené síly vyčleněné účastnickými státy ke společné obraně a provádět opatření nutná k bezpečnosti členských států. Pro běžnou agendu byl u hlavního velitele spojených ozbrojených sil vytvořen štáb Spojeného velení. Avšak Spojené velení bylo záměrně udržováno na nízkých neakceschopných početních stavech (kolem 40 osob). Byli sem dosazováni důstojníci Sovětské armády a ostatní státy sem vysílaly pouze tzv. představitele, kteří neměli jakékoliv pravomoci. Skutečným řídicím orgánem vojsk Varšavské smlouvy se výhradně stal sovětský generální štáb. Jako jediný určoval plánované válečné použití i mírovou výstavbu armád.³⁴ V sovětských plánech představovalo československé území jihozápadní stranu tzv. železného trojúhelníku, který na hranici mezi NATO a Varšavskou smlouvou tvořily spolu s ČSSR také NDR a PLR.³⁵

Spojené velení Varšavské smlouvy bylo jen na papíru, ale skutečnost byla naprosto odlišná. Hlavní velitel Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy byl současně ve funkci náměstka ministra obrany SSSR a byl tak přímým podřízeným ministra obrany SSSR. Náčelník štábu Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy byl současně zástupcem náčelníka Generálního štábu ozbrojených sil SSSR, kterému byl přímo podřízen. Obdobná situace v podřízenosti hlavních funkcí byla zachována i na úrovni armád ostatních zemí Varšavské smlouvy. Z toho jasně vyplývá, že ministr národní obrany ČSSR byl nepřímo podřízen ministru obrany Sovětského svazu a náčelník Generálního štábu ČSLA byl nepřímo podřízen náčelníku Generálního štábu ozbrojených sil SSSR atd. Pro sovětské plánovače představovaly československé ozbrojené síly ekvivalent jednoho ze sovětských pohraničních okruhů. Na druhou stranu to znamenalo, že mohlo být upuštěno od působení sovětských poradců přímo u československých vojenských jednotek. V druhé polovině 60. let setrval sovětský poradce pouze u vojenské zpravodajské služby ČSLA. Každý členský stát Varšavské smlouvy posílal stálého představitele generálního štábu a stálého představitele pro protivzdušnou obranu státu (dále též PVOS) ve štábu Spojených ozbrojených sil. V 60. letech byli stálými představiteli Generálního štábu ČSLA: plukovník Bohumil Janda (1959–1963), generálmajor Vladimír Hlavatý (1963–1967) a generálmajor Vlastimil Raichl (1967–1969);

³³ Bylo vytvořeno na základě článku 5 smlouvy z 14. května 1955 a usnesení o vytvoření spojeného velení sil států zúčastněných ve smlouvě (příloha č. 2).

³⁴ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 28.

³⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s.16.

stálými představiteli pro PVOS byli podplukovník Milan Pohlodek (1963–1967) a plukovník František Grznár (1967–1969).³⁶

Hlavní velitelé a náčelníci štábu Spojených ozbrojených sil v letech 1955–1969³⁷

Hlavní velitel	Období	Náčelník štábu	Období
maršál I. S. Koněv	1955–1960	arm. gen. A. N. Antonov	1955–1962
maršál A. A. Grečko	1960–1967	arm. gen. R. I. Batov	1962–1965
maršál I. I. Jakubovskij	1967–1976	arm. gen. M. I. Kazakov arm. gen. S. M. Štěmenko	1965–1968 1968–1976

V 60. letech byl zástupcem náčelníka oddělení operační přípravy Generálního štábu ČSLA pozdější armádní generál Ing. Karel Pezl; ten v rozhovoru v roce 2003 k činnosti štábu uvedl: *„Operační správa byla nositelem operačního plánování, které bylo jednoznačně direktivně dáno velitelstvím Varšavské smlouvy. Ovšem štáb Varšavské smlouvy byl pouze průchozí článek pro realizaci strategických plánů Generálního štábu Sovětské armády na evropském válčišti. To je třeba podotknout – skutečně průchozí článek, který snad měl na vnější vzhled reprezentovat určité podílíctví členských států Varšavské smlouvy na společném operačním strategickém zájmu. Ale jednoznačně to bylo pouze předávání direktivy generálního štábu, hlavní správy operační Generálního štábu Sovětské armády. Tomu byly samozřejmě podřízeny všechny úkoly, které z toho vyplývaly pro výstavbu ozbrojených sil, které byly v tomto směru direktivně dány a byly podřízeny záměru vedení operací na evropském válčišti. To se týkalo velikosti vojsk, počtu divízi mírových a jejich mobilizačních rozvinutí. Týkalo se to vlastní struktury jednotlivých stupňů řízení, to znamená, například z československé armády byl vytvořen front, což byla taková specifika, která v jiných armádách nebyla tímto způsobem tradována. A samozřejmě tomu odpovídala výzbroj, její postupná modernizace, odpovídala tomu operační příprava velitelů štábů, vojsk a tedy i roční plány výstavby a výcviku, které byly stanoveny direktivou Varšavské smlouvy....*

Jedním z důležitých faktorů bylo i strategicko operační plánování, které bylo vydáváno strategickou směrnicí hlavního velení Varšavské smlouvy, s konkrétními úkoly pro československou armádu. Kde byly stanoveny cíle operace, hlavní údaje o charakteru, to znamená směry operačního zasazení, pásma činnosti, ve kterých Československý front měl útočit, základní dimenze operací, které byly stanoveny nějakým bližším úkolem pro front,

³⁶ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 135.

³⁷ Varšavská smlouva, <http://csla.cz/armada/vs/varsavskasmlouva.htm>, 30. srpna 2012. Použita jen část.

jeho základní materiálně-technické zabezpečení a údaje pro organizaci a systém velení a řízení.

Na základě této strategické směrnice generální štáb organizoval cestou náčelníka generálního štábu jako nositele, který byl zodpovědný za realizaci této směrnice, její plánování v československé armádě. To bylo omezeno na vybraný okruh lidí, jak na operační správě, tak na operačních správách ve velení; to byli, řekl bych, šéfové oddělení, operační přípravy, letectva. Ten počet byl omezen. Na některých základních úkolech plánování se potom podílely i základní skupiny asi pěti lidí z armád, kteří zpracovávali operační zámysl, který byl přijat. A na základě toho generální štáb připravil návrh způsobu řešení strategického záměru a síly a prostředky, zvolil uskupení, výchozí sestavu, způsob zaujetí výchozí sestavy, vytvoření sledů, stanovil úkoly pro jednotlivé armády a pro jednotlivé druhy vojsk podřízené přímo frontovému velení, tedy především letectvu, raketovému vojsku a operačnímu sledu. A takto připravený plán operace, nejdříve záměr operace byl dokládán na generálním štábu náčelníkovi generálního štábu a ministru obrany. Poté, po příslušných korekcích, připomínkách a tak dále, byl tento dokument rozpracován do potřebných podrobností, které takový plán na té strategické úrovni má. Záměr a realizace tohoto úkolu byly zpravidla potom dokladovány náčelníkem generálního štábu a úzkou skupinou lidí na Spojeném velení. Po schválení tohoto záměru štáb přistupoval k rozplánování operace, to znamená podrobnější její plán z frontového měřítka, z armádního měřítka, druhů vojsk, týlu. Poté byl předložen Radě obrany státu. Ta už ho neschvalovala; ta s ním jenom vyslovovala souhlas, poněvadž schválen byl Varšavskou smlouvou.³⁸

Propojení československého velitelského sboru a generálního štábu na Sovětskou armádu bylo také posilováno studiem důstojníků ČSLA na vojenských školách a akademiích v Sovětském svazu. Za nejprestižnější pro budoucí příslušníky generálního štábu se považovala Vojenská akademie Generálního štábu ozbrojených sil SSSR.

1.3 Operační plány

Od poloviny 50. let se již počítalo a byly vypracovány plány na použití vojsk za podmínek nasazení jaderných zbraní na strategické i taktické úrovni. Celková výstavba ČSLA byla těmito podmínkám podřízena. Z této koncepce vycházely *Perspektivní plán výstavby, Plán použití ČSLA ve válce a Protokoly o výstavbě ČSLA*. Dokumenty měly

³⁸ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 1–2.

charakter utajení „Přísně tajné – zvláštní důležitosti“ (PT-ZD) a musely být zpracovány ve spolupráci s Generálním štábem ozbrojených sil SSSR a schváleny náčelníkem Generálního štábu ozbrojených sil SSSR. V perspektivním plánu výstavby byly konkrétně rozpracovány otázky celkových počtů armády (mírové i válečné), organizačního uspořádání, výzbroje, materiálního, technického a celkového týlové zabezpečení armády.

Všechny podklady a dokumentace pro plány použití ČSLA v případném konfliktu byly připravovány a rozpracovávány za nejpřísnějšího utajení na zvláštním pracovišti Generálního štábu ČSLA. Zpracovaná a schválená operační dokumentace byla uložena na operačním sálu a nesměla být z tohoto pracoviště vynášena. Mimo omezeného počtu osob, které na plánu pracovaly, a prezidenta republiky, jako vrchního velitele ČSLA, s ním nikdo jiný nesměl být seznámen.

Na operační sál GŠ ČSLA, který byl nejpřísněji střeženým pracovištěm celého MNO a GŠ, měli přístup pouze určení členové Vojenské komise obrany (dále také VKO) ÚV KSČ³⁹ a omezený okruh pracovníků GŠ ČSLA. Při přepravě do a z Moskvy mohl být plán přepravován pouze vlakem ve zvlášť určeném prostoru. Následně se plnění úkolů procvičovalo na válečných strategických hrách, které organizoval, řídil a hodnotil Generální štáb ozbrojených sil SSSR. Místem konání her bylo polské město Legnica a účastnili se jich velitelé a štáby frontů prvního strategického sledu Varšavské smlouvy.⁴⁰

Pro spolehlivé plnění sovětských plánů bylo cíleně a všestranně připravováno území ČSSR. Souhrn řešení a realizací se skrýval pod pojmem „operační příprava státního území“. Touto problematikou se na operační správě GŠ zabývalo samostatné oddělení.⁴¹

Zpočátku se po vzniku Varšavské smlouvy počítalo především s obrannou funkcí prvního sledu, tedy i ČSLA. Podle sovětské instrukce z května 1955 bylo úkolem ČSLA nedopustit v počátečním období války proniknutí vojsk nepřítele na území státu, zničit je

³⁹ Vojenská komise obrany ÚV KSČ byla zřízena usnesením politického byra ÚV KSČ z 2. 4. 1957 jako stranický orgán pro řízení obrany státu v celém jejím rozsahu. První zasedání komise proběhlo 23. 5. 1957 a poslední se uskutečnilo 26. 10. 1967. Před rokem 1957 uvedenou problematiku řešilo přímo politické byro ÚV KSČ, protože Nejvyšší rada obrany státu byla 7. 12. 1950 zrušena. Po zániku VKO ÚV KSČ její úkoly převzala Rada obrany státu, zřízená 1. 3. 1969 na základě zákona č. 10/1969 Sb. Podkladovou dokumentaci dostávala přímo od ministra národní obrany, náčelníka generálního štábu nebo jiných složek MNO nebo GŠ ČSLA. Členy VKO ÚV KSČ byli I. tajemník ÚV KSČ, tajemník ÚV KSČ, předseda vlády, místopředseda vlády a ministři, jejichž resorty měly přímý vztah k obraně (tj. národní obrany, vnitra a zahraničí). Funkci tajemníka komise vykonával vedoucí státně administrativního oddělení ÚV KSČ. VKO projednávala zejména: mírové a válečné počty ozbrojených sil a jejich použití v plánovaném válečném konfliktu; výstavbu národního hospodářství v míru z hlediska obrany státu a mobilizace státu pro případnou válku; brannou a morálně politickou přípravu obyvatelstva k obraně; operační přípravu státního území; civilní obranu a ochranu obyvatelstva proti zbraním hromadného ničení. Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 106.

⁴⁰ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 15, 47 a 103.

⁴¹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 44 a 108.

v pohraničním sražení a zabezpečit v součinnosti s vojsky na území NDR rozvinutí a nasazení hlavních sil Varšavské smlouvy.

V roce 1956 československý generální štáb vypracoval operační plán *Zástava*, který byl podle sovětských doporučení upřesněn o rok později. Počítal s možností překvapivého napadení Československa armádami států NATO s cílem ovládnout prostor Plzeň–Praha, uranové doly v Jáchymově a Příbrami a následně rozvinout útok směrem na Katovice, čímž by došlo k ohrožení křídel a týlu spojeneckých vojsk v NDR a Polsku. Za nejpravděpodobnější období útoku byla považována léta 1959 a 1960, kdy se měla dokončit výstavba všech divizí *Bundeswehru*. Pohotovost k obranné variantě byla stanovena na 1. listopad 1957 a k útočné na 1. březen 1958. Útok protivníka se očekával na směrech Norimberk–Plzeň–Praha a Vídeň–Brno–Katovice.

Vznikly dvě varianty operačního plánu: pro případ překvapivého napadení Československa *Zástava 1* (obránná operace počítala s mobilizací do 10 dnů, protiútok by se uskutečnil až po příchodu sovětských vojsk, počítalo se s vojsky PrikVO během 10 až 21 dnů); a *Zástava 2* (pro případ, že by přípravy na napadení Československa byly zjištěny včas, měla československá vojska provést ve směru Plzeň–Norimberk v pásmu o šířce 70 km preventivní úder, při němž by byly za použití atomových zbraní a v součinnosti se sousedy rozbity soustředující se síly protivníka). Na doporučení Generálního štábu ozbrojených sil SSSR se další průběh útočné operace a postup do hloubky západoněmeckého území neplánoval. Vedoucí představitelé ČSLA při projednávání tohoto plánu konstatovali, že ČSLA zatím jadernými zbraněmi taktického ani operačního rozsahu nedisponuje, a není zřejmé, kdy je od Sovětského svazu obdrží. Stejně tak nebylo známo, jaké prostředky Spojeného velení budou působit v její prospěch, což mělo za následek potíže při rozpracování operačního plánu. Byl však znám zámysl velení Sovětské armády vyslat do Československa na počátku konfliktu pět leteckých divizí, z toho jednu bombardovací s letouny Tu-16. Pro jejich působení mělo být podle dohody z dubna 1955 vyčleněno 13 letišť.

V roce 1956 mělo ČSLA v případě války tvořit 760 000 osob a do československo-sovětského frontu se předpokládalo zařazení 450 000 mužů v rámci tří vševojskových armád (1., 3. a 4.). Po reorganizaci provedené v říjnu 1958 se plánované počty válečné armády snížily na 650 000 osob, operační úkol armády ale zůstal nezměněn a nižší počet svazků měla nahradit jejich větší palebná a úderná síla.⁴²

⁴² Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 77–78.

Během reorganizace ČSLA v říjnu 1958 došlo ke zrušení 1. vojenského okruhu, který nahradily 1. a 4. armáda. Nová struktura měla zajistit lepší přímé řízení a velení vojsk na strategické úrovni. Armády získaly lepší spojovací prostředky a bylo zjednodušeno napojení na letectvo. Také v případě války lépe odpovídaly předpokládanému přechodu na operační velení na stupni frontu. Front byl v takovém případě schopen koordinovat činnost armádních operačních svazů a měl dostatečnou zálohu. Předchozí struktura vojenského okruhu byla spíše zaměřena na mírový chod a mobilizační rozvinutí. Na konci 50. let také došlo ke snížení mírových počtů armády z necelých 300 000 na přibližně 180 000. Zdůvodňovalo se to, že zavedením jaderných zbraní dojde ke zvýšení palebné síly a sníží se nároky na lidskou sílu.⁴³ Ale od začátku 60. let opět začalo docházet ke zvyšování mírového početního stavu ČSLA.

Ve druhé polovině 50. let docházelo s ohledem na upřesňování úkolů ČSLA sovětským generálním štábem k opakovaným změnám v její organizaci a rozmístění. Cílem bylo přiblížit československou armádu organizačním schématům Sovětské armády. Ve stejném období se připravovaly letiště a sklady pro nasazení sovětské letecké armády (podle plánu z roku 1964 to měla být 57. letecká armáda) z československých letišť v případě války. Jednání se vedla od dubna 1955 a 4. července 1957 byl podepsán *Protokol o zabezpečení činnosti sovětského letectva na území Československé republiky*, který počítal s vytvořením letištních velitelství, jež by zajistila přijetí sovětských leteckých jednotek na dobu prvních pěti až šesti dnů, než dorazí vlastní sovětské týlové útvary. Mělo pro ně být připraveno 15 000 tun leteckých pohonných hmot a 750 tun munice a zajištěny sklady pro dalších 40 000 tun paliv a 11 000 m² pro leteckou munici.⁴⁴ Na letištích Mladá a Přerov byly postaveny stojánky pro strategické bombardéry Tupolev Tu-16, které v některých verzích byly schopné nést jaderné bomby (Tu-16A), případně řízené střely s jadernou hlavicí (Tu-16K).

Pro 60. léta zůstaly nejdůležitějšími dokumenty pro výstavbu ČSLA *Perspektivní plány výstavby armády*. Postupně byly na jednáních Vojenské komise obrany ÚV KSČ přijaty tři plány: 15. prosince 1960 (pro období 1961–1965), 18. října 1963 (1964–1970) a 5. května 1966 (1966–1970). Doplnily je *Protokoly o vyčlenění vojsk ČSSR do sestavy Spojených ozbrojených sil a jejich rozvoji* podepsané v Moskvě 30. března 1961, 27. února 1963 a 14. dubna 1967.

⁴³ Rozkaz ministra národní obrany pro výcvikový rok 1962, projednáno 28. listopadu 1961, SÚA, Archiv ÚV KSČ, fond 02/2, PB ÚV. Sv. 328, aj. 419.

⁴⁴ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 111.

Perspektivní plán výstavby armády 1964–1970 vypracovaný na základě sedmiletého hospodářského plánu, po krachu 3. pětiletky, oproti předchozímu plánu přišel se zásadní změnou v koncepci vyzbrojování pozemního vojska. Moderní technika měla být pořízena pouze pro pět tankových a pět mechanizovaných divizí a pro vybrané svazky považované za důležité pro plnění operačního úkolu Československého frontu v počátečním období války. Ostatní pozemní jednotky si musely vystačit se starší výzbrojí. Mobilizační zásoby se vytvářely pouze na prvních 30 dnů. Po transformaci sedmiletého plánu na 4. pětiletku došlo k vypracování *Komplexního plánu výstavby ČSLA na léta 1966–1970*.⁴⁵

První operační plán, který předpokládal aktivní vedení útočné bojové činnosti a její přenesení na území nepřítele již na počátku konfliktu, byl na pořadu zasedání VKO ÚV KSČ 2. září 1961. Konzultace k tomuto plánu proběhly v Moskvě v únoru a květnu 1960.⁴⁶ Na jeho základě ČSLA měla rozvinout vlastní Československý front. Do té doby vyčleněné československé jednotky měly přecházet do podřízenosti PrikVO. Československý štáb měl být především schopen vést bojové operace v počátečním období, než na území ČSSR dorazí velení sovětského frontu. Počítalo se s jeho leteckou (8 hodin) a železniční přepravou (20 hodin) ještě před příchodem sovětských bojových jednotek. Zároveň mělo být sovětské letecké armádě podřízeno československé vojenské letectvo.

V září 1961 bylo z pracovníků Ministerstva národní obrany (dále také MNO) ČSSR a Generálního štábu ČSLA vytvořeno Velitelství Československého frontu. Z politických důvodů, se jako „krycí název“ používalo označení Polní velení MNO, protože pojem velení frontu (případně frontové velení) měl svojí podstatou již válečný charakter.

Generální štáb musel přepracovat operační plány, tak aby ČSLA dokázala co nejdříve přenést válečné operace na území nepřítele bez ohledu na příchod druhého strategického sledu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy. Pro splnění tohoto úkolu Sovětský svaz v březnu 1961 na moskevském zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy potvrdil dodávky taktických raket 3R-9 Luna (od roku 1966 také 3R-11 Luna) a operačně-taktických raket R-11M a R-17.⁴⁷ Tajná smlouva mezi vládami ČSSR a SSSR o dodávkách raketových kompletů byla podepsána 30. srpna 1961. V roce 1968 měla ČSLA

⁴⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 178.

⁴⁶ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 107.

⁴⁷ K označení sovětských raket používám originální názvy platné v Sovětské armádě v 60. letech. V některých publikacích se používají jiné názvy. Ke zmatku v označení přispělo, že v Sovětské armádě došlo na začátku 70. let k přejmenování raketové techniky. Z R-11M se staly R-170, R-17 přejmenovali na R-300 a 3R-11 na R-65. Další jiné názvy objevující se v literatuře vycházejí z kódových označení NATO, které ale bohužel ne zcela vždy odpovídají přesně různým sovětským verzím. R-11M odpovídá SS-1b *Scud A*, R-17 – SS-1c *Scud B*, 3R-9 Luna – *FROG 3* a 3R-11 Luna – *FROG 7A (FROG – Free Rocket Over Ground)*.

ve výzbroji 28 nosičů raket R-11M a R-17 a stejný počet nosičů raket Luna.⁴⁸ A 19. července 1963 byla podepsána mezistátní dohoda mezi SSSR a ČSSR o dodávkách stíhacích bombardérů Suchoj Su-7, které byly schopné nést jaderné bomby. V letech 1965 až 1967 bylo zakoupeno a dodáno celkem 102 letounů ve verzích Su-7BM, Su-7BKL a Su-7U.⁴⁹

Velitelem Československého frontu byl ustanoven náčelník Generálního štábu ČSLA generálplukovník Otakar Rytíř, jeho zástupcem náměstek ministra národní obrany generálplukovník Vladimír Janko. Náčelníkem štábu Československého frontu se stal náčelník operační správy GŠ ČSLA generálmajor Václav Vitanovský a náčelníkem operační správy Československého frontu náčelník operačního oddělení operační správy GŠ ČSLA generálmajor Jan Voštera.⁵⁰ Také do ostatních funkcí velitelů druhů vojsk a náčelníků správ velitelství a štábu Československého frontu byli přednostně určeni pracovníci MNO a GŠ, kteří se podíleli na přípravě operačního plánu ČSLA.⁵¹ Mělo se tím zajistit, že nejdůležitější představitelé Československého frontu byli dostatečně obeznámeni s úlohou ČSLA v případě války. Veškeré úsilí po vzniku Polního velení MNO bylo směřováno, aby do dvou let bylo připraveno velet ČSLA v době války a provést na úrovni frontu útočnou operaci za použití jaderných zbraní oběma stranami. Od roku 1962 se všichni velitelé a hlavní funkcionáři štábů prvosledových i druhosledových frontů, předurčených k vedení válečných operací na středoevropském válčišti zúčastňovali válečných strategických her, jejichž obsah zůstával téměř beze změny: „...*po zaujetí výchozího postavení vojsky 1. strategického sledu armád Varšavské smlouvy, po strategicko-operačním vyhodnocení situace vojsk nepřítele a vlastních vojsk, byl proveden – s cílem předejít jadernému úderu nepřítele vlastní tzv. předstihující hromadný jaderný úder.*“⁵²

Až do srpna 1968 byl Československý front jediný, ve kterém nebyly již v době míru zařazeny sovětské jednotky. Tato z pohledu sovětského generálního štábu anomálie vedla k tomu, že kvalita příprav ČSLA byla pod důslednou sovětskou kontrolou.

V plánu se počítalo s nasazením jaderných zbraní. Stalo se tak pod vlivem nové sovětské vojenské doktríny představené Nejvyšším sovětem SSSR 14. ledna 1960 a prosazené i za doktrínu Varšavské smlouvy. Jako rozhodující bojový prostředek se

⁴⁸ Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství* 3/2012, s. 81 a 84.

⁴⁹ Dúbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990, Nevojice 2010, s. 47 a 50.

⁵⁰ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 68.

⁵¹ Viz příloha č. 4 Předurčení hlavních funkcionářů Československého frontu od 1. září 1967.

⁵² Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 71.

v případném budoucím konfliktu počítalo s raketami s jadernou hlavicí. Z toho vyplýval velký důraz kladený na technickou vybavenost armád a zvýšení jejich palebné síly. Již k 31. prosinci 1959 byla vytvořena Raketová vojska strategického určení, která se stala hlavním druhem vojsk Sovětské armády. Měla být schopna zasáhnout cíle na území nepřítele na vzdálenost větší než 10 000 km. Na taktické úrovni byly armádním divizím přidělovány útvary vyzbrojené raketami krátkého a středního dosahu. Scénář konfliktu *Operace Spojených ozbrojených sil na západním válčišti v podmínkách nasazení jaderných zbraní* se procvičoval na podzim 1961 na velitelsko-štabním cvičení *Bouře*. Zatímco útočící fronty Varšavské smlouvy porážely jednotky NATO v Evropě, sovětské Raketové vojsko strategického určení poprvé simulovalo rozsáhlou raketovou ofenzivu proti vlastnímu území USA.

Pro Československo se zde otevíraly otázky, kde budou v době míru jaderné hlavice a bomby uloženy, jakým způsobem a jak rychle je bude možné přepravit v případě zvýšení mezinárodního napětí k bojovým jednotkám prvního sledu.

Podle vzpomínek československých důstojníků a generálů⁵³ z 60. let zůstávala v platnosti a cvičila se i obranná varianta, která v plánu z roku 1964 chybí. Toto společně s některými nepřesnými termíny vyvolalo po jeho zveřejnění otázky spojené s autentičností, případně skutečnou platností tohoto plánu.⁵⁴ Další možností je také, že nalezený dokument je jen jednou z odsouhlasených variant, případně se předchozí obranná varianta nelišila a zůstala dále v platnosti. Také předchozí a následující válečné plány, i z 80. let, měly variantu obrannou i útočnou.

Na začátku 60. let byly vydány nové vojenské řády pro ČSLA, odrazily se v nich změny podle Ústavy Československé socialistické republiky schválené národním shromážděním 11. července 1960 (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.), podle Zákona o obraně Československé socialistické republiky schváleného 18. dubna 1961 (zákon č. 40/1961

⁵³ Např.: arm. gen. K. Pezl (Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 7); genmjr. V. Pícek (Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Píckem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008, s. 3); genpor. A. Slimák (Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Antonem Slimákem v Praze 7. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16852&navinfo=15706>, 11. března 2008, s.3); genpor. M. Zachariáš (Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 6).

⁵⁴ K největším kritikům patřili např. genmjr. Hans Werner Deim nebo arm. gen. Vladimír Michajlovič Šuraljov. Ani podle genpor. M. Zachariáše nebo arm. gen. Miroslava Vacka se neměl zrušený operační plán dostat do archivu, buď měl zůstat na GŠ, nebo měl být zničen. U NDR nebo PLR si je SSSR vyžadoval zpět.

Sb.)⁵⁵ a sovětských řádů a předpisů platných od podzimu 1960. Jednalo se o celý soubor polních a bojových řádů pro všechny stupně velení a druhy vojsk. Byly v nich obsaženy nové principy ve vojenském myšlení a umění té doby. Měly zajistit přípravu pro vedení aktivní bojové činnosti s vysokým stupněm rychlých manévrů ve dne i v noci za použití zbraní hromadného ničení i v klasickém konvenčním konfliktu.⁵⁶

Do přípravy jednotek a štábů armád Varšavské smlouvy se na začátku 60. let promítly také dvě mezinárodní krize: druhá berlínská krize⁵⁷ eskalující v druhé polovině roku 1961 a karibská v říjnu následujícího roku. Během berlínské krize byla usnesením Politického byra ÚV KSČ prodloužena většině vojáků druhého ročníku jejich základní služba a k doplnění mírových počtů útvarů a jednotek byli povoláni na mimořádné cvičení vojáci, poddůstojníci, praporčíci a důstojníci v záloze. Zvýšila se také intenzita výcviku, včetně v ochraně proti zbraním hromadného ničení. V návaznosti na potřeby zajištění krytu státních hranic se v předpolí a v prvním pásmu obrany budovala nejnutnější obranná zařízení. Protože v případě vypuknutí války se předpokládal i průchod spojeneckých vojsk, byl do 1. října prověřen technický a provozní stav všech dálkových vedení a zabezpečen styk na spojovacích cestách na státní hranici s okolními státy.

Do 1. prosince 1961 byly dokončeny úpravy stávajících skladů pro speciální střelivo a pohonné hmoty, vyčleněny a uloženy zásoby pro Sovětskou armádu. Při karibské krizi se ČSLA stejně jako ostatní armády Varšavské smlouvy připravovala na základě rozkazu hlavního velitele Spojených ozbrojených sil maršála Andreje A. Grečka na akutní nebezpečí vypuknutí světového konfliktu. To se odrazilo mj. také v uvedení části útvarů a jednotek ČSLA do trvalé bojové pohotovosti a vyvedením některých z nich z mírových posádek do nástupních prostorů; prováděla se a urychlovala se ženižně-technická opatření na hranicích.⁵⁸

⁵⁵ Zákon obsahoval základní vojenskopolitické principy a nové právní normy na úseku obrany. Stanovil, že vedoucí a řídicí úloha při zabezpečování obranyschopnosti země patří KSČ, která formuluje svou brannou a vojenskou politiku jako závaznou direktivu dalšího postupu všech státních i ostatních orgánů a organizací. Zdůraznil také vyhraněné cíle možné války mezi třídě protichůdnými vojensko-politickými koalicemi a zásadu společné obrany „*v duchu proletářského internacionalismu s lidem Svazu sovětských socialistických republik a ostatních socialistických zemí pevnými spojeneckými svazky, jejichž výrazem je Varšavská smlouva*“.

⁵⁶ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 193.

⁵⁷ Podrobněji viz např. Láník, J., Druhá Berlínská krize a reakce ČSLA na výstavbu Berlínské zdi, *Historie a vojenství* 3/2005 s. 91–104 a 4/2005 s. 69–81; Mastny, V. – Holtsmark, S. G. – Wenger, A. (ed.), *War Plans and Alliances in the Cold War*, London a New York 2006

⁵⁸ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 192.

Obě krize výrazným způsobem přispěly k vytváření vojenských doktrín obou supervelmocí, které vycházely z poznatku, že každý konflikt mezi nimi by vyústil v nukleární válku. Ve Spojených státech došlo k přehodnocení strategie hromadné odvety, která se ukázala jako nedostatečně flexibilní a stávala se jen obtížně použitelnou. Kvůli vyzbrojování Sovětské armády jadernými zbraněmi ztrácela na věrohodnosti. Výsledkem bylo prosazení nové doktríny pružné reakce.

Naopak v Sovětském svazu zvítězila doktrína všeobecné jaderné války. Vycházela z předpokladu, že každý, i zpočátku lokální, konflikt nevyhnutelně vyústí v neomezenou jadernou válku, ve které pouze předstihující a masivní nasazení zbraní hromadného ničení, především jaderných, rozhodne o vítězství Varšavské smlouvy. A bylo by možné dosáhnout válečných cílů během jedné operace, či dokonce během jediného úderu, zcela se tak změnil rozsah prostoru a načasování operací. Sovětská doktrína nabyla zcela ofenzivního charakteru. Na strategických válečných hrách organizovaných velením Varšavské smlouvy v Legnici dosahovaly jednotky Varšavské smlouvy hranic Španělska za 30 až 35 dnů.

V roce 1964 byl na Generálním štábu ozbrojených sil SSSR za přítomnosti ministra národní obrany ČSSR (armádního generála Bohumíra Lomského), náčelníka Generálního štábu ČSLA (generálplukovníka Otakara Rytíře), náčelníka operační správy GŠ ČSLA (generálmajora Václava Vitanovského) a náčelníka operačního oddělení GŠ ČSLA (generálmajora Jana Voštery) připraven *Plán použití ČSLA ve válce*.⁵⁹ Jednáním předsedal náčelník GŠ ozbrojených sil SSSR maršál Sovětského svazu Matvěj V. Zacharov. Text i mapa byly vypracovány pouze v ruském jazyce a v jediném ručně psaném originálu. Kopie se nesměly pořizovat. Po schválení v Moskvě byl plán předložen v Praze na operačním sálu GŠ ČSLA členům VKO ÚV KSČ a podepsán prezidentem Antonínem Novotným jakožto vrchním velitelem ozbrojených sil ČSSR.

Následně byly podobným způsobem podle pokynů z Moskvy zpracovány a odsouhlaseny *Protokoly o výstavbě ČSLA* a z nich vycházející *Perspektivní plán výstavby ČSLA*. Vše bylo vedeno v režimu PT-ZD. Rozsah výstavby ČSLA musel splňovat strategicko-operační úkoly nasazení československých vojsk na evropském válčišti. Z celkových počtů mobilizované armády⁶⁰ bylo přibližně 85 % útvarů (14 z 16

⁵⁹ Poprvé byl plán zveřejněn v článku Luňák, P., Za devět dnů jsme v Lyonu. Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964, *Soudobé dějiny* 2000/3, s. 403–419; překlad plánu v příloze č. 3.

⁶⁰ K 1. září 1963 se dle mobilizačního plánu předpokládaly následující válečné počty Československého frontu a jednotek určených k obraně vlastního území: 584 690 osob, 3161 tanků, 460 samohybných děl, 1165

vševojskových divizí) určeno pro první strategický sled vojsk Varšavské smlouvy a v případě války by jako Československý front přešlo do přímé podřízenosti sovětskému velení. Zbývajících přibližně 15 % jednotek, jednalo se především o vojenské školy, 7. armádu Protivzdušné obrany státu, dvě divize mobilizované 20 dnů po začátku války, o týlové a strážní útvary, zůstávalo na území ČSSR v přímé podřízenosti československého MNO.⁶¹ Těžiště úsilí muselo ležet v severní části oblasti určené Československému frontu, aby mohl spolupracovat s vojsky 1. západního frontu útočícími z území NDR na hlavním směru Berlín–Paříž.

V prvním strategickém sledu vojsk Varšavské smlouvy⁶² mělo být podle sovětských plánů nasazeno sedm frontů, pět sovětských (ve dvou byly také jednotky východoněmecké Národní lidové armády), jeden polský (zařazena v něm byla jedna sovětská vševojsková armáda) a jeden Československý front (jako jediný bez zapojení sovětských pozemních vojsk).⁶³ Již od konce 50. let se počítalo s posílením československého letectva několika sovětskými leteckými pluky (viz výše). Sovětský generální štáb využil nejen spojeneckého území (NDR, PLR a ČSSR) jako válečného předpolí, ale navíc tyto armády tvořily 57,7 % jednotek prvního sledu, přestože v celkovém stavu vojsk Varšavské smlouvy pro západní strategický směr tvořily ČSLA, PLA a NLA NDR 37,3 %.⁶⁴ Z toho jasně vyplývá, že Sovětská armáda si své jednotky nechávala pro „vítězný“ druhý strategický sled a počítala se „spotřebením“ vojáků svých spojenců v bojích na počátku války, kdy mělo být použito i nejvíce zbraní hromadného ničení. Generálporučík J. Voštera tento přístup kritizoval i při jednáních se Sověty: *„Podívejte se, my samozřejmě, když začne válka, odrazíme hrdinně první úder, přejdeme do protiofenzivy, válku vítězně skončíme, na Rýně nebo na kanále La Manche a s československým praporem přijde dvacet lidí na horu Říp, tam budou stát, budou všichni provolávat ‚vyhráli jsme válku‘ a kromě těch dvaceti už tam nikdo nebude v tom státě. Takhle já si nepředstavuji vítězství.“*⁶⁵

V operačním plánu z roku 1964 došlo v porovnání s plánem z roku 1961 ke zúžení pásma útoku, ale naopak hloubka postupu se zvýšila na 80 až 120 km denně, avšak toto

lehkých a 119 středních obrněných transportérů, 4503 dělostřeleckých prostředků, 228 hlásných a naváděcích radiolokátorů, 487 stíhacích a 232 stíhacích bombardovacích letounů, 93 lehkých a 84 středních vrtulníků.

⁶¹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 29–30.

⁶² Bojová sestava západního strategického směru viz příloha č. 5.

⁶³ Se zařazením sovětské motostřelecké divize do Československého frontu se počítalo pouze v případě, že bude zachována neutralita Rakouska a přesunula by se z Maďarska.

⁶⁴ Podrobněji rozepsáno v příloze č. 5 Bojová sestava západního strategického směru.

⁶⁵ Belda, J. – Benčík, A. – Vlašánek, M., Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16857&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 4.

neodpovídalo dobovým zásadám stanoveným v operačních předpisech, které předpokládaly tempo postupu 60 až 100 km denně. Byla v něm aplikována sovětská vojenská strategie předstihujícího jaderného úderu. Československý front měl být nasazen pouze v tzv. počátečním období války. Následně mělo dojít k jeho vystřídání či doplnění jednotkami Sovětské armády. Velení ČSLA se obávalo, že na konci frontové operace budou jednotky našeho frontu na území Francie vzhledem k velkým ztrátám a vyčerpání bojem téměř nebojeschopné a s přihlédnutím k rychlému tempu útoku je nebude mít kdo vystřídat. Zkrácení předpokládané doby globálního válečného konfliktu se v ekonomické oblasti projevilo tím, že se již nezpracovávaly plány zbrojní výroby na první a další rok války, ale jen na počáteční období války a tzv. další období války. Sedmý až osmý den po zahájení války měly československé jednotky dosáhnout linie Langres–Besançon, tzn. vést útok do hloubky 600 km. Navíc sovětský generální štáb přišel při dvoustranných moskevských jednáních s požadavkem, aby Československý front poté dále postupoval až ve směru na Lyon. To znamenalo zahájit další útočnou operaci. Proti tomuto požadavku vystoupili českoslovenští generálové a došlo ke kompromisu, že místo kategorického „rozvíjení“ útoku, bylo použito formulace „bude připraven rozvíjet“. Na jednu stranu to znamenalo určité snížení požadavků na ČSLA, na druhou stranu Sověti dostali „důkaz“, že ČSLA není dostatečně silná.⁶⁶

Vysoké tempo postupu, se kterým se počítalo, bylo odvozeno od časových možností přesunu posil a zásob ze Spojených států loděmi přes Atlantik do Evropy a umístění hlavních skladů NATO v oblasti hranic mezi SRN a Francií. Hlavním úkolem Československého frontu bylo zničení jednotek NATO v jižní části SRN, ovládnutí norimberské průmyslové oblasti a po překročení Rýna rozvíjet útok na francouzském území.

Vysokou rychlost denních postupů mělo zajistit nasazení zbraní hromadného ničení a leteckých výsadek v týlu nepřítele. Celkem plán požadoval použití 96 raket s jadernou hlavicí a 35 atomových bomb. Při prvním jaderném úderu to mělo být 41 raket a atomových bomb, při plnění bližšího úkolu použít 29 raket a atomových bomb a při plnění dalšího úkolu dalších 49 raket a atomových bomb. V záloze frontu mělo zůstat 12 raket a atomových bomb.⁶⁷

Před jadernými údery protivníka mělo československé jednotky ochránit jejich včasné vyvedení z mírových posádek do prostorů rozptylu. Zároveň došlo k prosazení čistě

⁶⁶ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 107, 117.

⁶⁷ Viz článek 2 Plánu použití Československé lidové armády v době války, příloha č. 3.

ofenzivního pojetí: ihned po vypuknutí války se předpokládalo přenesení bojové činnosti na území nepřítel. Přesto podle vzpomínek příslušníků štábů existovalo několik variant, včetně obranné varianty, v první fázi bojů – ale maximálně s ústupem po Vltavu; potom vždy mělo následovat „drtivé odražení protivníka a postup vpřed“. Armádní generál Ing. Karel Pezl v listopadu 2003 uvedl, „že ta první etapa obranného plánování byla dána mírou politické důvěry v československé politické vedení. Čili v té době, kdy se říkalo: *„Ještě, chlapci, jste nedozráli pro ten světový proletářský internacionalismus, tak vám dáme možnost plánovat tu obrannou operaci.“* Ta operace řekl bych, byla tak asi plánována do polovičky Čech, po tu čáru Vltava, Labe, kde se mohlo připustit i určité vniknutí na území, které by ale bylo likvidováno silným protiúderným uskupením.“⁶⁸

Nasazení zbraní hromadného ničení a leteckých výsadek v hloubce obrany nepřítel vyžadovalo moderně vyzbrojenou armádu schopnou proniknout v prvních dnech války do co největší hloubky nepřátelského území. Jednotky ČSLA měly být schopny vést samostatný boj, účinně využívat jaderných úderů a v krátké době zničit jednotky protivníka. Zároveň to znamenalo, že musely být československé útvary drženy na vysokém stupni pohotovosti. Speciální jednotky a útvary rozmístěné podél hranic se již v míru udržovaly na počtech blízcích se válečným, aby dokázaly zahájit bojovou činnost okamžitě, případně jen po minimálním doplnění stavů. Za rozhodující se považovalo prvních 30 dnů války, kdy se předpokládalo maximální nasazení jaderných zbraní.⁶⁹

V březnu 1965 při projednávání operačního plánu z října 1964 náčelník GŠ ČSLA generálplukovník Otakar Rytíř na schůzi nejvyšších funkcionářů MNO a GŠ ČSLA řekl: „*Válka bude střetnutím dvou společensky protichůdných a nesmiřitelných soustav.... Bude znamenat konečný zápas socialismu a imperialismu, rozhodný boj obou táborů na život a na smrt... k dosažení základního cíle – zničení jedné ze soustav a definitivní upevnění druhé soustavy... Strategickým cílem vojsk Spojeného velení s největší pravděpodobností bude vyvedení hlavních sil NATO i základních evropských kapitalistických zemi (NSR, Francie) z války a obsazení přístavů Atlantského oceánu. Tím bude sledován cíl zamezit přísun podstatnějších sil a prostředků z USA do Evropy a vytvořit výhodné podmínky k vedení druhé, konečné etapy války.*“⁷⁰

⁶⁸ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 7.

⁶⁹ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 192.

⁷⁰ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 194.

Přesto se již v roce 1965 začaly ozývat hlasy i z nejvyšších míst československé politiky zpochybňující možnost realizovat plánovanou výstavbu a přezbrojení ČSLA, aby byla schopna plnit plány jí určené operačním plánem z října 1964. Aby mohly být vzneseny československé připomínky k možnostem reálného plnění úkolu Československého frontu na určeném válčišti, byl na návrh generálmajora Václava Vitanovského schválený generálplukovníkem Otakarem Rytířem proveden přibližně třítydenní průzkum terénu předpokládaného válčiště. Jednalo se o jih SRN a severovýchod Francie, po Dijon, a o území po obou stranách řek Saôna a Rhône až po Marseille. Průzkum ukázal, že úkol ve směru k Rýnu by bylo možné za příhodných podmínek a s určitými těžkostmi splnit. Avšak překročení Rýna a pokračování v bojových akcích na území Francie bylo označeno za neproveditelné.⁷¹

V roce 1963 došlo ke zhroucení 3. pětiletky a špatná hospodářská situace ČSSR neumožňovala financování potřebného nákupu zbraní, především pro plánované přezbrojení v první polovině 70. let. Pokud by tedy nebylo možné zajistit přezbrojení ČSLA, nemohla by plnit úkoly zadané sovětským generálním štábem a nejenže by bylo nutné požádat o změnu tohoto úkolu, který by znamenal změnu celkové strategické koncepce armád Varšavské smlouvy, ale před očima sovětských nejvyšších vojenských a politických představitelů se zde otevíralo slabé místo v obraně jejich zájmové sféry a mohlo být ohroženo levé křídlo vojsk nacházejících se na území NDR.

Následkem vznikla na konci roku 1965, kdy se v Moskvě schvaloval *Protokol o výstavbě ČSLA na léta 1966–1970*, roztržka mezi sovětskými a československými generály. Československá strana odmítla sovětský požadavek na komplexní přezbrojení letectva a naopak požadovala snížení leteckých pluků z 20 na 17 (chtěla zrušit jeden stíhací a dva stíhací bombardovací), čímž by se ušetřilo 1,6 miliardy Kčs. Proti tomu důrazně vystoupil hlavní velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Andrej A. Grečko. Protože ani českoslovenští generálové ze svého požadavku neustoupili, nebyl protokol podepsán. ČSLA tak měla realizovat svůj rozvoj bez sovětského souhlasu. Nakonec se v dubnu 1967 musel do sporu vložit Leonid I. Brežněv, který československý požadavek překvapivě podpořil, ale na druhou stranu musela ČSLA vytvořit podmínky pro rychlejší přijetí sovětských leteckých jednotek v případě nebezpečí vypuknutí konfliktu. Z ekonomického hlediska se jednalo o československý úspěch, avšak československé

⁷¹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 117–118.

vedení poprvé přiznalo, že není schopné zajistit dostatečnou sílu vlastní armády a nutnost jejího posílení sovětskými útvary.⁷²

Jedním z důvodů, který tuto situaci vyvolal, bylo sovětské rozhodnutí dále neposkytovat ČSSR licence na výrobu vojenské techniky, ale přezbrojování mělo probíhat pouze dodávkami ze SSSR. Nejenže by to bylo pro Československo finančně vysoce náročné, ale zároveň by to znamenalo provést náročnou a nákladnou restrukturalizaci zbrojního průmyslu, který byl vybudován pro licenční výrobu sovětské vojenské techniky v množstvích určených i pro vývoz. Toto rozhodnutí bylo po invazi zmírněno. Posledním čistě bojovým typem letadla vyráběným v sovětské licenci v Československu byly MiGy-21F-13 v roce 1972. Poté již pokračovala pouze licenční výroba sovětské pozemní bojové techniky. Rozdíl byl také při pořizování licencí, kdy je Sověti do této doby poskytovali zdarma, ale po roce 1968 je Československo muselo kupovat (např. licence na výrobu T-34 a T-54 byly zdarma, ale na T-72 se již musela zaplatit).

Na jednání v dubnu 1967 se podařil sovětské straně výrazný úspěch z hlediska rozmístění sovětských jednotek na československé území v době míru. Stačilo, aby došlo „k nebezpečí vypuknutí války“, a do ČSSR by se mohly přesunout sovětské útvary, které by posílily Československý front.

I v pozdějších letech kritizovali bývalí vysocí českoslovenští důstojníci nereálnost a neproveditelnost plánu z roku 1964. Generálmajor Ing. Jaroslav Vinkler v rozhovoru z ledna 2004 předpokládal, že útočící divize ČSLA by se „spotřebovaly“ během prvních dvou dnů, kdy by ztráty dosáhly až 90 %, přesto s nimi plán počítal i v dalších dnech pro úkoly, jako by byly na plných stavech, a také ani rychlost a vzdálenost přesunu nepovažoval v bojových podmínkách za reálné.⁷³

Generálmajor Ing. Vladimír Pícek v září 2003 k plánu uvedl: „*Tak já se přiznám, že od samotného počátku jsem měl z toho prostě divný pocit. Protože když jsem viděl při těch cvičeních, co se ‚naflákalo‘ prostě těch jaderných zbraní ... to byly pozemní výbuchy, které zanechávají radiační stopy, které se musely překonávat, nehledě na ty překážky, které vznikly v důsledku toho použití těch zbraní hromadného ničení... a nehledě na, řekl bych, morální stav a vliv na psychiku těch vojáků, jak jedné, tak druhé strany, obyvatelstva, tak jsem si myslel, že tohle je naprosto nereálné. A takhle u toho hodnocení jsem zůstal po celou dobu; a i když jsem se s tím plánem pak seznámil, tak jsem říkal: ‚Je to dané, my to*

⁷² Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 104–105; Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 83–85.

⁷³ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jaroslavem Vinklerem, CSc. v Praze 23. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16856&lng=en>, 11. března 2008, s. 8–9.

prostě nezměníme, je to takový rozkaz. ' Ale podle mě to bylo naprosto nereálné. Nehledě na to, že i ten poměr sil, který se v takovýchto operacích počítal, vždyť byl skoro vyrovnaný, tam nebylo prostě nějaké převahy v ničem. Takže to podle mě mohlo jedině pro jednu i pro druhou stranu, taková operace, skončit fiaskem. To nemohlo prostě nikam vést. Ale tak se prostě cvičilo. ‘⁷⁴

Také generálporučík Ing. Mojmíru Zachariášovi, který tehdy patřil k mladší generaci důstojníků ČSLA a generálské hodnosti dosáhl až v roce 1982, se plán zdál neproveditelným: „Zdají se mi některé věci nesprávně vyhodnocené. Jednak ne zcela přesně je z toho hodnocení možno udělat závěr, za jaké situace by vůbec k této operaci došlo. Jestli předcházelo něco, nějaká doba přípravy, nepředcházelo? Není tady ani zmínka o tom, že v té době byla západní hranice připravena z obou stran k obraně, včetně toho, že se předpokládaly zátarasy, záseky, minová pole. A v té době se počítalo i s jadernými a chemickými fugasy na straně protivníka. Pokud by toto bylo v té době – a pravděpodobně bylo, tak tady o tom není vůbec žádná zmínka a z tohoto pohledu jsou potom i nereálně postavené úkoly. Další věc, která se mi nezdá být příliš reálná, je vyhodnocení protivníka.“⁷⁵

Ale objevují se i opačné názory na bojeschopnost ČSLA v 60. letech, ale většinou za předpokladu, že nedojde k nasazení zbraní hromadného ničení, příkladem tohoto přístupu může být názor generálplukovníka Ing. Miroslava Šmoldase: „Jsem přesvědčen, že na začátku šedesátých let, kdy začalo docházet k těm velkým krizím (berlínské a karibské krizi), byla [ČSLA] schopna svou úlohu hrát. A jsem přesvědčen, že kdyby v té době byla začala válka a nebyla nukleární, tak jsme za týden byli v Normandii. Za týden! Protože jsme měli takovou převahu tanků a takovou převahu v operačním umění a pojetí války, že ten Západ by to nemohl vydržet. Jsem tedy přesvědčen, že armáda, kterou jsme před rokem 1968 měli, za tehdejší situace bipolárního rozdělení světa, že by svoji roli byla sehrála. A že by byla tak organizovaná a tak schopná, že by byla schopna fungovat.“⁷⁶

Po válečných strategických hrách v Legnici v roce 1967 začaly na operačním sálu GŠ ČSLA práce na dalším perspektivním plánu výstavby československé armády pod názvem

⁷⁴ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Pickem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008, s. 9.

⁷⁵ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 1, 2 a 6.

⁷⁶ Sieber, K., Rozhovor s genplk. Ing. Miroslavem Šmoldasem v Praze 7. listopadu 2002, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16854&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 8.

Dlouhodobý výhled výstavby ČSLA do roku 1980, který byl připraven k projednání na Generálním štábu Sovětských ozbrojených sil – ale nakonec k tomu nedošlo.

Podle neoficiálních informací vycházejících ze vzpomínek členů týmu na generálním štábu ovládnutí prostoru řeky Rýn a severovýchodní Francie nemělo již být součástí strategicko-operačního úkolu Československého frontu na evropském válčišti. U Norimberku se měl front stočit ze západního směru na jihozápadní a končit na hranicích mezi SRN, Francií a Švýcarskem.⁷⁷ Ale v tomto případě se zde objevuje otázka, jaké jednotky měly plnit bojové úkoly podél Rýna, když ČSLA měla působit jižněji? K celkové změně plánů v evropském prostoru dojít nemohlo, strategické směry jsou dané. Mezi hlavním směrem postupujícím z území NDR a pomocným směrem z území ČSSR, by se vytvořila mezera, které by mohl nepřítel využít.

Možnosti, jak toto vyřešit, se nabízejí dvě. Méně praktickou bylo rozšíření bojového prostoru na hlavním směru, ale to by vyžadovalo buď výrazné posílení jednotek na území NDR, ale k tomu nedošlo, nebo zmenšení koncentrace vojsk Varšavské smlouvy, což by znamenalo zpomalení a poskytlo by čas NATO k přepravě jednotek nacházejících se mimo Evropu, především z USA. Druhou možností by bylo, že tuto oblast budou dobývat jednotky druhého sledu Československého frontu; ty ale v dostatečné síle nemohly být již v ČSSR během mobilizace vytvořeny (maximálně dvě divize) a sovětské jednotky se na konci roku 1967 nacházely v rámci Příkarpatského vojenského okruhu nejméně o 800 km východněji od potencionálního nástupního prostoru. Generálmajor Ján Franko k tomu v rozhovoru v červenci 2003 uvedl: *„Každý rok byl problém, jak dostat ten Příkarpatský vojenský okruh na území Československa, aby tady byl včas a včas mohl být zasazen. Protože když nebude zasazen včas – a než tam dojde, přes ty příhraniční hory a tak – tak se může stát, že to tam bude tak poničeno, že nikudy se nedostane.“*⁷⁸ Řešením bylo samozřejmě vytvoření Střední skupiny vojsk na území ČSSR na podzim 1968.

1.4 Změny v organizaci ČSLA v letech 1960 až 1967

V návaznosti na připravované operační plány probíhaly větší či menší změny v organizační struktuře ČSLA. V říjnu 1960 se vojsko Protivzdušné obrany státu stalo samostatným druhem vojska a došlo k vytvoření Velitelství vojska PVO, které zodpovídalo

⁷⁷ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 85–86.

⁷⁸ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16838&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 23.

za protivzdušnou obranu pozemních vojsk a od dubna 1963 se nacházelo v podřízenosti náměstka ministra pro PVOS a letectvo.

V lednu 1964 vzniklo Velitelství silničního vojska a v listopadu byla vytvořena funkce náměstka ministra pro bojovou přípravu, kterému podléhaly Správa bojové přípravy a Tanková a automobilní správa.

V případě mobilizace se původně předpokládalo, že na základě 2. vojenského okruhu (dále též 2. VO) se bude formovat jako součást Československého frontu 2. armáda. Avšak vzhledem k ekonomickým problémům ČSSR, faktickému zhroucení 3. pětiletého plánu v roce 1963, bylo od tohoto upuštěno. Od 1. února bylo úkolem 2. VO vytvářet záložní velitelství vševojskové armády a frontové zálohy, společně s útvary nezařazenými do sestavy Československého frontu.

Nejdůležitější změna v tomto období se uskutečnila k 1. září 1965. Jednalo se o reorganizaci 1. a 4. armády na okruhy armádního typu. Z 1. armády byl vytvořen Západní vojenský okruh (dále též ZVO) a ze 4. armády Střední vojenský okruh (SVO). Zároveň byl 2. vojenský okruh přejmenován na Východní vojenský okruh (VVO). Řešil se tím problém velení po přechodu na válečný stav. Z velitelství okruhu se vyčlenilo polní velitelství armády a zbytek příslušníků vytvořil týlové velitelství. Zároveň došlo i k posílení ZVO o 2. motostřeleckou divizi a k SVO byla přidělena 3. motostřelecká divize a výsadková brigáda. Při reorganizaci VVO došlo k 31. květnu 1966 ke zrušení 14. tankové divize v Olomouci a k 1. září 1966 byla 18. motostřelecká divize v Prešově přeměněna na tankovou; dostala číslo 14 po zrušené divizi. Již zde tedy došlo k uvolňování prostorů, které v roce 1968 byly předány Střední skupině vojsk (dále též CGV – *Centralnaja grupa vojsk*).

Se zařazením raket taktického a operačně-taktického dosahu do výzbroje ČSLA došlo v září 1965 k přejmenování Velitelství dělostřelectva na Velitelství raketového vojska a dělostřelectva. Tomuto tématu se bude podrobněji věnovat následující kapitola, *Výstavba jednotek ČSLA pro nasazení jaderných zbraní*. V roce 1965 došlo také ke zrušení posledního leteckého bombardovacího pluku, což znamenalo konec tohoto druhu vojenského letectva v ČSSR, od roku 1958 naopak vznikaly stíhací bombardovací pluky.

Sovětské velení začalo v souvislosti s vypracovaným plánem z roku 1964 tlačit na československou stranu, aby navýšilo početní stavy ČSLA. Vedoucí představitelé ČSSR a velení ČSLA toto papírově provedli převedením Pohraniční a Vnitřní stráže od ministerstva vnitra k ministerstvu národní obrany k 1. lednu 1966. Stalo se tak rozkazem prezidenta republiky číslo 0017 o vytvoření jednotných ozbrojených sil Československé socialistické republiky z 10. listopadu 1965 a početní stav ČSLA se zvýšil z 204 000 na

235 000 osob.⁷⁹ Pohraniční stráž dostala do své výzbroje těžkou techniku, přidělenou buď přímo útvarům (T-54, OT-64, BzK-82, RM-130), nebo do skladů (ISU-152). Velení Varšavské smlouvy bylo předloženo hlášení, že došlo k navýšení bojové hodnoty ČSLA o dvě až tři divize.

Podřízení Pohraniční stráže pod MNO pro ni znamenalo i změnu jejích úkolů v případě vypuknutí války. Do té doby se s jejími jednotkami počítalo jako s průvodci jednotek ČSLA, případně Sovětské armády, dále při průchodu pohraničním pásmem, pro likvidaci diverzních skupin nepřítele, na pasivních částech fronty k provádění průzkumu, pro obsazení takticky výhodných přírodních překážek na území nepřítele a k ochraně hranic. Od roku 1966 mimo předchozích činností měly být brigády Pohraniční stráže na hranicích se SRN posíleny o oddíly protitankových děl a počítalo se s nimi pro vedení aktivní bojové činnosti. Na hranicích s ostatními státy se zapojily do formování brigád pro ochranu týlu a jednotek pro střežení zajatců. Výcvikové prapory, každý posílený tankovou rotou, měly být nasazeny na stanovených směrech, jako protitankové zálohy nebo jako taktické letecké výsadky. Po splnění svých úkolů by setrvaly v sestavě pozemního vojska.⁸⁰ V roce 1972 byla Pohraniční stráž vrácena do podřízenosti ministerstva vnitra.

Avšak již v květnu 1966 byla se sovětským souhlasem zrušena jedna ze dvou divizí VVO, čímž se mírový počet divizí ČSLA snížil na 10 a válečný zůstával na 16 divizích. Na druhou stranu došlo v 60. letech reorganizací motostřeleckých divizí na tankové, ke zvýšení jejich počtu z původních tří na pět v době míru a na sedm v případě války.

V září 1966 se zformovalo velitelství silničního sboru. A v listopadu proběhla zásadní reorganizace MNO. Nejdůležitější byl vznik Hlavní správy pozemního vojska, jehož součástí se stalo Velitelství Pohraniční stráže, a Tankové a automobilní správy. Dále byly zřízeny Hlavní správa letectva a vojsk PVOS, Správa ústředního plánování, Správa pro zahraniční styky, Správa vojenských informací a součástí Hlavní politické správy se stala Kádrová správa (v květnu 1968 byla vyňata). V říjnu 1967 vznikla funkce generálního inspektora ČSLA a zástupce ministra pro oblast vojenského školství a vědy.⁸¹

⁷⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 109.

⁸⁰ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 195.

⁸¹ Podrobněji ke změnám v organizaci divizí ČSLA a jejich podřízených jednotek viz např. Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 156–175.

1.5 Vojenská cvičení

Úkoly dané v operačních plánech se odrazily v operační přípravě vojsk. Cvičení probíhající na národní i spojenecké úrovni nadále počítala s mnohem rychlejším postupem vojsk do hloubky území protivníka. Jestliže štábní cvičení na konci 50. let končila desátý den v hloubce asi 120 až 150 km na čáře Norimberk–Ingolstadt, v roce 1961 měl Československý front za šest až sedm dnů urazit 600 až 750 km k linii Dijon–Lyon, při užší součinnosti s vojsky postupujícími z území NDR 350 až 450 km (Štrasburk–Mety).

V rámci přípravy armád Varšavské smlouvy a prověření možností vojenských plánů probíhala také množství cvičení za účasti jednotek více států. V 50. letech na našem území probíhala pouze dvoustranná a od začátku 60. let také tří- a čtyřstranná spojenecká vojenská cvičení.

Jak při vícestranných nebo jen vojskových a štábních cvičeních ČSLA se kladl důraz na ofenzivní operace, obranné se procvičovaly pouze jako „počáteční sražení vojsk“ poté následoval přechod do útoku. Obrana byla považována za krátkou bojovou operaci na úrovni pluku nebo divize. „*Obrana je pojem pouze dočasný. A ne obrana celostátně... obrana je vynucená bojová činnost k tomu, aby v zámyslu pro velení obranné operace armády – jedné, třebaš příbramské [1.] armády – bylo vytvořit takové uskupení sil a prostředků, které by bylo schopno mít v sobě aktivní útočný zámysl. To znamená – dočasně vedená obrana... Na obranu se dával důraz na stupni pluk, na stupni divize maximálně, ale celoarmádně jsem v žádném cvičení, ani zámyslu neviděl za těch mých patnáct nebo dvacet roků, aby někdo dostal obranný úkol: ‚A nepustit nepřitele třeba po čáru tak a takovou.‘ Takže ta obrana byla spíš taktická otázka, obrana armády byla už operační otázka a obrana frontu byla vyloučena.*“⁸²

Přehled největších společných cvičení armád Varšavské smlouvy do roku 1969⁸³

Název cvičení	Období	Na území států	Zúčastněné armády
Bouře	27. 9.–10. 10. 1961	NDR, PLR, ČSSR, SSSR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA
Dunaj	duben 1962	MLR, RLR	MLA, RLA, SA
Vítr	září 1962	NDR, ČSSR	ČSLA, NLA NDR, SA
Kvarteto	9.–14. 9. 1963	NDR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA
Říjnová bouře	16.–22. 10. 1965	NDR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA
Vltava	7.–22. 9. 1966	ČSSR	ČSLA, MLA, NLA NDR, SA

⁸² Sieber, K., Rozhovor s genmj. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16838&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 36–37.

⁸³ Varšavská smlouva, <http://csla.cz/armada/vs/varsavskasmlouva.htm>, 30. srpna 2012; Bílek, J., Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda, *Historie a vojenství* 3/2005, s. 25.

Rodopy	květen 1967	BLR	BLA, SA
Manévr	červen 1967	ČSSR, MLR	ČSLA, MLA, SA
Šumava	červen 1968	ČSSR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA
Sever	11.–17. 7. 1968	SSSR, NDR, PLR	NLA NDR, PLA, SA
Němen	23. 7.–10. 8. 1968	SSSR, PLR	PLA, SA
Vesna	30. 3.–4. 4. 1969	PLR, ČSSR, NDR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA
Odra–Nisa	21.–28. 9. 1969	PLR	ČSLA, NLA NDR, PLA, SA

Od poloviny 50. let probíhal výcvik za podmínek použití jaderných zbraní se zaměřením na snížení možných ztrát. Od 60. let se již simulovalo i nasazení jaderných zbraní při podpoře bojových operací ČSLA, přestože zpočátku neměla ve výzbroji nosiče a nikdy jaderné hlavice ani bomby nevlastnila. Na začátku 60. let byli českoslovenští velitelé a štáby při cvičeních kritizováni za nerozhodné používání jaderných zbraní a jejich nerovnoměrné rozdělování. Tato kritika se například objevila v *Rozkazu ministra národní obrany pro operační přípravu a pro přípravu vojsk ve výcvikovém roce 1963*.⁸⁴

Podle vzpomínek důstojníků, přestože plán z roku 1964 počítal i s bojovou operací Československého frontu na území Francie, se toto nenacvičovalo. Při strategických štábních hrách se procvičovaly pouze varianty bojové činnosti na teritoriu SRN a s vytvořením předmostí na západním břehu Rýnu.⁸⁵

Generálporučík Ing. Vlastislav Raichl v červnu 2003 k výcviku na začátku 60. let uvedl: „Ze začátku se přistupovalo – na cvičeních pochopitelně – k použití zbraní hromadného ničení..., nechci říct lehkovážně, ale přece jenom se používaly cvičně častěji, než by se používaly ve skutečnosti. A jejich výsledky zase se nehodnotily jako tak nebezpečné, jako by ve skutečnosti byly. Já vám dám takový příklad: Nějak se musí znázornit na mapě, jaké území by bomby asi zasáhly. Tak na to byly různé tabulky, kudy fouká vítr, tak se to kreslilo. Jenže – při zemi fouká vítr tak, v tisíce metrech zase tak – takže ono je to všechno mnohem složitější. Možná, že dnes při existenci počítačové techniky, která to řeší prakticky v reálném čase, se to dá spočítat mnohem přesněji, než jsme to dělali tenkrát my. Ale hledaly se cesty jak přizpůsobit taktiku a operační věci k použití zbraní hromadného ničení.“⁸⁶

⁸⁴ SÚA, AÚV KSČ, fond 02/2, PB ÚV KSČ. Sv. 368, aj. 462, bod 11, 49 listů.

⁸⁵ např. Luňák, P., Record of conversation with Colonel (retired) Karel Štěpánek on 28 March 2000, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16243&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 3.

⁸⁶ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Vlastislavem Raichlem v Praze 19. června 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16850&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 8.

Jako příklad cvičení, při kterém se simulovalo použití jaderných zbraní na našem území, může posloužit cvičení *Vltava* ze září 1966 (původně neslo název *Monolit*). Jeho tématem bylo pohraniční střetné sražení vševojskové armády a rozvíjení operace ke zničení silného nepřítele při rozsáhlém použití vzdušných výsadků a letectva za účasti ČSLA, Maďarské lidové armády (dále též MLA), Národní lidové armády NDR (dále též NLA NDR) a Sovětské armády. Svým rozsahem a zapojením 92 572 vojáků (z toho 4575 sovětských, 3861 maďarských a 3672 východoněmeckých), 70 odpalovacích zařízení, 818 letounů, 546 tanků, 1465 obrněných transportérů, 630 děl a 16 053 automobilů se jednalo o největší cvičení, které se uskutečnilo na území ČSSR.

Cílem cvičení bylo prakticky ověřit opatření směřující k postupnému zvyšování bojové pohotovosti vojsk a teritoria v období příprav na válku, prověřit bojovou připravenost pozemních vojsk a letectva k vedení aktivní manévrové činnosti ve složitých situacích a úroveň připravenosti záloh, připravenost teritoriálních orgánů a vojsk PVOS k zabezpečení bojové činnosti frontu a k ochraně teritoria v počátečním období války, připravenost velitelů a štábů k organizaci a řízení bojové činnosti vojsk i spojeneckých včetně jejich materiálního, technického, zdravotnického a letištního zabezpečení.⁸⁷

Vlastní cvičení bylo rozděleno do čtyř částí, kdy ve třetí části se simuloval i útok zbraní hromadného ničení. „Nepřítelé“ provedli první hromadný úder zbraněmi hromadného ničení, 83 jaderných úderů v síle 24,6 megatun TNT a osm chemických; s desetiminutovým odstupem došlo i k nasazení „vlastních“ 78 jaderných zbraní v síle 29,625 megatun TNT a 12 chemických. Jen pro představu úder „nepřítele“ představoval souvislé zamoření území od čáry Polička–Velká Bíteš–Moravský Krumlov–Vídeň a dále na východ, podle propočtů by došlo ke ztrátám kolem 57 000 vojáků a 2 390 000 civilistů! Následně se počítalo s dalším nasazením zbraní hromadného ničení, celkem si obě strany měly „vyměnit“ 252 jaderných útoků o síle 59 megatun TNT a 34 chemických. V rámci *Vltavy* ČSLA poprvé procvičovala vysazení silného leteckého výsadku a centrální řízení operačního a taktického průzkumu. Také byl vyzkoušen nový způsob a možnosti nasazení vojsk Pohraniční stráže, které byly od ledna 1966 přímo zařazeny v rámci ČSLA.⁸⁸

V závěru byla kladně hodnocena činnost dělostřelectva, letectva a vojsk PVOS. Kritizován byl především průběh a způsob začleňování sovětských, maďarských a

⁸⁷ Návrh politicko-organizačních opatření pro přípravu spojeneckého cvičení „MONOLIT“, 17. 1. 1966, VÚA-VHA, fond MNO r. 1966, sign. 17/3/4, k. č. 49; Vyhodnocení spojeneckého vojskového cvičení „VLTAVA“, 24. 10. 1966, VÚA-VHA, fond MNO r. 1966, sign. 17/3/4, k. č. 50.

⁸⁸ Podrobněji k průběhu cvičení viz Povolný, D., Cvičení VLTAVA v roce 1966, *Historie a vojenství* 2/2008, s. 74–80.

východoněmeckých jednotek do sestavy ČSLA a komunikace mezi nimi. Největší problémy s oficiálním sjednocujícím jazykem, ruštinou, měli Maďaři, a ani Němci se nemohli moc chlubit. Nedostatky se objevily ve výběru cílů pro jaderné údery a pro použití raketového vojska. Avšak největší kritiku si vysloužila velitelství, kdy 80 % divizního a 100 % operačního stupně bylo rozkryto a trvale sledováno prostředky rádiového průzkumu.⁸⁹

⁸⁹ Vyhodnocení spojeneckého vojskového cvičení „VLTAVA“, 24. 10. 1966, VÚA-VHA, fond MNO r. 1966, sign. 17/3/4, k. č. 50.

2. Výstavba jednotek ČSLA pro nasazení jaderných zbraní

Na přelomu 50. a 60. let vznikala nová sovětská vojenská doktrína, která měla samozřejmě vliv i na použití armád Varšavské smlouvy. Hlavní důraz byl kladen na zvýšení úderné síly frontů a armád použitím zbraní hromadného ničení, především jaderných, na operačně-taktické úrovni. Do sestavy frontů, armád a divizí byl začleněn nový druh vojska – raketové vojsko. Také u vojenských letectev se počítalo se zařazením nových typů letadel, která dokážou nést mimo konvenční výzbroje také jaderné zbraně.

Na operačním stupni Sovětská armáda zařazovala do své výzbroje raketové útvary od roku 1955 a na taktické úrovni od roku 1961. K simulovanému použití například došlo při cvičení *Bouře* 27. září až 10. října 1961, které nacvičovalo obsazení severní části SRN a Dánska. Počítalo se zde již s nasazením těžkého raketového oddílu ve prospěch frontu, operačně-taktických raket v rámci armád a oddílů taktických raket v rámci divizí.

Také ČSLA se od poloviny 50. let připravovala na vedení války s použitím zbraní hromadného ničení. První ukázková cvičení činnosti štábů a jednotek v obraně proti účinkům jaderných zbraní proběhla v roce 1954. Následně se přistoupilo k intenzivnímu výcviku za takto změněných podmínek na bojišti. Byla vydána řada vojenských předpisů a řádů o vedení operací za použití jaderných zbraní pro všechny druhy vojsk, jen v roce 1955 jich bylo 116.⁹⁰ Ale až do začátku 60. let neměla naše armáda prostředky, aby na takovýto útok mohla odpovědět.

Jak bylo v předchozí kapitole popsáno, pro Československý front se v operačních plánech od začátku 60. let počítalo s jadernými údery v jeho prospěch. Avšak ČSSR neměla ekonomické možnosti pro vlastní vývoj jaderných zbraní a jejich nosičů. Bylo tedy nutné takové jednotky vytvořit a vojenskou techniku pro ně nakoupit v SSSR.

Sovětský svaz si ale svůj monopol na vlastnictví jaderných zbraní v rámci východního bloku začal od konce 50. let střežit. Přerušování spolupráce s ČLR v této oblasti bylo jednou z příčin zhoršení sovětsko-čínských vztahů v této době, které nakonec vedly až k vojenským střetům na jejich společných hranicích v březnu 1969.

Od konce 50. let zároveň probíhala jednání jak na půdě OSN, tak bilaterální mezi Sovětským svazem a Spojenými státy o omezení zkoušek, nešíření jaderných zbraní a

⁹⁰ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 79.

vytváření bezjaderných pásem. Mezi výsledné schválené dokumenty v této době patří například: Smlouva o Antarktidě jako bezjaderném pásmu z roku 1959, Společné prohlášení vlády SSSR a USA o dohodnutých zásadách jednání o odzbrojení (*McCloy–Zorin Statement*) z roku 1961, Smlouva o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, kosmu a pod vodou (PTBT) z roku 1963, Smlouva o zákazu umístění jaderných a jiných zbraní v kosmickém prostoru z roku 1967 a především Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT) z roku 1968.

Otázkou tedy bylo jak vyřešit problém, aby tato jednání nebyla narušena případným vyzbrojením ČSLA jadernými zbraněmi a nedošlo tak k porušení připravované Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Výsledným rozhodnutím bylo dodat ČSLA pouze nosiče, raketové komplety a letadla, ale jaderné hlavice a bomby by Sovětská armáda dodala až v případě konfliktu. K porušení smluv nemělo dojít s odůvodněním, že tyto nosiče mohou být použity i pro konvenční výzbroj případně pro chemické zbraně, které již stejně měla ČSLA ve své výzbroji. Stalo se tak na základě tajných smluv mezi vládami ČSSR a SSSR z 30. srpna 1961 a 19. července 1963 o dodávkách operačně-taktických a taktických raketových kompletů a stíhacích bombardérů uzpůsobených k provádění jaderných úderů leteckými pumami.⁹¹ Pro přepravu jaderných zbraní v klimatizovaných kontejnerech ze Sovětského svazu vznikl 41. samostatný dopravní dělostřelecký oddíl.

2.1 Raketové komplety

V říjnu 1960 Sovětský svaz nabídl Československu prodej operačně-taktických raket R-11M. A v únoru 1961 vrchní velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Andrej A. Grečko tuto nabídku rozšířil o taktické raketové nosiče 3R-9 Luna pro tankové a motostřelecké divize. K potvrzení tohoto záměru došlo v Moskvě na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v březnu 1961.⁹² Dne 30. srpna 1961 byla podepsána *Dohoda o dodávkách speciálního materiálu ze SSSR do ČSSR pro léta 1961–1965*.

Pro nově založené raketové vojsko se původně počítalo se čtyřmi brigádami, třemi armádními a jednou frontovou. Výstavba jednotek spadala pod Velitelství dělostřelectva MNO, jemu také byly brigády zpočátku podřízeny. V září 1965 se Velitelství dělostřelectva přejmenovalo na Velitelství raketového vojska a dělostřelectva.

⁹¹ Bílek, J. – Lánik, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 195.

⁹² Luňák, P. (ed.), Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990, Praha 2008, s. 33.

První dvě brigády, určené pro vyzbrojení raketovými komplety 8K11 (rakety R-11M na podvozcích 8U218), vznikly v září 1961 v Hranicích na Moravě. Z důvodu utajení nesly zprvu označení 311. a 321. technická brigáda, které bylo od 1. září 1962 změněno na těžká dělostřelecká brigáda. V době války by znělo označení těchto svazků „frontová“ či „armádní raketová brigáda“. Zpočátku personál 311. brigády tvořili sovětští vojáci, kteří se nacházeli v Hranicích v naprosté tajnosti a bez odpovídajících mezinárodních dohod.⁹³ První mobilní odpalovací zařízení brigády převzaly až v létě 1962. V rámci bojových střelb na území SSSR odpálila 311. technická brigáda 9. srpna 1962 první operačně-taktickou raketu v ČSLA. Poslední, 331. těžká dělostřelecká brigáda, vznikla 1. ledna 1963 rovněž v Hranicích. Na rozdíl od prvních dvou, které byly armádními brigádami, tato třetí byla frontovou. Její výzbroj tvořily raketové komplety 8K14 Elbrus (rakety R-17 na podvozcích 2P19 později 9P117). Od předpokládaného vytvoření 341. těžké dělostřelecké brigády v Topolčanech, se kterou se počítalo do svazku 2. armády, se kvůli nedostatku finančních prostředků upustilo.⁹⁴

Taktické a operačně-taktické rakety ČSLA nedostávala s jadernými hlavicemi. Výcvik brigád ale s jejich nasazením počítal. Personál brigád se připravoval u Výcvikového dělostřeleckého střediska v Hranicích (vznikl 15. ledna 1962) a u Vyššího dělostřeleckého učiliště v Martině, které měly k dispozici příslušnou speciální techniku včetně odpalovacích zařízení. Těžké dělostřelecké brigády přibližně každé dva roky cvičily ostré střelby s konvenčními hlavicemi na střelnici Kapustin Jar v SSSR. 311. těžká dělostřelecká brigáda byla po ukončení výcviku dislokována ve Staré Boleslavi a stala se součástí 1. armády, 321. těžká dělostřelecká brigáda v Rokycanech byla součástí 4. armády a 331. těžká dělostřelecká brigáda v Hranicích byla od roku 1969 podřízena Západnímu vojenskému okruhu.⁹⁵

V letech 1962 až 1963 vznikly dělostřelecké základny (pohyblivé raketové technické základny), které zajišťovaly skladování, plnění, kompletaci a dopravu raket. Dislokace dělostřeleckých základen byla následující: 11. DZ v Hranicích, 21. DZ v Žamberku a 31. DZ v Kostelci nad Orlicí.⁹⁶ V září 1964 dostaly všechny brigády vrtulníkové roje, které měly zajistit přepravu jaderných hlavic ze skladů k jednotlivým raketovým oddílům. Do

⁹³ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 86.

⁹⁴ Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství* 3/2012, s. 73.

⁹⁵ Bílek, J. – Lánik, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 163–164.

⁹⁶ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 111.

konce léta 1965 byly všechny tři raketové brigády již v plné bojové pohotovosti. ČSLA tak měla v té době k dispozici šest raketových kompletů pro R-17 a 18 pro R-11M.

Zároveň s raketami pro těžké dělostřelecké brigády Sovětský svaz dodal v roce 1962 i první rakety 3R-9 Luna na podvozku 2P16 (vycházel z tanku PT-76). Byly určeny jako výzbroj pro samostatné dělostřelecké oddíly (SDO)⁹⁷, které se staly součástí vševojskových divizí a sloužily k taktické podpoře pozemních sil při bojových operacích. Každý oddíl měl nejprve dvě, od roku 1966 tři odpalovací zařízení. Od téhož roku zařazovala ČSLA do své výzbroje i modernější verzi 3R-11 Luna M. SDO byly v roce 1969 dislokovány v Terezíně, Mladé-Milovicích, Jistebnici, Jemčině, Stružné, Vysočanech, Holýšově, Vimperku a Přáslavicích. Přestože ČSLA neměla k dispozici jaderné hlavice, počítalo se s jejich bojovým nasazením jakožto jaderného raketového prostředku. Hlavice měly být dodány buď ze SSSR, nebo od konce 60. let ze skladů na území ČSSR.⁹⁸

V září 1964 převzaly všechny motostřelecké divize na plných počtech a 1., 4. a 13. tanková divize vrtulníkové letky, o rok později je následovala i 9. tanková divize. K jejich úkolům mimo jiné náležela případná přeprava jaderných hlavic k samostatným dělostřeleckým oddílům.

První SDO byl uznán za plně bojeschopný v říjnu 1963 a na podzim 1966, bylo k dispozici již 11 oddílů, které mohly jednou salvou odpálit celkem 33 taktických raket. Pro první jaderný úder tudíž měla ČSLA k dispozici dohromady 57 raket pro jaderné hlavice o celkové maximální síle 1,98 megatun TNT.⁹⁹

Základní takticko-technická data raket ve výzbroji ČSLA¹⁰⁰

Označení	Délka (m)	Celková hmotnost (kg)	Hmotnost hlavice (kg)	Ráže hlavice (kt)	Dolet (km)	Přesnost (m)	Označení NATO
R-11M	10,7	5500	950	20–100	190	3000	SS-1b <i>Scud A</i>
R-17	11,25	5900	985	až 70	270	450	SS-1c <i>Scud C</i>
3R-9	9,1	2175	358	3–20	45	2000	<i>FROG 3</i>
3R-11	8,95	2450–2485	450	3–20	70	700	<i>FROG 7A</i>

⁹⁷ Od 80. let se nazývaly samostatné raketometné oddíly (SRMO).

⁹⁸ Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství 3/2012*, s. 84–85.

⁹⁹ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 86.

¹⁰⁰ Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství 3/2012*, s. 77 a 83.

2.2 Stíhací bombardéry

Kromě raketových nosičů se počítalo, že ČSLA bude mít ve své výzbroji také letouny schopné nést jaderné zbraně. Prvními potenciálními jadernými nosiči mohly být proudové bombardéry Iljušin Il-28, které byly od května 1955 zařazovány do výzbroje. Byly jimi vyzbrojeny celkem tři bombardovací letecké pluky (24., 25. a 29. bolp). Avšak ze Sovětského svazu nebyly dodány ve verzi pro nesení jaderných bomb (Il-28A), ale úprava jejich pumovnic by byla proveditelná. V roce 1958, kdy bylo 15. srpna rozhodnuto o zrušení 29. bolp, se počet bombardovacích pluků snižoval. K 1. říjnu 1960 došlo ke zrušení 24. bolp a velitelství 46. bold. Poslední, 25. bolp byl zrušen k 1. září 1965, čímž v ČSSR skončila existence bombardovacího letectva. Jeho úkol nově převzalo stíhací bombardovací letectvo. Il-28 totiž poměrně rychle zastaraly; jednalo se o podzvuková proudová letadla, ve verzích R a RT sice sloužily v Československu až do roku 1973, ale to byla průzkumná letadla.

V rámci reorganizace československého letectva v roce 1958 byly tři stíhací letecké pluky (18., 22. a 26. slp) a velitelství 6. stíhací letecké divize reorganizovány na stíhací bombardovací (34., 28. a 30. sbolp a 34. sbold).¹⁰¹ V roce 1961 došlo k reorganizaci 2. stíhací letecké divize na 2. stíhací bombardovací leteckou divizi, které byl podřízen 2. (zrušen v září 1964), 6. a 20. stíhací bombardovací letecký pluk.¹⁰² Na začátku 60. let výzbroj tvořily MiGy-15, MiGy-15bis, MiGy-15SB a MiGy-15bisSB, které mohly nést pouze konvenční výzbroj. Navíc se jednalo o již zastaralá stíhací letadla.

Již ve zprávě o stavu letectva z 23. dubna 1957 se počítalo s nákupem 22 bombardérů nového typu ze SSSR. Ale typ nebyl uveden, pravděpodobně o něm nemělo velitelství letectva ještě představu. V dokumentu *Informace o nedostacích v hlavních druzích vojenské techniky k 1. 1. 1961*, který zřejmě připravilo Spojené velení Varšavské smlouvy pro sovětskou vládu, je mimo jiné uvedena potřeba vyzbrojit československé frontové letectvo 77 bombardéry; pravděpodobně se mělo jednat o nadzvukové Jakovlevy Jak-28B.¹⁰³ Ale z této možnosti záhy sešlo.

V lednu 1959 se ve *Zprávě o vyzbrojení československého letectva novou technikou* objevují požadavky na nový typ, který není přímo jmenován. Mělo se jednat o proudový

¹⁰¹ Důbravčík, J., 34. stíhací bombardovací letecká divize [1958-1992], <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/66130/title/34-stihaci-bombardovaci-letecka-divize-1958-1992>, 22. května 2009.

¹⁰² Fidler, J., 2. stíhací bombardovací letecká divize [1961-1969], <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/70166/title/2-stihaci-bombardovaci-letecka-divize-1961-1969>, 22. května 2009.

¹⁰³ Důbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 I. díl, Nevojice 2010, s. 45.

letoun s rychlostí dvojnásobně překračující rychlost zvuku a s nosností 2000 kg na velkou vzdálenost. Předpokládalo se nákup 60 kusů.¹⁰⁴ Tuto charakteristiku splňoval nový proudový stíhací bombardér Suchoj Su-7, jehož první prototyp byl zalétán v září 1955 a první sériové stroje byly dokončeny v prosinci 1957.

Podle *Přehledu počtů letecké techniky u letectva a PVOS v letech 1962 až 1965* se počítalo s dovozem 53 stíhacích bombardérů. Dodávky Su-7 začaly v dubnu 1964 a podle *Návrhu na úpravu komplexního plánu výstavby vojsk PVOS a letectva* ze 17. října 1966¹⁰⁵ se z důvodů ekonomických problémů ČSSR počítalo s přezbrojením pouze dvou stíhacích bombardovacích pluků (28. sbolp v Čáslavi a 20. sbolp v Náměšti nad Oslavou) na Su-7BM. Tabulkový stav každého pluku byl 38 bojových letadel. Těmito letadly byla také vybavena Výcviková letka v Mladé. Další nákupy měly probíhat až v 70. letech. Celkem bylo do Československa dodáno v letech 1964 až 1967 102 letounů Su-7BM, BKL a U. Protože v letech 1965 až 1967 došlo ke ztrátě šesti letadel, mělo československé letectvo na začátku roku 1968 ve výzbroji 96 Su-7.¹⁰⁶

Do ČSSR dodané Su-7 byly přizpůsobeny pro zamíření a vybaveny elektrickými systémy pro indikaci zavěšení a zajištění, ohřevu a odhozu taktické jaderné pumy. Pro nesení jaderné pumy bylo nutné na letoun zavěsit speciální závěsník BD3-56FN a propojit ho s palubní avionikou. Těchto závěsníků bylo dodáno méně než Su-7; vycházelo to z operačních plánů, kdy se například v roce 1964 počítalo s 35 leteckými jadernými údery. Přesný počet dodaných závěsníků se nepodařilo zjistit; podle pamětníků přibližně pro necelé dvě třetiny letadel.¹⁰⁷

Dalšími letadly schopnými nést taktické jaderné pumy bylo asi deset MiGů-21PFM dodaných v letech 1966 až 1968. Od roku 1977 přicházely MiGy-23 ve verzích BN, MF a ML a v druhé polovině 80. let Su-22M4.

V květnu 1964 byl u Výcvikové letky na letišti Mladá pod dohledem skupiny sovětských instruktorů zahájen přeškolovací výcvik prvních vybraných československých pilotů, kteří následně měli působit jako instruktoři. Jako první byl do jara 1965 přeškolen 28. sbolp, poté následoval do srpna 1966 výcvik 20. sbolp. Operační výcvik s cvičným odhozem makety taktické jaderné zbraně začal koncem léta 1965 a oba pluky zvládly tuto techniku o rok později. Nasazení leteckých nosičů jaderných zbraní bylo poprvé

¹⁰⁴ Důbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 I. díl, Nevojice 2010, s. 46.

¹⁰⁵ VÚA-VHA, fond MNO 1966, SL, č.j. 0055305-50/66.

¹⁰⁶ Důbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 I. díl, Nevojice 2010, s. 47–50.

¹⁰⁷ Důbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 II. díl, Nevojice 2011, s. 47.

vyzkoušeno v rámci cvičení *Vesna*, k nasazení obou pluků došlo při spojeneckém cvičení *Vltava* v roce 1966.¹⁰⁸

2.3 Sklady

Od druhé poloviny 60. let měla ČSLA ve výzbroji širokou škálu nosičů jaderných zbraní taktické i operační úrovně. V roce 1968 to již bylo 57 raketových kompletů a 96 stíhacích bombardérů Su-7.

Od začátku 60. let československý a sovětský generální štáb předpokládaly použití jaderných zbraní Československým frontem na podporu vlastních bojových operací. Například v operačním plánu z roku 1964 se počítalo s nasazením 131 jaderných raket a atomových bomb, z toho 96 raket a 35 atomových bomb. Při prvním jaderném úderu se plánovalo použití 41 raket a atomových bomb, při plnění bližšího úkolu použít 29 raket a atomových bomb a při plnění dalšího úkolu použít 49 raket a atomových bomb. V záloze frontu se podle plánu mělo ponechat 12 raket a atomových bomb.¹⁰⁹ Avšak jadernou municí měla k dispozici pouze Sovětská armáda. Podle dohody z 30. srpna 1961 se předpokládalo, že ČSLA ji obdrží až krátce před vypuknutím konfliktu. Dne 23. února 1962 došlo k upřesnění v tom smyslu, že provedení základních prací s bojovými hlavicemi se ukládá montážním brigádám, které přijedou do Československa se speciálním zařízením. Toto opatření vycházelo z úvahy, že příští válce bude předcházet období zvýšeného nebezpečí.¹¹⁰

Přesto vyvstal časový problém pro případ náhlého útoku NATO, jak v listopadu 2003 vzpomínal armádní generál Karel Pezl: „*A v té době to všechno viselo na vlásku té minutové jaderné pohotovosti. Jestliže do pětáctyřiceti minut byla možnost oboustranného provedení jaderných úderů nebo vstřícných jaderných úderů – to byl takový ten šlágr tehdejší doby strategický, kdo to dřív zjistí, kdo dřív udeří a kdo dřív je schopen využít toho momentu. Okolo toho se točila strategie jak NATO, tak Varšavské smlouvy. Rozhodující byly jaderné zbraně a ani ne tak na tom válčičti, jako ty strategické, to znamená na letounech, které byly ve vzduchu, jaderné ponorky, které byly na oceánských plavbách. Ty byly, řekl bych, nositeli jak toho deterentu, tak možného vydírání.*“¹¹¹

¹⁰⁸ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 87.

¹⁰⁹ Příloha č. 3: Plán použití Československé lidové armády v době války, bod 2.

¹¹⁰ Nedatovaný výpis z archivu GŠ ČSLA k akci Javory, předložený jako podklad pro jednání 26. schůze předsednictva federálního shromáždění (6. 6. 1991), in Pecka, J. (ed.), Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991, Praha 1998, s. 152.

¹¹¹ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 3.

Varšavská smlouva i NATO v té době zároveň počítaly s provedením předstihujícího jaderného úderu, který se počítal v minutách: „*Zřejmě obě strany se k tomu připravovaly a ta nenadállost je sice relativní, ale tam stačilo předstihnout druhou stranu o pár minut a získat neskutečnou výhodu, relativní výhodu v momentu překvapení, když na obou stranách byly rakety v trvalé pohotovosti a připraveny v podstatě k okamžitému odpálení. Ale i těch několik minut předstihu stačilo k tomu, abych já odpálil a on třeba neodpálil všechno. Ale pravděpodobně to byla jedna z těch tehdy možných variant použití.*“¹¹²

V bodě 6 *Plánu použití Československé lidové armády v době války* z roku 1964, kde se rozebírají úkoly stanovené raketovému vojsku, je uvedeno: „*Velitel raketových vojsk převezme samostatné montážní brigády se speciální municí, které budou předány Československému frontu v prostorech: 2 km východně od Jablonce a 3 km východně od Michalovců. Použití speciálních náloží – pouze s povolením hlavního velitele spojených ozbrojených sil.*“

Termín „speciální nálože“ zcela jistě znamená jaderné hlavice, protože ty konveční nebo chemické měla ČSLA ve vlastních skladech. U všech ostatních frontů celého prvního strategického sledu vojsk Varšavské smlouvy bylo skladování jaderné munice a její doručení k jednotkám bezproblémové, protože se sovětské sklady s jadernými zbraněmi nacházely na území NDR a PLR. Nebylo tudíž problémem předat je i jednotkám PLA a NLA NDR. A doba by byla přibližně stejná jako při přípravě sovětských nosičů jaderných zbraní. Avšak v případě Československého frontu byla situace zcela jiná, čas potřebný k přepravě munice se odhadoval na 18 až 22 hodin, zatímco raketové svazky a útvary pozemního vojska ČSLA měly být připraveny k vedení bojové činnosti do tří hodin od vyhlášení poplachu. Československý front by byl tedy nucen v počáteční kritické fázi střetnutí bojovat bez nejničivějších prostředků s nepřítelem, který měl jaderné zbraně okamžitě k dispozici až do úrovně pluku.¹¹³

Z tohoto pohledu se Generálnímu štábu Sovětských ozbrojených sil muselo území ČSSR jevit jako slabý článek. V první kapitole jsou rozepsány důležitost Československa jako dopravního uzlu (ta se potvrdila i v 90. letech a na začátku 21. století při zapojení ČR a SR do NATO a EU) a geografická poloha. V případě nenadálého úderu NATO ve směru do Československa a jeho obsazením by došlo k oddělení armád Varšavské smlouvy

¹¹² Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 8.

¹¹³ Nedatovaný výpis z archivu GŠ ČSLA k akci Javory, předložený jako podklad pro jednání 26. schůze předsednictva federálního shromáždění (6. 6. 1991), in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 152.

nacházejících se na území NDR a PLR od jižního křídla (MLR, RSR a BLR). S rozvojem vesmírných programů SSSR a USA v 60. letech navíc přestal vyhovovat systém předání jaderných zbraní Československému frontu v době zhoršené mezinárodní situace, protože jejich transport mohl být zjištěn pomocí satelitů, jejichž počet na oběžných dráhách kolem Země výrazně vzrůstal. Na XXII. sjezdu KSSS byl přijat závěr, že imperialisté připravují proti SSSR a ostatním socialistickým zemím nenadálý jaderný útok, proto GŠ a MO SSSR požadovaly, aby jaderné hlavice mohly být dopravované k vojskům nejpozději do tří hodin.

„V případě války už je pozdě, to se musí ještě před válkou [dodat hlavice]. Protože v případě války to už asi nestihnete. Vzhledem k tomu, že se dneska, už i tehdy se pomocí družic dalo všechno přesně zjistit. Oni zřejmě přesně nevěděli, ani my jsme přesně nevěděli místo přesně na metr, kde jsou sklady jaderné munice. Ale musíte to zvládnout včas, protože raketová vojska, oddíly, musely rakety převzít. Prováděly se nácviky, speciální cvičení, kdy jednotlivé jednotky jezdily do určených míst, tam by převzaly hlavice, ze skladů na místo styku by přijely s hlavicemi, předaly, převzaly a jely za oddíly nebo brigádami, kde by byly připraveny k montáži. To je pak už otázka několika minut, montáž, to není nic složitého.

Ale na to se prováděly přípravy, prováděl se výcvik, takže to všechno bylo zabezpečeno a připraveno. [...]

Na to byly určené jednotky a to byla otázka několika hodin, kdy by ty hlavice byly přímo u odpalovacích zařízení. Právě proto se sklady budovaly na směrech jednotlivých armád, kde se předpokládalo, že budou rozmístěny raketové prostředky, tak někde poblíž, ne příliš daleko, aby to byla otázka několika hodin.“¹¹⁴

Z tohoto důvodu Sověti přišli s novým návrhem, který během jednání v Legnici 16. až 21. března 1965 přednesl maršál Grečko: *„Je možno uvažovat o uložení speciálních bojových hlavic na území ČSSR se sovětskou obsluhou, požádá-li o to vláda ČSSR a dá-li k tomu souhlas vláda SSSR. V tomto případě by bylo možné poskytnout konzultace ke konkrétnímu dořešení všech otázek po vojenské linii.“¹¹⁵* Tehdejší velení ČSLA souhlasilo s názory sovětské generality, aby ČSSR požádalo o umístění jaderných zbraní, včetně sovětských „kompletačních jednotek“, na vlastním území. V květnu 1965 armádní generál

¹¹⁴ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 8, 9.

¹¹⁵ Nedatovaný výpis z archivu GŠ ČSLA k akci Javory, předložený jako podklad pro jednání 26. schůze předsednictva federálního shromáždění (6. 6. 1991), in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 153.

B. Lomský, a generálplukovník O. Rytíř pod tlakem vyvíjeným představiteli MO SSSR a Spojeného velení Varšavské smlouvy předložili k projednání ve VKO ÚV KSČ návrh na uskutečnění jednání mezi MNO ČSSR a Spojeným velením Varšavské smlouvy k prověření dosavadního způsobu ukládání speciálních bojových hlavic raketového vojska a speciálních leteckých bomb pro ČSLA v míru a ke zpracování návrhu nového způsobu uložení, který by odstranil stávající nedostatky. Na základě tohoto návrhu VKO ÚV KSČ uložila A. Novotnému projednat uvedenou záležitost s ÚV KSSS a armádnímu generálu B. Lomskému s vojenským velením SSSR. Jednání na ÚV proběhlo v říjnu a v listopadu 1965 byli pozváni hlavní funkcionáři ČSLA ke konkrétnímu jednání do Moskvy. Zde vznikl návrh smlouvy a po návratu z Moskvy byl předložen k posouzení A. Novotnému.¹¹⁶

Již v průběhu roku 1965 působila na území ČSSR skupina sovětských vojenských odborníků, kterou doprovázeli dva důstojníci ČSLA (pplk. Ing. Rejman, pracovník operačního sálu GŠ, a kpt. Stojar, příslušník VKR). Skupina v podmínkách nejpřísnějšího utajení prováděla průzkum vhodných prostorů pro uskladnění jaderné munice. Jednalo se o prostory v obvodu Písku, vojenský výcvikový prostor (dále též VVP) Jince, západní okraje Českého středohoří a pevnostní objekty obranných pásem vybudovaných před rokem 1939 v severovýchodních Čechách, na severní Moravě a ve Slezsku. O výsledcích těchto průzkumů nebyl pořízen žádný zápis a nikdo v celé ČSLA o nich nebyl informován.¹¹⁷

Na základě zmocnění prezidentem Antonínem Novotným ze 17. listopadu 1965 byla 15. prosince 1965 podepsána mezi ministrem národní obrany ČSSR Bohumírem Lomským a jeho sovětským protějškem Rodionem J. Malinovským *Dohoda mezi vládou SSSR a vládou ČSSR o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk*. Smlouva byla uzavřena na deset let s tím, že její platnost se automaticky prodlužuje na další období, nevypoví-li ji jedna ze zúčastněných stran jeden rok před uplynutím její splatnosti. Texty byly vyhotoveny pouze ve dvou výtiscích. Ruskou verzi si ponechalo sovětské velení, česká byla uložena na pracovišti operační správy GŠ ČSLA ve zvláštním trezoru s právem manipulace omezeným na ministra obrany, náčelníka generálního štábu a náčelníka operační správy. Smlouva byla podepsána bez schválení vládou nebo parlamentem ČSSR.

Československo se zavázalo na své náklady vybudovat v rámci akcí *Javor* kryty pro „spojovací kabelové útvary“, což bylo krycí označení pro speciální kryty pro jaderné zbraně, Dále měla být vybudována provozní zařízení a ubytovny personálu. Uložení

¹¹⁶ FS ČSFR tisk 645 z 16. 4. 1991, Interpelace předsedy vlády ČSFR Mariána Čalfy, ministra zahraničních věcí ČSFR a místopředsedy vlády ČSFR Jiřího Dienstbiera, ministra obrany ČSFR Luboše Dobrovského, http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0645_00.htm, 20. listopadu 2011.

¹¹⁷ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 112.

jaderných náložích mělo být provedeno sovětskou stranou. Na konci roku 1967 je měly převzít do své výlučné kontroly sovětské speciální jednotky. Pro vybudování depotů byly vybrány tři lokality: vojenský prostor Bílina (*Javor 50*), Míšov-Borovno (*Javor 51*) 30 kilometrů od Plzně, a Bělá pod Bezdězem (*Javor 52*), vzdálená přibližně 10 kilometrů od Mladé Boleslavi jejich výstavba začala v dubnu 1966.¹¹⁸ Technické zařízení pro sklady bylo dodáváno zvláštními vojenskými transporty na základě *Smlouvy na dodávky zařízení ze SSSR pro stavby* z 5. října 1966.

Současně s podpisem *Dohody mezi vládou SSSR a vládou ČSSR o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk* byl náčelníky generálních štábů podepsán zvláštní protokol, podle kterého byla přijata přísná opatření. Umožňoval utajit nejen obsah, ale i samu existenci platné smlouvy. Mezi taková opatření patřily následující zásady:

- Výstavba objektů (*Javor 50, 51, 52*) a umístění v nich jaderné munice tvořily předmět státního tajemství zvláštní důležitosti a rozsah osob seznámených s touto skutečností byl přísně omezen.

- Pracovníci pověřeni výstavbou a exploatací objektů museli být předem prověřeni příslušnými orgány.

- Vstup cizích osob do technické části objektů po jejich převzetí sovětskou stranou směl být uskutečněn jen po písemném souhlasu MO a NGŠ OS SSSR.

- O všech otázkách týkajících se předmětné záležitosti bylo zakázáno vést jakoukoliv písemnou korespondenci (včetně šifrovek) a vést telefonické hovory. Jednání o nich směla být prováděna jen osobním stykem.

- Styk příslušníků sovětských speciálních jednotek s místním obyvatelstvem se připouštěl pouze v nejkrajnějších případech.

- Všechna jednání i agenda kolem zabezpečování chodu života uvedených objektů byly vedeny pod legendou „Výstavba a provoz objektů pro speciální spojovací kabelový útvar Sovětské armády“.¹¹⁹

O budování speciálních depotů se v následujícím období živě zajímala sovětská strana, jak to dokládá například navržený program návštěvy hlavního velitele Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy, sovětského maršála Ivana I. Jakubovského 9. září 1967. V Československu předložil ministr národní obrany Bohumír

¹¹⁸ FS ČSFR tisk 645 z 16. 4. 1991, Interpelace předsedy vlády ČSFR Mariána Čalfy, ministra zahraničních věcí ČSFR a místopředsedy vlády ČSFR Jiřího Dienstbiera, ministra obrany ČSFR Luboše Dobrovského, http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0645_00.htm, 20. listopadu 2011.

¹¹⁹ Odpověď ministra obrany Luboše Dobrovského poslancům, 14. listopadu 1991, in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 159–160.

Lomský prvnímú tajemníkovi ÚV KSČ a prezidentu Antonínu Novotnému informaci, podle níž byli „zainteresováni ukázat mu akce *Javor*“.¹²⁰

Zároveň s jednáními o zajištění rychlejší možnosti předání jaderných zbraní raketovým a leteckým útvarům ČSLA a jejich případném skladování se vedly od 60. let rozhovory o tom, který stát bude mít tyto zbraně pod kontrolou a rozhodovat o jejich případném použití. Obě strany měly naprosto odlišný pohled. Českoslovenští političtí představitelé v čele s prezidentem Antonínem Novotným neschválili v polovině 60. let ani rozmístění sovětských spojovacích zabezpečovacích jednotek pro vytvoření tzv. VČ-spojení¹²¹. Sovětská armáda navrhla jeho provozování ve vlastní režii a vlastními náklady. Československo nesouhlasilo ani s dislokací sovětských zabezpečovacích jednotek pro bezproblémový přesun sovětských bojových letadel na československá letiště, místo nich ČSLA vytvořily tzv. S-roty s mimořádně krátkými dobami bojové pohotovosti.¹²²

Československému politickému i vojenskému vedení bylo jasné, že rozmístěním sovětských jednotek, i relativně malých, v Československu se Sovětskému svazu otevře možnost ještě důrazněji zasahovat a kontrolovat vnitropolitické záležitosti. „[Novotný] si uvědomoval, že ty věci, které se staly, že se nedají smazat jen tak snadno, a že ta hegemonie a konkrétní rozhodování o každém funkcionáři – včetně jeho jako prvního tajemníka – v Moskvě, že je stále tady, a snažil se jí dát nějakou hranici. Věděl, že když tady ta vojska nebudou, tak přece jenom ten tlak bude menší. A protože on Chruščov podpořil a Chruščov podpořil jeho proti Zápotockému, tak to byl takový tribut, který on si tady vybral v té otázce. Naléhali, na vstup, na přítomnost budoucího druhého strategického sledu, zejména tedy sovětský generální štáb. Říkali, že není možné, aby při předpokládané ofenzivní operaci nastalo nějaké zpoždění. Tohle tedy nebylo hlavní válčičště, ale kdyby tady byla nějaká cenzura delší, časová nebo prostorová, a ten druhý sled by nemohl přijít tam, kde bude zničen ten náš, naše armáda, tak by to znamenala vlastně dost značné strategické nebezpečí, ohrožení levého křídla toho hlavního útoku. Tak to byl důvod, proč oni to chtěli. Ale Novotný uhrál asi to, co ještě bylo možno uhrát u toho Chruščova.“¹²³

¹²⁰ kol., Jaderné hlavice, Československo a Varšavská smlouva po karibské krizi, <http://www.praguecoldwar.cz/rakety.htm>, 20. února 2010.

¹²¹ Spojení VČ (*vysokočastotnoje* – vysokofrekvenční) bylo vybudováno pro spojení nejvyšších státních a stranických funkcionářů (prezident a generální tajemník ÚV KSČ, předseda vlády, ministři obrany a vnitra, NGŠ a sovětský velvyslanec) se sovětskými politickými a vojenskými špičkami. V této době se jednalo o v podstatě neodposlouchatelné spojení. Jeho obsluhu a údržbu prováděli pracovníci československého a sovětského ministerstva vnitra.

¹²² Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 92.

¹²³ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. prof. Ing. Vojtěchem Měnclem, DrSc. v Praze 18. února 2004, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16845&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 4.

Snahy československých představitelů, aby Československo mělo ve svém držení jaderné zbraně, šlo proti tendencím v mezinárodní politice, kdy ve stejné době probíhala jednání o nešíření jaderných zbraní. Kdyby Sovětský svaz poskytl jaderné zbraně, mohlo by dojít k ukončení těchto jednání, případně po podpisu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) 1. července 1968, by mohlo dojít k přerušení jejího ratifikačního procesu a odpovědí Spojených států by bylo předání jaderných zbraní svým spojencům v rámci NATO, především SRN.

Sovětský svaz potřeboval v ČSSR vytvořit takové podmínky, aby zde mohly být jaderné zbraně rozmístěny, ale aby přitom nedošlo k porušení smlouvy. Jak SSSR, tak USA nepovažovaly za porušení Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, pokud byly rozmístěny na území jejich spojenců, ale ti je nemohli kontrolovat. Spojené státy uzavíraly od 50. let s některými státy NATO smlouvy o sdílení jaderných zbraní v případě vypuknutí konfliktu.¹²⁴ Zároveň měly mít jaderné velmoci právo na vlastnictví jaderných zbraní ke všem svým nosičům (tedy také u jednotlivých divizí rozmístěných v zahraničí), ale na československém území žádné takové vlastní jednotky Sovětský svaz neměl. A českoslovenští představitelé, i když později souhlasili s menšími kontingenty, celkem se mělo jednat asi o 8000 vojáků, stále odmítali rozmístění větších jednotek. Sovětský generální štáb původně navrhoval dvě divize. Důvodem bylo, že každá divize mohla mít ve své výzbroji jaderné zbraně. Tím by bylo zdůvodněno uskladnění jaderných zbraní na území ČSSR. Protože ve *Smlouvě o nešíření jaderných zbraní* nebyly přímé kontrolní mechanismy, nebylo možné zjistit, pro kolik útvarů se ve skladech nachází jaderné zbraně.

Skutečnost, že Sovětská armáda si potřebovala nějakým způsobem zajistit dlouhodobé rozmístění několika svých divizí na území ČSSR, byla s největší pravděpodobností jedním z rozhodujících faktorů invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Tento předpoklad potvrzuje například generálporučík Stanislav Procházka v rozhovoru z ledna 2004¹²⁵, v roce 1994 na toto téma vyšel článek generála Jaroslava Dvořáka¹²⁶ a jedním z hlavních českých zastánců této teorie je historik Jiří Fidler.¹²⁷

Výstavba se zpozdila a sklady byly dokončeny až v roce 1969. Celkové náklady na jejich výstavbu dosáhly částky 173 910 000 Kčs. Sovětská armáda tyto objekty tedy

¹²⁴ Dosud tyto smlouvy platí s Belgií, Itálií, Německem, Nizozemskem a Tureckem.

¹²⁵ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 3–4.

¹²⁶ Dvořák, J., Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968, *Soudobé dějiny 4–5/1994*, s. 594–597.

¹²⁷ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003; Fidler, J., Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968, Praha 2010 (disertační práce).

přebírala až po srpnové invazi v roce 1968: v prosinci 1968 *Javor 52*, v březnu 1969 *Javor 51* a v prosinci 1969 *Javor 50*. Sovětské pohyblivé raketové technické základny zaujaly svá stanoviště v Bělé pod Bezdězem a v Borovnu v dubnu 1969 a v Bílině v únoru 1970. Tyto sklady nepatřily do složení Střední skupiny vojsk. Jejich kontrolu prováděl pouze vyšší představitel hlavního velitele Spojených ozbrojených sil armád států Varšavské smlouvy při MNO ČSSR. Zástupci ČSLA rovněž neměli do skladovacích objektů přístup. Sovětská armáda sklady opustila na základě rozhodnutí MO SSSR ve dnech 21. až 30. června 1990 a československá armáda je převzala 1. července 1990. Od 2. do 5. července zde byla provedena měření radioaktivity, která její zvýšenou hladinu nepotvrdila.¹²⁸ Ale negativní měření ještě uskladnění jaderných zbraní nevylučuje, protože přece jen je logické, že byly převáženy a skladovány tak, aby „nesvítily“.

Přítomnost jaderných zbraní nebyla oficiálně potvrzena ani vyvrácena sovětskou/ruskou stranou. Je velmi pravděpodobné, že v ČSSR byly skladovány do druhé poloviny 80. let. K jejich odvezení došlo po nástupu Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS, kdy se zlepšily vztahy mezi Západem a Východem, s největší pravděpodobností na přelomu let 1987 a 1988, když došlo k dohodě mezi SSSR a USA o likvidaci raket středního a krátkého doletu (INF Treaty).

Pravděpodobnost přítomnosti jaderných zbraní na území Československa potvrdilo i Ministerstvo obrany ČSFR v podkladu pro jednání 26. schůze předsednictva Federálního shromáždění konající se 6. června 1991.¹²⁹ Přímou to potvrzuje ve svých pamětech generálporučík Miroslav Vacek: „*Jaderné zbraně na území ČSSR se nacházely ve třech skladech od roku 1969. Tedy v době, kdy s předstihem více než deseti let měly USA na území SRN nesrovnatelně větší množství takových skladů. ... ČSLA nikdy jaderné zbraně nevlastnila, ani je nikterak neobhospodařovala. Jako náčelník Generálního štábu jsem měl možnost požádat sovětské velení o jejich prohlídku, ale v rámci plnění všech funkčních povinností jsem se k tomu za dva roky výkonu funkce nedostal. To však neznamená, že jsem tuto záležitost podceňoval. Měl jsem zodpovědné spolupracovníky, kteří tuto kontrolu*

¹²⁸ Nedatovaný výpis z archivu GŠ ČSLA k akci Javor, předložený jako podklad pro jednání 26. schůze předsednictva Federálního shromáždění (6. 6. 1991), in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 153; Informace o výsledcích šetření, za jakých okolností byla 15. 12. 1965 podepsána Smlouva mezi vládou o opatřeních ke zvýšení bojové pohotovosti raketových vojsk, in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 160–161.

¹²⁹ Nedatovaný podklad pro jednání 26. schůze předsednictva Federálního shromáždění (6. 6. 1991) o speciálních objektech sovětských raketových vojsk v Československu, in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 150.

provedli, aniž by se seznamovali s tím, o jaké jaderné zbraně se jedná. To bychom se v potřebné době dozvěděli.“¹³⁰

Názor, že sovětská vojska s jadernými zbraněmi umístěná na území PLR a NDR by dokázala zaplnit mezeru existující v prostoru ČSSR,¹³¹ svědčí o neznalosti autora/autorů i jen základů vojenského umění (například pojmy strategický a taktický), základních technických dat vojenské techniky a z nich plynoucích možností a způsobů jejich použití. Případně autor tohoto názoru pro 60. a 70. léta počítá s možnostmi zbraňových kompletů z přelomu 20. a 21. století.

Z tabulky Základních takticko-technických dat raket ve výzbroji ČSLA je patrné, že taktické a operačně-taktické rakety by nebylo možné použít z území NDR a PLR na podporu Československého frontu. Ani stíhací bombardéry jako například Su-7 s operačním doletem do 1000 km není možné použít do dostatečné hloubky. A použití strategických zbraní, jako jsou rakety středního a dlouhého doletu (MRBM a IRBM) a dálkové bombardéry, je pro taktické účely nejen neefektivní, ale z hlediska technických možností těchto typů zbraní v 60. a 70. letech nemožné.

Strategické rakety té doby byly velmi nepřesné, jejich rozptyl se pohyboval řádově v kilometrech¹³², daly se použít pouze na velké plošné cíle, například na hlavní města a nebyly použitelné proti menším cílům, jako byla soustředění vojsk. Také měly pomalejší možnost reakce a vyžadovaly větší čas pro případné přeprogramování cílů.

Použití tehdejších taktických (stíhacích bombardérů) a strategických (dálkových bombardérů) letadel jako nosičů jaderných zbraní je rozdílné, především díky jejich rozměrům a operační výšce nasazení, ze kterých také vychází přesnost a rychlost možné reakce na vývoj na bojišti.¹³³ Za klasický příklad můžeme vzít nasazení letadel USAF během války ve Vietnamu. Jako strategické bombardéry provádějící nálety z větších výšek na plošné cíle se používaly Boeingy B-52 Stratofortress a pro útoky proti menším cílům stíhací bombardéry Republic F-105 Thunderchief nebo McDonnell Douglas F-4 Phantom II. Přestože byly nasazeny naštěstí jen jako konvenční bombardéry, bylo po úpravách závěsníků, případně pumovnice, možné použít tato letadla i jako nosiče jaderných zbraní.

¹³⁰ Vacek, M., *Generál studené války*, Praha 2004, s. 134–135.

¹³¹ Z českých autorů asi poprvé Luňák, P. (ed.), *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*, Praha 2008, s. 61; aniž by tento názor jakkoliv zdůvodnil, jej od něho přejímají další historici, kteří se vojenstvím nezaobírají a berou jej tedy bohužel za správný, např.: Tůma, O., *Nejhorší možná varianta, Soudobé dějiny 2/2008*, s. 322.

¹³² Např. u R-12 Dvina (SS-4 *Sandal*) byla přesnost cca 5 km od středu cíle.

¹³³ Podle Luňákovy prohlášení by pomalejší strategická letadla (max. rychlost Tu-16A – 960 km/h, Tu-95 – 880 km/h a M-4 – 947 km/h) letící z PLR nebo NDR měla při větší vzdálenosti od cíle reagovat stejně pohotově jako stíhací bombardéry (max. rychlost Su-7B – 2120 km/h) vzletající z letišť z ČSSR.

Obdobné rozdělení existovalo i v řadách sovětského letectva, strategické bombardéry Tupolev Tu-16, Tu-22, Tu-95, Mjasiščev 3M a M-4 a taktické Jakovlevy Jak-28 a Suchoje Su-7.

V 60. letech právě jen těžké (strategické) bombardéry Tu-16 a Tu-95 byly případně schopné nést další druh jaderných zbraní – řízené střely vzduch-země s jadernou hlavicí. Přestože zkušební odpaly se prováděly od roku 1954, až od počátku 60. let začínal výcvik řadových těžkých bombardovacích leteckých pluků v používání těchto zbraňových systémů (například K-16, K-16-11). Primárně byly určeny proti námořním cílům, protože při navádění proti pozemním cílům docházelo k většímu rušení naváděcích radarů odrazy ze země. Navíc dolet těchto řízených střel byl relativně malý.¹³⁴ Počet takto vycvičených jednotek byl omezený, jejich provoz náročnější a v polovině 60. let trvala příprava před letem až den (například u Tu-95K to bylo 22 hodin), až se v 70. letech podařilo potřebný čas zkrátit na několik hodin.¹³⁵

Řízené střely s plochou dráhou letu s doletem nad 1500 km se objevily až v 70. letech a jejich reálné použití v sovětském letectvu bylo možné až od začátku 80. let, příkladem může být Ch-55 (AS-15 *Kent*) a její verze. Až od 90. let je díky rozvoji „chytré“ munice (například GPS nebo laserem naváděné bomby) technicky možné použít i strategická letadla pro taktické útoky.

¹³⁴ V závislosti na výšce odpalu byl dolet KS-1 (AS-1 *Kennel*) maximálně 90 km, KSR-2 (AS-5 *Kelt*) kolem 200 km, K-10 (AS-2 *Kipper*) kolem 300 km, až KSR-5 (AS-6 *Kingfish*) přijatá do výzbroje v prosinci 1969 měla dolet 300 až 700 km.

¹³⁵ Podrobněji o sovětském Dálkovém letectvu, strategických bombardérech, jejich výzbroji a použití např. Gordon, Y., *Soviet Strategic Aviation in the Cold War*, Manchester 2009; Jakubovič, N., *Stratosfernyje kreposti B-52, M-4 i Tu-95*, Moskva 2011; Rigmant, V. G., *Dalnyj bombardirovščik Tu-16*, Moskva 2009; Bock, R., *Tu-16 Badger*, Carrolton 1990; Grzegorzewski, J., *Samolot bombowy Tu-16*, Warszawa 2000.

3. ČSLA pod vlivem změn 60. let

V průběhu 50. let byla československá armáda přetvořena v ozbrojený mocenský nástroj státu a zcela postavena do služeb KSČ. Vnitřní život v armádě byl upraven podle vzoru Sovětské armády. Vojenská základní služba se stala důležitou formou ideologického působení na většinu mladé mužské populace a součástí tzv. výchovy nového člověka pro budování komunistické budoucnosti. Voják se měl v průběhu vojenské základní služby naučit nejen ovládat svou zbraň, ale také politickou výchovou posílit svůj vztah k socialistické (dříve lidovědemokratické) společnosti. Byl uplatňován tzv. princip jednoty armády a lidu, což znamenalo zapojení vojáků do veřejného a politického života celé společnosti, za jejíž nedílnou součást byla armáda považována.

Přímý vliv KSČ uvnitř armády byl řešen podle sovětského vzoru a v souladu s celoarmádní organizační strukturou. Žádná jiná politická strana nesměla uvnitř armádní organizace existovat. Vedoucí úlohu KSČ ve společnosti svým článkem 4 zaručovala Ústava ČSSR z července 1960. Československá armáda byla zpolitizována komunistickou ideologií a byla nekompromisně podrobena prosovětské orientaci.

Nejvyšším, tj. na celostátní politické úrovni, stranickopolitickým aparátem byla Vojenská komise obrany ÚV KSČ, v jejímž čele byl I. tajemník ÚV KSČ.

Okruhové a armádní volené orgány KSČ plnily stranickopolitické úkoly na své úrovni. Současně ovlivňovaly stranickopolitické orgány u nižších, tj. útvarových organizací KSČ.

Na MNO a GŠ existovaly organizace KSČ na úrovni jednotlivých správ a druhů vojsk, které byly řízeny politickým oddělením MNO, nahrazeným v roce 1964 Hlavním výborem KSČ MNO (dále též HV KSČ MNO).

Mimoto byl v armádě vybudován oficiální politický aparát. Tvořili jej politicky vyškolení a KSČ oddaní vojáci z povolání. Byli to tak zvaní zástupci velitele pro věci politické (ZVP) a do roku 1957 existovali již od úrovně roty (baterie).¹³⁶ Na úrovni útvaru byly vytvářeny politické skupiny, na úrovni brigád, divizí, sborů a armád politická oddělení a na úrovni okruhů politické správy. Na MNO existovala Hlavní politická správa ČSLA (dále též HPS), rozhodující stranickopolitický orgán pro celou ČSLA. Její náčelník byl členem kolegia ministra národní obrany¹³⁷ a zpravidla i členem ÚV KSČ.¹³⁸

¹³⁶ Na této úrovni byli ZVP opět obnoveni v roce 1983.

¹³⁷ Kolegium MNO vzniklo 16. 7. 1956 jako kolektivní poradní orgán ministra pro základní koncepční otázky. Od května 1968 z něj byli vyškrtnuti velitel frontu, jeho náčelník štábu a zástupce pro věci politické, naopak přibyl velitel Pohraniční stráže.

Výstavba ČSLA zůstala po celá 60. léta výhradní záležitostí předsednictva KSČ a Vojenské komise obrany. Směry a úkoly byly stanovovány na sjezdech KSČ a zasedáních jejího ústředního výboru. Nadále vycházely z tzv. leninských principů výstavby socialistických ozbrojených sil, především z vedoucí úlohy komunistické strany, uplatňování třídního přístupu, upevňování jednoty armády a lidu a věrnosti proletářskému internacionalismu. Opakovaně se vytyčovaly požadavky na zlepšení politické a výchovné práce, zvyšování morální vyspělosti a síly vojsk či prohloubení vlivu stranických organizací, které se stejně jako dříve při hodnocení výsledků sice dařilo plnit, ale přesto je bylo třeba připomínat. Rozpor mezi teorií a praxí se stejně jako ve společnosti zvyšoval, přetrvávaly nekonceptnost a nárazovost spolu s formálností a nedůsledností, což se odráželo mj. v růstu pasivity. Přijatá opatření měla převážně administrativní či přímo formální charakter, a proto nemohla situaci řešit.¹³⁹

V ČSLA se projevovaly dlouhodobé problémy, které souvisely s téměř nepřetržitou vlnou redislokací útvarů a reorganizací armády, s vytvářením a rozpouštěním různých typů jednotek, s průběžnou modernizací výzbroje a výstroje, se zatížeností průmyslu jejich masovou výrobou i s nedostatkem materiálních a lidských zdrojů pro naplnění plánovaných stavů techniky a počtů osob. Požadavky kladené na ČSLA přesahovaly schopnosti státu splnit je. Vojáci (a nejen oni) na to léta dopláceli zničeným zdravím, rozvrácenými rodinami a psychickými problémy, když jim došla trpělivost a svoji nespokojenost obrátili proti armádním špičkám. V pozadí většiny potíží bylo možné tušit nekritické a nekritizovatelné uplatňování sovětských zkušeností a vojenských doktrín.¹⁴⁰

Hospodářské problémy v ČSSR vedly k přijetí řady úsporných opatření, které se také přímo dotýkaly finanční situace vojáků z povolání. Jejich rodinami byl především pocíťován problém s přidělováním bytů. Generálporučík Václav Prchlík na lednovém plénu ÚV KSČ promluvil o celospolečenských faktorech působících na armádu: „*Je to neuspokojivý stav naší ekonomiky, objem národního důchodu. Narušil zejména proporcionálnost výstavby armády z hlediska technických, vojenskoodborných a lidských aspektů. Nejtěživější je dlouholeté zmrazení investic v oblasti péče o člověka (do prostředků zabezpečujících obnovu pracovní síly, do kulturně osvětových a sportovních zařízení, do výstavby a zařízení kasárenských fondů, z nichž některé jsou ještě z dob tereziánských a jsou v havarijním stavu, do bytové výstavby, kde je situace svízelná a není mnoho naděje*

¹³⁸ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 25–26.

¹³⁹ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 140.

¹⁴⁰ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 55.

*na brzké zlepšení atd.); situace v těchto oblastech je neuspokojivá, zaostává za celospolečenským vývojem a vyvolává proto projevy nespokojenosti a různé nálady, které jsou navíc umocněny nedostatečnou společenskou prestiží armády a důstojnického sboru.*¹⁴¹

Změny v československé společnosti probíhající v 60. letech nemohly zůstat bez odezvy v ČSLA. Nejsilněji byly, stejně jako v celé společnosti, pocíťovány konflikty a změny na vedoucích pozicích, které se projevovaly od konce roku 1967. V armádě vyvolaly obrovské napětí a rozpory: uvnitř politického aparátu; mezi politickým aparátem a stranickými organizacemi; mezi politickým aparátem a velitelským sborem; ale také mezi armádou a jejím nejvyšším velením. Výsledkem bylo oslabení bojeschopnosti ČSLA. Výrazně zde působily nedostatečná informovanost o průběhu prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ a vystoupení ministra B. Lomského i náčelníka generálního štábu armádního generála O. Rytíře na podporu linie a pozic A. Novotného. Výrazný vliv mělo rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ ze 4. března 1968 o zrušení předběžné cenzury, místo ní měla být Ústřední publikační správou zavedena cenzura následná. Faktické uvolnění ve sdělovacích prostředcích od cenzury a celková atmosféra vyvolaly informační explozi. Avšak toto uvolnění se ve skutečnosti netýkalo čelných stranických a státních činitelů, ani armády, pokud daný příspěvek nebyl jimi přímo připraven nebo alespoň schválen. Přestože byla zrušena předběžná cenzura, stále platila ustanovení Trestního zákona na ochranu republiky, především § 100 až 108, které postihovaly zejména slovní projevy proti republice a jejím hlavním představitelům, popřípadě proti státům a čelným představitelům států světové socialistické soustavy (§ 102 až 104) a chránily státní tajemství (§ 105 až 108). Nebylo tedy možné publikovat kritické články o čelných představitelích, pokud za nimi sami nestáli. Příkladem porušení státního (vojenského) tajemství bylo obvinění generálporučíka Václava Prchlíka po rozhovoru z 15. července 1968 (viz dále).

A v této době se objevila zpráva o útěku prominentního funkcionáře nejvyšších armádních a politických institucí generálmajora Jana Šejny¹⁴² do USA, která byla uvolněna, aby jí bylo možno využít proti části velení ČSLA. Československá společnost se přes oficiální státní sdělovací prostředky dovídala o Šejnově závratné kariéře díky přátelství s rodinou A. Novotného a s ním osobně, o jeho pokoutních obchodech s auty a semeny, o

¹⁴¹ Vystoupení představitelů československé armády a členů ÚV KSČ B. Lomského a V. Prchlíka a kandidátů ÚV KSČ O. rytíře a J. Hejny na lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 47.

¹⁴² K Šejnově aféře více viz např.: Kalous, J., *Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky*. In: *Securitas imperii* 8, Praha 2001, s. 95–148.

jeho angažování se za záchranu pozic A. Novotného včetně plánů na zneužití československé armády apod. To vyvolalo mezi společností a ČSLA neobyčejně silné napětí, přerůstající v otevřenou krizi.¹⁴³

3.1 Údajné pokusy o vystoupení ČSLA na podporu A. Novotného

K prvnímu údajnému pokusu o tzv. zneužití armády mělo dojít začátkem prosince 1967. Ve 23 hodin 4. prosince 1967 proběhla cvičná mobilizace 8. motostřeleckého pluku z Mladé Boleslavi, který patřil do sestavy 13. tankové divize se sídlem v Mladé. V jejím rámci bylo povoláno 3430 záložníků a zmobilizováno 578 dopravních prostředků z obvodů hlavního města Prahy, ze Středočeského a Severočeského kraje. Záložníci byli 11. prosince propuštěni a pluk následně až do 18. prosince 1967 cvičil u západních hranic ČSSR. Podle výpovědi armádního generála Bohumíra Lomského z května 1969, který tehdy o provedení cvičení rozhodl z pozice ministra národní obrany, se jednalo o již v červnu 1967 naplánovaný výcvik a schválený 36. schůzí komise obrany ÚV KSČ. O provedení mobilizační prověrky byli den předem uvědomeni – prezident republiky, předseda vlády, předseda Státní plánovací komise a ministr vnitra. Údajně byl některými vysokými důstojníky z vedení ČSLA upozorněn na nevhodnost konání takové akce v dané politické situaci. Jistě si byl vědom napětí ve vedení ÚV KSČ a mohl cvičení bez problémů zrušit, ale protože byla prověrka naplánována, rozhodl se uskutečnit ji.

Až na základě dotazů z řad představitelů strany a vlády před prosincovým plénem ÚV KSČ a v jeho průběhu, zda se armáda nesnaží nepřípustně zasahovat do politické situace, si B. Lomský uvědomil svou chybu. Proto po jeho skončení 22. nebo 23. prosince 1967 nařídil svým zástupcům a vedoucímu tajemníkovi Hlavního výboru KSČ MNO generálmajoru J. Šejnovi, že nebudou prováděna žádná taktická cvičení spojená s přesunem vojsk mimo posádku, žádné prověrky bojové pohotovosti a nic, co by mohlo budit dojem vměšování armády. Pouze 3. a 4. ledna 1968 velitel Pohraniční stráže generálmajor Karel Peprný provedl již dříve naplánovanou instrukčně-pořadovou přípravu velitelů rot Lidových milic a armády určených pro účast na slavnostní přehlídce k 20. výročí Vítězného února.¹⁴⁴

Spekulacemi o možnosti vojenského zásahu ČSLA se mohl inspirovat generálmajor Jan Šejna, který byl ve zprávě Okresního oddělení VB z Trebišova z prosince 1967 označen za organizátora machinací s auty z Tuzexu (následně se potvrdilo i kšeftování

¹⁴³ Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice. Praha 2007

¹⁴⁴ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 10–11.

se semeny jetele). Ta se kvůli několika postoupením případu dostala až vedoucímu 8. oddělení ÚV KSČ M. Mamulovi, u kterého se také později našla. Není jasné, kdy přesně o tom M. Mamula s J. Šejnou mluvil, ale ten mu to údajně „nějak“ vysvětlil. Podle svědectví ministra B. Lomského právě před prosincovým plénem přestalo 8. oddělení ÚV KSČ kritizovat Hlavní výbor KSČ MNO a zavládla mezi nimi vzácná shoda. Generálmajor J. Šejna v té době údajně všude brojil proti „pravici a antisocialistickým silám“ a obviňoval členy PÚV KSČ, kteří vystupovali proti A. Novotnému, že tyto síly podporují. Na mimořádných schůzích Hlavního výboru KSČ MNO 18. a 31. prosince 1967 a počátkem ledna 1968 prosazoval tvrzení, že veřejnost je nespokojena s kritikou Novotného a že HV KSČ MNO je proti rozdělení Novotného funkcí. Přestože na jednání HV KSČ MNO 5. ledna 1968 se J. Šejnovi podařilo hlasováním schválit jeho stanovisko a poslat dopis¹⁴⁵ podporující A. Novotného a jeho skupinu, nebyl tento jeho pokus úspěšný a došlo k oslabení Novotného pozice.

Mimo této politické podpory A. Novotného sondařoval J. Šejna také možnosti vojenské. Avšak mezi armádními špičkami si během svého působení ve funkci vedoucího tajemníka HV KSČ MNO a člena byra HPS ČSLA nadělal řadu nepřátel, včetně ministra armádního generála B. Lomského, náčelníka generálního štábu armádního generála O. Rytíře, nebo náčelníka HPS generálporučíka Václava Prchlíka. Proto se ve svých intrikách zaměřil na spolupráci se zástupcem ministra národní obrany a náčelníkem Hlavní správy pozemních vojsk (dále též HSPV) generálplukovníka Vladimíra Janka, se kterým se prý ve dnech 19. až 31. prosince 1967 sešel celkem 13krát. Většina jejich jednání se zřejmě vedla jen mezi čtyřma očima a nepoživoval se žádný zápis, lze přibližně rekonstruovat vývoj jen dle pozdějších výpovědí účastníků a několika odkazů na deník generálplukovníka V. Janka, který po jeho sebevraždě 14. března 1968 zabavila Vojenská kontrarozvědka. Je zřejmé, že část Novotného stoupenců, mimo generálmajora J. Šejny, také vedoucí 8. oddělení ÚV KSČ M. Mamula, začala před důstojníky ČSLA vykládat probíhající mocenský boj ve straně jako přímé ohrožení socialismu v ČSSR a národnostní aktivity Slováků jako ohrožení celistvosti státu. V době prosincového pléna se objevily tlaky na HPS ČSLA, aby zpracovala návrh na zvýšení angažovanosti armády ve společnosti a informace o existenci frakce ve straně. Podle pozdějších výpovědí vedl generálplukovník V. Janko na začátku

¹⁴⁵ Zápis z jednání mimořádné schůze hlavního výboru KSČ na ministerstvu národní obrany, která schválila dopis plenárnímu zasedání ÚV KSČ; a Dopis hlavního výboru KSČ na ministerstvu národní obrany plenárnímu zasedání ÚV KSČ se stanoviskem komunistů ministerstva k rozdělení funkcí prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 57–64.

ledna 1968 jednání s velitelem VVO generálmajorem Josefem Valešem (2. ledna) a velitelem SVO generálmajorem Vasilem Vašem (4. ledna). Oficiálním důvodem byly přípravy na vojenské přehlídky k Vítěznému únoru. Zároveň s nimi Janko probíral plány pro bojovou pohotovost, ptal se jich na situaci na Slovensku a na vztah Slováků k Novotnému.¹⁴⁶

Šejna před svým spolupracovníkem a hlavním spolupachatelem podvodů podplukovníkem Jaroslavem Moravcem prohlašoval, že má plnou moc pro „vystoupení“ armády podepsanou armádním generálem O. Rytířem. Dalšími funkcionáři ČSLA, které Šejna údajně zatáhl do svých nápadů a názorů, byli náčelník Hlavní správy letectva a vojsk PVOS generálplukovník Josef Vosáhlo (odvolán 30. dubna 1968), náčelník Správy pro zahraniční styky generálmajor Rudolf Babka (odvolán 14. června 1968), zástupce náčelníka HPS ČSLA pro úsek kádrové práce generálmajor Josef Širůčka (odvolán 6. května 1968) a náčelník Správy bojové a operační přípravy HSPV MNO generálmajor Karel Kučera (odvolán 22. července 1968, Džúr jej chtěl odvolat již v dubnu). Šejna byl prý odhodlán, aby Novotný nepadl, nechat dokonce zatknout celý ÚV KSČ. Při pozdějším vyšetřování armádní generál O. Rytíř jakoukoliv účast na přípravě puče popřel, stejně jako ostatní příslušníci armády (kromě podplukovníka J. Moravce), jejichž jména se objevila během šetření. Ani generálplukovníkovi V. Jankovi nebylo prokázáno, že by podnikl konkrétní kroky k realizaci puče. V jeho případě se tak stalo pozdě, protože než byly výsledky vyšetřování zveřejněny, spáchal 14. března 1968 sebevraždu.¹⁴⁷ Což znamená, že změny na nejvyšších velitelských funkcích ČSLA a na MNO neměly reálný podklad v Šejnově aféře, ale byla v některých případech použita jako záminka.

Generálplukovník V. Janko v posledním odstavci svých poznámek napsal: „*Byl jsem už tolik pošpiněn některými soudruhy ve spojitosti se Šejnou. Otevřeně říkám, žádný rozkaz jsem nikomu nevydal, ani bych nevydal ke zneužití armády, ač je jasné i podle zákona, na to měl právo Novotný. Jsem přesvědčen, že informace, které jsem dostal, byly míněny jen a jen pro případ bouří.*“¹⁴⁸

Při své výpovědi armádní generál O. Rytíř uvedl možnosti legálního způsobu aktivace armády. Bojovou pohotovost proti vnějšímu nepříteli mohly vyhlásit MNO a GŠ, kdyby to někdo udělal o své vůli, měla si příslušná jednotka zpětnou vazbou informaci ověřit na GŠ a na HPS ČSLA. V roce 1964 nebo 1965 vyšlo usnesení VKO o možném použití ČSLA při

¹⁴⁶ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 13.

¹⁴⁷ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 13–14.

¹⁴⁸ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/12/9, k. č. 77, Příloha II, Zpráva o šetření okolností souvisejících s útekem Šejny, 23. 5. 1968, s. 7.

vnitřních nepokojích. Toto bylo možné nařídit po stranické linii přes příslušné komise obrany.

Na základě usnesení PÚV KSČ ze 4. března 1968 vznikla komise k prošetření Šejnova případu. Vedoucím komise byl Oldřich Černík a členy byli: Jan Piller, Václav Prchlík, Viliam Šal'govič, J. Hlína a Egyd Pepich; podle potřeby si mohli přibrat i další členy.¹⁴⁹

O Šejnově útěku také jednali zástupci velení armády 7. března bez nepřítomného ministra B. Lomského a armádního generála O. Rytíře, kteří se účastnili zasedání Politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy v Sofii. Hlavním bodem bylo ustanovení komise, jež by se zabývala činností uprchlého generála, k jakým materiálům měl přístup a zda některé vzal s sebou. Další porada se sešla 9. března; na ní plukovník Michalec informoval o přístupu ministra B. Lomského, který chtěl vše nechat na rozhodnutí komise PÚV KSČ.¹⁵⁰ Jednání Vojenské rady MNO 10. března se již účastnil i ministr obrany a ten schválil vytvoření komise. Předsedou komise se stal generálmajor K. Rusov, dalšími členy byli generálporučík M. Šmoldas, generálmajor J. Vítek, plukovník M. Karas, plukovník Z. Cerha, plukovník V. Picek, plukovník J. Pšenčík, podplukovník J. Pšenica, plukovník M. Stejskal, plukovník F. Nigrin a podplukovník I. Stejskal.¹⁵¹ Na většině jednání se také projednával text prohlášení pro veřejnost a nedobrý obraz, který má armáda mezi obyvatelstvem, což pociťovali především důstojníci, prý se styděli chodit v uniformě.

Na Kolegiu MNO vypovídali 11. března velitel ZVO generálmajor S. Procházka, velitel SVO generálmajor V. Vařo, velitel 10. letecké armády generálporučík J. Kúkel a velitel 7. armády PVOS generálmajor Z. Kamenický, že u nich k žádnému zneužití armády nedošlo a během prosincového pléna ÚV KSČ probíhal výcvik podle plánu.¹⁵²

Přestože nebyly prokázány ani přípravy k zásahu armády na podporu Antonína Novotného, stala se Šejnova aféra dobrou záminkou pro Dubčeka a jeho lidi a v ČSLA a na MNO dosadili své lidi na místo těch, kteří se během přelomu let 1967 a 1968 stavěli za Novotného a proti rozmístění větších sovětských jednotek v ČSSR.

Další možnost zásahu ČSLA do vnitropolitického vývoje se objevila v usnesení kolegia MNO z 15. července 1968: „[...] *připravit opatření k možnému poskytování vojenských*

¹⁴⁹ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 14.

¹⁵⁰ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/4, k. č. 76, zápis z porady velení 7. 3. 1968, příloha k čj. 0030119/6/sekr.min.NO-1968, s. 1; VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/12/9, k. č. 77, Příloha III, Souhrnná zpráva o výsledcích šetření nezákonné činnosti Jana Šejny v rámci jeho služebního působení na MNO, 25.3. 1968, s. 36.

¹⁵¹ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/5, k. č. 76, zápis z 2. zasedání VR MNO 8. 3. 1968, příloha k čj. 0030119/4/sekr.min.NO-1968, s. 1–2.

¹⁵² VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/6, k. č. 76, 231. schůze KMNO, 11. 3. 1968, s. 12–13.

ozbrojených výpomocí podle branného zákona a jeho prováděcí nařízení k obraně funkcionářů i občanů pro případ, že by narostlo nebezpečí zvrátit demokratizační vývoj poměrů u nás a v souvislosti s tím došlo k narušení veřejného pořádku“ a zároveň „upevňovat spojenecké vztahy k bratrským armádám, přesvědčovat je o věrnosti socialismu a Varšavské smlouvě; bojovat rozhodně vůči protisovětským tendencím v tisku, rozhlase a televizi, jež ve svých důsledcích posilují konzervativní síly v naší společnosti a aktivněji využívat vojenský tisk k upevnění jednoty ČSLA a k její další konsolidaci realizací akčního programu ČSLA“.¹⁵³ Byly tyto z dnešního pohledu rozpory vědomé, nebo měla být armáda připravena zasáhnout na „obě strany“. Podle zprávy armádního generála Martina Dzúra z června 1970 bylo vypracováno několik variant a jedna z nich byla použita v srpnu 1969 při „vystoupení proti kontrarevoluci“. V červenci 1970 náčelník GŠ ČSLA generálporučík K. Rusov uvedl, že tyto dokumenty byly předloženy již vedení státu před srpnem 1968, ale údajně byly odmítnuty.¹⁵⁴

3.2 Změny v ČSLA po lednu 1968

Dne 17. ledna 1968 vznikla Vojenská rada MNO (dále též VR MNO) jako kolektivní poradní orgán ministra. Její činnost měla být zaměřena na zásadní otázky vědeckého a koncepčního charakteru ve vztahu k armádě. Konečnou podobu dostala v květnu 1968 za ministra M. Dzúra.¹⁵⁵

V únoru rezignoval vedoucí 8. oddělení ÚV KSČ M. Mamula, na jeho místo nastoupil generálporučík V. Prchlík, kterého v čele Hlavní politické správy nahradil generálmajor E. Pepich. Na konci března 1968 byl na schůzi Národního shromáždění zvolen Branný a bezpečnostní výbor jako předpoklad k tomu, aby výstavba ČSLA nebyla řízena výhradně po linii orgánů KSČ, jako tomu bylo dosud.¹⁵⁶

Velice důležité pro Sovětský svaz bylo 30. března 1968 zvolení Ludvíka Svobody prezidentem ČSSR. Pro obyvatelstvo představoval národního hrdinu, který bojoval v obou

¹⁵³ Záznam z mimořádného zasedání kolegia ministra obrany k vnitropolitické situaci a usnesení k úkolům československé armády, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 232.

¹⁵⁴ Záznam z mimořádného zasedání kolegia ministra obrany k vnitropolitické situaci a usnesení k úkolům československé armády, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 233.

¹⁵⁵ Složení od 7. 5. 1968: ministr národní obrany genplk. M. Dzúr, NGŠ genplk. K. Rusov, náčelník HPS genmjr. E. Pepich, zástupce ministra pro věci politickoprávní genpor. J. Machač, náčelník HSPV/ZM genpor. A. Mucha, náčelník HSL a vojsk PVOS/ZM genmjr. O. Štangel, náčelník HT/ZM genmjr. J. Lux, generální inspektor genpor. M. Šmol das, náčelník KS plk. M. Stejskal, náčelník FS plk. J. Šurka a jako tajemník náčelník sekretariátu MNO plk. A. Merta. Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 55.

¹⁵⁶ Bílek, J. – Láník, J. – Mínařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 337.

světových válkách za vznik, respektive obnovení Československa a dokonce byl nějaký čas i v nemilosti KSČ, proto patřil ke známým a oblíbeným osobnostem. Pro Sověty představoval člověka, jenž by se zcela nepravděpodobně z pozice nejvyššího velitele ČSLA postavil na ozbrojený odpor proti jejich vpádu. Byl jim zavázaný za svůj hodnostní postup za 2. světové války a již od té doby byl spolupracovníkem NKVD. Byl zvyklý plnit rozkazy svých sovětských nadřízených. Samozřejmostí je, že musel být také jako kandidát na prezidenta předem schválen Moskvou. Pro připravované rozmístění sovětských jednotek v Československu byl důležitý přístup ČSLA a rozkaz od prezidenta-vojáka byl pro drtivou většinu důstojníků a vojáků výrazně více zavazující než od prezidenta-straníka. Především pro mnoho důstojníků na rozhodujících funkcích byl L. Svoboda jejich bojovým druhem a velitelem za 2. světové války. Pro mladší důstojníky, kteří vystudovali vojenské školy po válce, a vojáky řadové služby byl legendou a zosobněním boje za samostatné Československo. Jeho rozkaz byl pro ně skutečným zákonem. Což se potvrdilo i v případě rozkazu vydaném v noci z 20. na 21. srpna.

Již na konci roku 1967 Leonid I. Brežněv nepodpořil Antonína Novotného, ale souhlasil se zvolením Alexandra Dubčeka na lednovém plénu prvním tajemníkem KSČ. Sovětský velvyslanec Stěpan V. Červoněnko jej 23. ledna 1968 na sovětském velvyslanectví ujistil, že má důvěru L. I. Brežněva a že sovětská strana očekává, že protimarxistické síly v KSČ budou zastaveny, stejně se vyslovil přímo L. I. Brežněv při návštěvě A. Dubčeka v Moskvě 29. až 30. ledna 1968.¹⁵⁷ Co toto klišé v reálu mělo znamenat, případně co A. Dubček Sovětům sliboval? Proč by podpořili někoho, kdo by jednal proti jejich zájmům? Neměl jejich podporu také proto, že byl znám jako labilní politik, který se řídí pravidlem „Kam vítr, tam plášt“, což prokázal i během svého kariérního postupu v KSČ a především v 50. letech, kdy to nejednoho soudruha „semlelo“?

Mimo to, že se jednalo o slabého politika, byl pro obě skupiny štěpící se KSČ vhodným kandidátem, o kterém doufali, že se jej podaří ovlivňovat také proto, že při příchodu do Prahy zde A. Dubček znal velmi málo lidí a celkově přicházel do neznámého prostředí, ve kterém se nedokázal řádně orientovat. Avšak řadě lidí připadal právě pro tyto skutečnosti jako naprosto nevhodný na funkci prvního tajemníka KSČ.¹⁵⁸

Na druhou stranu dokázal jít mezi lidi a zapůsobit na ně. To byl velký rozdíl od A. Novotného, jenž byl ve společnosti svým vystupováním nepopulární, především na

¹⁵⁷ Pauer, J., Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy, Praha, 2004, s. 35; Záznam z pobytu A. Dubčeka v Moskvě ve dnech 29.–30. ledna 1968, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 42.

¹⁵⁸ Reiman, M., Rusko jako téma a realita doma a v exilu, Praha 2008.

Slovensku. Alexandr Dubček proto mohl být schopný „správně soudružsky“ vysvětlit, proč by mělo být několik sovětských divizí stále rozmístěno na našem území.¹⁵⁹ Také je dobré podívat se na lidi, které „vytáhl“ s sebou do rozhodujících funkcí, nebo kteří přišli zároveň s ním, a jak se tito stavěli k „internacionální pomoci“. Pokud by tato pokojnější cesta nevyšla, a události to potvrdily, museli si Sověti zajistit, aby v nejvyšších velitelských funkcích ČSLA byli lidé jim zavázaní, u kterých existovalo minimální riziko, že by se postavili na ozbrojený odpor. Hodně z nich bylo, stejně jako generálplukovník M. Dzúr, původně u týlových složek, což bylo důležité, že tito lidé využili své schopnosti a znalosti při reorganizaci ČSLA a „dočasném“ rozmístění sovětských jednotek v ČSSR.

Ve vládě Oldřicha Černíka vytvořené 8. dubna 1968 nesetřval na postu ministra národní obrany Bohumír Lomský, ale na jeho místo byl dosazen Dubčekův člověk Martin Dzúr. Armádnímu generálu B. Lomskému byly vytýkány problémy při výstavbě armády, se stavem bojové připravenosti a pohotovosti, nedostatečná péče o vojáky z povolání a to, že se nedokázal včas distancovat od A. Novotného. Podobně byl prosazen do významné funkce náměstka ministra vnitra další Dubčekův člověk Viliam Šal'govič, který se podílel na přípravách a zajištění vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa.¹⁶⁰ Po zemřelém generálplukovníkovi V. Jankovi se náměstkem ministra a náčelníkem HSPV stal generálporučík Alexandr Mucha.

K chování, jednání a osobě v období před invazí vojsk Varšavské smlouvy generálplukovníka M. Dzúra (povýšen 1. května 1968) se vyjadřovali dost kriticky někteří důstojníci ČSLA. *„Od roku 1968 se neudělalo nic v té oblasti doktríny. Dzúr, teoreticky naprosto neschopný a prakticky také. To byl podle mého názoru v historii jednou – bude-li tam o něm vůbec zmínka – to byl vůbec nejhorší a nejslabší ministr, který kdy u nás fungoval. On měl obrovskou invenci, ale ve věcech, které se týkaly jeho kariéry a které se týkaly takového politikaření, kdy se snažil od sebe dostat lidi, kteří něco znali víc než on. [...]*

Potom když nastoupil Dzúr do funkce, tak tady je několik zajímavých momentů, které je třeba pro historii nezapomenout, podle mého názoru. A to je toto: Dzúr byl dítě Dubčeka, aby bylo jasné, Dubček ho dosadil do funkce. [...] Když byl Dzúr náčelníkem štábu na týlu

¹⁵⁹ Sovětským snahám zajistit si trvalé rozmístění svých jednotek na území Československa před srpnem 1968 bude věnována samostatná kapitola.

¹⁶⁰ Činnost Viliama Šal'goviče a ministerstva vnitra v srpnu 1968 je podrobně popsána v knize Žáček, P., Odvrácená tvář pražského jara, Cheb, 2010.

v Trenčíně, byli výteční kamarádi s Dubčekem, poněvadž on tam byl okresním tajemníkem partaje, takže oni se stýkali jaksi velice úzce, proto ho vybral.“¹⁶¹

Dalším důvodem, pro který byl vybrán na post ministra a díky němuž si udržel svoji funkci i v období normalizace, byla jeho ochota provádět a zaštitit „výměny“ nařízené shora (ať již československými nebo sovětskými představiteli). „*Takovou kariéru, jakou přes Dubčeka získal, by nezískal. Jeho slova: ‚Prvým ministrom bol Štefánik a teraz som ja ministrom.‘ Musel se zachránit. Čím víc lidí vyhodíte...*“¹⁶²

V průběhu jara a léta 1968 došlo k velkému množství změn ve velitelských funkcích. Za protisovětské postoje byl odvolán z funkce náčelníka operační správy GŠ generálporučík Václav Vitanovský. A na postu náčelníka Generálního štábu ČSLA nahradil armádního generála Otakara Rytíře 19. dubna 1968 generálporučík Karel Rusov. Dne 3. května 1968 se generálmajor Milan Gavalec stal prvním zástupcem náčelníka GŠ ČSLA, generálmajor Eduard Kosmel zástupcem náčelníka GŠ ČSLA pro organizační věci, generálmajor Ing. Bohuslav Kučera zástupcem náčelníka GŠ ČSLA pro operační věci a generálmajor Ing. Stanislav Petržila zástupcem náčelníka GŠ ČSLA pro technické věci. Novým náměstkem ministra národní obrany byl téhož dne jmenován dosavadní rektor VPA KG v Praze generálporučík PhDr. Jaromír Machač a náčelníkem organizační a mobilizační správy GŠ ČSLA generálmajor Jaroslav Klouda. Náčelník správy pro zahraniční styk generálmajor Rudolf Babka byl 22. června 1968 nahrazen plukovníkem Antonínem Svobodou a v červenci 1968 generálmajor František Bedřich vystřídal náčelníka Hlavní politické správy generálmajora Egyda Pepicha (odešel do slovenské politiky, po federalizaci se stal ministrem vnitra SSR). Velitelem VVO místo generálmajora Josefa Valeše, který následně nastoupil na post náčelníka Správy operační a bojové přípravy HSPV MNO, se 15. července stal generálporučík Samuel Kodaj.¹⁶³ Tito lidé se následně podíleli na normalizaci, minimálně v nejkritičtějších obdobích do přelomu let 1969/1970. Většina z nich v pozdějších letech pokračovala ve svém kariéerním postupu.¹⁶⁴

Na situaci ve velení ČSLA na jaře 1968 spojené se zásahy ministra M. Džúra vzpomínal v listopadu 1990 generálporučík V. Vitanovský: „*Takže teď se dostáváme*

¹⁶¹ Belda, J. – Benčík, A. – Vlašánek, M., Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16857&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 9 a 11.

¹⁶² Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 9.

¹⁶³ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 87–89; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 61.

¹⁶⁴ Stav na nejvyšších funkcích ČSLA k 21. 8. 1968 je uveden v přílohách č. 15 a 16, kde je u většiny důstojníků uvedena také doba jejich zařazení na dané funkci.

k tomu novému velení. Tenkrát nás vyházel všechny, vyhodil Rytíře, vyhodil mě, vyhodil Šmoldase, no a ještě takové nějaké náčelníky správ. Proč zase, víte, to nebylo proto, že chtěl obnovit ..., on věděl, že tam nikoho lepšího nedostane, ale on prostě nás vyházel proto, poněvadž když se dělaly ty plány operační, tak on měl přístup jenom k tomu týlu, on na ničem jiném nedělal, on tam dělal jenom tu část toho týlu, jeho hrozně rozčilovalo, že on není seznámený s celým plánem. A když jsme mu tam vytýkali nějaké věci v týlu, tak on to bral všechno hrozně osobně. [...] Tak z toho důvodu jsme jeli všichni. Já to dokumentuji ještě jednou věci, když nás tenkrát pozval a pochutnal si na tom, že nás tedy zprošťuje funkci, tak jsme seděli u něho, když byl ministrem už, u něho v kanceláři, v jeho zasedačce, tak říkal: ‚Máte k tomu něco, soudruzi?‘ Já jsem se přihlásil a říkal jsem: ‚No tak, samozřejmě já k tomu nic nemám, jste ministr, tak si uděláte, jak to chcete, ale já vás upozorňuji na jednu věc: Všechno se může předávat čtrnáct dní, měsíc a tak dál, ale generální štáb ne, tam je plán, který musí být kontinuálně zpracováván, tam se nedá to všechno vyházet a dát tam nové lidi, kteří tam na to budou koukat dva měsíce, to nejde. Takže byste měl aspoň uvážit, jestli by nebylo správné nás tam nechat na těchto funkcích na nějaký čas ještě s těmi novými, ať je zapracujeme a pak můžeme jít s klidným svědomím‘. ‘¹⁶⁵

Také v ostatních člancích velitelského sboru ČSLA se projevovalo dělení na „progresivisty“ a „konzervativce“, řada důstojníků se nedokázala ve stále se měnících podmínkách pro nedostatek pravdivých informací orientovat. Kvůli spekulacím o možném použití armády ve prospěch A. Novotného došlo k pětiměsíčnímu pozastavení výcviku od stupně prapor výše včetně prověrek bojové pohotovosti. To samozřejmě mělo za následek pokles kázně. Svou pozici v řadách armády ztrácely také politické orgány a organizace KSČ, v nichž probíhal mocenský boj. V dubnu 1968 se u jednotek začaly spontánně ustavovat profesní organizace a spolky vojáků z povolání, které měly obhajovat jejich zájmy. Vzniklo jich více než sto a 20. dubna byl vytvořen zastřešující Ústřední přípravný výbor Svazu vojáků z povolání. Současně fungoval Přípravný výbor pro obnovení Svazu československého důstojnictva a činnost zahájil Svaz letců ČSSR, který sdružoval výkonné vojenské a civilní letce a také piloty československých zahraničních jednotek z 2. světové války. V Olomouci 21. dubna založili veteráni našeho prvního a druhého odboje Přípravný výbor Svazu bojovníků za svobodu. Ve Znojmě se 3. a 4. května 1968 konalo Celoarmádní

¹⁶⁵ Belda, J. – Benčík, A. – Vlašánek, M., Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vítanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16857&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 12.

fórum vojenské mládeže, kde se objevila řada radikálních požadavků: výstavba demokraticky volených orgánů na všech stupních velení a podle sociálních skupin s maximální nezávislostí na armádních a stranických funkcionářích, přehodnocení systému bojové pohotovosti, snížení počtů divizí a zvýšení jejich naplněnosti, zkrácení vojenské základní služby, zvýšení služného pro vojáky v základní službě, právní úprava jejich osobního volna včetně možnosti návštěvy rodiny apod. Byly zde položeny základy k vytvoření Svazu vojenské mládeže, aby hájil zájmy mladých příslušníků armády.¹⁶⁶

Připravovaly se také rehabilitace bývalých i současných vojáků. Rozkazem ministra M. Dzúra z 30. dubna 1968 vznikla rehabilitační komise; do 17. května obdržela kolem 2500 žádostí. Objevily se i návrhy na reaktivaci bezdůvodně propuštěných důstojníků. Na jednání kolegia MNO¹⁶⁷ v Bratislavě 8. července dostal velitel SVO generálmajor Vaľo od generálplukovníka M. Dzúra za úkol připravit návrhy na zařazení rehabilitovaných důstojníků na odpovídající místa.¹⁶⁸

Generálmajor Egyd Pepich tento tlak „zdola“ uváděl i ve svých vzpomínkách. Na stranické konferenci SVO v Českých Budějovicích prý mnozí důstojníci vykřikovali, že nechtějí politruky, ale volené orgány. Ještě večer se musel přesunout do Prahy, kde se v budově MNO okolo půlnoci sešel s Dzúrem, jenž jej na jednání povolal, i s několika důstojníky 10. letecké armády z Hradce Králové, kteří ultimativně požadovali vytvoření volených orgánů a dokonce chtěli volit velitele. Generálové E. Pepich a M. Dzúr se jim snažili vysvětlit, že taková zásadní rozhodnutí nejsou v jejich kompetenci a aby dobře zvážili možné důsledky.¹⁶⁹

Na základě výzvy předsednictva ÚV KSČ z 19. dubna zahájily činnost přípravné výbory pro řízení stranické práce v armádě. Zároveň došlo i k ojedinělým pokusům o založení odboček jiných politických stran a hnutí, např. Klubu angažovaných nestraníků ve Vojenské nemocnici v Českých Budějovicích, na letišti v Líních u Plzně apod.¹⁷⁰

Na třetím zasedání VR MNO 3. června 1968 se jako jeden z hlavních bodů projednávalo uspořádání celoarmádní konference KSČ. Původně měla proběhnout ve

¹⁶⁶ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 337–338.

¹⁶⁷ Složení kolegia MNO od 7. 5. 1968: ministr národní obrany genplk. M. Dzúr, NGŠ genplk. K. Rusov, NHPS genpor. E. Pepich, zástupce ministra pro věci politickoprávní genpor. J. Machač, NHSPV/ZM genpor. A. Mucha, NHSL a vojsk PVOS/ZM genmjr. O. Štangl, NHT/ZM genmjr. J. Lux, generální inspektor genpor. M. Šmoldas, NKS plk. M. Stejskal, NFS plk. J. Šurka, velitelé ZVO, SVO, VVO, 7. A PVOS, 10. LA a PS, jako tajemník náčelník sekretariátu MNO plk. A. Merta. Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 58.

¹⁶⁸ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/15/1, k. č. 78, Zápis 1. KMNO, 8. 7. 1968, s. 4.

¹⁶⁹ Pepich, E., Zamyslenie, Žilina 1998, s. 56–57.

¹⁷⁰ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 58.

dnech 26. až 28. června, ale nakonec se konala v Bratislavě od 9. do 11. července. Generálmajor E. Pepich přednesl sovětské nedoporučující stanovisko k návrhu na zřízení volených stranických orgánů v armádě, důvodem měly být špatné zkušenosti v Polsku a Maďarsku. Podle Dzúra měly být upřesněny jejich práva a povinnosti tak, aby nenarušovaly výstavbu armády.¹⁷¹

Celoarmádní konference KSČ se zúčastnilo vedení ČSLA a MNO, zástupci příslušníků druhů vojsk, politického aparátu, bojových útvarů, Pohraniční stráže a občanských zaměstnanců. Za stranické a vládní činitele zde vystupoval především O. Černík. Opakovaně se zde probíraly letité a chronické problémy ČSLA spojené s nepřetržitě probíhajícími reorganizacemi a redislokacemi, současný stav armády, příprava Akčního programu ČSLA, cvičení *Šumava* a odchod sovětských jednotek po skončeném cvičení, výzva 2000 slov, polednový vývoj a připravovaný XIV. sjezd KSČ.¹⁷²

Aby toho nebylo málo, začala se připravovat další reorganizace jednotek ČSLA s oficiálním odůvodněním, aby se vojenské okruhy v rámci připravované federalizace řídily hranicemi mezi ČSR a SSR, a v návaznosti na přípravu akčního programu MNO. Týkalo se to především SVO (část jižních, východních a středních Čech, jižní Morava a část západního Slovenska) a VVO (Slovensko, část severní Moravy), menší přesuny měly proběhnout i v rámci ZVO. Ve zprávě pro náčelníka generálního štábu z dubna 1968¹⁷³ se připravovaly změny v umístění jednotek, kde více jich mělo být umístěno na Slovensku, nebo zrušení přesun ze Slovenska do Čech, kde se pro ně již dříve budovaly objekty (např. 52. ponp. z Komárna do Kostelce nad Labem). S rozhodnutím o využití uvolněných kapacit se mělo počkat až po 1. září 1968. Mimo plánovaného zrušení některých leteckých pluků, pro které nebyly finance na nákup nové techniky, se především jednalo o týlové jednotky. Ale společně se zrušenou divizí v rámci VVO v roce 1966 se vytvářel prostor pro přijetí sovětských jednotek, případně objekty pro přesunutí československých jednotek, pokud by ty musely předat své objekty Střední skupině vojsk. Je velmi pravděpodobné, že minimálně část československé generality počítala s variantou rozmístění dvou sovětských vševojskových divizí nejpozději od jednání v Sofii 6. a 7. března 1968, pro které v rámci jednání probíhajících bezprostředně po invazi nabídli objekty pro „dočasný pobyt“.

¹⁷¹ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/11/2, k. č. 77, Zápis z 3. zasedání VR MNO, 3. 6. 1968, s. 2–5.

¹⁷² Průběhu se podrobněji věnuje Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 61–64.

¹⁷³ VÚA-VHA, fond GŠ MNO r. 1968, Generální štáb Čs. lidové armády, čj.: 0014301/11, Informační zpráva pro náčelníka generálního štábu, duben 1968.

3.3 Memorandum a Akční program ČSLA

Řízení ČSLA přešlo po lednu 1968 pod pravomoc vlády a kontrolu parlamentu. Součástí těchto nových zásad branné a bezpečnostní politiky mělo být i vypracování československé vojenské doktríny, *Memoranda*, vymezení místa a role ČSLA v rámci Varšavské smlouvy jako armády suverénního státu, a *Akčního programu ČSLA*.

Příprava a způsob zpracování *Akčního programu ČSLA* se společně s některými chronickými problémy ČSLA probíraly 25. března 1968 na Vojenské radě dosluhujícího ministra B. Lomského. Armádní generál O. Rytíř si stěžoval, že od roku 1960 byl armádě snižován rozpočet v některých letech i třikrát do roka, přitom ale byla snaha armádu početně nekrátit, protože s tím sovětský generální štáb nesouhlasil. Generálporučík K. Rusov souhlasil s nutností snížení početního stavu ČSLA a armádní generál B. Lomský navrhl i některé možnosti, kde by se to dalo provést. Ke zlepšení materiální situace mělo přispět zastavení výcviku a využití vojáků v civilním sektoru.¹⁷⁴

Kritika stavu a řízení armády prostřednictvím VKO a 8. oddělení ÚV KSČ za posledních pět let zazněla také na 5. konferenci HV KSČ MNO konané 6. až 8. dubna. Generálporučík V. Prchlík jako nový vedoucí 8. oddělení ÚV KSČ to charakterizoval jako tuhý byrokratický centralismus s převodovými pákami, kde člověk existoval jen jako objekt politické manipulace. Veřejně si dovolil kritizovat převzatý sovětský model struktury stranickopolitických orgánů v armádě, jejíž organizace se měla i v míru co nejvíce blížit válečné. V závěru se zabýval myšlenkou volených orgánů v armádě a psychologického přístupu k vojákům, kteří nejsou jen poslušnou loutkou plnící rozkazy, ale také lidskou bytostí.¹⁷⁵ Největší část kritiky od HV KSČ MNO se snesla na HPS a přímo na V. Prchlíka za jeho polednové, vůči MNO údajně očeňující a paušalizující vystupování v médiích. Avšak plán na volené stranické orgány se setkal se souhlasem. Upraven byl tak, aby byly zřízeny na všech úrovních v čele s celoarmádním výborem, kterému by podléhal HV KSČ MNO, protože původně navrhovaná podřízenost HPS byla považována za nežádoucí. Kritika dopadla i na delší dobu chystaný model řízení a velení a zazněl požadavek na zpracování československé vojenské doktríny. Podpořena byla také příprava Akčního programu MNO, na rozdíl od požadavku na svolání mimořádného sjezdu KSČ. Tajným hlasováním došlo k personální výměně funkcionářů HV KSČ MNO, místo

¹⁷⁴ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign. 1/8, k. č. 76, Zápis ze 4. schůze VR MNO, 25. 3. 1968, s. 1–5.

¹⁷⁵ Vystoupení vedoucího státně administrativního oddělení ÚV KSČ V. Prchlíka na páté konferenci komunistů ministerstva národní obrany k činnosti Hlavní politické správy v předchozím období a k otázce jeho osobní odpovědnosti za kritizované nedostatky, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 103–107.

armádních špiček byli zvoleni důstojníci do úrovně zástupce náčelníka správy, vedoucím tajemníkem se stal plukovník Jiří Plos.¹⁷⁶ Na vojenské radě, která se v novém složení poprvé sešla 7. května 1968, promluvil ministr Dzúr o úkolech vlády konsolidovat státní aparát i přímo usměrňovat sdělovací prostředky a uložil prostudovat Akční program ÚV KSČ.¹⁷⁷

V květnu totiž vrcholilo zpracování *Memoranda a Akčního programu ČSLA*. Především *Memorandum* mělo pohnuté osudy. Připravil jej kolektiv vědeckých pracovníků z Vojenské politické akademie Klementa Gottwalda v Praze (dále též VPA KG), v čele se svým náčelníkem plk. V. Menclem. Ve Vojenské akademii A. Zápotockého v Brně (dále též VAAZ) k němu vypracovali oponentský posudek. Hlavní podíl však měla VPA KG, což ji záhy stálo existenci, protože navrhovaná nová doktrína ČSLA se stala Sovětům trnem v oku, protože Varšavská smlouva vlastní vojenskou doktrínu neměla – řídila se sovětskou doktrínou, která určovala jednotlivým státům, jak se chovat v kolektivní obraně SSSR před útokem ze Západu a jak následně přejít do zdrcujícího protiútoky.¹⁷⁸

Profesor Vojtěch Mencl k této doktríně v únoru 2004 uvedl: „*Došli jsme k závěrům, že jakákoliv válka by znamenala totální zničení této republiky. Zejména raketojaderná válka. Že všechny teorie o tom, že by zvýšená jaderná pohotovost mohla vést k nějakému předběžnému úderu, který by zabránil... že to je nesmysl, že to je neproveditelné. A tak jsme tam načrtli vlastně takový koncept vojenské doktríny, která by nesměřovala právě k takovéto válce a k válce vůbec, ale pokud možno k omezení raketových zásob a pokud možno i dostřelu těch jednotlivých raket potom. Specifickou politiku vůči jednotlivým sousedům a tak dále.*

Pochopitelně to vzbudilo dost velký odpor, protože oni vnitřně s tím všichni souhlasili, protože ta samotná myšlenka, ta byla jasná i na generálním štábu a mockrát se to tam propočítávalo, co by nastalo při těch jednotlivých fázích nebo variantách zahájení války. A všechny vycházely z toho, že za situace, kdy by se setkaly dvě ty armády nebo dvě mocnosti, válčící bloky, tak v té chvíli jak by ta sovětská přesila v klasických zbraních zapůsobila v nějakém parametru, možná osmdesát, sto kilometrů průniku, tak v tu chvíli ta raketová válka, jaderná válka nutně musí začít a že se musí vést až do hloubky toho druhého sledu,

¹⁷⁶ Informace vedoucího tajemníka hlavního výboru KSČ na ministerstvu obrany J. Plose Hlavní politické správě československé armády o páté konferenci komunistů ministerstva z 6.-8.4.1968, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1*, Praha–Brno 1996, s. 108–110.

¹⁷⁷ První zasedání vojenské rady ministerstva národní obrany k vládnímu programu a politické situaci v armádě, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1*, Praha–Brno 1996, s. 115.

¹⁷⁸ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 58.

*to znamená do celé hloubky Československa. Čili z technického důvodu to muselo být všechno zničeno a to dost razantním úderem, na který Američani měli, protože těch zbraní středního doletu měli dostatek a měli různé... to jsme taky věděli od Vitanovského, ty jednotlivé kategorie těch bomb, které umožňovaly velmi diferencované, ale současně systematické ničení terénu. Tak to jsme předložili Džúrovi a předložili jsme to všem těm potřebným orgánům – Štrougalovi jsme to myslím taky poslali, Černíkovi určitě jsme to poslali. Oni to přijali, všichni to přijali, kromě části politických pracovníků. Protože pro ně to bylo nepředstavitelné, že by měli hájit nějakou pozici směřující de facto k neutralitě, k neutralizaci celého toho prostoru. Oni měli na jedné straně – a to byla i záležitost velitelů – připravovat co nejintenzivnější bojovou připravenost a pohotovost a soustředit se zejména na PVOS, na protivzdušnou obranu státu. A z druhé strany říkali, že by to tak asi být nemělo, to byl samozřejmě argumentační rozpor. Tak to se ani nedivím, že se proti tomu postavili. Ale v duchu všichni říkali, že by to bylo opravdu vyřešené. Celá věc, pokud vím, praskla až při tom rozhovoru Prchlíka – to bylo někdy v červenci.*¹⁷⁹

V prvním bodě *Memoranda* se jeho tvůrci pokusili ukotvit naši doktrínu mezi „národní zájem“ a „zájem vedoucího státu koalice“, mezi „pouhou obranu“ a „mylnou volbu ofenzivní strategie“. Ve druhém bodě rozepsali minulost (od 50. let), současnost a budoucnost československé vojenské politiky a požadovali, aby napříště více vycházela ze zájmu ČSSR, aniž by se měnil spojenecký postoj vůči SSSR. Kritiku si vysloužilo „sektářské vedení KSČ“. Cílem mělo být snižování napětí. V následujícím bodu se věnovali možným válečným a mírovým situacím a rozdělení států na spojence (faktické a potencionální), neutrály, protivníky (potencionální, faktické a válečné nepřátele). Ve čtvrtém bodě právě konstatovali, že v případě absolutního jaderného konfliktu v Evropě není šance dostatečně zajistit obranu území a obyvatel ČSSR proti zbraním hromadného ničení a znamenal by konec naší národní a státní existence. Také počítali s možností omezené války bez použití jaderných zbraní, ale navrhovali její zřeknutí se jako prostředku zahraniční politiky. V případě napadení se bránit co nejrozhodněji, omezit účinky konfliktu na vlastním teritoriu a obyvatelstvu. Za potenciální ohnisko vojenského střetnutí byly považovány neuzavření mírové smlouvy se SRN a nevyřešené problémy ohledně západního Berlína. Pro zlepšení mezinárodní situace navrhovali uzavření mezinárodních dohod s Rakouskem, Francií a SRN o oboustranném zřeknutí se hrozby násilí ve

¹⁷⁹ Sieber, K., Rozhovor s genmj. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16845&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 3.

vzájemných vztazích. Poslední, pátá část se věnovala rozvoji vědy a výzkumu pro konstituování československé vojenské doktríny.¹⁸⁰

Na rozdíl od *Memoranda*, které se nerozšířilo a nedostalo do povědomí důstojníků ČSLA, byl návrh *Akčního programu ČSLA* po projednání na Vojenské radě MNO konající se 21. května 1968 rozeslán na vojenské okruhy, vědecká pracoviště a vojenské školy a stal se tedy podstatně známějším. V mnoha bodech se podobal *Memorandu*. Sestával ze šesti kapitol: I. Základní rysy vývoje armády v minulých letech, II. Postavení armády ve společnosti, III. Branný systém ČSSR, další výstavba ČSLA a zkvalitňování její pohotovosti a připravenosti, IV. Řízení v ČSLA, V. Rozvoj vědy, techniky a školství ČSLA a VI. Některé problémy vnitřního života ČSLA; a závěru.

V první kapitole se mimo jiné objevila kritika očisty důstojnického sboru, protože byli postiženi i lidé oddaní socialismu, nelíbil se ani následný nábor dělnických kádrů bez kvalitního vojenského vzdělání. „Zostřování třídního boje“ negativně působilo na vztah armády a společnosti. Přebírání sovětského modelu bez ohledu na místní specifika vedlo k extenzivnímu vývoji armády a k zaostávání vojenských věd. Zlepšení bylo spatřováno až po XIII. sjezdu KSČ v roce 1966, odkdy se pomalu začaly prosazovat intenzivní metody, výzkum a hledání nových postupů.

Předpoklady pro jasnější začlenění armády ve státní politické struktuře a formulování jejího úkolu bránit socialistickou společnost se zabývala druhá kapitola. ČSLA měla být podřízena vládě, Brannému a bezpečnostnímu výboru Národního shromáždění a připravované Radě obrany státu jako ústřednímu orgánu pro přijímání nejzásadnějších rozhodnutí. Změny se měly dotknout vymezení odpovědnosti a pravomocí MNO, kompetencí GŠ ČSLA a dalších složek armády. V druhé části této kapitoly bylo zdůrazněno, že ČSLA zůstávala nedílnou součástí Varšavské smlouvy. V tomto ohledu se mělo úsilí soustředit na zlepšení jejího fungování zřízením Vojenské rady štábu Spojeného velení a technického výboru, vypracováním zpřesněného statutu spojeného velení a pokusit se o zahájení jednání o koaliční vojenské doktríně.

V první části třetí kapitoly byla zdůvodněna nutnost vytvořit vojenskou doktrínu ČSSR důležitou pro budování její obrany. Daný dokument měl vzniknout na půdě odborné celostátní zpracovatelské komise do roku 1970 v souladu s předpokládanou vojenskou

¹⁸⁰ Memorandum třiceti vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie a Vojenské technické akademie s návrhem československé vojenské doktríny, zaslané náčelníkem Vojenské politické akademie V. Menclem prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ A. Dubčekovi jako příspěvek k tvorbě základních dokumentů pro XIV. sjezd KSČ, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 137–143. Celé znění v příloze č. 13.

doktrínou Varšavské smlouvy. Závěry této doktríny se měly promítnout v Dlouhodobém výhledu výstavby ČSLA do roku 1980. V druhé části věnované rozpracování a realizaci zásad branného systému ČSSR mělo dojít k úpravě modelu z roku 1967, aby byly jasně určeny úlohy státních orgánů. Za nevhodný princip byla považována stranická a státní dvojkolejnost komisí obrany. Bojová a mobilizační pohotovost se i nadále měla zajišťovat podle požadavků Varšavské smlouvy. U mobilizace se počítalo s úpravou podle nového územního uspořádání státu, připravované federalizace, a s jeho zjednodušením. Mělo dojít ke zlepšení organizace výcviku, který se měl přiblížit k reálné bojové situaci. Na druhé straně mělo ale dojít k omezení počtu cvičení na úrovni divizí a armád. K přezbrojování se mělo přistupovat komplexněji, především s ohledem na unifikaci, při zachování maximální bojové pohotovosti, stejně tak u přípravy vojenských kádrů. Za stávajícího stavu ovšem velení nebylo dostatečně pružné a rychlé a výcvik se adekvátně neblížil reálné bojové situaci, přesto se předpokládalo omezení cvičení na stupni divize a armáda. Politická příprava měla vycházet z probíhajících společenských změn, počítalo se se zkvalitněním vzdělání vojáků z povolání ve společenských vědách.

Ve čtvrté kapitole se objevily požadavky na optimalizaci systému řízení a velení ČSLA, na vytvoření podmínek pro osobní iniciativu a motivaci vojáků, zlepšení výzkumné práce a rozvoj automatizovaného zpracování informací. V oblasti hospodaření bylo třeba přistoupit k oproštění se od direktivních metod. Právní postavení vojáků a armády mělo být v budoucnu přesněji zakotveno, především v oblasti základních ústavních práv a sociálních jistot.

Rozvoji vědy, techniky a vojenského školství se věnovala pátá kapitola. Důraz byl kladen na zlepšení organizace a dlouhodobější perspektivy budoucího vývoje, rychlejší zavádění získaných poznatků do praxe, rozvoj vojenské elektroniky a využívání tradičních československých průmyslových odvětví. Předpokládalo se větší napojení na civilní vědecká pracoviště a zpracování jednotného systému vědeckých informací ČSLA. Vojenské školství mělo zavádět demokratické zásady ve vzdělávání vojáků, výuku společenských věd. Zároveň měly školy novelizací zákona o vysokých vojenských školách získat větší autonomii v rozhodování a v řízení.

Mezi problémy vnitřního života, kterými se zabývala šestá kapitola, patřilo: zajistit rozvoje socialistické demokracie s přihlédnutím k armádním zvláštnostem (tzn. změna tradičního pojetí nedílné velitelské autority na přirozenou autoritu zkušeného nadřízeného), narovnat postavení Čechů a Slováků v obsazování funkcí podle národnostního klíče, v rámci federalizace upravit hranice SVO a VVO a upravit jazykové poměry. Počítalo se

s podporou organizací vojenské mládeže, profesních sdružení, sportovních a kulturních aktivit. Zlepšit život vojáků z povolání a občanských zaměstnanců mělo stanovení zákonné pracovní doby, dovolené podle počtu odsloužených let a podle náročnosti služby, zajištění kvalitnějšího stravování a zdravotní péče. Počítalo se také se změnami v odměňování a v důchodovém zabezpečení. Palčivou otázkou s bydlením měla řešit výstavba nových bytů pro 11 000 žadatelů. Vojáci základní služby měli mít zákonem stanovené právo na osobní volno.¹⁸¹

Nejotevřeněji o situaci v ČSLA údajně hovořil generálporučík V. Prchlík před novináři 15. července 1968. Kritizoval organizační strukturu Varšavské smlouvy, Politický poradní výbor VS a Spojené velení, protože neodpovídaly zájmům menších států a o všech důležitých záležitostech rozhodovali sovětští generálové a maršálové, zatímco zástupci ostatních států nedisponovali žádnými skutečnými pravomocemi a vystupovali v roli styčných důstojníků. Také se postavil proti svévolnému rozmísťování spojeneckých vojsk podle článku 5 Varšavské smlouvy na území jiných států. Tím, že mluvil o struktuře a velení Varšavské smlouvy dal záminku, aby jej mohl maršál I. I. Jakubovskij v dopise z 18. července obvinít z vyzrazení některých přísně tajných informací obsažených v protokolu *O vytvoření spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci* ze 14. května 1955 a z jednání Politického poradního výboru z 11. ledna 1956.¹⁸²

Vyjádření MNO v mnohém souhlasilo s dopisem maršála I. I. Jakubovského, na rozdíl od oponentního posudku příslušníků generálního štábu a MNO z 22. července, který dokazoval, že skutečnosti, které na tiskové konferenci zazněly, byly již dříve někde publikovány, a tedy nedošlo k žádnému vyzrazení utajovaných skutečností. Prchlíkova kauza se dostala na jednání VR MNO 24. července 1968, na které armádní generál M. Dzúr ignoroval oponentní posudek, naopak souhlasil s důvody pro jeho odvolání. Také prohlašoval, že toto nebylo jediné Prchlíkovo pochybení, ale že se jednalo o pokračování dřívějších chyb ještě z doby jeho působení jako náčelníka HPS ČSLA od roku 1955 a na

¹⁸¹ VÚA-VHA, fond MNO 1968, sign. 2/1/42, k. č. 29, Návrh akčního programu Československé lidové armády, 1968; krácená verze: Návrh akčního programu Československé lidové armády, in. Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1*, Praha–Brno 1996, s. 162–176.

¹⁸² Část záznamu z tiskové konference vedoucího státně administrativního oddělení ÚV KSČ V. Prchlíka k novému pojetí branné a bezpečnostní politiky KSČ a k činnosti orgánů Varšavské smlouvy; Dopis velitele vojsk Varšavské smlouvy I. Jakubovského prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ A. Dubčekovi se stížností na tiskovou konferenci vedoucího státně administrativního oddělení ÚV KSČ V. Prchlíka z 15. července. in. Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1*, Praha–Brno 1996, s. 234–237.

celoarmádní konferenci KSČ v Bratislavě.¹⁸³ PÚV KSČ generálporučíka V. Prchlíka na sovětský nátlak 25. července odvolalo z funkce vedoucího 8. oddělení ÚV KSČ, které následně zrušilo.¹⁸⁴ Nepodpoření V. Prchlíka ministrem M. Dzúrem je celkem pochopitelné, protože vztahy mezi nimi nebyly dobré, Prchlík kritizoval Dzúrovu personální politiku, ale je zvláštní, že se jej důrazně nezastal A. Dubček a další reformisté, když měl patřit k jejich hlavním zastáncům v armádě.

Pravděpodobným důvodem snah o jeho sesazení ze strany Sovětů, mimo Prchlíkova nesouhlasu s rozmístěním sovětských vojsk, mohly být i jeho úvahy o případném ozbrojeném odporu proti předpokládané invazi Sovětské armády, o kterých měl hovořit s A. Dubčekem ještě před svým odvoláním.¹⁸⁵

¹⁸³ VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968, sign 1/17/1, k. č. 78, Zápis ze 7. VR MNO, 24. 7. 1968, s. 1–4.

¹⁸⁴ Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 243.

¹⁸⁵ Havlíček, D., Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Praha 1998, s. 98.

4. Snahy o umístění sovětských vojsk na území ČSSR

4.1 První pokusy

Prostor bývalého Československa, a především Čechy a Morava, je strategicky důležitým místem Evropy, které se snažily a snaží různé mocnosti dostat pod svoji ať již přímou nebo nepřímou kontrolu. Geografickými a strategickými hledisky se zabývala část první kapitoly. Jen v průběhu „krátkého“ 20. století, kdy toto území po rozpadu Rakouska-Uherska přestalo být součástí velmoci, se snažila tuto oblast nepřímo si zavázat Francie, po jejím oslabení došlo k okupaci Německem. Po 2. světové válce se dostala do sféry vlivu Sovětského svazu, který se politickou svázanost snažil od poloviny 50. let podepřít rozmístěním vojenských jednotek. Podobná situace, kdy se politický vliv daný na základě mezinárodních smluv jiná velmoc snažila zesílit rozmístěním svých jednotek, se objevila opět na začátku 21. století, kdy v rámci projektu protiraketové obrany měly na území České republiky získat základnu jednotky Spojených států. Přestože se jednalo o výrazně menší počty, případně o ve smlouvě uvedenou možnost jejího vypovězení, hlavní princip, tj. zajištění určitého místa s přímými leteckými koridory oficiálně pro zásobování a doplňování jednotek, ale zároveň využitelného i pro případný rychlý zásah, je stejný. Již právě operace *Dunaj* ukázala, jak rychle je možné přepravit vojáky a techniku vzduchem a obsadit důležitá strategická politická a komunikační centra. Současné možnosti Spojených států jsou díky jejich jednotkám rychlé reakce a slabosti Armády České republiky výrazně vyšší. Odložení realizace projektu rozmístění amerických jednotek na českém území bylo způsobeno změnou priorit a ekonomickým oslabením Spojených států, ne případným negativním postojem obyvatelstva, které by bylo možné – z větší části náležitě pomocí médií – „zpracovat“. V současnosti se objevila jiná slabá místa, na která musela americká politika reagovat, a prozatím k dlouhodobému rozmístění cizích jednotek na území České republiky nedošlo.

Ale vraťme se do 50. a 60. let minulého století. Zároveň s multilaterálními rozhovory o založení Varšavské smlouvy probíhala v Moskvě bilaterální setkání. Na sovětsko-československých jednáních přišla sovětská strana s návrhem na umístění dvou divízi v ČSR. Jednalo se o divize Jižní skupiny vojsk, které se měly stáhnout z Rakouska po podepsání smlouvy o rakouské neutralitě. Sovětské jednotky měly být rozmístěny na jižní Moravě a na západním Slovensku. Cílem bylo napravit „chybu“, že se sovětské jednotky, stejně jako americké, stáhly ke konci roku 1945 z Československa. Podle J. Fidlera na

přelomu 40. a 50. let promeškalo sovětské vedení tuto možnost, protože v rámci tehdejší „správně politicky zpracované“ veřejnosti by se setkala se všeobecným souhlasem, včetně masových rezolucí kolektivů pracujících ze všech oborů, vítajících sovětská vojska jako další ránu „imperialistickým válečným štváčům“.¹⁸⁶

Na konci roku 1954 již československé politické vedení tuto nabídku odmítlo. Pravděpodobně si po událostech v NDR z června 1953, kdy došlo k „uplatnění vnitřní role armády“, uvědomilo, že sovětské vojenské jednotky rozmístěné v ČSR by byly důležitým mocenským prostředkem SSSR. Avšak cenou za toto odmítnutí bylo zavázání se k dalšímu výraznému zbrojení. Československá armáda se měla na základě *Protokolu porady o plánu rozvinutí ozbrojených sil Československa v letech 1955 až 1959* rozšířit o 13 000 mužů a zrychlit přezbrojování. V lednu 1955 politbyro ÚV KSČ rozhodlo o reorganizaci armády a o prodloužení základní vojenské služby na tři roky a přezbrojení armády do roku 1959.¹⁸⁷

O zatížení československé ekonomiky vojenskou výrobou mluvili v rozhovorech s Karlem Sieberem i generálové ČSLA, například Ján Franko v červenci 2003 uvedl: „Čechoslovákům bylo vnuceno – a to bylo ještě za Gottwalda – vzhledem k tomu, že to je taková rozvinutá země, ze všech ‚lidodemo‘ nejrozvinutější, nejvíc zbrojařského průmyslu, tak do toho musí dát taky nejvíc peněz. A vnutili jim, československé straně, do protokolu, že musí mít patnáct divizí vševojskových. Patnáct. Válečně. Mírově – to už je jiná otázka. A zároveň za jak dlouho musí být zmobilizované. A tím se na jedné straně chlubil funkcionáři, kteří do toho měli co mluvit. Jenže – patnáct divizí musí mít výzbroj pro patnáct divizí, velký rozpočet, který nepotřebujeme. Po padesátém roce se začal budovat těžký průmysl ... na Slovensku postavili nové závody na výrobu tanků, obrněných transportérů...“¹⁸⁸

*Vojenské výdaje Československa v letech 1950 až 1970*¹⁸⁹

rok	1950	1955	1960	1965	1970
mld. Kčs	9,6	10,4	8,8	10,1	14,9
% rozpočtu	9,1	12,0	8,5	8,3	7,7

Požadavky Generálního štábu ozbrojených sil SSSR vůči ČSLA vysoce překračovaly nároky kladené na ostatní spojenecké armády. Počty svazků mobilizované ČSLA výrazně

¹⁸⁶ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 102.

¹⁸⁷ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 15.

¹⁸⁸ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16838&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 21–22.

¹⁸⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 117

převyšoval plánované válečné úsilí NLA NDR a PLA. Zároveň v nejnákladnějších, tankových divizích, musela ČSLA mít přibližně stejné zastoupení vůči motostřeleckým (6 : 8) jako Sovětská armáda (14 : 16). Ostatní státy Varšavské smlouvy měly jejich poměrné zastoupení nižší (PLA 5 : 12 a NLA NDR 2 : 8). Podobná situace byla v polovině 60. let téměř ve všech komoditách konvenční vojenské výzbroje i v celkovém zatížení obyvatelstva. Po Sovětském svazu mělo Československo společně s Bulharskem nejvyšší výdaje na obyvatele.¹⁹⁰

Podobnost zatížení mezi ČSSR a BLR nebyla náhodná. Obě země sousedily s členskými státy NATO, a ani v jednom z nich v polovině 60. let nebyly rozmístěny sovětské skupiny vojsk. Zarážející je však přibližně poloviční zatížení NDR a PLR, které se nacházely na hlavním strategickém směru v Evropě, na rozdíl od ČSSR, která se nacházela na vedlejším strategickém směru. Pokud by sovětskému velení opravdu šlo pouze o čistě vojenský aspekt, musel by Sovětský svaz v 60. letech vyvíjet tlak na východoněmeckou a polskou vládu, aby výrazně zvýšily své vojenské rozpočty a početní stavy svých armád, avšak nátlak byl veden převážně vůči ČSSR, jejíž lidské a materiální zdroje byly pro vojenské potřeby využívány nejvíce. Požadavky sovětského generálního štábu na ČSLA byly tedy kladeny i z důvodů jiných než čistě vojenských.¹⁹¹

Také ze speciálních ekonomických ukazatelů vyplývá pro 60. léta nadměrné zatížení československé ekonomiky. Elasticita československých vojenských výdajů v této době udává číslo 2,054 ve vztahu k tehdejšímu vytvořenému národnímu důchodu. Pokud je toto číslo vyšší než 1,0, znamená jejich rostoucí podíl na celkovém národním důchodu. Vyplývá z toho, že v 60. letech se poměr vojenských výdajů na vytvořeném národním důchodu více než zdvojnásobil. A marginální sklon výdajů na obranu činil 1,135. Také zde údaj vyšší než 1,0 znamená, že vojenské výdaje rostly rychleji, než byl procentní přírůstek hrubého domácího produktu.¹⁹² Takto vysoké zatížení bylo způsobováno neustálým sovětským tlakem na modernizaci ČSLA, v 60. letech mělo dojít k celkovému přezbrojení pozemního vojska (tanky, obrněné transportéry, bojová vozidla pěchoty, samohybná děla, raketomety, raketové komplety), vojenského letectva a vojska protivzdušné obrany státu (stíhačky, stíhací bombardéry, protiletadlové rakety a radiolokátory).

¹⁹⁰ Viz příloha č. 6 Odhadované vojenské výdaje a zatížení obyvatelstva států Varšavské smlouvy v roce 1965.

¹⁹¹ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 92 a 93.

¹⁹² Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 95.

V 60. letech na evropském strategickém směru Berlín–Paříž proti sobě stálo 28 prvosledových vševojskových divizí NATO¹⁹³ (dalších šest divizí mělo být přepraveno z USA a mobilizovány měly být jednotky v přibližné síle devíti divizí) a 71 prvosledových vševojskových divizí Varšavské smlouvy (včetně vytvářených po mobilizaci).¹⁹⁴ Nepředpokládalo se nasazení mobilizovaných jednotek *Bundeswehru*. Necelý týden bojových operací na území SRN by mobilizací a sestavení záložních svazků neumožnil.

V plánu z roku 1964 se například počítalo, že proti Československému frontu (14 divizí) NATO nasadí až 12 svých divizí (10 vševojskových, jednu horskou a jednu výsadkovou).¹⁹⁵ To by znamenalo, že NATO na vedlejším směru nasadí téměř 43 % ze všech svých stálých divizí. Zbývajících 16 divizí by se tak mělo postavit 51 divizím Varšavské smlouvy na hlavním směru Berlín–Paříž. Dalších šest divizí Přímořského frontu mělo obsadit Dánský poloostrov.

Trochu podivná představa, buď sovětští maršálové doufali, že jim NATO nechá „otevřené okno“ přes SRN do Francie, nebo hlavním důvodem takto koncipovaného plánu bylo přesvědčit československé velení, že je třeba Československý front výrazně posílit.

Pravděpodobně by NATO mohlo proti Československému frontu použít 4 až 9 divizí, z toho 1 až 3 tankové, doplněných výsadkovou brigádou. Záměrně navýšené počty divizí NATO, měly podpořit a potvrdit „oprávněnost“ požadavků sovětského generálního štábu, aby Československo vydávalo horečné sumy na zbrojení, a to až za únosnou mez. Šlo o to, aby v takto rozehrané situaci mohlo být Sovětským svazem obviněno jak politické vedení ČSSR, tak velení ČSLA z maření spojeneckých vojensko-politických cílů plánovaných v rámci Varšavské smlouvy v zájmovém evropském prostoru. Měly být potvrzeny sovětské pochybnosti o schopnosti plnit úkol daný Československému frontu v plánovaném tažení na směru Praha–Norimberk–Stuttgart–Štrasburk–Épinal–Dijon.¹⁹⁶

Je evidentní, že Československo platilo vysokou daň za skutečnost, že na jeho území nebyly v době míru trvale rozmístěny žádné sovětské útvary. Zároveň se svými požadavky Sověti přicházeli s návrhy: několik československých divizí můžete použít při výstavbě bytů, když je nahradí v ČSSR rozmístěné sovětské divize; početní stav ČSLA je možné snížit o tolik vojáků, kolik bude v ČSSR rozmístěno sovětských; atd. Tlaku na rozmístění jednotek Sovětské armády na území ČSSR, které měly zaplnit mezeru mezi sovětskými skupinami vojsk v NDR a MLR, dokázalo československé politické vedení odolávat do

¹⁹³ Díky vyšším početním stavům odpovídalo těchto 28 divizí asi 37 až 40 divizím Varšavské smlouvy.

¹⁹⁴ Bojové sestavy NATO a Varšavské smlouvy v Evropě viz přílohy č. 5 a 7.

¹⁹⁵ Viz příloha č. 3 *Plán použití Československé lidové armády v době války* bod 1.

¹⁹⁶ Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*. Praha 2007, s. 58–59.

první poloviny 60. let. Bylo za toto ochotno platit vysokými náklady na zbrojení, ve snaze vyhovět sovětským požadavkům a nevytvořit záminku, které by mohla Moskva využít. „Rozhodující bylo v tomto, že Češi a Slováci byli vybráni jako prvosledoví. „Když jste si zavinili, že tady nebudete mít sovětská vojska trvale rozmístěna po válce, tak taky musíte to pořádně vyzbrojit, taky musíte vybudovat průmysl, zbrojní průmysl, a taky budete zabezpečovat dodávkami transportérů, tanků, kanónů a všeho ostatního, co je s tím spojeno, protože budete rovnocenní prvosledovým Rusům, co jsou vpravo od vás“.¹⁹⁷

Možnosti československé ekonomiky však nemohly zcela naplnit takto nastavené materiální potřeby armády. Nejzřetelněji se to projevilo právě na začátku 60. let v rámci 3. pětiletky. Ambiciózní plány na vyzbrojování mohly být plněny jen částečně a velení armády muselo ze svých požadavků výrazně slevovat (o více než 4,6 miliardy Kčs). Přesto v letech 1961 až 1965 se na krytí materiálních potřeb ČSLA vynaložilo 28,4 miliardy Kčs, což i přes hospodářské problémy překročilo částku investovanou v druhé polovině 50. let (24,2 miliardy Kčs) a přiblížilo se prostředkům investovaným do vyzbrojování armády v průběhu první poloviny 50. let (29,5 miliardy Kčs). Po zrušení 3. pětiletky byla nahrazena sedmiletým hospodářským plánem, ze kterého vycházel *Perspektivní plán výstavby a rozvoje ČSLA na léta 1964–1970* projednaný VKO KSČ 18. srpna 1964. Na toto období počítal s celkovou částkou 56 miliard Kčs a hmotná spotřeba armády se mohla zvyšovat maximálně v návaznosti na tempo růstu užitého národního důchodu.¹⁹⁸

Pokud by českoslovenští představitelé nechtěli hospodářsky položit stát, museli by přijmout „bratrskou pomoc“ v podobě několika sovětských divizí. Tím by se sovětskému generálnímu štábu podařilo vyřešit problém s rozmístěním jaderných zbraní, uzavřel by mezeru a zajistil si komunikace spojující sovětské skupiny vojsk v MLR s rozmístěnými v PLR a NDR. Navíc, sovětské politické vedení by získalo prostředek pro dohled nad „správnou politikou“ ČSSR.

Mezi konkrétní sovětské pokusy, jak dostat v 60. letech na území ČSSR své jednotky již během míru, patří návrh maršála Matvěje V. Zacharova z roku 1964, že vydá rozkaz a vyčlení prostředky pro aparaturu ZAS (*zasekrečivaja aparatura svjazi* – prostředky pro zabezpečené spojení) k jejich umístění na území ČSSR pro potřeby Československého frontu a že vyčlení příslušné sovětské útvary pro „spojení VČ“. NGŠ ČSLA

¹⁹⁷ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16838&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 34.

¹⁹⁸ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 177–178.

generálplukovník Otakar Rytíř s návrhem na rozmístění těchto jednotek v ČSSR nesouhlasil. Požadoval, aby případně tyto sovětské útvary spojení spravovaly z území NDR, Polska, Maďarska a Ukrajiny, kde již byly umístěny. Během zpátečního letu do Prahy prý tehdy své rozhodnutí vysvětlil takto: „*Já je znám! S útvary VČ za nějakou dobu přibudou rodinní příslušníci, přijde požadavek na byty, školy, vojentorg – a máme zárodek Sovětů na našem území – zadními vrátky!*“¹⁹⁹

Sovětský tlak na rozmístění svých jednotek na území ČSSR potvrzují i další důstojníci ČSLA, například generálporučík Stanislav Procházka: „*Není žádné tajemství, že Novotný jako prezident měl co dělat, aby zabránil vstupu vojsk, protože na něho byl dělaný neustále tlak. Nám se snižovaly počty vojáků, a tím jsme nemohli naplňovat útvary, i když Západní vojenský okruh, to znamená 1. armáda, která se vyčleňovala ze Západního vojenského okruhu, byla na osmdesáti až devadesáti procentech v počtech. Musela být. Ale ostatní. Tak z těchto důvodů oni argumentovali: ‚My vám sem můžeme dát jednu nebo dvě divize, a tím ta hranice proti imperialistům bude zajištěna.‘*“²⁰⁰

Jako další důvod pro rozmístění sovětských vojsk v ČSSR je uváděna ztráta důvěry v ČSLA ze strany sovětských generálů a Sovětská armáda ji měla tímto způsobem „vyztužit“.²⁰¹ U Sovětů se tento důvod objevoval, ale spíše šlo o propagandu a záminku. V závěrečných hodnoceních při cvičeních Varšavské smlouvy vycházela ČSLA lépe než ostatní armády s výjimkou sovětské. Samozřejmě, že se vyskytovala kritika některých nedostatků, ale ta nepřesahovala obvyklý rámec i u jiných armád.²⁰²

Jedním z pokusů jak čelit sovětskému tlaku bylo výše popsané převedení Pohraniční a Vnitřní stráže v roce 1966 pod MNO, čímž došlo k navýšení početního stavu ČSLA z 204 000 na 235 000 osob.

V polovině roku 1967 byl náčelník GŠ armádní generál O. Rytíř na jednání v Moskvě, při kterém se pravděpodobně konzultovaly i nedořešené otázky k výstavbě ČSLA s ohledem na přijaté válečné plány. Po návratu do Prahy se dostavil na operační sál GŠ, kde se právě probíraly možnosti plnění úkolů Československého frontu. V průběhu jednání se potvrzovalo, že nově stanovený úkol byl mimo možnosti ČSLA. Armádní generál O. Rytíř zde vyslovil názor, který po návštěvě v Moskvě jistě nebyl jenom jeho: „*Když to je v obvodu Rýna a ve Francii mimo naše možnosti, což kdybychom připustili již v míru*

¹⁹⁹ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 109–110.

²⁰⁰ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 4.

²⁰¹ Valenta, J., Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí, Praha 1991, s. 97–98.

²⁰² Příkladem může být hodnocení cvičení *Vltava* uvedené na konci první kapitoly.

dislokaci divizí Sovětské armády na našem území?“²⁰³ To byl celkem obrat oproti předcházejícím rokům, kdy odmítal sovětské nabídky na rozmístění jen malých jednotek. Dislokace „několika divizí“ totiž znamenala, že na území Československa by se dostala vševojsková armáda, která by ve svém rámci mimo týlových a technických měla útvary letectva a raketového vojska, tzn. nosiče jaderných zbraní. A pro jaderné zbraně se již v rámci akce *Javor* budovaly tři sklady.

4.2 Mezinárodní vlivy na sovětský přístup

S novými návrhy a s důraznějším tlakem na rozmístění sovětských jednotek na území Československa přišli sovětské vojenské a politické představitelé na začátku 60. let. Byly zcela jistě spojeny s mezinárodními krizemi, berlínskou a karibskou, ze kterých nevyšli sovětské představitelé, jak si představovali. Prestiž a pozice Sovětského svazu byla ve výsledku oslabena.

Postavení Sovětského svazu na mezinárodním poli také oslabily roztržky s ČLR a Albánií. Napjaté vztahy s Čínskou lidovou republikou vyvrcholily pohraničními střety v březnu 1969 o ostrov Damanskij na řece Ussuri a o necelého půl roku později na hranicích ve Střední Asii. Pro SSSR to znamenalo nutnost zajistit své pozice v Evropě a odradit NATO před případným útokem v Evropě, aby nechtělo využít sovětské „zanepřázdněnosti“ na Dálném východě. Od poloviny 60. let musel SSSR zvýšit počet svých jednotek podél hranic s ČLR z 15 na 45 divizí. Náklady na jejich provoz byly kvůli přírodním podmínkám v této oblasti výrazně vyšší ve srovnání s náklady na divize umístěné v Evropě.²⁰⁴

V červnu 1967 utrpěly sovětská vojenská doktrína a zbraně na pověsti během šestidenní války. A problémy na Blízkém a Středním východě, především opotřebovávací válka, které vázaly pozornost sovětské zahraniční politiky, přetrvávaly dál.

Přestože od poloviny 50. let hlásal Nikita S. Chruščov politiku zlepšení vztahů se Západem a mírové soutěžení obou bloků, toto uvolnění se na zahraničněpolitické rovině netýkalo sovětské sféry vlivu v Evropě. Jednoznačně to dal Sovětský svaz najevo v říjnu a listopadu 1956 při povstání v Maďarsku.

Dislokace sovětských jednotek by byla jasným signálem, kam ČSSR patří. Toto hledisko nabíralo na své důležitosti od poloviny 60. let v rámci sondáží a příprav na

²⁰³ Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*. Praha 2007, s. 84–85.

²⁰⁴ MacGregor, S. A., *Uncertain Allies? East European Forces In The Warsaw Pact*, *Soviet Studies* 2/1986, s. 233. O čínsko-sovětské roztržce a střetu na řece Ussuri více např. Rogoza, S. L. – Ačkasov, N. B., *Zasekrečennyye vojny 1950–2000 gg*, Sankt-Petěrburg, 2003.

jednání mezi Východem a Západem. Státy Varšavské smlouvy vydaly 5. července 1966 v Bukurešti *Deklaraci o posílení míru a bezpečnosti v Evropě*. Deklarace navazovala na návrhy řešení německé otázky objevující se od roku 1954 a navrhovala uznání sfér vlivu v Evropě a zlepšení spolupráce v oblasti ekonomiky, vědy a techniky. V deklaraci se nepočítalo se zapojením Spojených států. Po určitém váhání a s pozměňovacími návrhy vyslovily státy NATO předběžný souhlas až v roce 1969. Výsledkem byla helsinská Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jejíž přípravné konzultace začaly v listopadu 1972.²⁰⁵

Ze sovětského pohledu bylo třeba jasně ukázat, že jakékoliv zlepšení vztahů se Západem si nesměl žádný ze satelitů vykládat jako možnost narušení jeho vlivu ve střední Evropě. A některé československé kroky v mezinárodních vztazích v období pražského jara vyvolávaly odpor nejen v Moskvě, ale také u sousedních socialistických států, přestože se oficiálně neměly vymykat z rámce daného Sovětským svazem.

V polovině 60. let docházelo ke zlepšení vztahů mezi SRN a ČSSR. Přestože se západoněmecká vláda stále prohlašovala za ochránce práv sudetských Němců, v roce 1964 kancléř Ludwig Erhard veřejně prohlásil, že SRN neaspiruje na změnu hranic s ČSSR. Ve stejné době se ČSSR začala jevit jako hospodářsky atraktivní pro SRN. Bonn očekával, že z důvodu hospodářských problémů po zhroucení 3. pětiletky se Československo obrátí o pomoc na Západ. Od vytvoření vlády velké koalice v SRN v prosinci 1966 nabídl Bonn bez ohledu na ještě oficiálně platnou Hallsteinovu doktrínu²⁰⁶ navázání plných diplomatických vztahů s komunistickými vládami ve střední a východní Evropě. Vstřícným krokem vůči ČSSR bylo prohlášení, že považují silou vynucené odstoupení území za neplatné. Avšak úzké vztahy mezi západoněmeckou vládou a sudetoněmeckým hnutím význam tohoto prohlášení oslabovaly. Výsledkem oboustranných sondáží bylo podepsání dvou obchodních dohod v srpnu 1967 v Praze.²⁰⁷

Československo bylo posledním z východního bloku, se kterým Spolková republika podobné smlouvy podepsala, ale hodilo se to jako argument při nátlaku proti Praze, že se snaží vyvázat z vazeb na socialistické státy. Tehdejší polský ministr obrany Wojciech

²⁰⁵ Leatherman, J., *From Cold War to Democratic Peace*, New York 2003, s. 57–62; Organization for Security & Cooperation in Europe, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/organization-for-security-a-cooperation-in-europe>, 17. březen 2012.

²⁰⁶ Zásada přijatá spolkovou vládou na popud ministra zahraničí Waltera Hallsteina v prosinci 1955 hlásala, že SRN nenaváže diplomatické styky s žádnou zemí, která uznává NDR. Její praktické dodržování bylo velmi problematické.

²⁰⁷ Fojtek, V., *Bonn's Complex Relations with Washington as a Background for West German Policy towards Czechoslovakia in 1968*. *Kosmas: Journal of Czechoslovak and Central European Studies* 2/2007, s. 47–48.

Jaruzelski v rozhovoru nastínil polský pohled a výklad: „*Władysław Gomułka byl významný polský politik s mnoha zásluhami, ale spolu s Walterem Ulbrichem v roce 1968 patřil k nejostřejším zastáncům intervence. Motivoval to hlavně tím, že máme stále otevřený problém západní hranice – smlouvu se SRN Polsko podepsalo až v roce 1970 – a že se Československo může postupně dostat pod vliv Západu a NATO.*

Pro nás to tehdy byl pádný argument. Na problém západní hranice a Německa jsme byli mimořádně citliví. Stále na nás působila zkušenost roku 1939, kdy na nás Němci zaútočili ze západu, ze severu i z jihu, z českého území šla tehdy na Polsko 14. armáda generála Wilhelma Lista. Druhým důvodem nepochybně bylo Gomulkovo znepokojení ze změn v ideologii KSČ. Obával se, že to bude mít vliv na ideologickopolitickou situaci v Polsku, která tehdy byla velmi napjatá. A tak došlo k intervenci.“²⁰⁸

Dalším československým krokem v mezinárodní politice, který vyvolával v průběhu roku 1968 nevraživé pohledy v Sovětském svazu, bylo sblížení ČSSR s Rumunskem a Jugoslávií. Od 9. do 11. srpna byla na návštěvě ČSSR delegace KSJ vedená Josipem Brozem-Titem a od 15. do 17. srpna vládní delegace vedená Nicolaem Ceaușescem, při této příležitosti byla podepsána *Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi ČSSR a Rumunskem*. Jugoslávie byla mimo přímý vliv Sovětského svazu a Rumunsku se během 60. let podařilo snížit své zapojení ve Varšavské smlouvě (například na jeho území se nekonala žádná spojenecká vojenská cvičení) i RVHP a jeho zahraniční politika byla také nezávislejší. Zároveň se tento krok nelíbil v Maďarsku, kvůli reminiscencím na meziválečnou Malou dohodu. A Kádár, který byl zpočátku umírněný v nátlaku proti ČSSR, se přidal ke kritikům pražského jara.²⁰⁹

Sblížení Československa se SRN, Jugoslávií a Rumunskem bylo možné vykládat jako krok, který narušuje jeho vazby se spojenci. S použitím hospodářských sankcí jako „léku“ na samostatnější zahraniční politiku neměl Sovětský svaz dobré zkušenosti, příkladem mohou být právě Jugoslávie (1948–1949) a Albánie (1960–1961). V obou případech se sankce minuly účinkem a došlo k roztržkám a následnému vyvázání obou států z vlivu SSSR. Kdyby sovětské vedení zastavilo obchod s Československem, dalo by československému vedení dobrou záminku požádat Západ o hospodářskou pomoc. Zároveň byl Sovětský svaz závislý na dodávkách některých komodit z ČSSR, zejména

²⁰⁸ Zahradníček, T., Rozhovor s generálem Wojciechem Jaruzelským o Husákově, o srpnu 1968 a o kosmonautech, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16835&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 1.

²⁰⁹ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 95; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 78.

uranu. Sovětské vedení si jistě uvědomovalo, že obchodní válkou by si jen podkopávalo své vlastní záměry.²¹⁰

Mimo těchto kroků československé zahraniční politiky vyvolávaly odpor u představitelů sousedních socialistických zemí samozřejmě i vnitropolitické změny, především zrušení cenzury a opatrné snahy o založení jiných stran a hnutí než komunistických. Mohly pro ně znamenat oslabení vlastních pozic před obyvatelstvem. Společně s rivalitou mezi státy a snahou zavděčit se svému „ochránci“ mohl Sovětský svaz počítat s podporou NDR, PLR, BLR a následně i MLR. Tuto situaci popsal v rozhovoru Wojciech Jaruzelski: *„Rivality sousedů a členských států politických uskupení ovšem existovaly a existují, také dnes je můžeme pozorovat v rámci Evropské unie nebo uvnitř NATO. Odehrávají se na mnoha rovinách – hospodářské, politické a také na rovině symbolické a prestižní. To se samozřejmě dělo i tehdy, spory se ovšem nevyhraňovaly do krajností, probíhaly většinou skrytě a jen v náznacích. Prestižní závody tehdy spočívaly v tom, že se všichni snažili o co nejlepší pozici vůči našemu staršímu bratrovi v Moskvě – kdo nejlépe naplní jeho očekávání, kdo na poradě vystoupí s nejrozhodnější podporou sovětského návrhu nebo stanoviska... Polsko se toho účastnilo hlavně za Gierka. Problém spočíval v tom, že úplně všichni – až na Rumuna Ceaușeska, který se, jak známo, choval jinak – dělali totéž a byly mezi nimi jen minimální rozdíly, způsobené odlišnými ekonomickými zájmy v jednotlivých otázkách.“*²¹¹

Na rozhodování Sovětského svazu ohledně tvrdosti jeho kroků mělo vliv správné odhadnutí případné reakce Spojených států a s tím také NATO. Nejvážnějším problémem byly přesuny velkého množství vojáků a vojenské techniky, které by si NATO mohlo vyložit ne jako cvičení, ale jako zahájení „slibovaného“ útoku Varšavské smlouvy na Západ. Sověti museli zvolit správné načasování při informování USA o intervenci do Československa. Přestože se dalo předpokládat, že v případě sovětského násilného zásahu v ČSSR nebude mít NATO zájem o vojenskou konfrontaci, bylo vhodné si tento postoj potvrdit, avšak Spojené státy se Československem v roce 1968 téměř vůbec nezabývaly. Výjimkou byla jen prohlášení Eugena Rostowa z 28. dubna a Roberta McCloskeyho z 2. května o „sympatiích“ USA k vývoji v ČSSR. Proto si sovětské vedení nemohlo učinit

²¹⁰ Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1991, s. 19.

²¹¹ Zahradníček, T., *Rozhovor s generálem Wojciechem Jaruzelským o Husákově, o srpnu 1968 a o kosmonautech*, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16835&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 4.

jasnou představu, jaký postoj by Spojené státy a NATO zaujaly k sovětské vojenské intervenci a nakolik by to narušilo sovětsko-americké vztahy.²¹²

Nedalo se to odhadnout ani podle nálad ve společnosti, protože obyvatelstvo v USA bylo v roce 1968 zaujato také úplně jinými problémy, a do srpnové invaze Varšavské smlouvy většina z nich ani o Československu neslyšela, a pokud ano, tak jen jako o státu, který dodává zbraně nepřátelům USA, především Vietnamu. Mimo války ve Vietnamu, proti které probíhaly masové demonstrace, pohlcovaly zájem většiny Američanů problémy spojené s rasovou diskriminací, nadcházející prezidentské volby, vraždy Martina Luthera Kinga (4. dubna 1968) a Roberta Kennedyho (6. června 1968) ...

Na druhou stranu si mohl být Sovětský svaz poměrně jistý, že pro Spojené státy byly prioritami mezinárodní politiky v 60. letech jejich účast ve válce ve Vietnamu, rozhovory o snižování zbrojení, především jaderných zbraní, reorganizace NATO kvůli jeho oslabení po odchodu Francie z vojenských struktur v roce 1966 a později také zlepšení vztahů s ČLR. Situace v ČSSR byla výrazně v pozadí jejich zájmu. Jedinou výjimkou by byla situace, která by vedla ke snížení československých dodávek zbraní do Severního Vietnamu. Johnsonova administrativa se snažila sledovat politiku *détente* a bilaterálními rozhovory se Sovětským svazem zlepšit vzájemné vztahy; jednalo se o tak zvanou politiku budování mostů. Důležitost vietnamské války je vidět i na snížení počtu amerických vojáků v Evropě z více než 400 000 v roce 1962 na méně než 300 000 v roce 1968, zároveň se v témže roce ve Vietnamu nacházelo více než 500 000 Američanů.²¹³ Také další členské státy NATO ve druhé polovině 60. let snižovaly počty svých jednotek v SRN; Belgie se rozhodla stáhnout dvě ze šesti brigád a Británie zredukovala početní stav Rýnské armády z 53 000 na 48 000 vojáků.²¹⁴

O uvolnění napětí mezi USA a SSSR svědčí také v roce 1968 zrušení 24hodinového držení části bombardérů B-52 Stratofortress vyzbrojených jadernými zbraněmi v pohotovosti ve vzduchu, aby se tím vyhnuly případnému zničení na zemi a mohly okamžitě odpovědět.

Americké obchodní a finanční kruhy vyvíjely nátlak na Johnsonovu administrativu, aby snížila americkou účast ve válce ve Vietnamu, protože se tím vytvářela velká zátěž na státní rozpočet a stabilitu dolaru. Dalším problémem, který vázal pozornost americké

²¹² Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1992, s. 111.

²¹³ Kaplan, L. S., *McNamara, Vietnam, and the Defence of Europe*, in Mastny, V. – Holtsmark, S. G. – Wenger, A. (ed.), *War Plans and Alliances in the Cold War*, London a New York 2006, s. 294 a 297.

²¹⁴ Fojtek, V., *West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia*, *Studia territorialia* 5/2003, s. 34.

zahraniční politiky ve vztahu k hospodářské situaci USA, byly snahy o revizi Brettonwoodského systému, aby se vyvázaly z povinnosti udržovat stálou cenu zlata. V březnu 1968 na konferenci ve Stockholmu byly Spojené státy osvobozeny od tohoto závazku na soukromých trzích. Jednání probíhala dál, až v srpnu 1971 americký prezident Richard Nixon vyhlásil rezignaci USA na garantování Brettonwoodského systému, tzv. Nixonův šok.²¹⁵

Otázka Vietnamu byla také důležitá z hlediska amerických prezidentských voleb. Lyndon B. Johnson se proto snažil zapojit Sovětský svaz, aby ten využil svých možností a přivedl Severní Vietnam k mírovým jednáním. Toto bylo především zjevné od ofenzivy Tet, která začala 30. ledna 1968. Veřejně uznal potřebu zapojení Sovětského svazu k mírovému vyřešení situace ve Vietnamu 4. června 1968 ve svém projevu na Glassboro State College v New Jersey.²¹⁶ Druhý den sovětský velvyslanec v USA Anatolij F. Dobrynin předal Johnsonovi Kosyginův dopis, ve kterém stálo, že sovětské vedení vidí v zastavení bombardování Severního Vietnamu dobrý základ pro změnu situace. Zároveň Sověti nabídli možnost zprostředkování neoficiálních kontaktů mezi delegacemi USA a VDR v Paříži. Podobné výměny dopisů, případně rozhovory probíhaly v létě 1968. Narušeny byly zahájením druhé tzv. mini-Tet ofenzivy, která začala 18. srpna a s různou intenzitou probíhala až do druhé poloviny září. Díky ní se pozornost amerických politiků i veřejnosti opět více soustředila na jihovýchodní Asii.²¹⁷

Postoj Johnsonovy vlády k Československu začal být sovětskému vedení mnohem jasnější až v letních měsících roku 1968, po zahájení sovětsko-americké diplomatické ofenzivy. Jediným zájmem prezidenta Johnsona byla snaha co nejdříve zahájit jednání SALT a setkat se se sovětským premiérem Kosyginem ještě před listopadovými prezidentskými volbami v USA. Spojené státy si během vrcholící československé krize, tj. od června do srpna 1968, počínaly velmi obezřetně. Takzvaná horká linka mezi Kremlem a Bílým domem nebyla použita, a to ani 20. srpna. Je zajímavé, že právě když

²¹⁵ Dolar sloužil jako rezervní měna, byly v něm vyjádřeny hodnoty ostatních měn a držel pevný kurz zlata 35 US\$ za florentskou unci. Kvůli spekulativním útokům docházelo k nestabilitě dolaru a odlivu zlata, během 60. let se snížily zlaté rezervy na polovinu. Zahraniční banky držely více dolarů než USA zlata. Memorandum of discussion, Federal Open Market Committee, 14. března 1968, <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/fomcmmod19680314.pdf>, 20. února 2013; Graber, P. M., The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate System, <http://www.nber.org/chapters/c6876.pdf>, 20. února 2013.

²¹⁶ Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1968–69 I. díl, Washington DC, 1970, s. 679–684.

²¹⁷ Fojtek, V., U.S. Foreign Policy towards Czechoslovakia in 1968 in the Context of the Vietnam War, *Studia territorialia XII-2008*, s. 39–47.

československá krize kulminovala, došlo k významnému kroku ve zlepšení americko-sovětských vztahů, především v oblasti jednání o jaderných zbraních.²¹⁸

V první polovině roku 1968 vrcholící rozhovory o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní²¹⁹ a její podpis 1. července 1968 zástupci Sovětského svazu, Spojených států a Velké Británie naopak znamenaly, že případné rozmístění jaderných zbraní, pro které se již dokončovaly sklady a další zařízení, v Československu nebylo možné bez přítomnosti větších sovětských jednotek. Nejmenším sovětským svazkem, který měl ve své bojové sestavě nosiče jaderných zbraní, byla divize. Ať by byly dány přímo ČSLA, což byl pravděpodobný původní úmysl československých představitelů po roce 1965, nebo jen s malými sovětskými jednotkami, jež by sklady obsluhovaly, v obou případech by se jednalo o zjevné porušení této smlouvy. Nejpravděpodobnějším důsledkem by bylo přerušení její ratifikace a 5. března 1970 nevstoupila by v platnost. Také by mohl následovat úplný krach dalších odzbrojovacích jednání, případně odstoupení od již uzavřených smluv (SALT 1, Smlouva o omezení protiraketové obrany, bezjaderná pásma, bakteriologické zbraně ...). Invazí došlo „pouze“ k jejich zdržení. Dalším možným důsledkem by mohlo být výrazné horizontální šíření jaderných zbraní, Spojené státy, případně Velká Británie, by je mohly předat, případně pomoci s jejich vývojem, nejen svým spojencům v rámci NATO. Především přímé postoupení jaderných zbraní *Bundeswehru* by znamenalo výrazné zvýšení počtu cílů, na které by se musely sovětské strategické zbraně zaměřit.

Zároveň sovětský generální štáb vypracovával válečné plány za podmínek masového nasazení zbraní hromadného ničení, především jaderných (viz výše), a provedení předstihujícího jaderného úderu. Generální štáby vypracovávají útočné i obranné plány, aby byly připraveny a dokázaly adekvátně reagovat. Jejich použití není vojenským, ale politickým rozhodnutím. Útočné plány samozřejmě nepřipravovala jen Varšavská smlouva, podobné mělo NATO. Kdyby je jeho generální štáb nepřipravoval, nevykonával by svoji práci. V různých obdobích studené války se v nich počítalo od několika desítek až po 300 jaderných útoků různé síly proti území ČSSR.²²⁰ Podle údajů rozvědky NDR mělo NATO v Evropě na začátku 60. let k dispozici 334 pozemních odpalovacích raketových kompletů

²¹⁸ Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1992, s. 112–113.

²¹⁹ Různé návrhy na půdě OSN se objevovaly od roku 1958. Vlastní konkrétní jednání probíhala od března 1965. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – Procedural History*, <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/tnpt/tnpt.html>, 18. prosinec 2011.

²²⁰ Půčik, M., *Slovensko v bezpečnostnom systéme medzi Východom a Západom v období rokov 1960–1968*. In: *Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948–1968*. Bratislava 1997, s. 153–173.

a více než 800 letadel schopných nést jaderné zbraně (z celkem 3526 letadel NATO).²²¹ Počty letadel s jadernou výzbrojí bylo poměrně rychle možné doplnit ze Spojených států a další rakety s jadernými hlavicemi se v průběhu 60. let objevovaly na ponorkách, které mimo jiné operovaly i v evropských vodách.

Obě supervelmoci si v této době již uvědomovaly, že jejich přímý střet by vedl k úplnému zničení obou a s největší pravděpodobností i celého lidstva, proto se přímé konfrontaci chtěly vyhnout. Avšak na obou stranách stále vysela ve vzduchu otázka, „Co kdyby se situace výrazně změnila a my ji mohli využít?“. Současně ani jedna strana nechtěla dát podnět protivníkovi, aby si mohl myslet, že došlo k jejímu oslabení, případně vytvoření slabého místa v obraně. Tehdejšími znaky moci byly silné konvenční armády s důrazem na tankové jednotky a jaderné zbraně, které působily účinný deterent. Podobně jako se v Evropě meziválečného období staly symbolem zajištění hranice železobetonové pevnosti, v 60. letech jím byly jaderné zbraně a jejich nosiče. Z tohoto pohledu se Československo jednoznačně muselo Sovětskému svazu jevit jako mezera v obraně Varšavské smlouvy, kterou bylo nutné zacelit.

Skutečnost, že se v následujících deseti letech po invazi do Československa přecházelo ke koncepci omezené jaderné války, případně konvenční války, kde jaderné zbraně by sloužily pouze jako odstrašující prostředek, aby je druhá strana nepoužila, není z hlediska vojenských koncepcí poloviny 60. let relevantní, protože i v takovém případě bylo nutné, aby se jaderné zbraně na území ČSSR nacházely (i kdyby jen jako odstrašující prostředek).

Z těchto hledisek bylo pro Sovětský svaz důležité rozmístit v Československu útvary Sovětské armády. Otázkou zůstávalo množství a způsob jejich dislokace. Až do léta 1968 je ze sovětských snah patrné, že by Sověti upřednostnili nenásilný způsob. Přesto se na začátku roku 1968 rozeběhly přípravy vojenského zásahu. Negativa násilného postupu, jako možný (ač spíše nepravděpodobný) ozbrojený odpor obětí, snížení sympatií především ve třetím světě, ekonomická náročnost, možnost propagandistického využití Západem a naprostá ztráta sympatií u obyvatel ČSSR do té doby považujících Sovětský svaz za osvoboditele, si sovětské politické i vojenské vedení uvědomovalo. Z tohoto důvodu byly přípravy prováděny tak, aby mohly být kdykoliv odvolány. A do Československa by se přepravily jen k tomu předem určené sovětské jednotky, ať již by zůstaly v rámci cvičení, nebo se přesunuly na základě československé „žádosti o pomoc proti sílícímu imperialismu a revanšismu“.

²²¹ Uhl, M., *Storming on to Paris*, in Mastny, V. – Holtsmark, S. G. – Wenger, A. (ed.), *War Plans and Alliances in the Cold War*, London a New York 2006, s. 54.

4.3 Zvyšování sovětského tlaku na rozmístění vlastních jednotek

Jedním z důvodů Brežněvova nepodpoření Antonína Novotného a tehdejšího československého vedení, tzv. konzervativců proti reformistům, na konci roku 1967 zcela jistě byla jejich neochota vyslovit souhlas s rozmístěním sovětských jednotek na území Československa. Avšak na zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy v březnu 1968 Sověti zjistili, že také nové československé vedení v této otázce zastávalo stejný názor. Zde je možné určit začátek poslední fáze sovětského nátlaku na Československo.

Cílená akce směřující ke změně československého stanoviska probíhala ve dvou základních rovinách, politického nátlaku, který využil obavy z liberalizace československé společnosti, a přípravy na vojenský zásah, pokud československé vedení nebude souhlasit se sovětským „kompromisem“. V těsném závěsu za sebou proběhla schůzka v Drážďanech, 23. března 1968, a 8. dubna měl Generální štáb ozbrojených sil SSSR již připraveny rámcové plány na invazi do Československa. Což znamená, že k rozhodnutí o jejich přípravě muselo dojít již dříve. Buď byl použit předběžný plán, připravený „pro strýčka Příhodu“ již dříve, například v rámci nějakého cvičení s tématem „pomoc Československu v boji s kontrarevolucí“, nebo by přicházela v úvahu méně pravděpodobná verze, že by se připravoval nově celý plán. V prvním případě by stačilo vydat rozkaz k jeho aktualizaci řádově několik málo týdnů předem. Ve druhém případě by byla potřeba výrazně více času.

Při prostudování záznamů z jednání od konce roku 1967, ať již dvoustranných sovětsko-československých, nebo vícestranných jednání států Varšavské smlouvy, s výjimkou Rumunska, je patrné, že při kritice vnitřních československých problémů byla vždy nabídnuta vojenská pomoc, bylo upozorněno na problémy československé armády, nebo byla zdůrazněna potřeba utužování Varšavské smlouvy, aby dokázala zajistit mír. Jsou to samozřejmě politické proklamace, které ale zcela jistě měly jasný výklad, probíraný na podrobnějších setkáních představitelů armád, z nichž bohužel nejsou záznamy zpřístupněné. Měly československým politikům naznačit řešení, kterým bylo rozmístění sovětských jednotek v ČSSR, a zároveň varovat jaký následek bude mít neuposlechnutí.

Leonid I. Brežněv na jednání s předsednictvem ÚV KSČ 9. prosince 1967 v rámci svého vystoupení uvedl: „*Velké prostředky musí Sovětský svaz věnovat na obranu. I když v rozpočtu je uváděno oficiálně 22 %, fakticky je třeba vynakládat daleko více. Mnohé ústavy pracující pro obranný průmysl jsou vedeny jako civilní. Proto také v poslední době byly na plénu ÚV KSSS dvakrát projednávány mezinárodní otázky, neboť sovětští soudruzi*

si uvědomují, že péče o obranu SSSR a celého socialistického tábora musí být vždy na prvním místě.“²²² Na jednání v Drážďanech 23. března ukončil svůj úvodní projev nabídkou a hrozbou: „*Jsme zplnomocnění naším politbyrem, abychom vám, zde přítomným vyjádřili naději, že budete, v čele s Dubčekem, s to změnit běh událostí a zabránit jejich velmi nebezpečnému vývoji. Jsme připraveni poskytnout vám morální, politickou a vojenskou pomoc. [...] Když to však nebude možné nebo pokud to shledáte nesprávným, my přesto nemůžeme dále k vývoji v Československu nezúčastněně přihlížet. Jsme navzájem spojeni přátelskými svazky, závazky mezinárodní povahy, zájmy bezpečnosti socialistických zemí, bezpečnosti našich států.*“²²³ Při rozhovorech 7. května v Moskvě: „*My s vámi máme smlouvu o přátelství a vzájemné pomoci, závazek jeden druhého ochránit, to už není vnitřní otázka. Když dochází k oslabování vaší armády, to už také není jenom vnitřní věc. Vždyť s vaší silou počítáme, stejně jako vy spoléháte na sílu Sovětského svazu. Nikdo nemůže dát záruky, že zítra nevzplane nová válka. To není vnitřní záležitost, to je naše společná záležitost jako komunistů leninistů.*“²²⁴ Také v dopise politbyra ÚV KSSS předsednictvu KSČ ze 4. července je zdůrazněna připravenost sovětské strany poskytnout veškerou nezbytnou pomoc a dáno ujištění o trvání bratrských svazků národů obou zemí.²²⁵

Po cvičení Šumava a po Prehlikově projevu z 15. července 1968 mimo Jakubovského dopisu z 18. července poslala 20. července sovětská vláda nótu československé vládě. Sověti v ní vyčítali ČSSR, že podkopává Varšavskou smlouvu a nemá dostatečně zabezpečené hranice se SRN a Rakouskem.²²⁶ Jako záminku nedostatečného zajištění hranic využili jimi vytvořenou provokaci s „ukrytými“ zbraněmi v okrese Sokolov.²²⁷ Podobné důvody předkládali i na dalších jednáních s československými představiteli, na schůzce v Čierné nad Tisou a v Bratislavě.

I v současnosti, natož v době studené války plné „špionomanie“, se v zápisech z politických jednání neuvádějí reálné důvody, spíše ideologická zdůvodnění a záminky. U

²²² Záznam vystoupení soudruha Brežněva na schůzce s předsednictvem ÚV KSČ dne 9. prosince 1967, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 30.

²²³ Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968, věnované událostem v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 91, 115.

²²⁴ Sovětský záznam o rozhovorech vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Moskvě 4. května 1968, věnovaných výměně názorů na politickou situaci v Československu, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 174.

²²⁵ Dopis politbyra ÚV KSSS předsednictvu KSČ, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 257.

²²⁶ Znění celé nóty v příloze č. 14.

²²⁷ Podrobněji např. v Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice. Praha 2007, s. 97–106; Pichoja, R. G., Čechoslovákija 1968 god: Po dokumentam CK KPSS, *Novaja i novjšaja istoria* 6/1994 a 1/1995; Andrew, Ch. – Mitrokhin, V., *The Sword and the Shield*, New York 2001, s. 247–261.

politiků hrozí výrazně vyšší riziko úniku informací označených za tajné, než u vojenských profesionálů, kteří se skutečnými důvody zabývají na setkáních odborných skupin. Počet zainteresovaných je v takovémto případě výrazně menší, proto by i při případném úniku informací byl viník snadněji odhalitelný. Zápisy z jednání na Generálním štábu ozbrojených sil SSSR se často ani nepoživovaly, a pokud byly sepsány, tak často jen v jednom exempláři, který zůstával v trezoru na GŠ. Avšak Rusko stále tyto fondy neuvolnilo k bádání historikům, ani není jisté, zda byly po „vyřešení“ situace archivovány nebo skartovány. Důležitá byly až výsledné dohody; v případě Československa to byl moskevský protokol z 26. srpna, jednání v Mukačevu 17. září a výsledná smlouva o dočasném pobytu z 16. října 1968.

K dalším nejčastěji používaným zdůvodněním pro „internacionální a bratrskou pomoc“ armád Varšavské smlouvy v ČSSR používaným sovětskými představiteli patřil rozklad československé armády a z toho plynoucí neschopnost plnit závazky v rámci Varšavské smlouvy. Zjevně se jednalo jen o propagandistický tah, protože při hodnoceních po cvičeních končila ČSLA lépe než ostatní státy Varšavské smlouvy a také při plánování operace *Dunaj* s ní sovětský generální štáb počítal jako s výraznou silou, proti které musí být nasazeno dostatečné množství vlastních jednotek, aby bylo československým vojákům hned jasné, že by byl odpor nesmyslný. V rámci propagandistického boje nebylo upozorňování na události v Maďarsku 1956 směřováno jen proti Československu, ale zároveň mělo působit na sovětské velení, aby si uvědomilo, že v případě ozbrojeného zásahu je třeba provést rychlý a masivní úder, aby nedošlo k takovým komplikacím, jako při prvním nepovedeném zásahu v Maďarsku, kdy se musely sovětské jednotky stáhnout z měst, posílit a poté je znovu za poměrně vysokých ztrát dobývat.

Neustále bylo zdůrazňováno nebezpečí „imperialistického“ Západu a probíhala dezinformační kampaň o soustředování jednotek NATO u hranic s Československem. Avšak mimo klasických cvičení nebyla československými zpravodajskými službami potvrzena žádná zvýšená aktivita.

„Když v roce 1968 přišli [Sověti], tak nás kritizovali: ‚Vy atkryli granicu proti imperialistam, jak vy eto predstav...‘ Já říkám: ‚Neodkryli.‘ Když přišli, já jsem říkal: ‚My, náš okruh má předsunuté odřady. Všude na hranici.‘ A měli jsme průzkum, náš průzkum udělal takzvaný hloubkový průzkum, pronikli dost hluboko a nezjistili, že by byly přítomné lehké obrněné pluky americké. Oni se stáhli, věděli, že by mohlo dojít ke konfliktu.“²²⁸ Ani

²²⁸ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 5.

další českoslovenští generálové nepotvrdili, že by se k nim dostaly informace o pohybech vojsk v SRN, existovaly jediné v rámci sovětské dezinformační kampaně.²²⁹ Také československé divize rozmístěné podél hranic se SRN, které získávaly informace o přesunech jednotek NATO, neobdržely žádné informace svědčící o opaku. Například informace 19. motostřelecké divize o cvičeních NATO v SRN byla kvalifikována jako výcvik s normálním režimem, ani situace u 2. lehkého tankového pluku a jednotek Spolkové ochrany hranic na hranici nevykazovala žádné znaky nadměrné činnosti. Část amerických jednotek se ze SRN přesunula 17. a 18. srpna do Řecka na cvičení *Deep Furrow*.²³⁰

Dokonce ani sovětské zpravodajce působící na území SRN nezaznamenali žádné neobvyklé přesuny a koncentrace jednotek NATO. Například Ivan I. Ležžov, zpravodajec působící při sovětské vojenské misi ve Frankfurtu nad Mohanem, se zabýval sledováním přesunů jednotek amerických a německých jednotek po území SRN. Ve svých pamětech vzpomíná, že v roce 1968, nejvíce v červenci, výrazně vzrostl počet žádostí od Skupiny sovětských vojsk v Německu na prověření dislokace u různých útvarů. Přesuny k československým hranicím se nepotvrdily, ani nic nenasvědčovalo případnému zásahu NATO proti Československu.²³¹ Evidentně si sovětské velení potřebovalo ověřit, skutečný nezájem USA o dění v ČSSR a neprovedení jakékoliv akce ze strany NATO při vpádu vojsk do Československa.

Asi nejkurióznější záminkou byl pohyb obrněné techniky *US Army* na území Československa: jednalo se o osm lehkých tanků M24 Chaffee, tři polopásové obrněné transportéry M3 Half-track a tři obrněná auta M8 Greyhound, doplněné další vojenskou technikou z doby 2. světové války. Dorazily 25. a 26. dubna 1968 z Rakouska, aby se účastnily natáčení filmu *Most u Remagenu*. Další techniku, především pro „německou“ stranu, zapůjčila ČSLA.²³²

Sověti také při kritice stavu ČSLA využili i skutečností, ke kterým jim zavdali příčinu sami českoslovenští představitelé, mezi ně patřily útěk generálmajora Jana Šejny a sebevražda generálplukovníka Vladimíra Janka. Reálné opodstatnění v sovětské kritice mělo pouze poukazování na snížení výcviku a tím úrovně bojové připravenosti ČSLA

²²⁹ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Pickem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008, s. 15; Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 9.

²³⁰ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 67.

²³¹ Ležžov, I. I., *Daľnij razvėdčik*, Moskva 2005, s. 365–370.

²³² Dubánek, M., Film *Most u Remagenu* a ČSLA, *Fakta a svědectví 8/2011*, s. 20–21.

v roce 1968. Ministr národní obrany Bohumír Lomský kvůli spekulacím o chystaném vojenském vystoupení ČSLA na podporu prezidenta Antonína Novotného vydal na konci prosince 1967 nařízení, že nebudou od stupně prapor a výše prováděna žádná taktická cvičení spojená s přesunem vojsk mimo posádku, ani žádné prověrky bojové pohotovosti. Došlo tak k pětíměsíčnímu pozastavení výcviku a to samozřejmě mělo za následek pokles kázně. Další příčinou snížení bojové připravenosti ČSLA byly rozsáhlé personální změny na MNO a na úrovni velitelských špiček během jara a léta 1968, především po ustanovení Martina Dzúra ministrem národní obrany. K těm došlo jednak na základě sovětských požadavků a zároveň v rámci odstraňování stoupenců Antonína Novotného, případně těch, kteří dostatečně rychle nestihli „změnit barvy“ a jinak se znelíbili novému vedení.

4.4 Květnový pokus o nenásilné rozmístění sovětských vojsk

Během první poloviny roku 1968 Československo postupně navštívili všichni nejvyšší straničtí představitelé pěti zemí, předseda sovětské vlády, ministr obrany, představitelé spojeného velení Varšavské smlouvy (opakovaně) a skupina sovětských válečných veteránů v čele s maršálem Ivanem S. Koněvem. Přes různé záminky k jednáním všechny návštěvy prosazovaly mimo jiné myšlenku o potřebnosti rozmístění sovětských vojsk na československém území. Také v této době pro prosazení tohoto požadavku vznikla nová premisa mezinárodních vztahů – obrana jedné socialistické země je věcí všech socialistických zemí.²³³

Sovětské plány na vojenský zásah v Československu se podle dosud zpřístupněných dokumentů předaly štábům vyšších armádních svazků 8. dubna 1968. Ten den ministr národní obrany SSSR maršál Andrej A. Grečko vydal se souhlasem L. I. Brežněva rozkaz pro Jižní skupinu vojsk v Maďarsku generálplukovníka Konstantina I. Provalova, Severní skupinu vojsk v Polsku generálplukovníka Ivana N. Škadova, Skupinu sovětských vojsk v Německu armádního generála Pjotra K. Koševého, Velitelství sovětských výsadkových vojsk armádního generála Vasilije F. Margelova, Příkarpatský vojenský okruh generálplukovníka Vasilije Z. Bisjarina, Velitelství vojenského letectva maršála Konstantina A. Věršinina, Velitelství raketových vojsk maršála Nikolaje I. Krylova, Velitelství protivzdušné obrany maršála Pavla S. Batického a pro Velitelství vojenského námořnictva admirála Sergeje G. Gorškova. Záhy se do příprav zapojila také polská 2. armáda generálplukovníka F. Sawického.²³⁴ Štáby začaly s rozpracováním plánu operace

²³³ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 111–112.

²³⁴ Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice, Praha 2007, s. 87–88.

Dunaj. V průběhu příprav byla označována jako cvičení. V rozkazu bylo uvedeno: „*Kontrarevoluční síly v Československu s aktivní pomocí USA a SRN rozvrátily pořádek v této zemi. Ve snaze využít těchto událostí hrozí vpád vojsk NATO do Československa, svržení lidové vlády a nainstalovat jim přátelský režim. [...] Sovětský svaz a ostatní socialistické země, věrné mezinárodnímu závazku a Varšavské smlouvě, byly nuceny přivést svá vojska na pomoc Československé lidové armádě při obraně vlasti proti hrozbě, která se nad ní rozprostřela.*“²³⁵

Podle francouzského večerníku *Le Monde* z počátku května měl na zasedání ÚV KSSS konaném 9. a 10. dubna 1968 náčelník Hlavní politické správy Sovětské armády armádní generál A. A. Jepišev pronést: „*Pokud se skupina věrných československých komunistů obrátí na Sovětský svaz a ostatní socialistické země se žádostí o pomoc při záchraně socialismu v Československu, Sovětská armáda je v takovém případě připravena splnit svou internacionální povinnost.*“²³⁶ Nebylo to rozhodně jen takové „plácnutí do větru“, protože sovětský postup měl v Československu mnoho „sympatizantů“.

Protože rozvinutí útvarů Varšavské smlouvy nemohlo být utajeno a z různých diplomatických a agenturních zdrojů docházely informace, které naznačovaly, že se v členských státech Varšavské smlouvy děje něco neobvyklého, bylo maskováno cvičením velkého rozsahu. Tuto techniku lze popsat jako „zvětšování nepřehlednosti“ a otupování smyslů oběti invaze spoustou odporujících si faktů. Tato metoda skýtala sovětským rozhodujícím činitelům více možností. Kdyby se rozhodli neinterventovat, nikdo se nikdy nemusel dovědět, že byla provedena příprava k invazi.²³⁷

Přesuny jednotek a všechny akce směřující k invazi měly své legální krytí, často byly označovány jako vojenská cvičení probíhající na jaře a v létě 1968, například: *Pochmurné léto* v PLR, *Šumava* v ČSSR, PLR a NDR, *Nebeský štít* v SSSR, námořní cvičení *Sever* v SSSR, NDR a PLR, týlové cvičení *Němen* v SSSR a PLR, spojovací cvičení *Horizont* v MLR apod. Současně je bylo možné využít i jako formu varování a nátlaku.

Velitel sovětské 38. armády generálporučík Aleksandr M. Majorov ve svých vzpomínkách uvádí, že jej ráno 12. dubna 1968 jeho nadřízený, velitel PrikVO generálplukovník Vasilij Z. Bisjarin, povolal na velitelství okruhu do Lvova. Zde se setkal s náčelníkem Hlavní operační správy Generálního štábu ozbrojených sil SSSR generálplukovníkem Michaiem I. Povalijem, který jej seznámil s rozkazem pro jeho 38.

²³⁵ Kostin, B., Margelov, Moskva 2005, s. 183; Rogoza, S. L. – Ačkasov, N. B., Zasekrečennye vojny 1950–2000 gg., Sankt Petěrburg 2003, s. 283–284.

²³⁶ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 36.

²³⁷ Valenta, J., Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí, Praha 1991, s. 159.

armádu. Během jednoho dne měl obsadit celé Slovensko a část Moravy a za 16 až 18 hodin od zahájení invaze měl zřídit velitelské stanoviště v Trenčíně. Nacházelo se zde velitelství Východního vojenského okruhu. M. I. Povalij mu ukázal mapu s vyznačenými cíli, kterou údajně schválil L. I. Brežněv, obdobně rozvážel i dalším zapojeným vyšším svazkům a bylo zakázáno pořizovat z nich poznámky, nesmělo se o ní mluvit v telefonu ani při použití utajeného spojení. Generálporučík A. M. Majorov dostal mapu v zapečetěné obálce s nadpisem *Otevřít na signál VLTAVA-666* a uložil ji do trezoru.²³⁸

Zároveň Moskva začala jednat o zapojení ostatních armád Varšavské smlouvy. Ve dnech 19. až 23. dubna velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy navštívil NDR, PLR a BLR. Jeho cesta byla součástí příprav k vojenské akci. O účasti polské armády se rozhodlo již 19. dubna při jednání maršála I. I. Jakubovského s W. Gomuškou, který souhlasil s účastí polských štábů a jednotek na velitelsko-štábním cvičení na území Československa. Po návštěvě ČSSR zamířil 27. dubna se stejným návrhem do Maďarska. Avšak v rámci snah o utajení byl informován vždy jen nejužší okruh lidí z politického a vojenského vedení. Předem nebyli informováni ani všichni členové vlád a ústředních výborů komunistických stran jednotlivých států. A po dlouhou dobu to pro většinu důstojníků bylo oficiálně vedeno jako příprava na cvičení.

Dne 24. dubna přijel maršál I. I. Jakubovskij do Československa a předložil své požadavky. Zaprvé velení Varšavské smlouvy měly být již v míru podřízeny dvě divize ČSLA, uznal ale výhradu, že toto odporuje dodatku *O vytvoření Spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci*, že ozbrojené síly členských států vyčleněné do Spojených ozbrojených sil zůstávají v přímém podřízení národních velení. Dále navrhl, aby se důstojníci ČSLA ve velení Varšavské smlouvy ujali funkcí náčelníka štábu Spojeného velení, velitele PVO a náčelníka Technického výboru. Přestože teoreticky mohli být na tyto posty ustanoveni důstojníci z kterékoliv členské země Varšavské smlouvy, nikdo mimo sovětských neměl reálnou možnost je zastávat. Z tohoto důvodu československá strana navrhla, aby tyto funkce zastávali Sověti, a usilovala o rozšíření kompetencí Technického výboru na otázky vývoje a výzkumu bojové techniky, aby se nadále netříštily síly a prostředky členských států. Třetím bodem se stalo posunutí data velitelsko-štábního dvoustupňové cvičení v terénu s pojítky a za řízení československého ministra národní obrany původně plánovaného na září 1968 na květen a jeho provedení v širším rozsahu. Spojené velení

²³⁸ Majorov, A., Vtorženije. Čechoslovakija 1968, Moskva 1998, s. 16–24.

doporučilo provést toto cvičení za řízení hlavního velitele SOS Varšavské smlouvy s účastí štábů ČSLA i štábů spojenců se značkovacími vojsky.²³⁹ Ministr národní obrany generálplukovník M. Dzúr tento návrh odmítl a předsednictvu ÚV KSČ navrhl, aby se toto cvičení nekonalo v roce 1968 vůbec. Důvodem byly změny ve velení ČSLA a na MNO, které potřebovaly určitý čas, aby se „usadily“, omezení výcviku v roce 1968, připravované změny v dislokaci v rámci vojenských okruhů a nový způsob uvádění vojsk do bojové pohotovosti, který měl vstoupit v platnost od 1. září 1968. Avšak usnesením PÚV KSČ z 30. dubna mu bylo uloženo urychlit přípravy na provedení tohoto cvičení bez stanovení konkrétního data.²⁴⁰

Přesné datum nebylo dohodnuto ani na schůzce vedoucích představitelů ČSSR a SSSR v Moskvě 4. května. Situace Československa zde byla sovětskou stranou opět podrobena tvrdé kritice a nevybíravému nátlaku. A. Dubček, O. Černík a J. Smrkovský obhajovali reformní proces, avšak svého cíle, získání finanční půjčky, nedosáhli. Přitom z taktických důvodů vyslovili zásadní souhlas s vojenským cvičením, ale opět bez uvedení termínu. Podle výpovědi V. Biľaka z dubna 1990, přišli 5. května 1968 před odjezdem československé delegace z Moskvy L. I. Brežněv, A. N. Kosygin, N. V. Podgornyj a M. A. Suslov s návrhem, aby ČSSR dala souhlas s umístěním jedné sovětské divize na svém území k ochraně západních hranic. Zdůvodnění bylo klasické, Západ soustřeďuje u hranic ČSSR vojenské jednotky a SSSR nemůže riskovat ztrátu Československa, ani za cenu 3. světové války. Současně navrhovali, že Československo může svou divizi, která bude nahrazena sovětskou, použít k výstavbě Prahy. Návrh byl vyslechnut, ale souhlas dán nebyl.²⁴¹

Přestože československá delegace přiletěla do Moskvy až pozdě odpoledne 4. května, ještě ten den odeslali maršál I. I. Jakubovskij a náčelník štábu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy armádní generál Michail I. Kazakov dopis ministru národní obrany M. Dzúrovi. Uváděli v něm, že A. Dubček souhlasil s provedením cvičení a bylo tedy nutné projednat uskutečnění operačního velitelsko-štabního cvičení se značkovacími vojsky na území ČSSR a NDR pod Jakubovského velením v létě 1968. Taktické specializované cvičení spojovacích vojsk ČSLA, NLA NDR, PLA a Sovětské armády se místo v dubnu mělo konat v druhé polovině června. Pro další upevňování vztahů mezi armádami

²³⁹ Značkování znamená, že při cvičení armádu představuje (značkuje) divize, divizi zase pluk atd.

²⁴⁰ Jednání hlavního velitele Spojených ozbrojených sil ve dnech 24.–25. 4. 1968 v ČSSR, Příloha III, Zpráva o průběhu Jednání s hlavním velitelem Spojených ozbrojených sil států – účastníků Varšavské smlouvy, NA, fond 02/1, sv. 68, a. j. 84, b. 12, s. 1–3; Benčík, A., Operace „Dunaj“. Vojáci a Pražské jaro 1968, Praha 1994, s. 24–25; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 23.

²⁴¹ Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice, Praha 2007, s. 90, 92.

Varšavské smlouvy se měly více uskutečňovat vzájemné návštěvy jednotek a skupin generálů a důstojníků při cvičeních a jiných příležitostech. Československé MNO proti uskutečnění operačního velitelsko-štabního cvičení podalo třístránkový rozklad a snažilo se jeho posunutí na září a provedení v původní, menší, plánované podobě.²⁴²

Již následující den, 5. května, dostal generálporučík Aleksandr M. Majorov šifrovaný telegram z generálního štábu, který mu nařizoval uvést své velitelství a vojska 38. armády do zvýšené bojové pohotovosti a vyvést je do záložních prostorů soustředění a do pěti dnů je uvést do stavu plné bojové pohotovosti. K 7. květnu se 24. motostřelecká divize měla přesunout na cvičení jihovýchodně od Krakova, kde přešla do podřízenosti Slezského vojenského okruhu. Velitelství Majorovovy armády včetně jednotek jejího bojového a materiálního zabezpečení mělo být 7. května ráno 7 km severovýchodně od Užhorodu. A 128. motostřelecká divize se dle rozkazu rozmístila v prostoru Užhorod–Mukačevo–Berehovo; měla být pravděpodobně jednou z až tří divizí poslaných „na pomoc ČSSR“. A směřovala by středem Slovenska k velitelství Východního vojenského okruhu v Trenčíně.²⁴³

Podle vzpomínek velitele 24. motostřelecké divize generálmajora Grigorije P. Jaškina byl již koncem února 1968 velitelem PrikVO generálplukovníkem Vasilijem Z. Bisjarinem instruován, aby svoji divizi tajně připravil na zásah v zahraničí. Rozkaz k zásahu dostal telefonicky 5. května od Bisjarina, který se v té době nacházel u náčelníka GŠ ozbrojených sil SSSR maršála M. V. Zacharova. Jaškinova divize se ve dnech 5. až 8. května přesunula do Polska a 9. května zaujala postavení u československo-polských hranic v prostoru Cieszyn–Český Těšín. Podle následného rozkazu maršála I. I. Jakubovského měla divize překročit československé hranice v 11 hodin „a uskutečnit pochod po jedné trase přes Ostravu do Brna a z oblasti Brna po dvou trasách: 1. na České Budějovice, 2. na Tábor a soustředit se na sklonku 10. května devadesát kilometrů západně od Slaného a v součinnosti s vojsky československého západního okruhu (údajně s jednotkami 1. tankové divize ze Slaného) uzavřít západní hranici ČSSR.

Hlavní úkol však spočíval v něčem jiném. Divize ... měla svoji „návštěvou blahodárně působit na tehdy vzniklou situaci“. Proto mi bylo uloženo – v případě vzniku provokačních akcí – jít na vlastní oběti, ale nedopustit krveprolití nevinných lidí.“ Avšak z české strany nedorazil předpokládaný „uvítací výbor“ a v blízkosti byly hlášeny československé tanky.

²⁴² Dopis pro ministra národní obrany genpor. M. Dzura, 4. 5. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 2/7/1/3, k. č. 34, s. 1–2.

²⁴³ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 28.

„Když jsem Jakubovskému vyložil situaci, přikázal: ‚Shod'te tyto tanky do řeky a přesně v 11.00 překročte hranici a začněte plnit úkol.‘ Neuběhly ani dvě minuty a vzkázal: ‚Hled', abys neudělal to, co jsem ti v zuřivosti přikázal. Stůj na místě a čekej na pokyny,‘ což se dalo očekávat. Odpověděl jsem mu: ‚Soudruhu maršále Sovětského svazu, já tak činím. Věděl jsem, že přijmete jiné rozhodnutí.‘ Zasmál se a řekl: ‚Vidíš, společná škola nebyla nadarmo, rozumíme si na slovo. Jsi chlapík.‘ Později bylo zjištěno, že tanková rota z Opavy o deseti tancích byla zaktivizována bojovým poplachem k provedení taktického bojového cvičení roty.“²⁴⁴

Pokus o přesun divize do Československa měl širší zázemí a sovětská strana jej koordinovala s řadou dalších akcí. Ve dnech 3. a 4. května se konala tajná schůzka vedoucích představitelů KV KSČ a KNV Ostrava a člena předsednictva ÚV KSČ D. Koldera s představiteli PSDS v čele s tajemníkem katovického vojvodství E. Gierkem. Jednání se účastnil i náčelník StB Ostrava plukovník J. Hrbáček. Účastníci jednali o situaci v ČSSR a o nutnosti aktivizovat svůj odpor proti reformistům. Bylo také dohodnuto uskutečnění prosovětské manifestace 9. května v Těšíně za účasti D. Koldera, tajemníka ÚV KSČ A. Indry a členů PSDS, zvláště E. Gierka. Vycházeli z předpokladu, že na plánovaném zasedání předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ 7. a 8. května budou přijata rozhodná opatření proti „opozici, reakci a nebezpečným jevům“. Totéž očekávali také od plánované porady tajemníků OV, MV a KV KSČ konané 12. až 13. května.²⁴⁵ Vlivem tlaku z Moskvy došlo v této době k rozdělení reformistů, část se ještě více radikalizovala a menší část se přidala (V. Bilák, A. Indra, D. Kolder a další), což se projevilo na jednáních ÚV KSČ.

První směr postupu Jaškinovy divize jasně ukazuje, jaký byl cíl, v Táboře sídlilo velitelství Středního vojenského okruhu, druhý směr se přibližoval k velitelství Západního vojenského okruhu v Příbrami. Je pravděpodobné, že by se v prostoru Karlových Varů mohly potkat dvě sovětské divize. Další v té době stála u československých hranic v NDR, právě probíhalo společné cvičení Sovětské armády a Národní lidové armády.²⁴⁶ O soustředění sovětské divize se dověděla i ČSLA, ale Sověti její vedoucí představitele 10.

²⁴⁴ Vzpomínka velitele 24. Samarsko-Uljanovské divize G. Jaškina na pokus velení Sovětské armády přesunout tuto divizi 9. května 1968 z Ukrajiny do Československa, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 122–123.

²⁴⁵ Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 124.

²⁴⁶ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 28.

května ubezpečili, že se jedná o součást příprav plánovaného cvičení polských a sovětských jednotek.²⁴⁷

A také ve dnech 11. až 15. května proběhlo v oblasti Psycyzna–Kozle–Niemodlin a Nisa–Glubczyce–Racibórz cvičení 10. a 11. tankové divize PLA Slezského vojenského okruhu (12 581 mužů, 454 tanků, 320 obrněných transportérů, 143 děl a šest stíhacích letadel) a sovětské 24. motostřelecké divize. Cílem cvičení bylo procvičit součinnost divizí, při jeho přípravě se původně počítalo i s nasazením mimo polské území. Také přítomnost sovětské divize u československých hranic v NDR byla maskována dvoustranným operačnětaktickým cvičením, do kterého byla ve dnech 10. až 17. května zapojena jedna tanková armáda ze Skupiny sovětských vojsk v Německu a dvě divize NLA NDR. Celkem přibližně 60 000 vojáků a 1800 tanků.²⁴⁸

O pravém účelu přesunu divizí měli českoslovenští představitelé přes sovětské zastírací manévry jasno. Když 10. května těsně po půlnoci generálporučík M. Šmoldas informoval generálplukovníka M. Dzúra o pohybu divizí, ten se rozhodl informovat A. Dubčeka. Podle výpovědi generálporučíka M. Šmoldase A. Dubček v hloučku diskutujících prohlásil: „*Já je sem nepustím, jak je mám rád, tak je sem nepustím.*“²⁴⁹

Protože pokus o schválení rozmístění z 5. května 1968 nevyšel, byl přesun sovětských divizí zastaven. Na tajné schůzce vedoucí představitelé SSSR, NDR, PLR, BLR a MLR 8. května v Moskvě probírali situaci v Československu. Leonid I. Brežněv je seznámil s průběhem československo-sovětského jednání ze 4. až 5. května a představil návrh provedení cvičení *Šumava*, se kterým českoslovenští představitelé vyslovili souhlas. Tento návrh se setkal se souhlasem všech účastníků, s tím, že by cvičení mělo být provedeno co nejdříve a že by cvičící vojska měla v ČSSR zůstat co nejdéle jako podpora „zdravých sil“ (A. Indra, D. Kolder a V. Biřák). Velet cvičení měl maršál I. I. Jakubovskij a účastnit se jej měla sovětská, východoněmecká a možná i polská vojska, přítomni měli být i zástupci a štáby bulharské a maďarské armády. Dále je L. I. Brežněv informoval o vyslání velké vojenské delegace pod vedením maršálů I. S. Koněva a S. K. Moskalenka na oslavy 23. výročí osvobození Československa.²⁵⁰

²⁴⁷ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 51–52.

²⁴⁸ Pajórek, L., Účast polské armády na operaci DUNAJ, *Historie a vojenství 1/1996*, s. 66–67; Pajórek, L., *Polska a „Praska wiosna“*, Varšava 1998, s. 53.

²⁴⁹ Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 94.

²⁵⁰ Záznam sovětské strany z porady „pětky“ o „kontrarevoluční situaci v Československu a opatřeních k jejímu řešení, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1*, Praha–Brno 1995, s. 193–214.

Význam připravovaného cvičení *Šumava* shrnul na závěr tajné schůzky L. I. Brežněv: „*Provedeme vojenské cvičení. Mohl by to být jeden z rozhodujících momentů ve zvratu událostí. Budeme se k těmto záležitostem muset zřejmě ještě nejednou sejit, události se mohou měnit. Prosil bych, abyste i nadále reagovali na žádost o setkání s takovou ochotou. Pokud jde o nás, můžeme přiletět kamkoli, ve dne nebo v noci, budeme kdekoli za dvě tři hodiny, i kdybychom byli sebevíce zaměstnáni. Bráníme-li Československo, bráníme celý socialistický tábor, celé mezinárodní komunistické hnutí. Musíme vidět své síly a být aktivní.*“²⁵¹

Avizování sovětských maršálů dorazili do Československa 8. května 1968. O jejich přiletu se ministr národní obrany M. Džúr dověděl až ten den během probíhajícího zasedání Vojenské rady MNO od stálého představitele Spojeného velení při MNO generálplukovníka A. M. Kuščeva. Ministr M. Džúr jednání okamžitě přerušil a odjel se svojí suitou delegaci přivítat. Protože československá strana nebyla předem informována o důvodu návštěvy ani o době jejího trvání zeptal se generálplukovník M. Džúr, čím je delegace hostem. Maršál I. S. Koněv odpověděl, že přijeli navštívit starého frontového přítele generála L. Svobodu a poblahopřát mu ke zvolení prezidentem.²⁵² Pobyt sovětských důstojníků se protáhl až do 14. května. Rozdělení byli do tří skupin: První skupinu (Praha) vedl maršál I. S. Koněv a měla 12 členů (např. armádní generál D. D. Leljušenko, generálplukovník A. I. Pokryškin a redaktoři *Krasnoj zvezdy*). Druhá skupina (Bratislava) v čele s maršálem K. S. Moskalenkem měla 11 členů, (mezi nimi i generálplukovník I. N. Kožedub). Třetí skupina (Ostrava) vedená generálporučíkem M. I. Zaporoščenkem měla pět členů.²⁵³

Po oslavách 9. května se ukázal pravý důvod neobyčejně početné a neohlášené „bratrské“ návštěvy. Hlavním smyslem ve skutečnosti byla inspekce a kontrola ČSLA a celkového stavu ve společnosti. Delegace se rozdělila do menších skupin, které vyrazily po Československu na mítinky v továrnách a u vojenských jednotek, například: k 12. brigádě

²⁵¹ Z vystoupení L. Brežněva na schůzce vedoucích představitelů komunistických a dělnických stran Bulharska, Maďarska, NDR, Polska a SSSR s návrhem na uspořádání vojenského cvičení *Šumava*, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 119; *Záznam sovětské strany z porady „pětky“ o „kontrarevoluční situaci v Československu a opatřeních k jejímu řešení*, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970* 4/1, Praha–Brno 1995, s. 213–214.

²⁵² Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 48.

²⁵³ *Návštěva sovětských vojenských delegací*, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 2/7/1/3, k. č. 34; *Některé doplňující poznatky k průběhu návštěvy vojenské sovětské delegace, vedené maršálem SSSR Koněvem a Moskalenkem*, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 2/7/1/3, k. č. 34.

Pohraniční strážce v Plané, 21. tankovému pluku v Žatci, 11. silničnímu praporu v Mostu, 51. ženijní brigádě v Litoměřicích.²⁵⁴

Během této návštěvy předal 13. května 1968 generálplukovník A. M. Kuščev ministru národní obrany M. Dzúrovi otázky k jednání s jeho sovětským protějškem maršálem A. A. Grečkem, kde bylo jako třetí bod uvedeno také upřesnění cvičení.

Další sovětská návštěva následovala ve dnech 17. až 22. května. V osmičlenné delegaci se mimo jiné nacházeli maršál A. A. Grečko, armádní generál A. A. Jepišev a generálplukovník N. V. Ogarkov. Podle hlášení generálplukovníka M. Dzúra se Grečkova delegace zajímala o otázky spojené s reorganizací ČSLA a o hodnocení politických postojů proreformní VPA KG, zvláště pak jejího *Memoranda*. Výsledkem sovětské kritiky VPA KG a hlavně *Memoranda* byl Dzúrův příslib Grečkovi, že zajistí zrušení VPA KG.²⁵⁵

Informace o vývoji v Československu přicházely Sovětům i od různých místních zdrojů, nejnámějšími jsou členové „zdravých sil“, ať již z nejvyšších politických a stranických míst nebo od spolupracovníků v ČSLA a na ministerstvu vnitra. K nejnámějším případům patří setkání V. Biľaka s jedním z hlavních kritiků pražského jara, P. J. Šelestem, 25. května 1968 v Mukačevu.²⁵⁶ V rámci organizace ministerstva vnitra, Sboru národní bezpečnosti a Státní bezpečnosti patřili k nejvýznamnějším podporovatelům konzervativních sil náměstek ministra plukovník Viliam Šal'govič, zástupce náčelníka Krajské správy SNB podplukovník Bohumír Molnár, zástupce náčelníka II. správy podplukovník Josef Ripl a také mnozí řadoví členové, kteří se sami doznávali ke spolupráci se sovětskou nebo polskou zpravodajskou službou proti představitelům Československa.²⁵⁷

4.5 Cvičení Šumava

Dopoledne 17. května 1968 přiletěla do Prahy desetičlenná Grečkova delegace. Mezi jejími členy byli náčelník Hlavní politické správy Sovětské armády a vojenského námořnictva armádní generál A. A. Jepišev, hlavní velitel Skupiny sovětských vojsk v Německu maršál P. K. Koševoj, velitel PrikVO generálplukovník V. Z. Bisjarin, první zástupce náčelníka Generálního štábu ozbrojených sil SSSR generálplukovník N. V. Ogarkov. Za československé MNO byl delegaci přiřazen jako stálý doprovod zástupce

²⁵⁴ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 49; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 27.

²⁵⁵ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 55.

²⁵⁶ Durman, K., *Útěk od praporu*, Praha 1998, s. 91.

²⁵⁷ Žáček, P., *Odvracená tvář pražského jara*, Cheb, 2010, s. 260–261.

MNO generálporučík Jaromír Machač. Ve stejný den přijel, oficiálně na léčení do Karlových Varů, také předseda sovětské vlády A. N. Kosygin.

Sovětské generály zůstali v Československu do 23. května 1968. Během jednání si českoslovenští straničtí, vládní a vojenští představitelé museli od maršála A. A. Grečka a armádního generála A. A. Jepiševa vyslechnout velice ostré a militantní projevy, ve kterých opakovali již známá klišé o postupujícím rozkladu armády a socialistické společnosti, a že Sovětský svaz nikdy nepřipustí oslabování Varšavské smlouvy. Československé argumenty, které se snažili přednést například zástupce vedoucího VIII. oddělení ÚV KSCČ generálmajor O. Bizík, nebo náčelník HPS generálmajor E. Pepich, zcela ignorovali. Avšak na československé straně se objevily projevy souhlasu se sovětským stanoviskem. Podle hlášení sovětského velvyslance v Praze S. V. Červoněnka v průběhu recepcce na počest delegace D. Kolder několikrát opakoval: „*Nemeškejte a co nejrychleji přiveďte svá vojska.*“²⁵⁸

Při obědě na zámku Konopiště 19. května prý maršál P. K. Koševoj doslova jednoznačně řekl: „*Jsem na konkrétním místě, mám v pohotovosti vojska a na mé levé straně je velitel Příkarpatského vojenského okruhu, můj soused, rovněž připraven.*“ „*Nás jako souseda vůbec vynechal,*“ postěžoval si později jeden z přítomných čs. důstojníků.²⁵⁹

Při jednání o změnách v organizaci ČSLA si maršál A. A. Grečko vynutil na ministru M. Dzúrovi příslib zrušení Vojenské politické akademie v Praze, hlavním jejím „hříchem“ bylo zpracování *Memoranda*. Ve dnech 20. až 22. května se na jednáních dohodl termín konání velitelsko-štábního cvičení *Šumava* (20. až 30. června 1968), jeho rozsah a způsob organizace.

Maršál A. A. Grečko ihned po návratu do Moskvy, 23. května, informoval na zasedání politbyra ÚV KSSS o rozkladu v ČSLA. Během dalšího jednání politbyra byla vytvořena speciální operativní skupina k situaci v ČSSR. Jejími členy byli J. Andropov, A. Grečko, A. Jepišev, K. Mazurov, A. Pelše, N. Podgornyj, K. Rusakov, M. Suslov a A. Šeljepin.²⁶⁰

Na konci května vypadal dohodnutý rozsah cvičení následovně: Cvičení proběhne na území ČSSR a PLR (ne v NDR). V ČSSR se ho za ČSLA zúčastní polní velení ZVO a SVO, za Sovětskou armádu velitelství a štáb jedné vševojskové armády PrikVO a štáb jedné armády Skupiny sovětských vojsk v Německu se dvěma vševojskovými štáby divizí, za MLA jedno velitelství a štáb vševojskové armády. V jižním Polsku se měly zapojit

²⁵⁸ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 54–56.

²⁵⁹ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 32.

²⁶⁰ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 57.

velitelství a štáb vševojskové armády PLA. U každé vševojskové armády se počítalo se štábem armádní raketové brigády. Vojska se měla přepravovat po železnici. Pro přípravu potřebných podkladů měla do Československa přiletět 29. května 1968 skupina generálů a důstojníků Spojeného velení v čele s náčelníkem štábu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy armádním generálem M. I. Kazakovem, za ČSLA se měla na přípravě podílet skupina důstojníků generálporučíka A. Muchy. Zodpovědnost a velení nad cvičením měl mít velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál I. I. Jakubovskij a jeho štáb, za místo jejich velitelství byl určen VVP Mladá. Cvičící vojska PLA byla řízena z Legnice a měla cvičit pouze na svém území, stejně tak NLA NDR. Předběžně se počítalo s účastí 30 000–40 000 vojáků.²⁶¹

Hned po skončení jednání se začalo s přípravou cvičení a již od 24. do 26. května probíhal průzkum vojenských výcvikových prostorů ČSLA, letišť, hraničních přechodů, jednotlivých tras přesunu cvičících jednotek a štábů a míst pro jejich ubytování. Zahájilo se budování rozsáhlé radioreléové a kabelové spojovací sítě, 27. května přijela z Polska do ČSSR spojovací jednotka VČ Severní skupiny vojsk a v několika dnech následovaly další také z NDR a SSSR. K 31. květnu bylo na území ČSSR již celkem 2190 vojáků a 793 vozidel Sovětské armády.²⁶²

Na příjezd vojsk dohlíželi i příslušníci ČSLA a plk. František Pelech si jako náčelník Krajské správy vojenské dopravy v Hradci Králové k tomu postěžoval: „*Při přejímání přesunů na silničním pohraničním přechodu Královec jsem byl překvapen vydaným rozkazem GŠ/MNO, že bez jeho souhlasu nesmí žádná sovětská jednotka překročit naše hranice. Při pohovoru s veliteli sovětských jednotek na hraničním přechodu, kde jsme dlouho čekali, než byl dán souhlas ke vstupu na naše území, si tito velitelé stěžovali na čekání na hranicích, mně samotnému bylo rozhodnutí GŠ nepochopitelné, když jsme také my sami a příslušníci VB a vojenské pořádkové služby museli často dlouhé hodiny čekat a žádný důvod pro zdržování přesunů nebyl.*“²⁶³

První zástupce náčelníka HPS generálmajor Jaroslav Hejna, který odpovídal za průběh cvičení Šumava z československé strany, si stěžoval, že cvičení bylo mimořádné a naplánované zničehonic. Sověti mu odmítali sdělit cokoliv o zámyslu nebo tématu cvičení. Uváděl to na příkladu, že v Milovicích stál před domem, kde ho Sověti nechtěli pustit ani

²⁶¹ Informační zpráva ministra národní obrany o upřesnění úkolů ČSLA na letní výcvikové období roku 1968, 31. 5. 1968, VUA–VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/1/1, k. č. 34.

²⁶² Informační zpráva o přípravě cvičení, 27. 5. 1968, VUA–VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150; Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 58.

²⁶³ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 34; Doplněk k životopisu, osobní spis Františka Pelecha, nar. 1921, personální spisy VZP, ŘPP MO ČR–OPE, s. 4.

dovnitř, a že ho teprve potom nějaký Sovět uvedl do své kanceláře, ale ani tam mu nic konkrétního neřekli.²⁶⁴

V přibližně stejné době, ve dnech 29. května až 1. června 1968, se uskutečnilo plenární zasedání ÚV KSČ. Pod vlivem tlaku z Moskvy byl přijat závěr, že největší nebezpečí hrozí zprava, ze strany pravicového oportunismu a antisocialistických sil. Na druhou stranu se odhlasovalo pokračování v reformním procesu v duchu Akčního programu. Pro další vývoj bylo důležité rozhodnutí o datu svolání mimořádného XIV. sjezdu KSČ na 9. září 1968. Na sjezdu se měly řešit otázky státoprávního uspořádání republiky a kádrové změny. Rezoluce obsahovala také prohlášení, že ÚV KSČ „v souladu s Akčním programem bude vysvětlovat a hájit stanovisko, že náš vnitřní vývoj je svrchovanou záležitostí ČSSR; nevměšuje se do vnitropolitických záležitostí jiných zemí a totéž vyžaduje i ve vztahu k naší zemi.“²⁶⁵

Maršál I. I. Jakubovskij 30. května 1968 poslal generálplukovníku M. Džúrovi depeši číslo 593 s námětem cvičení *Šumava: Provádění bojových akcí frontových uskupení spojeneckých vojsk na začátku války*. Při cvičení se plánoval „návik odrazení agrese nepřítele a přechodu do protiútoků s cílem jeho zničení“. Předpokládalo se, že linie doteku s protivníkem se bude táhnout od hranice ČSSR–NDR až k hranici ČSSR–MLR v prostoru Bratislavy.²⁶⁶ Z toho také vyplývá i poněkud neobvyklé zapojení území neutrálního Rakouska do modelu. Cvičení mělo probíhat na jihu NDR a PLR, v ČSSR a v západní oblasti Ukrajiny.

Současně v depeši nařídil výrazné rozšíření účasti ČSLA. Počítal se zapojením velení ZVO a SVO se spojovacími a zabezpečovacími jednotkami v úloze polní 11. a 14. vševojskové armády, velení 7. armády PVOS, 2. a 3. sboru PVOS (jako 17. armády PVOS a 12. a 13. sboru PVOS), dvou štábů motostřelecké nebo tankové divize a operativní skupiny velení jedné raketové brigády jako velení 321. raketové brigády. Sovětská, maďarská a polská armáda se měly zúčastnit štáby armád a částečně vyvedenými vojsky a zabezpečovacími jednotkami podle dohody. Cvičící 15. armáda MLA (štáby mírové 5. armády MLA a 11. tankové divize) se měla rozmístit v nástupním prostoru u Tišnova. Štáby dvou sovětských armád měly zaujmout výchozí pozice v NDR a ve Lvovské oblasti a štáb jedné polské armády v PLR. Přesuny do výchozích postavení měly být dokončeny

²⁶⁴ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Pickem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008, s. 15; Rozhovor s generálem Jaroslavem Hejnou, bývalým zástupcem náčelníka HPS, z 10. května 1990, archiv ÚSD, sbírka rozhovorů pořízených vládní komisí pro analýzu událostí let 1967–1970, signatura R-39.

²⁶⁵ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 59.

²⁶⁶ Depeše velitele vojsk Varšavské smlouvy I. Jakubovského ministru obrany M. Džúrovi o náplni vojenského cvičení Šumava, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 126.

do 18. června 1968. Maršál I. I. Jakubovskij měl dorazit do Československa 10. června (přiletěl až 18. června) a do 15. června měl být ubytován štáb v Milovicích.²⁶⁷ Ve dnech 4. až 6. června probíhala jednání se zástupci PLA a MLA, jejich náplní bylo zajištění přesunu a ubytování jednotek a zřízení spojení pro štáby.

Již ze změn mezi původní dohodou a šifrovkou číslo 593 je patrný tlak na postupné zvyšování počtů cvičících vojsk, rozšiřování míst jejich působení a přivedení co největšího počtu značkovacích jednotek z okolních států do ČSSR. Došlo k neobyčejně rozsáhlé rekognoskaci terénu a zejména letišť: VVP Jince (1. června), letiště v Mladé (1. června), VVP Libavá (4. června), VVP Dědice (4. června), VVP Mimoň (5. června), Hradec Králové (5. června) a okolí Lipníku nad Bečvou (6. června). Uskutečnilo se budování neobyčejně důkladné a nezvykle rozsáhlé spojovací sítě: radioreléové trasy Užhorod–Libavá (do 3. června), Mladá–Legnica a Mladá–Drážďany (do 4. června) a kabelové trasy Mladá–Přerov nad Labem (1. června). Pracovníci Ústřední správy spojů vybudovali kabelové spojení Boží Dar–Mladá (do 4. června). Od 4. června se budovaly spojovací uzly i v rámci ředitelství cvičení v Mladé, Mimoni a na trase Mladá–Hradec Králové.

Na jednání mezi zástupcem náčelníka Hlavní správy letectva a vojsk PVOS pro operační a bojovou přípravu generálporučíkem Pravoslavem Kalickým a náčelníkem štábu Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy armádním generálem Michailem I. Kazakovem 7. června 1968 došlo s ohledem na kapacitní možnosti československých letišť k dohodě o snížení počtu nasazených letadel asi o polovinu. Při cvičení měla být využita letiště Hradčany (stíhačky), Čáslav (stíhací bombardéry), Pardubice (průzkumná letadla) a Mladá (spojovací a dopravní letadla).²⁶⁸

Během jednání o otázkách řízení cvičení a o týlovém zabezpečení 11. června Sověti opět nastolili otázku zvýšení počtů nasazených letadel. Obdobně 12. června armádní generál M. I. Kazakov probíral s generálporučíkem K. Rusovem Jakubovského požadavek z 30. května na zvýšení účasti ČSLA a navíc také přítomnost velitelství armády PLA v ČSSR ve VVP Mimoň. K. Rusov nesouhlasil, rozhodnutí mělo padnout na jednání po Jakubovského přiletu. Generálplukovník M. Dzúr navrhoval při jednání s maršálem I. I. Jakubovským držet se původní dohody z 22. května a ve zprávě pro A. Dubčeka a O. Černíka informoval o předpokládaných počtech příslušníků spojeneckých vojsk zapojených do cvičení: asi 14 000 sovětských, z nich 2000 v bojových jednotkách s 48–60

²⁶⁷ Depeše velitele vojsk Varšavské smlouvy I. Jakubovského ministru obrany M. Dzúrovi o náplni vojenského cvičení Šumava, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 126–127.

²⁶⁸ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 34–36.

letouny a 22 vrtulníky, 1000 maďarských a 7000 československých vojáků, z nich 1000 v bojových jednotkách.²⁶⁹

Ředitelství cvičení poslalo operační skupině ČSLA *Námět pro operačně strategické velitelsko-štabní cvičení Šumava*, který ve všeobecné situaci předpokládal: „*Země NATO zostřily mezinárodní situaci a od 17. června provádějí opatření k zvýšení počtu svých ozbrojených sil v Evropě a zvýšení bojové pohotovosti.*

Pod záminkou cvičení přisunuly z USA do NSR 82. vd a živou sílu 2. td a 5. md. Provádí se mobilizační rozvinutí nových svazků Bundeswehru

Byl zvýšen počet sil a prostředků PVO v pohotovosti a vzrostl počet vzletů průzkumného letectva podél státních hranic se socialistickými státy.

V Rakousku bylo vydáno prohlášení o provedení společných cvičení rakouských a italských vojsk v jižní části země.

V Severním oceánu a Středozezemním moři je každý den v pohotovosti 18 ponorek – raketových nosičů.

Země Varšavské smlouvy provádějí opatření k přípravě svých ozbrojených sil k odrazení možné agrese států NATO.

Pohraniční vojska zesílila ochranu státních hranic s NSR a Rakouskem.

Letectvo provádí opatření k přípravě rozptýlení svazků a útvarů. Vede vzdušný průzkum bez narušení státní hranice.

Vojska PVOS přikrývají objekty v souhlase s plánem protivzdušné obrany.

Po provedení společných cvičení se na území Československé socialistické republiky v prostoru severně a východně od Brna soustředila 15. A (MLA) ve složení tří divizí.²⁷⁰ Následovalo rozepsání zvláštní situace, které určovalo úkoly a rozmístění cvičících jednotek.

Když 18. června konečně dorazil maršál I. I. Jakubovský, aby se ujal velení cvičení, nacházelo se v ČSSR 5772 příslušníků Sovětské armády s 1720 vozidly, třemi letadly a 18 vrtulníky, 753 příslušníků MLA s 239 vozidly a sedm příslušníků NLA NDR s pěti vozidly. Důvodem maršálova zpoždění byla účast na cvičení jedné sovětské tankové armády a dvou motostřeleckých divizí NLA NDR (více než 60 000 vojáků a 1800 tanků) probíhajícím na území NDR.²⁷¹

²⁶⁹ Informační zpráva, 13. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁷⁰ Opis námětu pro operačně strategické velitelsko-štabní cvičení Šumava, 15. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁷¹ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 40.

Kvůli tomuto množství vojáků, kteří se setkávali s československými, se začaly šířit ještě před začátkem cvičení zvěsti: „Hovoří se o tom, že prý se sovětská vojska mají na našem území zdržet až do sjezdu strany. Zdrojem těchto zpráv jsou údajně sami důstojníci Sovětské armády, podle nichž sovětská vojska zůstanou na našem území do září. V tomto smyslu jsou kladeny i otázky, jaká je pravda, co o tom naše velení ví. Zatím jde o užší okruh lidí.“²⁷²

Rozsah a účel cvičení překvapil i velitele ZVO generálmajora Stanislava Procházku „Můj štáb i mě překvapilo, že oni počítají s účastí tolika vojsk. Poněvadž to bylo velitelsko-štabní cvičení. Tolik spojovacích prostředků. No ale nenapadlo nás, že to byla příprava na invazi, která se plánovala. I když, podívejte, vstup vojsk byl plánovaný podle různých materiálů už v květnu. To byla ta divize Jaškina, jestli jste slyšel, která měla přejít od Krakova a odtamtud a měla se dostat na západní hranici. Čili to byl zámysl a ten zámysl nebyl vymyšlený jenom tak lehce. To znamená, že už tady se určitě kalkulovalo s tím, ale pak situace politická se zlepšila mezi Sovětským svazem a naším vedením komunistickým, na základě toho se to odložilo. Ale muselo se zabránit, aby nebyl XIV. sjezd. Tomu se muselo zabránit za každou cenu.“²⁷³

Náčelník GŠ ČSLA generálporučík Karel Rusov vydal 18. června 1968 nařízení, ve kterém upřesňoval námět cvičení. Ten předpokládal silnou koncentraci nepřítele (až přes deset divizí) a poměrně neobvyklé bylo nedodržení neutrality Rakouskem, z jehož území měly útočit rakouské a italské jednotky. Útok měly podpořit jaderné údery, NATO mělo mít k tomuto účelu 150 až 190 letadel a 18 pozemních raketových kompletů.²⁷⁴

Nedodržení neutrality Rakouskem (společné italsko-rakouské cvičení) předpokládal již původní námět z 15. června. Cílem takového námětu jistě bylo zvýšit množství jednotek, které mohly útočit proti ČSSR, aby sověští velitelé dokázali slabost Československého frontu a nutnost jeho vyztužení sovětskými jednotkami. Zároveň se však ve snaze dostat do ČSSR co nejvíce různých spojeneckých jednotek dopustili nelogičnosti, když přesunutím „tří divizí MLA“ výrazně oslabili své levé křídlo, útvary rozmístěné na území MLR. Bylo by přece logičtější vést úder na podporu ČSLA z Maďarska do boku útočících jednotek nepřítele a ohrozit jeho týl a zásobování, případně jej i obklíčit, než se snažit o střetný boj

²⁷² Stranická informace o politické práci na cvičení Šumava, 17. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁷³ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 6.

²⁷⁴ Nařízení NGŠ/ČSLA č. 001 k upřesnění námětu Šumava, 18. 6. 1968; VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

s vysokými ztrátami. Již z tohoto základního námětu je vidět improvizace při narychlo připravovaném cvičení.

Odpoledne 19. června 1968 maršál I. I. Jakubovskij na setkání s představiteli ČSLA obeznámil s hrubým plánem cvičení a opět požadoval navýšení počtů jednotek zapojených do cvičení. Na námitku generálplukovníka M. Dzúra, že navýšení počtů by mohlo zhoršit vnitropolitickou situaci v ČSSR a že o tom může rozhodnout jen předseda vlády O. Černík, S. V. Červoněnko vyslovil podiv, jak prý je to možné, situace u nás je přeci již normální, a že to „slyší poprvé“. Stejný požadavek na zvýšení počtů jednotek opakoval maršál I. I. Jakubovskij večer na předsednictvu vlády, kterého se zúčastnili za československou stranu předseda vlády O. Černík, první tajemník ÚV KSČ A. Dubček, ministr národní obrany M. Dzúr, náčelník GŠ ČSLA generálporučík K. Rusov a náměstek ministra národní obrany generálporučík A. Mucha, za sovětskou stranu mimo Jakubovského generálplukovník M. I. Voroncov, generálplukovník M. J. Kuščev za Spojené velení Varšavské smlouvy a sovětský velvyslanec S. V. Červoněnko. Ministr národní obrany ČSSR a předseda vlády nakonec souhlasili se začleněním dalších štábů a útvarů na počátku cvičení. Dodatečné sovětské a polské jednotky se měly přepravit do ČSSR mezi 21. a 23. červnem.²⁷⁵

Především se jednalo o jednotky 38. armády PrikVO. Ve Vyšném Německém je 21. června očekávala skupina důstojníků VVO, která je poté doprovázela po celou dobu pobytu v Československu. Na cvičení Sověti nijak zvlášť nespíchali: zástupci besedovali s představiteli okresů a navštívili školu spojovacích specialistů v Popradu. Nakonec se přesunuli do VVP Libavá. Všichni se ani do cvičení nezapojili, místo toho stihli kolem 60 návštěv a besed v různých JZD, státních statcích, v továrnách a u jednotek ČSLA v okresech Olomouc, Přerov, Opava, Ostrava, Bruntál a Nový Jičín.²⁷⁶

Na zahájení cvičení přivítal maršál I. I. Jakubovskij na ředitelství cvičení v Mladé prezidenta ČSSR armádního generála L. Svobodu, ministra národní obrany generálplukovníka M. Dzúra, náčelníka GŠ ČSLA generálporučíka K. Rusova a jeho zástupce generálmajora B. Kučeru. Dostavily se také delegace rumunské a bulharské armády.

Základní organizace KSČ týlu 1. armády ČSLA 25. června 1968 pod dojmem podivného průběhu cvičení předložila následující prohlášení:

²⁷⁵ Záznam z jednání ministra obrany M. Dzúra, předsedy vlády O. Černíka a prvního tajemníka ÚV KSČ A. Dubčeka s velitelem vojsk Varšavské smlouvy I. Jakubovským o přípravách a rozsahu vojenského cvičení Šumava, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 194–195.

²⁷⁶ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 66.

„1) aby cvičícím štábům byly odpovědně vysvětleny vojenskopolitické cíle cvičení a odpovědně bylo řečeno, zda má cvičení souvislost s probíhajícím demokratizačním procesem u nás. Svůj požadavek zdůvodňují:

- neobvyklou námětovou situací, ve které jsou uváděny jako nepřátelské svazky neutrálního Rakouska a Itálie na našem operačním směru;

- dosud nezvyklým průběhem cvičení, kdy zásah sovětských jednotek vzhledem k jejich možností rychlého přesunu je značně opožděn;

- charakterem vlastních nahrávek, ze kterých vyplývá zřejmá nepřipravenost situací, o čemž svědčí improvizované mezinahrávky a nedostatečné podklady;

- celoštábním výborem KSČ tlumočené cíle cvičení – upevňování družby – se zatím uskutečňují jen se zabezpečovacími jednotkami, chybí hlubší kontakty s ostatními účastníky cvičení;

- nepravdivými informacemi tiskového mluvčího generála Čepického, který hovořil, o plánovaném cvičení a přítomnosti pouze ‚zabezpečovacích jednotek‘;

2) nespokojeností mezi důstojníky vyvolanou nevhodným obdobím cvičení (konec školního roku, nejasnosti o termínu ukončení cvičení) prohloubené navíc lakonickými odpověďmi představitelů velení států Varšavské smlouvy, že kdy cvičení skončí, zná jen maršál;

3) ‚neodpovědným‘ postojem politických pracovníků k uváděné problematice, která by v první řadě měla být zájmovou sférou jejich práce, ale zatím od nich odpovědi nedostávají;

4) malým zájmem služebních orgánů o řešení nálad a názorů cvičících (velitel projevil zájem hlavně o zakreslení situací do map);

5) nepochopitelnou neúčastí orgánů MNO u cvičících štábů.²⁷⁷

Podobné rezoluce k cvičení Šumava zpracovaly například 34. stíhací bombardovací letecká divize z Čáslavi a 5. silniční brigáda z Liberce. Následně velitel 1. armády svolal náčelníky oddělení a za přítomnosti náčelníka politické správy a předsedy celoštábního výboru KSČ přednesl stanovisko k některým otázkám. Potvrdilo se však, že ani velitel armády není informován. Na závěr dostali náčelníci oddělení za úkol pracovat s vojáky a vše jim vysvětlovat.²⁷⁸

Cvičení bylo ukončeno 30. června a začal se připravovat jeho rozbor, ačkoliv datum nebylo stanoveno. Stejně tak nebylo určeno datum pro odchod spojeneckých jednotek, pro

²⁷⁷ Hlášení číslo 23 o průběhu cvičení Šumava k 17.00 26. 6. 1968, 26. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁷⁸ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 46.

kteřé eskoslovenštř dŮstojnřkř jřz vypracovali plřny přesunŮ. eskoslovenskř velenř nřřidilo svřm jednotkřm, aby na hranicřch zorganizovaly dŮstojnř rozlouenř se spojeneckřmi vojsky. Marřřal I. I. Jakubovskij vřak rozhodl, že řtřby a jednotky zapojenř do cvienř majř setrvat na svřch pozicřch do vyhodnocenř cvienř, kterř z 1. ervence přesunul na 4. až 5. ervence. A nřelnřk řtřbu Spojenřho velenř i ředitelstvř cvienř armřdnř generřl M. I. Kazakov pořadovol přisunutř dalřch sovřtskřch opravřrenskřch ůtvarŮ do SSR.

Dopoledne 1. ervence 1968 o třchto problřmech informovali generřlplukovník M. Dzur, generřlporuřk A. Mucha a generřlporuřk K. Rusov na jednřnř A. Dubeka a O. ernřka. Dzur navrhl připravit dopis pro L. I. Brežnřva s pořadavkem na okamžitř ukonenř cvienř a staženř spojeneckřch jednotek z SSR. Zda byl dopis pro L. I. Brežnřva odeslřn, nenř jistř, protože se nařel pouze jeho nřvrh. Stejnř pořadavek tlumoil I. I. Jakubovskřmu osobnř K. Rusov. V poledne při telefonickřm rozhovoru s A. Dubekem marřřal I. I. Jakubovskij slřbil provedenř rozboru dopoledne 2. ervence a pořadaval o ůast stranickřch a vlřdnřch představitelŮ SSR. A. Dubek přislřbil mimo svř ůasti takř přřtomnost prezidenta L. Svobody, O. ernřka, J. Smrkovskřho, J. Pillera a V. Prchlřka. Na zřvřr jednřnř se přřtomnř shodli, že na pořadavek armřdnřho generřla M. I. Kazakova odpovř přsemnř generřlporuřk K. Rusov, že opravřrenskř ůtvary SLA jsou schopnř provřst veřkerř opravy na technice spojeneckřch vojsk samy a dalř přisun jednotek do SSR by mohl zkomplikovat politickou situaci.²⁷⁹ Avřak nakonec O. ernřk přřjezd sovřtskřch opravřrenskřch jednotek schvřlil. Do SSR se přesunuly břhem 3. ervence. Celkem se jednalo o 364 osob a 128 vozidel.²⁸⁰

Rozbor se nakonec 2. ervence na velitelstvř v Mladř za přřtomnosti představitelŮ armřd Varřavskř smlouvy a eskoslovenskřch politickřch a stranickřch představitelŮ uskutenil. Dřlř rozboru probřhalo až do 5. ervence. Dalř problřm se vyskytl ihned vzřpětř, zdlouhavř odchod nřkterřch spojeneckřch jednotek z eskoslovenska.

Jednotky SLA se přesunuly do svřch mřrovřch posřdek do 3. ervence. Břhem třhož dne se vrřtily do Mařarska jednotky MLA a odcestovaly i operanř skupiny armřd

²⁷⁹ Zřpis, z jednřnř představitelŮ eskoslovenskř armřdy s předsedou vlřdy O. ernřkem a prvnřm tajemnřkem ůV KS A. Dubekem o problřmech s ukonenřm vojenskřho cvienř řumava a telefonickř rozhovor A. Dubeka s velitelem vojsk Varřavskř smlouvy I. Jakubovskřm, in Benřk, A. – Navrřtil, J. – Paulřk, J., Vojenskř otřzky eskoslovenskř reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 196–198.

²⁸⁰ Zpřava střlřho operanřho dŮstojnřka generřlnřho řtřbu eskoslovenskř armřdy o poetnřm stavu cizřch vojsk v eskoslovensku po skonenř vojenskřho cvienř řumava, in Benřk, A. – Navrřtil, J. – Paulřk, J., Vojenskř otřzky eskoslovenskř reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 228.

Varšavské smlouvy s výjimkou NLA NDR, která odletěla 7. července. Vojáci ČSLA a MLA tvořili 26 %.

ČSLA od 2. července měla v Milovicích připraveny vlaky pro transport sovětských jednotek. Plukovník Turovnikov, který byl o tomto informován, zpracoval požadavek na přepravu. A podle zjištění ČSLA byla sovětská vojska schopna do dvou hodin od vydání rozkazu začít s nakládkou – avšak žádný takový rozkaz od sovětského velení nepřišel. ZVO a SVO urgovaly 5. července odchod sovětských jednotek z VVP Hradiště a Libavá, protože jim sovětské jednotky svou přítomností znemožňovaly provádět zde výcvik. Sovětské jednotky se pouze přesunuly na méně exponovaná místa. K 11. červenci se na území ČSSR nacházelo ještě 16 889 příslušníků cizích vojsk (z toho 742 polských a dva němečtí) a 4693 vozidel.²⁸¹ Téhož dne zaslal maršál I. I. Jakubovskij dopisy A. Dubčekovi, O. Černíkovi a generálplukovníku M. Džúrovi s informací, že opravy pokračují podle plánu a odchod vojsk začne 13. a skončí 21. července. Přesun sice začal, ale ráno 17. července se podle odhadů ČSLA na území ČSSR nacházelo 14 449 osob, 3858 vozidel, 68 tanků a 43 letadel a vrtulníků cizích armád, o dva dny později ještě 11 704 osob, 3041 vozidel, 68 tanků, 23 letadel a vrtulníků. Až 3. srpna opustily poslední jednotky sovětské 38. armády Československo.²⁸²

Takto pomalý odchod vyvolal reakci československého politického vedení, které začalo „tlačit“ na zrychlení přesunu jednotek. Což u Sovětů vyvolalo přesvědčení, že stávající politické vedení není dostatečně poslušné a neplní jejich „přání“.

Cvičení po celou dobu provázely následující nedostatky: Velení ČSLA nedostalo podrobnější podklady, ale jen hrubý časový plán. Operační skupina ČSLA určená pro cvičení neměla možnost výrazněji se podílet na přípravě a řízení cvičení. Celkový plán cvičení nebyl podrobněji rozpracován. Rozpis pro cvičení byl připraven jen na první dva dny cvičení, následně se již pouze improvizovalo na základě požadavků Jakubovského štábu, který velel cvičení. Vše se řešilo ze dne na den, nebo i z hodiny na hodinu. Rozhodčí neměli tedy řádné podklady pro svoji činnost.²⁸³ Zajímavé je také například srovnání se cvičením *Vltava* ze září 1966, které se připravovalo a nacvičovalo devět měsíců, jeho celková délka byla 16 dnů (7. až 22. září), ale hlavní část trvala jen tři dny, a s vyhodnocením a rozbohem se začalo již druhý den po jeho skončení. Z 92 572 vojáků

²⁸¹ Zpráva stálého operačního důstojníka generálního štábu československé armády o početním stavu cizích vojsk v Československu po skončení vojenského cvičení Šumava, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 228.

²⁸² Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 50–51.

²⁸³ Celkový průběh cvičení je podrobně rozebrán v knize Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 31–54.

účastnících se cvičení bylo pouze 12 108 spojeneckých a jejich odsun z Československa trval čtyři dny.²⁸⁴ Avšak o problémech obklopujících cvičení a o snahách sovětské strany o rozmístění svých jednotek se samozřejmě veřejnost nic nedověděla.

Již od počátku cvičení se v hlášeních o jeho průběhu objevovaly znepokojivé zprávy: „Mezi příslušníky štábu 14. A se vyskytly připomínky, že štáb byl vyveden zbytečně brzo a že se projevuje určitá dvojkolejnost ve velení – některé rozkazy z GŠ, jiné z velitelství frontu. Ve štábu 14. A se dále hovoří o tom, že se o cvičení neřekla plná pravda v tom smyslu, že nebylo plánováno. Převládá názor, že cvičení má malý spád, z čehož vyplývá i určitá netrpělivost.“²⁸⁵

„Stále se objevují některé tak zvané ‚ověřené‘ zprávy, že se cvičení protáhne. Tím vznikají u důstojníků štábů i vojáků obavy, že se nedostanou na plánovanou dovolenou.“²⁸⁶

V podkladu operační správy GŠ ČSLA k jednání o otázkách cvičení Šumava se mimo jiné objevilo: „Jak způsob cvičení, tak zejména příprava rozboru ukazovala jasně tendence cvičení uměle prodlužovat. Plán činnosti ředitelství cvičení i vojsk po skončení cvičení proti všem zvyklostem nepředpokládal provedení rozboru ani po pěti dnech. Tato nezvyklost vyniká i tím, že sám velvyslanec SSSR s. Červoněnko předpokládal jeho provedení ihned po skončení cvičení, a proto pozval hlavní představitele státu a strany na 1. července. [...] Vlastní provedení cvičení včetně rozboru ukázalo na tendenci sledovat i jiné cíle než ty, které byly oficiálně vyhlášeny.“²⁸⁷

V hodnocení maďarských účastníků se objevila nejen kritika cvičení, ale upozornili také na nedostatky ve fungování Varšavské smlouvy: „Cvičení bylo zorganizováno v podstatě z politických důvodů a cílů, a to na základě rozboru situace vzniklé na schůzkách v Drážďanech a v Moskvě. Cvičení a příprava vyšších štábů měly být jen jejich krytím.

Celé cvičení, obsah, průběh, ale hlavně způsob jeho realizace nesl znaky a důsledky proti-kladného posuzování dané politické reality. Proto se po dobu cvičení vytvořilo napjaté, nervózní a konfrontační ovzduší, v němž se střetly hlavně protikladné názory domácích účastníků z Československa a velitelů cvičení – sovětských soudruhů.

Na základě výkladů členů velení cvičení, jejich informací, činnosti, jakož i na základě vlastních zkušeností se cíle cvičení dají shrnout takto:

²⁸⁴ Povolný, D., Cvičení VLTAVA v roce 1966, *Historie a vojenství* 2/2008, s. 74–80.

²⁸⁵ Hlášení č. 17 o stavu příprav cvičení Šumava k 17.00 hod. 20. 6., 20. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁸⁶ Hlášení číslo 18 o stavu přípravy cvičení Šumava k 17.00 21. 6. 1968, 21. 6. 1968, VÚA-VHA, fond MNO r. 1968, sign. 4/3/3, k. č. 150.

²⁸⁷ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 67.

a) Z hlediska zahraniční politiky šlo jednoznačně o demonstraci síly Varšavské smlouvy, její hodnoty, a také upozornit imperialisty, že československé nebo jakékoliv jiné spekulace, směřují-li k podobnému vnitropolitickému vývoji, provokační pokusy apod., budou předem odsouzeny k neúspěchu.

b) Ve vztahu k vnitřní politice šlo o ovlivnění československých událostí tím, že prezentováním impozantní síly a rozhodnosti členských států Varšavské smlouvy se měl zabrzdit a odstrašit vnitřní nepřítel; mělo to mít upozorňující účinek na váhající živly (hlavně inteligenci), mělo to podporovat a ochraňovat revoluci a socialismu oddané komunisty.

c) Metodou četných setkání řady vysokých vojenských velitelů a aparátu na cvičení zúčastněných, jakož i příslušníků jednotek s československým lidem, se mělo prohloubit přátelství, upevnit vážnost Sovětského svazu a Varšavské smlouvy.

d) Strategickooperačního cvičení mimořádného rozsahu mělo být využito k tomu, aby mnohonárodní armádní štáby získaly další zkušenosti v plánování vojenských operací, jejich organizování, vedení a spolupráci. [...]

4. Zkušenosti z celého průběhu cvičení, žel, potvrdily neudržitelnost nedostatků, nepřesností a nedořešených míst Smlouvy. Tyto zkušenosti přesvědčivě ukazují, že úsilí o jejich zachování povede dříve nebo později k poklesu vážnosti Sovětského svazu, k oslabení Smlouvy.

K tomu, abychom se těmto věcem vyhnuli, je nutné:

- námi plánované upřesnění textu Smlouvy na základě usnesení politbyra;
- v souvislosti se zorganizováním a realizací tzv. společných cvičení, určení a povinně platné dodržování otázek podstatného a zásadního charakteru.²⁸⁸ Avšak závěry ministr národní obrany Lajose Czinegeho z 9. července byly opačné a cvičení mělo splnit svůj účel.²⁸⁹

Pozdější armádní generál Karel Pezl v listopadu 2003 také vzpomínal na zvláštní okolnosti provázející cvičení Šumava: „Já jsem byl účasten té části řešení jejich odchodu, zdlouhavého, zpomalovaného, a tak dále. To vlastní cvičení samo už jednoznačně ukazovalo, naznačovalo, potvrzovalo, že se nejedná o žádné operační cvičení, které by mělo nějaký charakter obyčejné přípravy. Zejména proto, že člověk předtím prožil více cvičení velitelsko-štábního charakteru, velkého rozmachu, a ví, jakým způsobem byla

²⁸⁸ Zpráva generálů maďarské armády I. Oláha a F. Szitice politickému byru ÚV MSDS o neobvyklém charakteru vojenského cvičení Šumava, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 200, 201 a 207.

²⁸⁹ Benčík, A. – Pecka, J., Varšavská čtyřka proti Československu 1968, Praha 1998, s. 27.

řízena a jakým způsobem se při nich pracovalo, kdežto tady bylo těžiště položeno na rekognoskaci a přípravu vlastních prostorů pro ty jednotky a jejich zabezpečení a tak dále. Od samého začátku, jednoznačně. Už způsob, jakým se to cvičení připravilo. Nebylo plánováno, teprve v březnu se začalo hovořit o tom cvičení, pak spadlo z nebe.“²⁹⁰ Podobně se také v srpnu 2003 vyjádřil generálporučík Jozef Činčár: „Cvičení [Šumava] bylo specifické, protože to bylo speciálně cvičení – prověřit připravenost Spojeného velení k zásahu do Československa. Tomu byly podřízeny cíle jejich, průběh, ... i ten návrat. [...] Mělo za cíl prověřit nástup a do určité míry i, možná, že použiju nevhodné slovo, zastrašit to vedení KSČ. I ten moment tady určitě byl.“²⁹¹

Poněkud zvláštní vzpomínku zanechal v roce 1992 generálmajor G. P. Jaškin, údajně dostal rozkaz od maršála I. I. Jakubovského, aby do ČSSR přesunul celou svoji 24. motostřeleckou divizi. Měl při přesunu prohlašovat, že se jedná jen o 310. motostřelecký pluk, který se účastní cvičení. Když se divize soustředila ve VVP Libavá, přiletěly sem dva vrtulníky s představiteli MNO a ČSLA, aby zjistili, proč se zde nachází celá sovětská divize. Mluvil s ním především náčelník GŠ generálporučík K. Rusov, který se jej zeptal, zda soustředil jen to, co bylo naplánováno. Když mu Jaškin odpověděl, že podle plánu. Rusov mu po chvíli měl říci: „*To je špatné, že podle plánu. Nevšímej si toho všeho rozzlobení a podle možnosti stáhni hlavní síly divize. Čekají nás nepěkné věci a přítomnost sovětských vojsk, čím jich bude více, tím lépe, nám pomůže vypořádat se s našimi vnitřními problémy. Jiná cesta již dnes neexistuje.*“ Rozloučil se s ním stiskem ruky a nahlas i pro ostatní dodal: „*Nepřekázejte veliteli divize, jedná podle odsouhlaseného plánu.*“²⁹² Pokud by bylo na Jaškinově tvrzení aspoň něco pravdy, musela již před cvičením alespoň část československých politických a armádních představitelů počítat s trvalým rozmístěním sovětských jednotek na území ČSSR, neboli s „dočasným pobytem“.

Celkem se cvičení zúčastnilo 23 721 vojáků (z toho 17 693 spojeneckých), 6344 vozidel všeho druhu (spojeneckých 4845), 79 tanků (spojeneckých 68) a 87 letadel a vrtulníků (66 spojeneckých). Další štáby a jednotky se na cvičení podílely z území

²⁹⁰ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 9.

²⁹¹ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Jozefem Činčárem v Praze 26. srpna 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16705&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 8.

²⁹² Vzpomínky generála Jaškina. *Lidové noviny*, 3. 9. 1992, s. 9.

Maďarska, NDR, Polska a SSSR, jejich celkový počet byl odhadnut na 30 000 až 40 000 mužů.²⁹³

V souvislosti s rozkazem maršála A. A. Grečka z 8. dubna 1968, přesunem celé 24. motostřelecké divize do VVP Libavá, částí 38. armády na Slovensko, pomalým odchodem a celkovým nátlakem, který sovětské velení vytvářelo, cvičení *Šumava* nebylo jen velmi důkladnou přípravou na invazi spojenou s průzkumem území budoucího nasazení, vytvořením komunikačních linek a zjištěním možností a nálad v ČSLA a u jejího velení, ale zároveň se jednalo o druhý pokus o nenásilné trvalé rozmístění sovětských jednotek na území Československa, který nevyšel. Ihned poté byly dokončovány přípravy na rozsáhlou operaci. Náčelník politické správy 38. armády PrikVO S. M. Zolotov popsal situaci na začátku srpna, po návratu ze cvičení: „*Krátce poté jsem obdržel rozkaz vrátit se velitelství armády. Zde na nás čekalo hodně práce při seznamování se s novými jednotkami a s jejich stmelováním... Mimo vlastních jednotek náležících armádě se zde již nacházely divize přesunuté z jiných oblastí. Společně s velitelem jsem navštívil tyto jednotky, mluvil s lidmi. Ačkoliv jsme přímo o možnosti výpadu přes československou hranici přímo nemluvíli, důstojníkům bylo jasné, proč se u Karpat soustřeďuje tak silné bojové uskupení.*“²⁹⁴

V době, kdy se na území Československa nacházely tisíce cvičících vojáků různých států Varšavské smlouvy, kterým byly vydány i ostré náboje – při jiných cvičeních měli obvykle ostré náboje jen strážní ve službě – se 19. června 1968 v hangáru na ruzyňském letišti sešel celostátní aktiv Lidových milic, kterého se účastnilo na 10 000 milicionářů. Původním cílem srazu bylo uzákonění existence Lidových milicí a organizování veřejných pochodů ve městech, kde by hlásali odhodlanost bojovat proti „antisocialistickým žvlům a hrozbě kontrarevoluce“, kterých by mohly sovětské jednotky využít jako důvodů pro své setrvaní, aby podpořily „zdravé síly“. Za tímto projektem stálo konzervativní křídlo ÚV KSČ s přímou podporou sovětského politického vedení, nejspíše prostřednictvím velvyslance S. V. Červoněnka. Avšak A. Dubčekovi a ostatním reformistům se podařilo přesvědčit milicionáře o podpoře polednového vývoje. V tomto smyslu odhlasovali také dva dokumenty – rezoluci a dopis pracujícím Sovětského svazu.²⁹⁵

Dále se během cvičení odehrály v ČSSR události, které se odrazily v rozhovorech mezi vojáky, pro většinu těch zahraničních byly z jejich pohledu vnímání socialismu

²⁹³ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 244.

²⁹⁴ Rogoza, S. L. – Ačkasov, N. B., Zasekrečennye vojny 1950–2000 gg., Sankt Petěrburg 2003, s. 285.

²⁹⁵ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 62–63; Havlíček, D., Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Praha 1998, s. 47–54.

nepochopitelné. Bylo je možné využít propagandisticky jako důkazy o sílící kontrarevoluci v Československu, která se jej snaží vyrvat z Varšavské smlouvy. Příkladem může být stávka v Třineckých železárnách, nezvolení 10 z 31 navržených kandidátů ROH v Tatře Kopřivnice, nebo že za delegáty mimořádného XIV. sjezdu nebyli zvoleni vedoucí tajemníci KSČ z Ostravy a Olomouce. Ale především je pobouřilo *2000 slov*, která 27. června 1968 současně vyšla v *Literárních novinách*, *Mladé frontě*, *Práci* a *Zemědělských novinách*. Tato výzva je jedním z důkazů naprosté naivity a neschopnosti vnímat reálnou mezinárodní situaci a s ní spojené možnosti změn představiteli radikálních stoupců reformem. Tyto názory formuloval Ludvík Vaculík a bylo by je možné považovat za provokaci, která byla „našeptána“, aby se dala použít jako důkaz, kam až snahy o změny v Československu mohou vést. Ať již byla výzva *2000 slov* „dobře myšlena“, nebo „našeptána“, rozhodně se konzervativcům a jejich „kmostrům“ v Moskvě a celé „pětce“ velmi hodila. Naopak v československé společnosti vyvolala svým radikálním tónem rozporné ohlasy od nadšeného souhlasu až po kategorické odmítnutí. Avšak nedošlo k jediné demonstraci na její podporu, a to ani mezi mládeží. Západní pozorovatelé hodnotili toto prohlášení jako zbytečné dráždění Moskvy a jako taktickou chybu.²⁹⁶ A výše popsanou kauzu generálporučíka V. Prehlika spojenou s jeho vystoupením na tiskové konferenci v klubu žurnalistů 15. července 1968 také sovětské vedení dokázalo využít při svém nátlaku.

Na mimořádné schůzi předsednictva ÚV KSČ 22. července se projednávaly kroky, které by mohly Sovětskému svazu ukázat, že československé politické vedení se snaží řešit problémy, na které je „pětka“ neustále upozorňovala, například rozpuštění K231, začlenění KAN do Národní fronty, zastavení příprav na obnovu sociální demokracie a dohodnout se se Svazem novinářů na neoficiální cenzuru, to znamená, že nebudou se zveřejňovat články, které by narušovaly zahraničněpolitické zájmy státu a vyvolávaly by extrémní politické pnutí ve společnosti.²⁹⁷

Během příprav a v době cvičení na úrovni československo-sovětských vztahů došlo k dalším událostem: k setkání Červoněnka s A. Dubčekem (6. června); k jednání L. Brežněva s novinářem B. Chňoupkem (8. června); k pozvání A. Dubčeka L. Brežněvem k důvěrné schůzce, kterou však Dubček se zdůvodněním pracovní zaneprázdněností odmítl (11. červen); sovětské noviny *Pravda* uveřejnily článek F. Konstantinova, v kterém obvinil tajemníka ÚV KSČ Č. Císaře z revisionismu (14. červen). V rámci „pětky“ proběhlo na

²⁹⁶ Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 95.

²⁹⁷ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 78.

začátku července jednání L. Brežněva s J. Kádárem o situaci v Československu a zasedání politbyra ÚV KSSS, po kterém byly rozeslány informace všem sovětským stranickým organizacím *O situaci v Československu a některých zahraničně politických opatřeních rumunského vedení*.²⁹⁸ Ve dnech 4. a 5. července zaslala „pětka“ dopisy ÚV KSČ, ve kterých se opět objevila kritika polednového vývoje a ohrožení „socialistického tábora míru“.

V červenci v Československu pobývala na „studijní návštěvě“ skupina důstojníků z Hlavní zpravodajské správy Generálního štábu ozbrojených sil SSSR v čele s jejím náčelníkem generálplukovníkem Pjotrem I. Ivašutinem. Centrem jejich zájmu byly jednotky prvního sledu ČSLA. Navíc, československé bezpečnostní a zpravodajské orgány evidovaly u hranic se SRN skupinky „turistů“ ze Sovětského svazu. V druhé polovině července provedli v přestrojení za osádky civilního Aeroflotu sovětští důstojníci výsadkových vojsk a transportního letectva (generálmajor K. J. Kuročkin, plukovník A. V. Kukuškin, plukovník A. T. Golubkov, plukovník A. P. Lebeděv, ...) průzkum letišť a letištního zařízení v Praze a v Brně. Další podobná skupina se na letištích objevila doprovázena velitelem vládní letky ministerstva vnitra plukovníkem Miroslavem Eliášem týden před invazí. Znalosti získané při těchto „návštěvách“ posloužily k rychlému obsazení ruzyňského a tuřanského letiště.²⁹⁹

V Moskvě se 19. července sešlo politbyro ÚV KSSS. L. I. Brežněv zde navrhl poslední pokus o nenásilné řešení, dvoustranné setkání sovětské a československé delegace. Téhož dne se urychleně z návštěvy v Alžíru vrátil maršál A. A. Grečko a z Československa maršál I. I. Jakubovskij. Po jejich jednání došlo následujícího dne k vyhlášení bojové pohotovosti ve státech „pětky“. Plán operace *Dunaj* byl upřesněn a schválen na poradě velitelů a náčelníků štábů zainteresovaných skupin vojsk, kterou na 23. července svolal do Moskvy maršál A. A. Grečko. Jednotky měly dosáhnout plné pohotovosti pro plnění zadaných úkolů do ranních hodin 29. července. To znamená do zahájení jednání v Čierné nad Tisou.³⁰⁰

Také na poli propagandy Sověti přitvrdili. Sovětská *Pravda* 19. července začala prostřednictvím novin ve státech Varšavské smlouvy s publikováním článků o nálezu

²⁹⁸ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 63.

²⁹⁹ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 126; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 76–77.

³⁰⁰ Benčík, A., *Operace „Dunaj“ – Vojáci a Pražské jaro 1968*, Praha 1994, s. 73–74; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 77.

zbraní na Sokolovsku pro kontrarevoluci v Československu, která nabývá na síle. A 23. července vyšel v deníku *Krasnaja zvezda* článek *Komu prokazuje službu gen. Prchlík?*.³⁰¹

V tentýž den, kdy byla vyhlášena bojová pohotovost pro armády „pětky“, 20. července, poslala vláda SSSR již zmíněnou nótu československé vládě, ve které „upozornila“ na podkopávání Varšavské smlouvy ze strany Československa a kritizovala situaci na hranicích s Rakouskem a SRN.

Již v době, kdy se jednotky stahovaly po cvičení z území Československa, pokračovali Sověti se zapojováním ostatních čtyř států Varšavské smlouvy do příprav na invazi, stále označovanou jako cvičení. Na jaře 1968 získali souhlas PLR a BLR, v létě se zaměřili na NDR, kde se setkali s nadšeným souhlasem, a MLR, kde bylo její politické i vojenské vedení zdrženlivější.

Zástupce hlavního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy u NLA NDR armádní generál Pjotr A. Kuročkin se 10. července 1968 setkal s ministrem obrany NDR armádním generálem Heinzem Hoffmannem a dohodli se na dalším společném „cvičení“ NLA NDR, PLA a Sovětské armády u československých hranic. Druhý den jej schválil i Walter Ulbricht.

Ve stejný den přišel se stejným požadavkem od maršála A. A. Grečka stálý představitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy u MLA generálplukovník Ivan I. Tutarinov za ministrem národní obrany MLR generálplukovníkem Lajosem Czinegem. Do „cvičení“, které mělo začít v nejbližší době severně od Maďarska, se MLA měla zapojit dvěma divizemi v prvním a jednou divizí ve druhém sledu. Prý to již slíbil J. Kádár při jednání s L. I. Brežněvem. Avšak ministr L. Czinege, který se právě vrátil od J. Kádára, o ničem nevěděl.³⁰² Také J. Kádár prohlašoval, že o cvičení se dověděl, až z této Grečkovy žádosti. K nedorozumění pravděpodobně došlo, když na začátku července L. I. Brežněv přesvědčoval J. Kádára, aby v postupu proti Československu souhlasil s většinou, řekl něco jako: „*Jánoši, pošlete alespoň jednu jednotku a dostanete všechno, co potřebujete.*“³⁰³ Nedorozumění se po výměně několika dopisů vysvětlilo a MLA se měla zúčastnit jednou divizí, 8. motostřeleckou divizí ze Zalaegerszegu (velitel generálmajor Béla Lakatos).

Maršál A. A. Grečko svolal na 23. července do Moskvy poradu velení Jižní skupiny vojsk, na které se projednávaly detaily operace, především obsazení Bratislavy a Brna. O

³⁰¹ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 98.

³⁰² Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1*, Praha–Brno 1996, s. 239; Pataky, I., *Podiel maďarskej ľudovej armády na obsadení Československa v roku 1968*, *Vojenská história* 4/1999, s. 72; Wenzke, R., *NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968*, *Historie a vojenství* 3/2006, s. 8–9.

³⁰³ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 84.

dva dny později byl pro tuto skupinu vojsk vypracován bojový rozkaz a během nocí 27. až 29. července zaujaly sovětská 13. gardová tanková a 24. motostřelecká divize svá výchozí postavení.³⁰⁴

Představitelé NLA NDR se s úkoly pro své jednotky seznámili 25. července během jednání s maršálem I. I. Jakubovským v Legnici. Německé útvary měly především zajistit logistické zázemí sovětským jednotkám operujícím z území NDR. Do podřízenosti sovětské 20. gardové armády přešla 7. tanková divize NLA pod velením generálmajora Wernera Wintera a v záloze Skupiny sovětských vojsk v Německu se nacházela 11. motostřelecká divize pod velením plukovníka Ericha Dirwelise.³⁰⁵

Polské jednotky se na základě Jakubovského rozkazu stáhly po cvičení *Šumava* z ČSSR až 13. července, ale hned druhý den velitel Slezského vojenského okruhu generálplukovník Florian Siwicki obdržel rozkaz č. 015 ministra národní obrany W. Jaruzelského připravit vícestupňové vojskové cvičení *Pochmurné léto 68*³⁰⁶, které se na přelomu července a srpna mělo konat na jihu Polska. Zároveň nařídil uvést jednotky okruhu do stavu zvýšené bojové pohotovosti s možností okamžitého přechodu k plnění bojových akcí. Rozkazem generálplukovníka F. Siwického z téhož dne byly vyvedeny na cvičení velitelství a operační skupina štábu Slezského vojenského okruhu se zabezpečovacími jednotkami 4. motostřelecké, 10. a 11. tankové divize. Také došlo k navázání zvláštního spojení mezi podřízenými štáby a posádkami, byla aktivována utajená síť velení a zajištěno materiální a týlové zabezpečení vojsk. Cvičení se nesměli zúčastnit civilní zaměstnanci. Divize měly být doplněny na válečné stavy a každá dostala po jedné letce 58. stíhacího leteckého pluku z Inowroclawia. Plné pohotovosti měly jednotky dosáhnout do 20.00 hodin 14. července. Ve skutečnosti nešlo o žádné cvičení, ale o přípravu na skutečné bojové nasazení. Podrobný popis úkolů obdržel generálplukovník W. Jaruzelski od maršála I. I. Jakubovského 25. července; o dva dny později přišel další fonogram upřesňující zadání. Končil doporučením: „*Prosím, abyste informoval velitele svazků a jednotek, že úkolem vojsk vysílaných na území ČSSR je poskytnutí pomoci orgánům lidové moci k potlačení kontrarevoluce a zavedení pořádku v zemi. V souvislosti s tím je nezbytným zjištění reálných vzájemných vztahů pro vykonání určených úkolů. Jestliže vojska ČSLA přijmou vstup spojeneckých vojsk s porozuměním, je nutno s nimi*

³⁰⁴ Benčík, A., Operace „Dunaj“ – Vojáci a Pražské jaro 1968, Praha 1994, s. 189–193; Pataky, I., Podiel maďarskej ľudovej armády na obsadení Československa v roku 1968, *Vojenská história* 4/1999, s. 73–78.

³⁰⁵ Wenzke, R., NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968, *Historie a vojenství* 3/2006, s. 9.

³⁰⁶ Polsky *Pochmurne lato 68*, proto se v české literatuře objevuje i jako *Pošmourné léto*.

navázat spolupráci a společně vykonávat zadané úkoly. Pokud jednotlivé menší jednotky přejdou na stranu kontrarevoluce, je třeba je lokalizovat a následně odzbrojit. Palbu zahajovat v případě jejího zahájení ze strany protivníka.³⁰⁷

Na základě Jakubovského pokynů vydal generálplukovník W. Jaruzelski ještě 27. července rozkaz č. 1 k realizaci cvičení *Pochmurné léto 68* a v průběhu 28. a dopoledne 29. července zaujaly vyčleněné tři polské divize svá výchozí postavení.³⁰⁸

Mimo příprav na „cvičení“ *Pochmurné léto 68* probíhalo ve dnech 11. až 17. července 1968 v severní části Atlantského oceánu, v Barentsově, Severním a Baltském moři pod vedením hlavního velitele Vojenského námořnictva SSSR admirála Sergeje G. Gorškova štábní námořní cvičení *Sever* za účasti námořnictev SSSR, PLR a NDR. A od 25. do 30. července se konalo z rozkazu maršála A. A. Grečka cvičení *Nebeský štít*, do něhož se pod velením hlavního velitele vojsk PVO SSSR maršála Pavla F. Batického zapojily jednotky protivzdušné obrany a týlového vojska. Námětem bylo procvičit možnost zajištění leteckého mostu na trasách mezi Baltským mořem, Moskvou a Černým mořem. Všechny systémy protivzdušné obrany setrvaly v plné bojové pohotovosti až do 25. srpna 1968.³⁰⁹ V červenci byly již dokončeny plány pro nasazení 7. a 103. výsadkové divize, které se na svá výchozí letiště přesunuly v rámci „cvičení“.³¹⁰ Pod velením velitele Vojenského letectva SSSR hlavního maršála letectva Konstantina A. Věršinina se ve dnech 25. až 31. července na území NDR uskutečnilo cvičení *Odra*, do kterého se zapojil i 196. vojenský transportní letecký pluk. A velitel týlového vojska Sovětské armády armádní generál Sergej S. Marjachin řídil od 23. července do 10. srpna cvičení *Němen*, které probíhalo v západních oblastech SSSR za účasti povolovaných záložníků. Na obě cvičení osobně dohlížel maršál A. A. Grečko.³¹¹ Taktéž 23. července se začal z Bulharska do SSSR přesunovat 12. motostřelecký pluk BLR, který byl 1. srpna zařazen do podřízenosti sovětské 128. motostřelecké divize 38. armády, a 27. července byl do SSSR letecky přepraven 22. motostřelecký pluk BLA. K 28. červenci se v SSSR nacházelo 2168 bulharských vojáků.³¹²

³⁰⁷ Pajórek, L., Účast polské armády na operaci DUNAJ, *Historie a vojenství 1/1996*, s. 70–71.

³⁰⁸ Pajórek, L., Účast polské armády na operaci DUNAJ, *Historie a vojenství 1/1996*, s. 73.

³⁰⁹ Pajórek, L., *Polska a „Praska wiosna“*, Varšava 1998, s. 56–57; Ratkin, V. – Pazynič, S. – Zolotov, V., *Vojenno-transportnaja aviacia Rossiji 75 let*, Moskva 2006, s. 89.

³¹⁰ V knize Kostin, B., Margelov, Moskva 2005, s. 185 se udává, že k přesunu došlo 12. července, v knize Aljochin, R., *Vozdušno-děsantnyje vojska: istorija rossijskogo děsanta*, Moskva 2009, s. 273 až v noci z 29. na 30. července 1968.

³¹¹ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 74–75.

³¹² Benčík, A. – Pecka, E. – Pecka, J. – Sarandev, A., *Bulharsko a československá krize 1968*, Praha 1995, s. 26–28.

4.6 Jednání v Čierné nad Tisou

Ráno 29. července 1968, v den kdy začínalo čtyřdenní jednání sovětské a československé delegace v Čierné nad Tisou, byly kolem hranic Československa s jeho socialistickými „přáteli“ rozmístěny v plné pohotovosti vojenské jednotky „pětky“. Průběh jednání byl na základě zveřejněných dokumentů již popsán v mnoha pracích,³¹³ proto nemá smysl jej podrobněji rozebírat.

Za připomenutí stojí, že sovětské vedení původně chtělo, aby se jednalo na sovětském území (v Moskvě, Kyjevě nebo Lvově). Nakonec souhlasilo s Čiernou nad Tisou, protože se nacházela blízko sovětských hranic. Co mohlo být důvodem pro tento výběr a jednou ze známých zvláštností tohoto jednání, když se sovětská delegace každý večer vracela přes hranice na území SSSR?

Vezmeme-li v úvahu již dokončené přípravy na operaci *Dunaj* a stále se nacházející poslední části sovětských jednotek na území ČSSR, které se pomalu vracely po cvičení *Šumava*, je důvod celkem nasnadě. V případě, že by Čechoslováci nejevili žádnou snahu k dohodě, mohl být vydán sovětským jednotkám jakýkoliv den rozkaz k zahájení vojenského zásahu.

Tento rozkaz ale mohlo vydat pouze nejvyšší sovětské politické a vojenské vedení, které se ale nacházelo na jednání. Rozkaz by teoreticky mohli dotyční vydat i přes své komunikační spoje z Československa, ale hrozilo větší nebezpečí úniku informací a mohlo by se stát, že by sovětské vedení zůstalo zablokováno v Čierné nad Tisou. Na druhou stranu, když se každý den vraceli, nemusely by se případná roztržka v jednání a pravidelný odjezd sovětské delegace jevit československým představitelům jako fatální a ráno už je mohli budít sovětští důstojníci.

Samozřejmě, že se během jednání v Čierné nad Tisou objevila kritika vývoje v ČSSR od ledna 1968, včetně stavu ČSLA. Sovětská delegace použila již výše zmíněné důvody a záminky, aby se na území ČSSR mohly rozmístit sovětské jednotky. K situaci v ČSLA a během cvičení *Šumava* se vyjádřil také předseda vlády O. Černík: „*Chtěl bych říci několik slov k otázce cvičení vojenských sil Varšavské smlouvy. Soudruzí, to nedorozumění, ke kterému došlo, nás nesmírně mrzí. Možná jsme udělali chybu. Vasil Bil'ak nám to připomíná, že jsme včas neřekli: soudruzí, cvičení končí, zůstaňte, prosím, tři týdny či*

³¹³ Např. Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 111–119; Pauer, J., *Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy*, Praha, 2004, s. 121 – 159; Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1991, s. 66–83. Zápisy z jednání uveřejněny ve Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2*, Praha–Brno 1996, s. 41–150.

měsíc a pohovořte si přátelsky s naším lidem. To by se setkalo s potěšením a radostí. Ovšem, soudruzi, když ani předseda vlády, ani prezident republiky, ani první tajemník strany neznali příčiny ani důvody, proč by měly jednotky zůstat v Československu, tak je to pro nás trapná záležitost. Věřte tomu, že je nám těžko o tom mluvit. Já to vztahuji teď, soudruhu Brežněve, na sebe. Mně připadalo, že nám nevěříte. Vždyť my jsme mohli vystoupit a říci, ať tady vojska zůstanou ještě čtrnáct dní. Ale to musíme znát důvody, a když je neznáme, tak samozřejmě lidé z toho usuzují, že je to věc, která jde přes hlavu tohoto vedení, o níž jsme nebyli uvědoměni.

Já jsem, vážený soudruhu Brežněve, napsal soudruhu Jakubovskému dopis, stále ho volám, ale nemohu se ho dovolat, nechal jsem mu vzkaz, aby mě zavolal, ale nikdo mě nezavolal. Proto jsem mu napsal, aby mi dal odpověď, jak je to s odchodem vojsk, abych mohl aspoň vládu a předsednictvo ÚV KSČ informovat. Je mi těžko o tom mluvit.

Dali jsme, soudruzi, řadu ubezpečení o tom, že nám ani zvnějšku, ani zevnitř nehrozí nebezpečí. Pokud jde o armádu, nemáme pochybnosti o její politické vyspělosti a připravenosti. Samozřejmě že ani armáda se nevyhnula určité vlně. Ale stranické orgány v armádě mají dostatek schopných členů, aby mohly ovlivnit vývoj událostí. Nemáme zde za poslední roky ani jeden případ výstupu ze strany. O členství se hlásí 900 příslušníků armády. Z důstojníků je 75 % organizovaných ve straně. Šedesát pět tisíc komunistů, které máme v armádě, je dostatečnou zárukou věrnosti armády straně.“³¹⁴ Toto vysvětlení evidentně Sovětům nestačilo a chtěli stále něco víc, trvale rozmístěné sovětské divize v Československu.

Protože jednání probíhala utajeně a pravděpodobně se nezachovaly nebo nebyly pořízeny zápisy ze všech setkání, není zcela jasné, co českoslovenští zástupci slíbili a co tak závažného nestihli splnit ve dvou týdnech do konečného sovětského rozhodnutí spustit operaci *Dunaj*. Opravdu k zahájení invaze, podle A. Dubčeka, stačilo nevyhození několika soudruhů z vedení KSČ (F. Kriegela, Č. Císaře, O. Šika, J. Hájka, J. Pavla, J. Pelikána, atp.) a urychlené neodsouhlasení zákona, který by znemožnil obnovení sociální demokracie a ukončil činnost K231, omezil KAN a jiná občanská hnutí?³¹⁵

Určitě se souhlas československých představitelů týkal také otázky „obrana socialistických států, upevňování Varšavské smlouvy a odstranění nebezpečí ze strany NATO“, která se stále jako červená niť táhla všemi významnými jednáními,.

³¹⁴ Záznam vystoupení O. Černíka na druhém zasedání, in. Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 85–86.

³¹⁵ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 117.

Československý slib nebyl zcela jednoznačně řečen, protože nikdo z vrcholných československých představitelů (L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík...) neměl odvahu ztratit popularitu obyvatelstva, kdyby přímo řekl, jaké skutečné sliby se skrývají za formulacemi v prohlášení přijatém 3. srpna 1968 v Bratislavě, které tvořily jeho nejpodstatnější část: *„Účastníci porady považují za svou povinnost obrátit pozornost národů k tomu, že v důsledku agresivní politiky imperialismu zůstává mezinárodní situace složitá a nebezpečná. V těchto podmínkách bratrské strany socialistických zemí, vycházejíce ze zájmů boje za upevnění všeobecného míru a bezpečnosti národů, za organizaci rozhodného odporu proti agresivní politice imperialismu a za upevnění zásad mírového soužití států s různým společenským zřízením, znovu potvrzují, že jsou připraveny sladit a koordinovat svou činnost na mezinárodním poli. [...]*

Hodnotíce situaci v Evropě, účastníci porady konstatují, že aktivizace sil revanšismu, militarismu a neonacismu v západním Německu se bezprostředně dotýká bezpečnosti socialistických států a vytváří nebezpečí pro světový mír. Budeme i v budoucnu důsledně uskutečňovat v evropských záležitostech koordinovanou politiku odpovídající společným zájmům socialistických zemí, zájmům evropské bezpečnosti, čelit jakýmkoliv pokusům o revizi výsledků druhé světové války a narušení evropských hranic; budeme neustále trvat na neplatnosti mnichovské dohody od jejího vzniku; budeme rozhodně podporovat Německou demokratickou republiku – socialistický stát německých pracujících, který brání mír; budeme neustále podporovat Komunistickou stranu Německa a ty síly, které bojují proti militarismu a revanšismu, za demokratický pokrok.

Komunistické strany socialistických zemí vyjadřují své odhodlání usilovat o upevnění evropské bezpečnosti, potvrzují zásady bukureštské deklarace a prohlášení konference evropských komunistických a dělnických stran v Karlových Varech. Jsou připraveny učinit vše pro svolání kongresu evropských národů na ochranu míru na našem kontinentě, nedopustit narušení míru v Evropě, což má rozhodující význam pro zajištění míru na celém světě. Pro dosažení tohoto cíle dotýkajícího se zájmu všech národů bude zaměřeno všechno naše společné úsilí.

Dnes, kdy imperialistické síly USA, NSR a jiných zemí se při své agresivní aktivitě usilovně pokoušejí oslabit socialistické společenství, představitelé bratrských stran považují za nezbytné zdůraznit opět mimořádný význam Varšavské smlouvy. Tato smlouva, uzavřená socialistickými zeměmi jako odpověď na vstup revanšistického západního Německa do agresivního imperialistického bloku NATO, byla a je mohutným faktorem pro mír a bezpečnost evropských národů. Je nepřekonatelnou překážkou všem, kteří by chtěli

revidovat výsledky druhé světové války. Spolehlivě chrání vymoženosti socialismu, suverenitu a nezávislost bratrských států. Je zaměřena k upevnění evropské bezpečnosti, k zajištění světového míru.

*Současná situace od nás vyžaduje neochabující úsilí pro zvýšení obranyschopnosti každého socialistického státu a celého socialistického společenství, pro upevnění politické a vojenské spolupráce v organizaci Varšavské smlouvy.*³¹⁶

Držení se zásad bukurešťské deklarace znamenalo podporování Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (s tím spojené důsledky jsem rozebíral výše). Jak by mohlo Československo ještě více „upevňovat politickou a vojenskou spolupráci v organizaci Varšavské smlouvy“, když mělo tak vysoký vojenský rozpočet a sloužilo jako zbrojnice pro průmyslově méně vyvinuté státy Varšavské smlouvy?³¹⁷ Stejně jako českoslovenští politici přímo neřekli, že přislíbili obnovení cenzury a zajištění postavení KSČ jako jediné politické strany, nepřiznali, že „také nějak kývli“ na trvalou přítomnost sovětských vojsk na území ČSSR. Protože se neměli stále k činu, rozhodlo se jednat sovětské politické a vojenské vedení, avšak toto rozhodné jednání stálo život kolem dvou set lidí a zdraví několika set zraněných.³¹⁸

Jednání v Bratislavě využili i stoupenci sovětského zásahu z řad československých politiků. V. Biľak zprostředkoval Kolderovu tajemníkovi Radko Kaskovi schůzku s L. I. Brežněvem, na které od R. Kasky obdržel první „zvací dopis“ V. Biľaka, A. Indry, A. Kapka, D. Koldera a O. Švestky.³¹⁹

Průběh okresních a krajských konferencí konaných v červnu a červenci ukázal, že stoupenci větší spolupráce se Sovětským svazem, tzv. probrežněvovská opozice, by na XIV. sjezdu výrazně ztratili. Proto společně se vznikajícími problémy s morálkou mezi

³¹⁶ Prohlášení šesti komunistických a dělnických stran socialistických zemí, přijaté v Bratislavě, in. Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2*, Praha–Brno 1996, s. 153–154.

³¹⁷ Z pozemní vojenské techniky bylo v letech 1960 až 1968 dodáno např. 76 T-54A a 100 T-55/T-55A do MLR, 379 T-55 do NDR, 120 OT-62 do PLR (od roku 1963 nabíhala společná čs.-polská výroba OT-64 SKOT) podrobněji Francev, V., *Československé tankové síly 1945–1992*, Praha 2012, s. 111–132. Cvičných L-29 Delfin bylo od května 1963 do května 1968 vyrobeno pro SSSR 1527 kusů (výroba pokračovala do roku 1974, celkem 2650 kusů pro SSSR, 102 Bulharsku, 61 NDR, 52 Rumunsku, 18 Maďarsku), podrobněji kol., *Avia/Letov C-2 – Aero L-29 Delfin – De Havilland Tiger Moth*, Praha 1992, s. 115–126.

³¹⁸ Od 21. srpna do konce roku 1968 se uvádí 127 československých občanů (včetně vojáků), kteří přišli o život v důsledku invaze, a 116 vojáků (104 sovětských, 10 polských, jeden bulharský a jeden maďarský). Počty a seznamy obětí např. v Bárta, M. – Cvrček, L. – Košický, P. – Sommer, V., *Oběti okupace. Československo 21. 8.–31. 12. 1968*, Praha 2008; Čížek, R., *Ztracené archivy 1968 – 21. srpen 1968 v ulicích Prahy*, Praha 2011; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara II*, Praha 2010; Zdanovič, A. A. – Laškul, V. F. – Morukov, J. N. – Tortov, J. Ch., *Čechoslovackije sobytija 1968 goda glazami KGB i MVD SSSR*, Moskva 2010.

³¹⁹ Benčík, A., *Operace „Dunaj“ – Vojáci a Pražské jaro 1968*, Praha 1994, s. 39; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008, s. 84.

jednotkami armád Varšavské smlouvy, jejichž vojáci byli od jara neustále na cvičeních a mimo kasárna, bylo nutné do konce srpna dosáhnout rozhodnutí.

Podle zpravodajských služeb SRN se na konci července nacházelo kolem hranic ČSSR na 20 divizí armád „pětky“. V depeši československého velvyslance K. Dudy z Washingtonu ministru zahraničních věcí J. Hájkovi z 29. července je uvedeno, že tajemník amerického ministra zahraničí Ch. Bohlen se vrátil z návštěvy z Moskvy vykonané 16. července „s dojmem, že Sovětský svaz je připraven, bude-li třeba, v ČSSR zasáhnout“.³²⁰ Na konci července také přicházela hlášení z vyslanectví v MLR, NDR a PLR o pohybech vojsk k československým hranicím, ale to by se v té době dalo považovat po tolika měsících podobných zpráv za „normální situaci“. Případně se soustředění vojsk pro nedostatek informací o sovětském nátlaku a jeho důvodech vykládalo různě. Na možnost invaze v rozhovoru z listopadu 2003 uvedl armádní generál Karel Pezl: „*Já jsem přesvědčen, že k tomu jednoznačnému závěru všechno směřovalo. Ale že bylo asi obtížné tomu všemu zabránit. Když se začalo mobilizovat na Ukrajině, když se tam začal vytvářet operační a strategický týl, předsunování zásob, vybudování produktovodů, tak to svědčilo možná o něčem víc, než jenom o okupaci Československa. Já osobně, když jsem slyšel letadla, když přistávala na Ruzyni – já tam bydlím – tak jsem si říkal ‚začala válka‘. Protože to uskupení vojsk tady bylo tak veliké, že mohla začít.*“³²¹

Generálporučík M. Dzúr 9. září 1968 při projevu na Pražském hradě před vedoucími politickými pracovníky ČSLA přiznal: „*Viděli jsme přece, co je kolem nás a jaké je rozložení našich sil vzhledem k případnému vstupu vojsk států Varšavské smlouvy do naší země. Po [schůzce v] Čierné jsme s některými soudruhy z předsednictva vlády rozebírali tuto možnost a jednoznačně jsme konstatovali, že by v takovém případě bylo nejlepší, kdyby se naše armáda zdržela jakéhokoliv odporu. Tehdy k tomu poznamenal soudruh prof. Šik, že je těžko odhadnout reakci našich občanů na případný příchod jednotek NDR.*“³²² Z tohoto jasně vyplývá, že vážností situace si byli vědomi i tzv. reformisté, ale obyvatelstvo vědomě dále přesvědčovali o opaku...

³²⁰ Depeše K. Dudy k názorům některých amerických představitelů o možnosti vojenského zásahu Sovětského svazu v Československu, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 34.

³²¹ Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008, s. 9.

³²² Zápis z porady vedoucích politických pracovníků Československé lidové armády konané 9. září 1968 na Pražském hradě a záznam projevu prezidenta republiky, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 33–34.

4.7 Operace Dunaj

Díky dohodám z Čierné nad Tisou a setkání představitelů šesti států Varšavské smlouvy v Bratislavě došlo k odkladu vojenského zásahu. Tento čas mohly jednotky rozmístěné kolem československých hranic využít na doladění detailů operace *Dunaj*. Také se jasněji vyprofilovaly přístupy československých politických a vojenských představitelů ve vztahu k Sovětskému svazu a trvalému rozmístění jeho jednotek na území Československa, i když pro Sověty stále někteří z nich zůstávali díky svému obojakému přístupu „nerozluštění“.

Navíc, Sovětský svaz si během července a srpna 1968 ověřil, že Spojené státy a NATO nepodniknou žádné kroky ve prospěch Československa, s výjimkou toho, že invazi využijí ve své propagandě. Ministr zahraničních věcí USA Dean Rusk dementoval podle *Le Mondu* z 19. července tvrzení, že USA varovaly SSSR před intervencí v Československu. O několik dnů později na otázku bavorského politika F. J. Strausse co udělají Spojené státy v případě intervence do Československa, D. Rusk odpověděl: „*Nic. Nemůžeme riskovat nukleární válku.*“ V podobném duchu odpověděl i H. Kissinger ministru zahraničních věcí J. Hájkovi při své návštěvě v Československu.³²³ V dalších zprávách československých diplomatických zástupců se objevovala různá varování před zbytečným drážděním Sovětského svazu, především v podobě Prchlíkovy kritiky Varšavské smlouvy nebo výzvy *2000 slov*. Také byla kritizována západoněmecká *Ostpolitik*. A úsilí Sovětského svazu trvale rozmístit své jednotky v Československu nalézá ze strany Spojených států pochopení.³²⁴

Sovětský rezident ve Washingtonu Oleg Kalugin v polovině srpna informoval Moskvu, že USA nemají na událostech v Československu žádný podíl. Na to 19. srpna obdržel depeši o vstupu sovětských vojsk do ČSSR následujícího dne a instrukce, aby připravil zaměstnance velvyslanectví na negativní reakci, kterou vojenský zásah vyvolá.³²⁵

Konečné rozhodnutí o provedení násilného zásahu v Československu bylo přijato na zasedání politbyra ÚV KSSS 16. a 17. srpna 1968, kterého se již účastnili L. I. Brežněv, A. N. Kosygin a N. V. Podgornij po návratu z „dovolené“ na Jaltě. Souhlas s operací *Dunaj* vyslovili i zbývající čelní představitelé „pětky“: W. Ulbricht, W. Gomuška, T. Živkov a J.

³²³ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 96.

³²⁴ Mimořádná politická zpráva československého velvyslanectví v USA o americko-sovětských vztazích jako limitu postoje USA k událostem v Československu, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2*, Praha–Brno 1996, s. 37–41; Zpráva předsedy vlády O. Černíka, Informace o současné státobezpečnostní situaci předložená PÚV KSČ 27. 7. 1968, ÚSD-SK, B 43; Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1991, s. 43–48.

³²⁵ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 139.

Kádár. Za velitele intervenčních vojsk byl určen armádní generál I. G. Pavlovskij. Také byl odsouhlasen dopis pro PÚV KSČ, který S. V. Červoněnko předal A. Dubčekovi 19. srpna a ve kterém politbyro kritizovalo, že československá vláda a KSČ neplní sliby z Černé nad Tisou a z Bratislavy.

Na ráno 18. srpna byla svolána porada k ministru obrany A. A. Grečkovi, který předtím ve dnech 14. a 15. srpna provedl inspekci sovětských, polských a východoněmeckých divizí připravených k provedení operace *Dunaj*. Pozváno bylo 17 nejvyšších představitelů Sovětské armády a velitelů svazků zúčastněných na invazi.³²⁶ Na Grečkův příkaz bylo prý zakázáno pořizování jakéhokoliv písemného záznamu, je možné vycházet pouze z paměti generálporučíka A. M. Majorova. Přimo z jednání politbyra přišel maršál A. A. Grečko, který přítomné informoval o schválení „*vyvedení vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR, i kdyby to vedlo k vypuknutí třetí světové války*“.³²⁷

Ve stejný den se vojáci jednotek připravených k invazi do ČSSR vytrahovali z měst do svých míst soustředění v lesích. Pro zpravodajské služby to bylo jasným znamením, že se něco chystá. Ale obyvatelé v Československu ukonejšeni prohlášeními svých politických představitelů zůstávali v klidu. Každodenní zprávy ministra vnitra J. Pavla končily konstatováním: „*Jinak byl na celém území ČSSR klid a nedošlo k závažnějším událostem politického významu.*“³²⁸ Účast přislíbily i ostatní státy „pětky“ jen se zapojením východoněmeckých jednotek na území Československa se nepočítalo, přece jen si byli Sověti vědomi ještě poměrně živých vzpomínek na léta 1938 až 1945, navíc živených propagandou strašící německým, i když západem, revanšismem a militarismem. Pohotovost k vyvedení vojsk do ČSSR byla stanovena na 20. srpna a čas překročení československých hranic na signál *Vltava 666* na 23.00 hodin. A palbu směla pouze zahájit pouze se schválením shora.

Přestože tajné služby USA a SRN podaly 15. srpna svým vládám návrh na vyhlášení předběžného poplachu, neboť na jihu NDR a v Polsku se soustředilo více než 20 divizí, v centrále NATO v Mons v Bruselu panoval klid a vrchní velitel NATO generál Lyman

³²⁶ Hlavní velitel SOS VS maršál I. I. Jakubovskij, náčelník GŠ SA maršál M. V. Zacharov, první náměstek MO SSSR arm. gen. S. L. Sokolov, hlavní velitel pozemních vojsk arm. gen. I. G. Pavlovskij, náčelník HPS arm. gen. A. A. Jepišev, náčelník Hlavní operační správy GŠ SA genplk. M. I. Povalij, velitel letectva maršál K. A. Věršin, velitel raketových vojsk strategického určení maršál N. I. Krylov, velitel námořnictva admirál S. G. Gorškov, velitel vojsk PVO maršál P. F. Baticckij, velitel výsadkových vojsk genplk. V. F. Margelov, velitel Skupiny sovětských vojsk v Německu arm. gen. P. K. Koševoj, velitel Jižní skupiny vojsk v Maďarsku genplk. K. I. Provalov, velitel Severní skupiny vojsk v Polsku genplk. I. N. Škadov, velitel 1. TA genpor. K. G. Kožanov, velitel 20. A genpor. I. L. Věličko a velitel 38. A genpor. A. M. Majorov. Majorov, A., Vtorženije. Čechoslovákija 1968, Moskva 1998, s. 215–216.

³²⁷ Kostin, B., Margelov, Moskva 2005, s. 187.

³²⁸ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 127.

Lemnitzer odjel na letní cvičení v Řecku.³²⁹ O dva dny dříve bývalý americký velvyslanec v SSSR Charles E. Bohlen zaslal ministru zahraničních věcí Deanu Ruskovi memorandum, ve kterém označil československou situaci za vážnou, ale nepředpokládal, že by došlo do konce měsíce k nějakému dramatickému zvratu.³³⁰

V sobotu 17. srpna se v Komárně ještě s A. Dubčekem sešel J. Kádár; snažil se jej přesvědčit k plnění slibů z Čierné nad Tisou a Bratislavy. Pravděpodobně se nabídl jako poslední zprostředkovatel před jednáním „pětky“ v Moskvě následující den, kdy by mohl Dubčekův souhlas s československými ústupky jak politickými, které se skutečně již připravovaly (obnovení cenzury, neobnovení sociální demokracie...), tak i vojenskými (trvalým rozmístěním sovětských jednotek v ČSSR), zabránit násilnému způsobu provedení akce.

Ve dnech těsně před invazí se zaktivovali spolupracovníci Sovětů, aby zajistili její hladký průběh. V pátek 16. srpna se sešla v rekreačním středisku ÚV KSČ na Orlíku skupina „zvatelů“ (A. Indra, D. Kolder, O. Pavlovský a M. Jakeš) a projednala svůj společný postup. O výsledku informovali velvyslance S. V. Červoněnka, ten přijatý plán upravil a poslal L. I. Brežněvovi, který s ním seznámil 18. srpna představitele „pětky“. Téhož dne S. V. Červoněnko dostal z Moskvy příkaz, aby V. Biľakovi a A. Indrovi odevzdal návrh prohlášení, kterým se měli po zahájení invaze obrátit k občanům Československa. Dále bylo dohodnuto, že Sověti 19. srpna potvrdí datum, noc z 20. na 21. srpna, pro zahájení ozbrojené akce „pětky“. Do půlnoci měli „zvatelé“ na jednání politbyra ÚV KSČ odhlasovat prohlášení proti „reakčním silám“ a ráno 21. srpna měl být zveřejněn druhý „zvací dopis“ vyzývající bratrské země k zásahu a odůvodňující jej vývojem v Československu podepsaný F. Barbírkem, V. Biľakem, F. Hamouzem, K. Hoffmannem, A. Indrou, A. Kapkem, D. Kolderem, J. Korčákem, J. Krejčím, B. Laštovičkou, O. Pavlovským, E. Rigem, L. Štrougalem a O. Švestkou. A. Indra také slíbil, že ještě během noci získají dalších 50 podpisů od členů vlády a ÚV KSČ včetně J. Pillera. Při hlasování o jeho přijetí museli počítat ještě s podporou dalších. Určitě se jednalo o lidi, kteří nebyli považováni za odpůrce Sovětského svazu a nebyli Sověty v té době označováni za ty, které je nutno vyměnit. To znamená, že se nejednalo o „pravicové radikály“ nýbrž o některé lidi z „nerozhodného středu“ kolem A. Dubčeka. Možná šlo přímo dokonce o něj, protože jeho jméno často používali v prvních okamžicích po invazi, že dal souhlas se vstupem vojsk.

³²⁹ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 129.

³³⁰ Felcman, O., *SSSR a sovětská vojska v československém vývoji let 1968–1991*, in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 83; Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1992, s. 9–10.

Avšak pro špatné načasování a v rámci vzdoru k probíhající invazi nakonec hlasovali odlišně. Dále během rána 21. srpna mělo dojít k obsazení tiskáren a vypnutí rozhlasu a televize a k vyřazení veřejné telefonní a telegrafní sítě. Během 21. a 22. srpna mělo dojít ke svolání pléna ÚV KSČ a zasedání Národního shromáždění, které by samy požádaly o vojenskou pomoc. To se pro špatné načasování a koordinaci nezdařilo a mezi obyvatelstvo se rozhlasem po drátě po druhé hodině ranní 21. srpna 1968 dostalo prohlášení, které invazi odmítalo.³³¹

Z Burgasu se 18. srpna vrátil náměstek ministra vnitra plukovník V. Šal'govič, který spolupracoval s KGB. Po příjezdu provedl instruktáž vybraných pracovníků StB. Jejich úkolem bylo pomáhat při pacifikaci ČSLA a umožnit přijetí sovětských transportních letadel s výsadkáři na letištích v Praze a v Brně, dále „vzít pod ochranu“ stranické a vládní reformní představitele a zajistit rozhlas pro potřeby „zvatelů“.³³² Do ČSSR během 19. srpna dorazila další skupina „turistů“ ze SSSR, která hned zamířila na sovětské velvyslanectví v Praze. Byli mezi nimi vojáci a pracovníci KGB.³³³

Aktivovaly se také skupiny v rámci ČSLA, které mimo jiné zjišťovaly přístup ostatních důstojníků k případné „sovětské pomoci“. K nejdůležitějším článkům patřili lidé na nejvyšších postech velení a MNO, kteří na ně byli většinou dosazeni během změn prováděných reformisty na jaře a v létě 1968, v čele s generálplukovníkem M. Dzúrem. *„Pár dní před vstupem vojsk, přišel pro mě operační dozorčí, že na operačním sále je ministr národní obrany Dzúr ještě s někým. Že tam má jít náčelník správy. Náčelník správy nebyl, tak jsem tam šel já a seděl tam ministr obrany Dzúr a vedle něj Petr Colotka, místopředseda vlády. Tak jsme se pozdravili a Dzúr mně položil otázku – co bych dělal nebo jaký rozkaz bych vydal vojskům, kdybych dostal zprávu, že z NDR přes pohraniční přechody, z Polska a z Maďarska přecházejí kolony spojeneckých vojsk na naše území. Tak tím mě zaskočil, protože my jsme něco čekali, ale že by to takhle bylo, tak to jsme doufali, že ne. Tak jsem se chvilku zamyslel a říkal jsem: ‚Za takovéhle situace – vstupují na naše území spojenecká vojska, tak to je věc nějakého nedorozumění nebo věc, řekl bych,*

³³¹ Stenografický záznam sovětské strany ze schůzky „pětky“ v Moskvě, na níž byl vysloven souhlas „s poskytnutím okamžité vojenské pomoci socialistickému Československu“ in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 192–209. Podrobněji rozebráno např.: Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 127–136; Pauer, J., Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy, Praha, 2004, s. 177–208; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 84–85. Zde jsou také podrobněji rozepsány další vnitropolitické okolnosti včetně připravované „dělnicko-rolnické vlády“.

³³² Podrobněji k činnosti MV viz Žáček, P., Odvrácená tvář pražského jara, Cheb 2010, s. 83–166; kol.: Bezpečnostní aparát, propaganda a pražské jaro: Sborník k mezinárodní konferenci, Praha 2009, s. 125–159.

³³³ Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 139.

pořádková. ' Tak jsem řekl, že bych vydal vojskům následující rozkaz – že bych uvedl všechna vojska do bojové pohotovosti, v kasárnách, bez výjezdu. Vojska, která se nacházejí ve výcvikových prostorech nebo v prostorech cvičení, rovněž uvést do bojové pohotovosti v místech, kde jsou, bez jakýchkoli přesunů, aby nedošlo k jakýmkoli kolizím s těmito prostě vstupujícími vojsky na naše území. No a vyčkat prostě dalšího rozhodnutí vedení státu. ‘³³⁴

Ve 14 hodin 20. srpna zahájil A. Dubček 93. schůzi předsednictva ÚV KSČ, na které se „zvatelé“ pokusili změnit pořadí jednání, ale to se jim nepodařilo, a k projednání Indrovy zprávy se dostali až po 20 hodině. Avšak diskuze se protáhly a těsně po 23.30 přišel O. Černík se zprávou, že hranice ČSSR překročily jednotky států Varšavské smlouvy.³³⁵ Následně bylo přijato známé prohlášení odsuzující invazi, které se kolem druhé hodiny ranní dostalo prostřednictvím rádia po drátě k obyvatelstvu, které vyšlo během dne také tiskem:

„Všemu lidu Československé socialistické republiky

Včera dne 20. srpna 1968 kolem 23. hodiny večer překročila vojska SSSR, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice ČSSR. Stalo se tak bez vědomí prezidenta republiky, předsednictva Národního shromáždění, předsednictva vlády a prvního tajemníka ÚV KSČ a bez vědomí těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo ÚV KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor, protože obrana našich státních hranic je nyní nemožná. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly k obraně republiky rozkaz. Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejen základním zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva.

Všichni vedoucí funkcionáři strany a Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako představitelé lidu a členy svých orgánů zvoleni podle zákonů a jiných nařízení, platných v ČSSR. Ústavními činiteli je okamžitě svoláno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky a předsednictvo ÚV KSČ svolává plénum strany k projednání vzniklé situace. Předsednictvo ÚV KSČ‘³³⁶

³³⁴ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Pickem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008, s. 13.

³³⁵ Podrobněji o průběhu jednání Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice, Praha 2007, s. 129–136; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 91–94.

³³⁶ Prohlášení předsednictva ÚV KSČ, *Práce*, 21. srpen 1968, druhé zvláštní vydání.

Přestože, jako v jiných politických prohlášeních, se zde objevily, mírně řečeno, zjevné nepravdy, například část lidí z uvedených stranických a státních orgánů o invazi předem věděla a aktivně se na ní podílela, znamenal jeho obsah, že „pětce“ nevyšel plán na politickou podporu a musela počítat s odporem obyvatelstva a na mezinárodním poli s více slovními protesty proti okupaci. Především mohla tuto akci lépe využít propaganda na Západě a Sovětský svaz výrazně ztratil na sebou samým budované pověsti „ochránce slabších“, což se projevilo především ve třetím světě.

Na druhé straně se v průběhu odpoledne a večera 20. srpna podařilo prointervenčním silám zajistit neutralizaci ČSLA a důležitých komunikačních uzlů. Podplukovník J. Ripl nechal vyhlásit pohotovost pro 25 příslušníků oddělení pohraniční kontroly na letišti Ruzyně na „noční akci“. Po 23.30 jim byly vydány pokyny k akci: *„Z rozkazu prezidenta republiky a se souhlasem PÚV KSČ a vlády obsazují vojska ostatních států Varšavské smlouvy Československo. Zajistěte hladký průběh přistání letadel a jejich posádek. V případě jakéhokoliv odporu z řad civilního personálu použijte zbraní.“*³³⁷

Kolem 21. hodiny se v bytě generálporučíka A. M. Jamščikova, představitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy u ČSLA, sešli S. V. Červoněnko, P. J. Kambulov a pravděpodobně i další sovětszí důstojníci na jednání s V. Šal'govičem a M. Dzúrem. O několik minut později nechal ministr M. Dzúr prostřednictvím generálů K. Rusova a J. Voštěry svolat vojenskou radu na Generálním štábu ČSLA, kam již ráno přijela skupina 20 až 24 vysokých sovětských důstojníků. Tato skupina sehrála důležitou roli v noci, kdy obsadila nejdůležitější zvláštní pracoviště generálního štábu, především operační sál, aby nedošlo k vynesení přísně utajovaných materiálů řadovými sovětskými vojáky.³³⁸

Na jednání vojenské rady po 23. hodině generálporučík M. Dzúr přítomným oznámil, že armády Varšavské smlouvy vstoupily na území Československa a nebude jim kladen odpor. Použil tvrzení, že s tím souhlasí i stranické a politické vedení státu. Se zněním odsouhlaseného prohlášení se seznámili až o čtyři hodiny později. Kolem půlnoci vydal se souhlasem vojenské rady rozkaz číslo 01 pro velitelství vojenských okruhů, silniční sbor a vojenské školy. Text byl podle pokynů z Moskvy předem dohodnut s generálporučíkem A. M. Jamščikovem, který se již v té době již nacházel v budově generálního štábu:

*„V rámci přechodu sovětských vojsk na naše území nařizují:
- všechna vojska ponechat v kasárnách,*

³³⁷ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 155.

³³⁸ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 138.

- štáby svazů a svazků povolat na pracoviště a neopouštět mírovou posádku,
- zabezpečit, aby v žádném případě nebylo použito zbraní,
- sovětským vojskům, která přešla na naše území poskytnout maximální všestrannou pomoc.“

V 45 minut po půlnoci následoval rozkaz pro velitele 10. letecké armády a 7. armády PVOS:

- „- zakázat s okamžitou platností vzlet všech letounů bez souhlasu MNO nebo NGŠ;
- zabezpečit přistání sovětských letounů na letišti Brno a Ruzyně;
- shromáždit štáb armády na pracovišti a zabezpečit pevné velení vojskům se současným zákazem jakéhokoli používání zbraní;
- sovětským vojskům, která přešla nebo přejdou na území ČSSR, poskytnout všestrannou pomoc;
- splnění hlásit NGŠ do 2.00 hodin.“³³⁹

Příslušní velitelé byli již předem povoláni na svá pracoviště, odkud se měli hlásit kolem 23. hodiny svým nadřízeným, kteří je informovali o vstupu vojsk „pětky“ a následně o rozkazech ministra obrany. V obou se výslovně přikazuje „poskytnout všestrannou pomoc“. Avšak kvůli spěchu a ústnímu předávání rozkazu, někdy pravděpodobně také z vlastní iniciativy zapisujících se při vydávání rozkazu nižším jednotkám pomoc interventům „vytratila“. Díky těmto rozkazům vydaným na generálním štábu, z velké části obměněným během reformního období, se podařilo zajistit neutralizaci ČSLA.

Před půlnoci z 20. na 21. srpna si vyžádal velvyslanec S. V. Červoněnko přijetí u prezidenta L. Svobody, aby mu předal jménem stranického a státního vedení SSSR a ostatních zemí varšavské „pětky“ sdělení, že ve 24.00 hodin bude zahájen vstup vojsk varšavské pětky do Československa jako internacionální pomoc proti nebezpečí, které hrozí socialistickému Československu. Zároveň jej požádal, aby přednesl uklidňující projev k obyvatelstvu a předal mu připravený text. Pro zvýšení účinku návštěvy přišel s S. V. Červoněnkem plukovník Pjotr I. Kambulov, v té době již důchodce, ale bývalý Svobodův stálý „poradce“, za 2. světové války styčný důstojník NKVD u československé jednotky v SSSR. Prezidentovu reakci popsal S. V. Červoněnko v depeši z 21. srpna: „Svoboda řekl, že vstup vojsk nevíta. Ale protože jsme se nedokázali vyrovnat se svými úkoly, on proti spojencům nevystoupí... Udělá vše, aby nedošlo k odporu, aby nebyla

³³⁹ Rozkazy ministra obrany M. Dzúra, vydané po jeho nočním jednání s velvyslancem SSSR v ČSSR S. Červoněnkem, zástupcem velitele vojsk Varšavské smlouvy A. Jamščikovem, ministrem obrany SSSR A. Grečkem a L. Brežněvem, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 268–269.

prolita krev“. A především byla důležitá další věta, která jasně ukazuje, že věděl jakou roli má ve funkci prezidenta vůči Moskvě hrát: „*když nastoupil na post prezidenta, věděl, že od SSSR nikdy neodstoupí.*“³⁴⁰ Kolem půlnoci dojel prezident společně s ministrem J. Pavlem na jednání PÚV KSČ a ve stejném smyslu působil na přítomné.

Ve 23 hodin 20. srpna 1968 se začaly přes hranice se státy „tábora míru“ hrnout do Československa vojenské jednotky, jejichž vojáci byli důkladně zpracováni propagandou, že jedou na pomoc československému lidu, který požádal o pomoc v boji proti kontrarevoluci a jejích podněcovacům ze SRN a USA. O to větší šok zažili, když se od rána setkávali s neozbrojeným odporem a odmítáním právě z řad téhož obyvatelstva, vyjadřovaný i ohromným množstvím hesel, která se objevila v ulicích obcí: „*Lenine, probud' se, Brežněv se zbláznil*“, „*Na ochranu státní banky, nejsou třeba ruské tanky. My to h... co tam máme, sami sobě uhlídáme*“, „*6 let jsme na vás čekali, 100 let na vás nezapomeneme, \lesseqgtr CP*“, „*Prověreno, kontrarevoljucii něť*“, „*Ani gram uranu okupantům*“, „*Nězvanyje gosti – chuže tatarina*“, „*Naším jediným velitelem je Ludvík Svoboda*“, „*Březen 1939 = srpen 1968*“ ...

V rámci politického zajištění invaze okolo 14.00 (východoamerického času) si sovětský velvyslanec v USA Anatolij F. Dobrynin vyžádal přijetí u amerického prezidenta Lyndona B. Johnsona. Předal mu sdělení vlády SSSR, ve kterém se uvádělo: „*V souvislosti s dalším zhoršením situace, vzniklé v důsledku spiknutí vnějších a vnitřních sil, které zaútočily proti stávajícímu společenskému řádu v Československu a ústavou země danému státnímu zřízení, obrátila se vláda ČSSR na spojenecké státy včetně Sovětského svazu se žádostí o poskytnutí přímé pomoci včetně účasti vojenských sil.*

Vycházíme ze skutečnosti, že současné události nepoškodí sovětsko-americké vztahy, jejichž rozvoji příkládá sovětská vláda velký význam.“³⁴¹

Zaskočení Američané okamžitě svolali Radu národní bezpečnosti USA a na dvou mimořádných schůzích se shodli, že kvůli Československu nemá cenu zhoršovat vztahy se Sovětským svazem. Ozbrojené akce ani výhrůžka použití síly nepřipadaly v úvahu, pouze svolání Rady bezpečnosti OSN.

Ve 21 hodin ministerstvo zahraničí instruovalo americkou misi při NATO, aby situaci okamžitě projednala s generálním tajemníkem NATO Manliem Brosiem a aby svolali schůzi Severoatlantické rady, na které bude přijato prohlášení, že USA, Velká Británie,

³⁴⁰ Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998, s. 133.

³⁴¹ Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 143.

Francie a Německo se vyhnou jakýmkoliv incidentům na západoněmeckých hranicích. Navíc SRN doporučilo, aby dostatečně stáhla svá vojska z blízkosti hranic s ČSSR.³⁴²

Ve 23.30 hodin východoamerického času se sešel ministr zahraničních věcí USA D. Rusk s A. F. Dobryninem a tlumočil mu znepokojení americké strany sovětským sdělením, které nechápe. Ve veřejném prohlášení prezidenta USA z 22. srpna se přímo uvádí: „*Důvody uváděné Sovětským svazem jsou zřejmě nepravdivé. Československá vláda nepožádala své spojence, aby zasahovali do jejich vnitřních záležitostí. Žádná vnější agrese neohrožovala Československo.*“³⁴³

Tři hodiny po schůzce D. Ruska s A. F. Dobryninem si pozval náměstek ministra zahraničních věcí USA John M. Leddy československého velvyslance ve Washingtonu Karla Dudu, aby ho informoval o americkém stanovisku k prohlášení sovětské vlády, a dodal, že se za daného stavu odkládá na tento den původně plánovaný rozhovor o vrácení měnového zlata Československu.³⁴⁴

Večer 21. srpna svolala Rada bezpečnosti OSN kvůli situaci v ČSSR zvláštní zasedání a přes odpor SSSR mohl československý zástupce Jan Mužík přednést protest proti okupaci. O něco později podal podobné prohlášení ministr zahraničí J. Hájek, který byl právě na cestě do New Yorku. A 24. srpna požádal Radu bezpečnosti o obnovení československé suverenity. Ale snažil se držet si odstup od prohlášení jiných řečníků, především západních, aby zbytečně Sověty neprovokoval.³⁴⁵ Ale na žádost československé vlády byla tato otázka již 27. srpna stažena z jednání.

I po invazi byl přístup USA k SSSR poměrně vstřícný; přijaly spíše symbolická opatření, aby se neřeklo, že sovětskou invazi schvalují (omezily účast na některých veletrzích a dočasně kontakty s představiteli států zúčastněných na invazi, americkým firmám bylo doporučeno neuzavírat s těmito státy nové obchodní dohody a zrušily některé kulturní akce). Reálně již od září opět jednaly se Sovětským svazem na otázkách, na kterých obě velmoci měly společný zájem: válka ve Vietnamu, problémy na Blízkém východě a snížení závodů v jaderném zbrojení. Z pohledu Spojených států bylo pražské jaro i jeho potlačení nedůležitými problémy, proto – stejně jako Sovětský svaz – měly zájem na rychlé normalizaci vztahů a pokračování spolupráce jako před invazí. Pouze jej 31. srpna 1968 varovaly před podobným „dobrodružstvím“ v Západním Berlíně a na

³⁴² Fojtek, V., „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968, *Český časopis historický* 3/2008, s. 577.

³⁴³ Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice, Praha 2007, s. 144.

³⁴⁴ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 99.

³⁴⁵ Hájek, J., Paměti, Praha 1997, s. 281 a 287.

Balkáně, především v Rumunsku a Jugoslávii, na což Sovětský svaz prostřednictvím velvyslance V. F. Dobrynina odpověděl, že nic takového nehrozí.³⁴⁶

Operace *Dunaj* byla nejrozsáhlejší vojenskou operací v Evropě po skončení 2. světové války.³⁴⁷ Jednalo se o kombinovanou operaci pozemních, leteckých a výsadkových jednotek. Zapojilo se do ní v prvním sledu 20 a ve druhém 10 divizí. Několik dalších divizí, včetně NLA NDR, zůstalo v záloze. Sověští vojenští plánovači dokázali důsledně využít veškeré informace, které měli o ČSLA k dispozici. První důležité cíle obsadily jednotky sovětské 7. a 103. gardové výsadkové divize. Ruzyň zajistila 7. divize podpořená bulharským 22. plukem za asistence československých příslušníků pohraniční kontroly pod vedením velitele vládní letky ministerstva vnitra plukovníka M. Eliáše³⁴⁸ a Tuřany 103. divize, kde podobnou úlohu sehrála skupina vedená velitelem 10. letecké armády generálporučíkem J. Kúkelem. Hlavním úkolem invazních vojsk bylo co nejrychleji v ranních hodinách 21. srpna obsadit politická a vojenská centra, komunikační uzly a vytvořit v důležitých městech a vojenských prostorech velitelství. Pro splnění těchto úkolů využili množství československých občanů, především z řad StB, SNB a místních stranických organizací, kteří jim posloužili jako průvodci. Byli velmi důležití, protože velká část operace probíhala za tmy, a ve dne již byly na mnoha místech ukazatele odstraněny, případně otočeny. Počty kolaborantů nebyly v rámci celé společnosti velké, ale čím vyšší a důležitější posty zastávali, tím jejich procentuální zastoupení výrazně rostlo, a v některých sférách mohli tvořit i většinu.

Přestože si vedoucí představitelé „pětky“ nebyli stoprocentně jistí, že se někde nesetkají s místním odporem, mohl Brežněv již na schůzce v Moskvě 18. srpna díky informacím a ujištěním z řad československých „zdravých sil“ prohlásit, že vše musí proběhnout dobře.³⁴⁹

Nejsilnější vojenské uskupení postupovalo ze severu z Polska, z prostoru Legnice–Krakov. Skládalo se z divizí sovětské Severní skupiny vojsk, polské 2. armády, sovětské 11. gardové a 38. armády PrikVO a bulharského 22. motostřeleckého pluku, ze vzduchu je podporovaly 4. a 9. letecká armáda.

³⁴⁶ Fojtek, V., *West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia, Studia territorialia 5/2003*, s. 19 a 25.

³⁴⁷ Bojová sestava intervenčních vojsk viz příloha č. 17.

³⁴⁸ Obsazení letiště Ruzyň viz Dvořák, J., Srpen 1968, *L+K 18–21/1995*, s. 1477, 1478, 1557, 1558, 1633, 1634, 1709.

³⁴⁹ Stenografický záznam sovětské strany ze schůzky „pětky“ v Moskvě, na níž byl vysloven souhlas „s poskytnutím okamžité vojenské pomoci socialistickému Československu“ in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2*, Praha–Brno 1996, s. 206.

Z NDR z prostoru Klingental–Drážďany se valily jednotky sovětské 1. gardové tankové a 20. gardové motostřelecké armády podporované 24. leteckou armádou. V záloze na území NDR zůstávaly východoněmecká 7. tanková a 11. motostřelecká divize, pouze 12. pohraniční brigáda zajišťovala hranice mezi NDR a ČSSR a její části tak vstoupily na československé území. Další východoněmečtí vojáci, kteří vstoupili na československé území, patřili k menším zpravodajským, průzkumným a styčným skupinám doprovázejícím vyšší štáby Sovětské armády (jejich počet se odhaduje na 200 až 250 lidí).³⁵⁰

Ze severozápadního Maďarska z oblasti Győr–Balassagyarmat překročily hranice ČSSR divize sovětské Jižní skupiny vojsk a maďarské 8. divize, ze vzduchu kryté sovětskou 36. leteckou armádou a některými maďarskými leteckými jednotkami. Od 23. srpna byla nasazena také sovětská 48. motostřelecká divize.

Z Ukrajiny nastupovala část 38. armády, jíž byl podřízen také bulharský 12. motostřelecký pluk.³⁵¹ Množství jednotek, především ty, které obsazovaly oblasti kolem československých západních a jihozápadních hranic, se muselo přesunout na stovky kilometrů, což zhruba odpovídalo vzdálenosti při postupu přes SRN. Na tuto vzdálenost dokázaly v prvních hodinách dojet jen poměrně slabé předsunuté jednotky, což znamenalo, že sověští plánovači skutečně počítali s vnitřní neutralizací ČSLA, ale samozřejmě pro násilnou variantu měli v záloze připraveny další jednotky. Náročné bylo také logistické zabezpečení celé akce, protože se nepočítalo se zásobováním intervenčních útvarů z československých skladů.

Jako problémové se během invaze v rámci koordinace ukázalo používání moskevského času, který je o dvě hodiny posunut oproti středoevropskému. A stalo se jednou z pravděpodobných příčin zhroucení politického zajištění intervence, kterou mělo připravit „zdravé jádro“ kolem A. Indry, D. Koldera a V. Biřáka, a způsobilo nemalé problémy plukovníku V. Šal'goviči a generálplukovníkovi M. Dzúrovi.

Sovětský svaz a Varšavská smlouvy nikdy nevedly počty nasazených vojáků a vojenské techniky. Náčelník Generálního štábu ČSLA generálporučík K. Rusov na schůzi předsednictva Národního shromáždění 26. srpna 1968 odhadoval, že v ČSSR se nachází 12 tankových, 13 motostřeleckých a dvě výsadkové divize s 6300 tanky, 2000 děly a jedna

³⁵⁰ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 121.

³⁵¹ Podrobně popsany průběh operace *Dunaj* např. v Benčík, A., Operace „Dunaj“: Vojáci a Pražské jaro 1968, Brno 1994; Benčík, A., V chapadlech kremelské chobotnice, Praha 2007; Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I a II, Praha 2008 a 2010.

letecká armáda s 550 bojovými a 250 dopravními letouny. Oficiální počty na území ČSSR jsou známy pro jižní skupinu: 48 055 vojáků, 840 tanků, 694 obrněných vozidel, 7253 dalších vozidel a 177 letadel a vrtulníků.³⁵² Celkový nejvyšší počet vojáků intervenčních vojsk je odhadován kolem půl milionu, z čehož něco více než polovina byla nasazena přímo v ČSSR. Z nich bylo bulharských již uvedených 2168, maďarských kolem 19 000, německých 200 až 250 a polských kolem 24 000.³⁵³

Mimo časovou koordinaci se objevily další problémy. Často docházelo k poruchám techniky, což zpomalovalo postup, a následně lemovala silnice, z velké části ještě na území sousedních států. Některé jednotky se ztratily a navzájem se promíchaly. Mělo dojít i ke střetnutím mezi intervenčními jednotkami, protože údajně ne všechna jejich technika nesla invazní bílé pruhy.³⁵⁴

Při takovém množství nasazení lidí a vojenské techniky je to zcela pochopitelné a provedení operace *Dunaj* bylo z vojenského hlediska profesionální. Vojenský historik J. Fidler k tomu uvedl: *„Bez přehánění ji lze označit za jeden z vrcholů sovětského operačního myšlení, neboť její naplánování bylo brilantní a protivníkovi (tedy Československé lidové armádě) nedávalo fakticky žádnou šanci k reagování. Samozřejmě měli sovětští plánovači velmi usnadněnou úlohu, protože o svém případném protivníkovi věděli téměř vše, tyto skutečnosti však hrály hlavní úlohu až při realizaci. Sovětští plánovači, z nichž většina zažila vojenské události druhé světové války maximálně ve funkcích velitelů malých jednotek, se ale dokázali vypořádat prakticky se všemi problémy moderních operací, a to v rozsahu, jenž předtím nebyl nikdy procvičován na žádném z cvičení. Do pohybu bylo uvedeno téměř třicet divizí pozemního vojska, přičemž čtvrtina z nich nebyly sovětské. [...] Musely být rozsáhlé síly nasazeny hned v prvních okamžicích akce k neutralizaci československého politického vedení. Operace navíc byla předpokládána jako akce bez užití zbraní, nemohlo tedy být užito standardní neutralizace cílů pomocí palby. Veškerých výsledků mělo být dosaženo přítomností dostatečných sil a zastrašováním touto silou přímo v konkrétních cílových prostorech. [...] K původnímu plánu existovaly pouze dvě alternativy. V první z nich se předpokládal ozbrojený odpor, jenž měl být zlomen brutálním násilím za použití všech konvenčních zbraní, včetně leteckých útoků na*

³⁵² Zpráva velitele intervenčních vojsk generála Provalova náčelníkovi generálního štábu sovětských ozbrojených sil M. Zacharovovi o účasti sovětské armádní skupiny Jih v Maďarsku na intervenci v Československu, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 288.

³⁵³ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara II*, Praha 2010, s. 154–157; Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*. Praha 2007, s. 121.

³⁵⁴ Suvorov, V., *Můj život v Sovětské armádě*, Praha 2009, s. 240–245.

*komunikace a města. V druhé se doufalo v přátelské přijetí aspoň části obyvatelstva a vojenských jednotek. Právě tato nejednotnost, ba přímo protichůdnost předpokladů činila z operace složitou akci, zcela se vymykající zkušenostem z vojenské historie.*³⁵⁵

Krach politického zajištění a především oprávněný pocit zrady mezi řadovými československými vojáky a důstojníky v daných posádkách a výcvikových prostorech vedl k odmítání spolupráce s invazními jednotkami. V několika případech se interventi snažili i československé útvary odzbrojit, ale nakonec se ve většině případů spokojili s jejich blokováním, zákazem výjezdu vozidel a přesvědčením se, že zbraně a munice zůstaly ve skladech.³⁵⁶

Plánovači ze sovětského generálního štábu a také štábů jim podřízených jednotek si v praxi vyzkoušeli přesuny útvarů doplněných zmobilizovanými záložníky na velké vzdálenosti po vlastní ose, téměř v reálné situaci mimo vojenské prostory. To si bohužel vyžádalo mnoho obětí na životech a zraněných při dopravních nehodách mezi civilisty i vojáky. Byla to zároveň ukázka možností a schopností vojsk Varšavské smlouvy směrem k NATO. Generálporučík Stanislav Procházka v rozhovoru v lednu 2004 k tomu uvedl: *„Podívejte se, ten přesun byl složitý. Proto se velmi dobře hodilo, že k jaderným prostředkům se provede rychlý manévr v časově krátké době. Vojska se nacházejí v Polsku, Československu, Maďarsku, Německu. Což nakonec ukázalo, když si to vezmete, oni mohli plně využít naši okupaci s přesuny vojsk, zároveň si ověřit řadu momentů, jak dlouho trvají přesuny vojsk. V prvním sledu je třeba vidět, že bylo hodně vojáků, kteří byli mobilizováni do prvního sledu. My jsme se setkávali s Uzbeky, Kazachy. Kde byla elita? Ta elita byla vzadu, dál. My jsme to nakonec sami poznali, viděli a mluvili s těmi lidmi. A víme taky, protože jsme získali řadu dokumentů, řadu materiálů jejich – ztratili mapy, ztratili různé poznámkové sešity – kde jsme se dozvěděli, jak se dělala příprava, skoro šest měsíců. Kolik bylo zmobilizováno lidí na tuto akci. Čili to všechno velice dobře sloužilo i k ověření si řady operačních a strategických plánů, to je třeba taky vidět. Záminka pro to byla velmi*

³⁵⁵ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 119–121.

³⁵⁶ Průběh a nálady mezi vojáky některých československých jednotek v době invaze zachycují práce: Hlaváček, J., Sloužili jsme vlasti: Pražské jaro a normalizace u 28. stíhacího bombardovacího leteckého pluku ve vzpomínkách pamětníků, *Historie a vojenství 4/2010*, s. 25–37; Novotník, J. – Chrastil, S. (ed.), Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády, Praha 2002; Plavec, M., Srpnové dny roku 1968 na letišti Mladá, *Historie a vojenství 4/2008*, s. 74–80; Povolný, D., 33. protitanková brigáda v Lešanech v srpnu 1968, *Historie a vojenství 3/2008*, s. 35–39.

dobrá, že ‚imperialisté by se chtěli zmocnit Československa‘. A rakety – my jsme dali jenom území, vybudovali sklady – ale o raketách bychom nerozhodovali. ‘³⁵⁷

Samozřejmě již od invaze se objevily myšlenky a teorie o tom, že se ČSLA měla postavit na ozbrojený odpor, nebo tímto odporem měli českoslovenští političtí činitelé „vyhrožovat“ při jednáních. I kdybychom pominuli to, že na vrcholných místech armády byli prosovětští důstojníci, takovéto úvahy svědčí o tom, že jejich tvůrci nemají příliš ponětí o fungování a možnostech armády. Myslím si, že stále platí důvody, které při výpovědi před vládní komisí pro analýzu událostí let 1967 až 1970 uvedl v listopadu 1990 generálporučík Václav Vitanovský:

„Uvědomme si, po vzniku Varšavské smlouvy jsme plnili své úkoly ve směru k jedinému nepříteli, to je směrem na západ, směrem proti NATO. Všechny plány, všechny věci byly také tímto způsobem řešeny a řekl bych schváleny. To znamená, že vycházejí z toho jsme byli také obličejí byli otočeni směrem na západ. Nikdy jsme neuvažovali v té době, že by nás mohl napadnout někdo jiný – Maďaři, Poláci, NDR, Rakušani a tak dál. Když si uvědomím, teď v této době, co práce, co organizace, co opatření jsme museli provést k tomu, abychom tento úkol zabezpečili, tak nemám vůbec představu o tom, že by šlo něco udělat v této krátké době, kdybychom se to byli i pár dní před tou invazí dozvěděli. Proč? Představte si jednu věc, že celá ta strategická koncepce se dovádí do všech detailů, například i do toho, že se budují nové silnice směrem na západ, že se upravují tyto silnice, že se upravují nadúrovňové křižovatky a tak dále, a tak dále, to znamená, to stojí jednak kolosální peníze, jednak spoustu práce. Všechno to bylo orientováno směrem na západ. Já bych tak řekl, celá ta koncepce [československé] armády se nikam jinam nedívala, než tímto směrem. A když si teď položíme otázku, kdy jsme se dozvěděli o eventuelní intervenci, já pomínu to, že některé ty signály byly, ale nebyly brány vážně, tady bych chtěl znovu upozornit na to, že naprosto nesplnili úkol ti funkcionáři naši, kteří byli ve Spojených ozbrojených silách, ti důstojníci, kteří tam byli, vždyť ti nám nedali vůbec ani avízo o tom, že se připravuje nějaká intervence. Tady bych chtěl znovu ukázat na ten vztah Spojené ozbrojené síly a Generální štáb Sovětské armády, poněvadž tu intervenci dělal Generální štáb Sovětské armády, nikoliv Spojené ozbrojené síly, poněvadž já jsem se setkal ten první den, když sem přišli, v noci, s lidmi, kteří byli z Generálního štábu Sovětské armády, ne ze Spojených ozbrojených sil na tom generálním štábu. Tak si dovedete představit, že není

³⁵⁷ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008, s. 4.

možné teď udělat čelem vzad, mít v prvním sledu týly a v druhém sledu armádu, to bylo nemyslitelné. [...]

Jestliže bychom se dejme tomu týden předem dozvěděli o připravované intervenci, tak i ten týden by spolkl plánování, poněvadž než se ta vojska dají do pohybu, musím něco zplánovat, musím nějaký úkol vymyslet, a kdyby to bylo velice nahuštěné, tak já si neumím představit, že to někdo udělal dřív, než za týden. Zadruhé, přeskupení vojsk, uvažte jednu věc, je určitá kapacita železnic, silnic a tak dál. [Mám] představu, že z těch prvosledových divizí dostat vojska do všech těch směrů by trvalo nejméně čtrnáct dní. Takže kdybychom se mohli a to ještě improvizovaně, bránit, tak by to podle mne nemohlo trvat kratší dobu než čtrnáct dní, tři neděle. [...]

Já si neumím představit, že by nám byl někdo dovolil tehdy vůbec tyhle úvahy dělat a že by úvahy se nemohly dělat jen, dejme tomu, mezi dvěma lidmi, je také vyloučené, protože do toho by se musel zapojit celý generální štáb. A to už je otázka, že by se to kdokoliv dozvěděl, nemluvě o tom, že tady byli sovětsí poradci, že to bylo prolezlé KGB. [...]

A nějaká obrana jednotlivých pluků v místě posádky, to by si nikdo odpovědný nemohl vzít na svědomí. Já si tedy myslím, že tohle je věc trochu fantasmagorická.³⁵⁸

³⁵⁸ Belda, J. – Benčík, A. – Vlašánek, M., Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16857&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 6–7.

5. Vytvoření sovětské Střední skupiny vojsk

5.1 Politická jednání

Sovětským vojenským a politickým vedoucím představitelům se po několika letech „přesvědčování“ Čechoslováků a využívání různých důvodů a záminek podařilo dostat na území ČSSR své jednotky v rámci násilné „bratrské pomoci“, teď již jen potřebovali vytvořit pro tento stav nějaký právní statut a zajistit vojákům prostory, protože podzim se blížil a pobyt v improvizovaných podmínkách, navíc mezi obyvatelstvem, které je nepovažovalo za osvoboditele, jak jim tvrdili jejich politrucci a jak si mohli přečíst v různých propagandistických materiálech, výrazně působil na jejich morálku. Sovětským velitelům bylo jasné, že nejpozději v průběhu října budou muset stáhnout převážnou většinu vojsk, i kdyby k dohodě nedošlo. Přesto jejich počty mohli od konce srpna do října využívat jako nátlakový prostředek na československé představitele.

První jednání začala tři dny po intervenci. Postupně se v Moskvě vytvořila československá delegace. Část tvořili zadrženi straničtí představitelé, u nichž internace sloužila jako psychologický nátlakový prostředek. Jejich zařazení bylo následkem nezdařeného pokusu o vytvoření dělnicko-rolnické vlády Aloise Indry, jejich potvrzení ve funkcích na spěšně svolaném mimořádném XIV. sjezdu KSČ a odmítavého postoje drtivé většiny obyvatelstva, které bylo potřeba uklidnit. Byli mezi nimi: Oldřich Černík, Alexandr Dubček, František Kriegel³⁵⁹, Josef Smrkovský, Bohumil Šimon a Josef Špaček.

Pomoc s řešením pro Sověty poměrně nepříjemné politické situace přišla 22. srpna s nabídkou prezidenta Ludvíka Svobody, že přiletí do Moskvy s delegací na jednání, do které budou začleněni také internovaní. Dopoledne 23. srpna s ním do Moskvy odletěli Vasil Biľak, Martin Dzúr, Alois Indra, prezidentův zeť Milan Klusák, ministr spravedlnosti Bohuslav Kučera, vedoucí Kanceláře prezidenta republiky Ladislav Novák, prezidentův poradce Miroslav Paris a Jan Piller, při mezipřistání v Bratislavě přistoupil místopředseda vlády Gustáv Husák. Další skupina přiletěla 25. srpna, nacházeli se v ní za staré ÚV KSČ František Barbírek, Jozef Lenárt, Emil Rigo a Oldřich Švestka, dále předseda Ústřední kontrolní a revizní komise Miloš Jakeš a zástupce XIV. sjezdu Zdeněk Mlynář.

Během jednání ve dnech 23. až 26. srpna 1968 se Sovětům díky nátlakovým akcím (například 25. srpna se do severozápadních Čech začaly z Polska přesunovat další jednotky

³⁵⁹ K jednáním jej nepustili a nakonec jako jediný z československých zástupců přítomných v Moskvě protokol nepodepsal. Věděl, že je „černé listině“ na rozdíl od ostatních reformistů, nemohl doufat, že si podpisem smlouvy udrží svá postavení.

11. gardové armády) podařilo dosáhnout pro ně přijatelného textu protokolu. Z jeho 15 bodů je vidět, co bylo pro sovětskou stranu důležité a v jakém pořadí. Hned v prvním bodě je zmíněna společná obrana a pobyt sovětských vojsk na území ČSSR. Důležitým byl pátý bod, kde se počítalo s přípravou smlouvy o podmínkách pobytu a úplného odsunu spojeneckých vojsk.³⁶⁰ Vojenské otázky a Varšavské smlouva se dále řešily v bodech šest a devět.

Ve druhém bodě je prohlášen XIV. sjezd KSC za neplatný. Ve třetím a čtvrtém bodě jsou uvedeny požadavky na normalizaci situace v zemi, spolupráci socialistických zemí a upevnění moci KSC dle dohod z Čierné nad Tisou, tzn. dohled nad sdělovacími prostředky, nepovolení sociální demokracie a dalších hnutí. V sedmém se československá delegace zavázala, že nebudou postiženy „prosovětské síly“, naopak podle 12. bodu se mělo zhodnotit jednání představitelů ČSSR a vyvodit z toho případné kádrové změny. V osmém se počítalo s prohloubení ekonomické spolupráce. Desátý a 11. bod se zaměřily na zahraniční politiku, včetně stažení otázky ČSSR z jednání v Radě bezpečnosti OSN, což se již 27. srpna na příkaz prezidenta L. Svobody provedlo. Třináctý bod předpokládal další jednání o vzájemných vztazích. Následující bod prohlašoval všechna jednání vedoucích představitelů KSC a KSSS za přísně tajná. Poslední bod byl obecný o „přátelství na věčné časy“.³⁶¹

Evidentně „kontrarevoluce“, „hrozící vpád NATO“ nebo odvolání polednové politiky a podobné dříve používané záminky nebyly tolik důležité, když na jejich uvedení v protokolu Sověti netrvali. I z těchto jednání je evidentní, že největší zájem byl směřován na vojenské otázky a na snahu o rozmístění sovětských jednotek v Československu. Ostatní kroky měly toto jen usnadnit, případně se vypořádat s největšími československými odpůrci sovětské přítomnosti. Tento přístup se projevil v době normalizace, kdy při kádrování byly právě na předním místě uváděny postoje posuzovaného k této otázce.

Rozhodnutím předsednictva vlády ČSSR z 28. srpna 1968 vznikla operativní skupina vlády, jejímž hlavním úkolem bylo vyřizovat organizačně-technické záležitosti spojené s dočasným pobytem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa. Předsedal jí místopředseda vlády František Hamouz, dalšími členy byli ministr hornictví František Penc a ministr práce a sociálních věcí Michal Štanceľ a 30. srpna byla vytvořena ještě

³⁶⁰ Znění celého 5. bodu viz příloha č. 19.

³⁶¹ Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/2, Praha–Brno 1996, s. 271–274.

vojenská podskupina v čele s náčelníkem Hlavní správy pozemních vojsk generálporučíkem Alexandrem Muchou.

Vláda 2. září uložila místopředsedovi P. Colotkovi, generálnímu prokurátorovi M. Čeřovskému a ministru vnitra J. Pelnářovi, aby připravili návrh československých požadavků a současně postupu pro splnění moskevského protokolu v bodě o nevměšování se intervenčních vojsk do vnitřních československých záležitostí. SNB tak měli ve městech posílit vojáci ČSLA, což již umožňoval rozkaz ministra vnitra č. 51 z 31. srpna. Velení vojsk „pětky“ bylo následně opakovaně žádáno, aby velitelé okupačních jednotek a jejich příslušníci respektovali československé zákony.³⁶²

Československá vláda svůj pohled na odchod vojsk představila v *Důvodové zprávě k jednání o odsunu intervenčních vojsk z Československa z 3. září 1968*. Zvažovala bilaterální jednání s „pětkou“, a jako první měl být osloven Sovětský svaz. Stažení intervenčních vojsk mělo proběhnout ve třech fázích: První, vyvedení vojenských jednotek z obcí, již pomalu probíhala. Ve druhé fázi se počítalo se setrváním sovětských jednotek podél západních hranic se SSSR a ve třetí mělo po zabezpečení hranic se SRN dojít k úplnému odchodu sovětských vojsk.³⁶³ Z této zprávy je vidět, že československé ministerstvo zahraničí, potažmo vláda, která toto schválila, podlehlo vlastní propagandě, nemělo pořádný přehled o reálné mezinárodní situaci a naprosto nechápalo, jak bylo území na západ od Vltavy a Labe přeplněno jednotkami ČSLA, že volné prostory pro sovětské jednotky, i když pro výrazně menší počet, se již od roku 1966 připravovaly především u SVO, případně u VVO. Na jednáních se sovětskými představiteli 10. září ani 3. a 4. října 1968 otázka rozmístění bojových svazků Sovětské armády na západní hranici ČSSR vůbec nebyla nastolena.

Již na 10. září svolal místopředseda vlády F. Hamouz představitele krajských národních výborů na jednání, kde je vyzval k pomoci s ubytováním rodin československých vojáků z povolání, protože ČSLA bude muset uvolnit některé své prostory pro ubytování sovětských jednotek, aby mohly být tyto staženy z měst. A v krajských městech měli uvolnit prostory pro sovětská místní velitelství – komandatury.³⁶⁴

Protože 5. bod Moskevského protokolu počítal s uzavřením smlouvy, proběhla první jednání o jejích podmínkách 16. a 17. září v Mukačevu. Delegation vedli ministr národní

³⁶² Felcman, O. – Volková, K., Lidské a materiální ztráty srpnové invaze in Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998, s. 28.

³⁶³ *Důvodové zprávě k jednání o odsunu intervenčních vojsk z Československa, předložená s přílohami vládě ČSSR náměstkem ministra zahraničí Václavem Pleskotem*, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2*, Praha–Brno 1999, s. 27–30.

³⁶⁴ Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 109.

obranu ČSSR generálplukovník M. Dzúr a ministr obrany SSSR maršál A. A. Grečko. Českoslovenští zástupci pravděpodobně přišli s návrhem, který vycházel ze sovětských snah v předchozích letech na rozmístění jedné až dvou divizí. S takovou vizí přišel na jednání v Moskvě také O. Černík s L. I. Brežněvem a A. N. Kosyginem již 10. září. L. I. Brežněv navrhoval možnost zrušení jedné až dvou československých divizí a nějakého vyššího leteckého svazku, které nahradí dvakrát tolik sovětských jednotek. A. N. Kosygin v rámci „smlouvání“ přišel dokonce s nápadem nechat v ČSSR 250 000 sovětských vojáků,³⁶⁵ což by v podstatě znamenalo zrušení ČSLA, protože to bylo více než její mírový stav. Ve skutečnosti by to byla nepřijatelná situace i pro SSSR, protože jeho jednotky, se kterými počítal jako s druhosledovými (CGV zůstala také ve druhém sledu, pouze se přesunula blíže k potencionálnímu bojišti), by se staly prvosledovými. A sovětské velení si bylo vědomo, že v podmínkách vedení bojových operací za použití zbraní hromadného ničení by v případě vypuknutí konfliktu utrpěly tyto útvary obrovské ztráty v takovém rozsahu, že by se staly nebojeschopnými. Navíc Sovětský svaz potřeboval posílit své pozice především na hranicích s ČLR.

Podle zápisu³⁶⁶ „sovětská strana vyjádřila mínění, že fondy navržené čs. stranou nezabezpečují v plné míře rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR“ a požadovala 220 000 m² kasárenských ploch, 144 000 m² skladovacích prostor, 20 000 m³ pro pohonné hmoty, nemocnici, čtyři letiště a VVP Mimoň, Mladá, Lešt' a Malacky. Především požadavek na 220 000 m² kasáren dával jasný signál, kolik vojáků zde chtějí Sověti umístit. Při tehdejší normě 2,5 m² obytné plochy na jednoho vojáka to znamenalo až 88 000 vojáků.

Základem smlouvy³⁶⁷ podepsané 16. října 1968 se stal návrh předložený sovětskou stranou. S jejím textem se poprvé seznámili českoslovenští představitelé na jednání v Moskvě 3. a 4. října 1968. Znovu se o ní jednalo v Moskvě 10. až 11. a 14. až 15. října. Československo na jednáních zastupovali O. Černík, F. Hamouz, B. Kučera, V. Vlček, J. Pudlák, K. Rusov, J. Marko a K. Boďa. Československé delegaci se podařilo dosáhnout pouze jednoho významnějšího ústupku, vypuštění článku 14 z původního ruského textu: „V případě ohrožení bezpečnosti sovětských vojsk nacházejících se na území ČSSR sovětské velení, které je též velením spojeneckých vojsk, může v součinnosti s Československou lidovou armádou a po konzultacích s vládou ČSSR učinit opatření

³⁶⁵ Sovětský záznam z jednání předsedy vlády ČSSR O. Černíka a místopředsedy vlády ČSSR F. Hamouze s L. Brežněvem, A. Kosyginem, a N. Podgorným v Kremlu o aktuálních otázkách československé vnitropolitické situace z hlediska plnění moskevských dohod, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/3, Praha–Brno 1997, s. 35–47.

³⁶⁶ Znění celého zápisu viz příloha č. 20.

³⁶⁷ Znění smlouvy viz příloha č. 21 a tajného protokolu viz příloha č. 22.

k odstranění takového nebezpečí.“³⁶⁸ Chyběly v ní dvě základní náležitosti, které mezinárodní smlouvy zpravidla obsahují: doba platnosti smlouvy a ustanovení o její vypověditelnosti. Smlouva byla schválena na zasedání 27. schůze Národního shromáždění 18. října a ještě ten den ji podepsal prezident L. Svoboda.

Součástí smlouvy byl i tajný protokol, se kterým však nebyli poslanci seznámeni. V něm byl stanoven počet vojáků na 75 000, vyčlenění posádek, skladů, tří nemocnic, výcvikových prostorů a čtyř letišť pro 200 letadel. Ve všech krajských městech měli být ponecháni představitelé spojeneckého velení. Do dvou měsíců se měly vypracovat dodatkové dohody, upravující konkrétní stránky vztahů a života sovětských vojsk v Československu.

Dopoledne 18. října 1968 se konalo 3. rozšířené kolegium ministra národní obrany. Místo nemocného ministra M. Dzúra jej vedl náčelník generálního štábu generálporučík K. Rusov a také zde se projednávala smlouva o dočasném pobytu. K. Rusov potvrdil, že mimo tajného protokolu, jinou tajnou doložku smlouva neobsahuje a jejím přijetím a schválením se znormalizuje i život ČSLA.³⁶⁹

Složitost smlouvy tkvěla v její komplexnosti. Nestačilo, aby v ní byly uvedeny pouze ubytovací prostory a skladovací zařízení a jejich plošné rozměry, ale musely být řešeny problémy spojené se zajištěním služeb a zboží všeho druhu jak pro vojáky, tak i pro rodinné příslušníky, a způsob jejich úhrady, náhrady škod způsobených sovětským vojskem Československu a jeho občanům, ale rovněž škod, které by mohly vzniknout sovětským vojskům, musely být řešeny způsoby využívání zařízení patřícího ČSLA, ale i složité právní otázky, a dokonce i ustanovení zvláštního pohraničního režimu apod. Tyto dodatkové dohody jako součást smlouvy byly přijaty v únoru 1969.³⁷⁰

Ve dnech 14. až 17. listopadu 1968 probíhalo zasedání ÚV KSČ, které se zabývalo situací v Československu a jednáními se Sovětským svazem. V množství příspěvků bylo ČSLA věnováno pouze několik zmínek. V úvodním referátu A. Dubček uvedl nutnost konsolidace armády pro splnění úkolů spojených s rozmístěním sovětských vojsk. Upozornil na nutnost okamžitě řešit sociální otázky především vojáků z povolání. Oznámil, že k upevnění řízení branné politiky bude vytvořena Rada obrany státu. Náčelník Hlavní politické správy generálmajor F. Bedřich se zabýval úlohou ČSLA, jejím politickým

³⁶⁸ Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/2, Praha–Brno 1999, s. 79.

³⁶⁹ Cigánek, F., *Postavení a role parlamentu v srpnových dnech 1968*, in Pecka, J. – Prečan, V. (ed.), *Proměny Pražského jara*, Brno 1993, s. 161.

³⁷⁰ Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 119.

vedením a morálně-politickým stavem. Prohlásil, že dočasné rozmístění sovětských vojsk nezměnilo nic na základním úkolu armády, tedy obraně ČSSR a západní hranice celé Varšavské smlouvy. Poukázal na mezery v technickém vybavení, na jednostrannost a účelovost vojenské přípravy a vojensko-odborných znalostí a sezonnost bojové přípravy.³⁷¹

Na 7. a 8. prosince 1968 politbyro ÚV KSSS pozvalo do Kyjeva představitele vedení KSČ k nové schůzce. Jednání se zúčastnili za československou stranu: L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, G. Husák a L. Štrougal; za sovětskou L. I. Brežněv, A. N. Kosygin, N. V. Podgornyj, P. J. Šelest, V. V. Ščerbickij, K. F. Katušev a V. V. Kuzněcov. Předmětem sovětského zájmu se staly listopadová rezoluce, příprava prosincového pléna a celková politická situace v Československu včetně personálních změn. A. Dubček se zmínil rovněž o ČSLA, ve které se právě připravovalo přehodnocení celé koncepce obrany Československa v souvislosti s rozmístěním sovětských vojsk. Kritika L. I. Brežněva vůči ČSLA směřovala především ke snížení její bojeschopnosti, což připisoval „oslabení politické práce, uvolnění disciplíny“. Hlavními viníky měli být političtí pracovníci v čele s VPA KG. V podobném duchu vystoupil také A. N. Kosygin: „*Velmi vážnou otázkou je situace v armádě. Síly pravice jsou tam značné, zejména v politických orgánech. To činí armádu nespolehlivou, nemůžete se s jistotou spolehnout na své ozbrojené síly. Jaká tu může být jistota, jestliže významná část důstojnictva vyjadřuje nesouhlas s usneseními listopadového pléna a nepodporuje náš bojový svazek. Je to nebezpečné a nás to nutí k ostražitosti. Tím spíše, že Československo představuje ze strategického hlediska jeden z nejcitlivějších a nejaktivnějších úseků naší fronty. Stejně to vnímá i protivník. Je to zřejmé z diskuse na posledních zasedáních Rady NATO, kde otevřeně hodnotili Československo jako slabý článek socialistického tábora v důsledku nespolehlivosti jeho ozbrojených sil.*“³⁷² Samozřejmě nepřiznali, že snížení bojeschopnosti způsobila reorganizace, kterou si vynutilo vytvoření CGV.

Československá delegace, včetně symbolů pražského jara A. Dubčeka a L. Svobody, zde vystupovala v ještě podřízenější formě. Prezident L. Svoboda téměř ve všem se Sověty souhlasil a někdy jim dokonce dodával důkazy pro jejich tvrzení. A. Dubček se úzkostlivě snažil nevyprovokovat žádnou konfrontaci, pouze poprosil o zastavení činnosti

³⁷¹ Paulík, J., Po invazi, Praha 1996, s. 196.

³⁷² Záznam pokračování rozhovorů delegace KSČ a KSSS v Kyjevě, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/3, Praha–Brno 1997, s. 220.

vysílačky *Vltava* a časopisu *Zprávy*. A na kategorické Brežněvovo odmítnutí, již ani nereagoval.³⁷³

5.2 Změny v ČSLA

Po invazi vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy přestala ČSLA vykonávat některé základní funkce. Vážně byla narušena bojová pohotovost, omezeny byly celý režim a rytmus života armády, včetně výcviku, protože československé jednotky se nesměly pohybovat mimo svá kasárna a nemohly využívat své výcvikové prostory, dokonce ani posádkové, a střelnice. Naopak některé jednotky, například části 1. tankové divize, které se v době vpádu vojsk „pětky“ nacházely ve VVP, se nemohly vrátit do kasáren. Tento stav se pomalu měnil až na začátku září, kdy sovětské velení povolilo výcvik v malých jednotkách za podmínky, že termín bude předem ohlášen příslušnému velitelství intervenčních vojsk.³⁷⁴

Ještě složitější situace vznikla u letectva, nejenže došlo k zákazu jakýchkoliv letů, a tím k omezení výcviku, ale všechna letiště byla obsazena intervenčními útvary, které nepouštěly československý pozemní personál k letadlům, aby mohl provádět pravidelnou technickou údržbu. Z tohoto důvodu vznikaly na technice škody, které se projevíly následně ve vyšších nákladech na její zprovoznění. Omezena byla také činnost protivzdušné obrany státu.

Ve dnech 28. a 30. srpna, 2. a 5. září se konala první pointervenční jednání Vojenské rady MNO. Na ní prezident L. Svoboda společně s ministrem M. Dzúrem poděkovali velitelům, že zabránili aktivnímu vystoupení proti interventům, které by mohlo přerůst v krveprolití. Moskevská jednání, aby povznesl morálku a zajistil vyšší zapojení důstojníků do reorganizace ČSLA pro vytvoření podmínek pro „dočasný pobyt“, prezident nepravdivě popsal jako československou výhru: „*Není pravdou, že jsme kapitulovali, ani v nejmenším ne. Dosáhli jsme toho, že byl přijat závěr, že všechna cizí vojska z naší země odejdou, dosáhli jsme toho, že byly uznány dosavadní ústavní orgány, dosavadní vláda. Vláda sestaví komise a tyto komise budou dále projednávat otázku evakuace.*“³⁷⁵ Na shromáždění se také dostavili A. Dubček a O. Černík, kteří apelovali na rozum a respektování reality

³⁷³ Záznam rozhovorů vedoucích představitelů KSČ a KSSS v Kyjevě ve dnech 7. a 8. prosince 1968 k plnění závěrů listopadového plenárního zasedání ÚV KSČ s důrazem na personální změny ve stranických a státních orgánech a sdělovacích prostředcích, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970* 4/3, Praha–Brno 1997, s. 209–229.

³⁷⁴ VÚA-VHA, fond MNO-NGŠ r. 1968, sign. 2/10/2.

³⁷⁵ Zápis z vojenské porady u prezidenta L. Svobody o situaci v československé armádě po intervenci a po podepsání takzvaného moskevského protokolu, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970* 6/1, Praha–Brno 1996, s. 297.

protokolu a přítomnosti interventů. Podobná vystoupení čelných státních, stranických a armádních představitelů na podporu spolupráce s intervenčními vojsky pokračovala i dále během podzimu 1968. Na druhé straně, mezi vojáky postupně pronikaly různé zprávy o skutečných československých závazcích, což se projevilo na morálním stavu. Především sovětské návrhy na snižování počtů ČSLA se projevily ve ztrátě důvěry v zaměstnání a odchody řady vojáků z povolání a posluchačů vojenských škol do civilu.³⁷⁶

Vojenská rada se zabývala vládním dokumentem *Organizační zabezpečení úkolů vyplývajících z mimořádné situace na území státu*, který předpokládal posílení pořádkové služby armádními jednotkami. Velení ČSLA se mělo také podílet na přípravě podkladů pro jednání s představiteli „pětky“ o postupném stažení vojsk z ČSSR. Zároveň mělo urychleně předložit materiály pro „dočasný“ pobyt sovětských jednotek. Bylo to dáno sovětskou podmínkou, že teprve poté vyklidí obce. Předpokladem bylo, aby do 28. října, kdy se mělo připomínat 50. výročí vzniku ČSR, se již cizí vojska v obcích nenacházela a většina byla odsunuta. MNO mělo dále zpracovat soupis všech materiálních škod a incidentů, včetně obětí na životech mezi civilisty.³⁷⁷

Ohledně ubytování sovětských jednotek vojáci pracovali až překvapivě rychle. Stačily jim pouhé tři dny, aby mohl zástupce ministra národní obrany generálporučík Václav Dvořák 2. září na zasedání Vojenské rady předložit konkrétní ubytovací kapacity pro různé varianty počtů sovětských vojáků (50, 100 a dokonce 180 000), kteří měli u nás zůstat.³⁷⁸ Je patrné, že podobné plány byly již dříve připravené s tím, že za nejpravděpodobnější variantu považovali počet 50 000 vojáků.

O časové náročnosti podobných reorganizací armády uvedl ve své zprávě generálporučík K. Rusov následující: „*Zatímco zpracování RMNO o dislokačních a organizačních změnách se v normálních podmínkách připravuje minimálně 1–2 roky a realizuje během 4 měsíců, v tomto případě obě tyto činnosti musely být splněny asi za měsíc, přičemž rozsah dislokačních prací v minulých letech nesnese srovnání s rozsahem stávajících změn.*“³⁷⁹ Jasně z tohoto vyplývá, že bez předběžných hotových plánů na umístění sovětských vojsk by se tato činnost od podpisu moskevského protokolu 26. srpna, s tím, že počty vojáků byly jasnější až po jednání v Mukačevu 16. září a s konečnou platností schváleny na jednání delegací KSSS a KSČ 4. října v Moskvě, do 15. října nedala

³⁷⁶ Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 16–18.

³⁷⁷ VÚA-VHA, fond VR MNO r. 1968, sign. 1/20-6 a 1/20-10.

³⁷⁸ VÚA-VHA, fond VR MNO r. 1968, sign. 1/20-11 a 1/20-13.

³⁷⁹ Zpráva náčelníka generálního štábu generála Karla Rusova prezidentu republiky o dislokačních a organizačních změnách v Československé lidové armádě, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2*, Praha–Brno 1996, s. 72–73.

stihnout. Uspíšit a zkrátit se daly přesuny vojenských jednotek, když již bylo připraveno, kam je přesunovat, ale ne celý proces reorganizace ČSLA.

Na jednání v Moskvě a Vojenské rady reagoval ministr M. Dzúr 1. září 1968 rozkazem č. 012, kde byl nastaven princip spolupráce s intervenčními vojsky a klamavě informoval o stažení cizích vojsk: *„Protože odchod intervenčních vojsk z Československa je mj. podmíněn i konsolidací poměrů v ČSLA, je nezbytné:*

a) zastavit jakýkoliv – skrytý nebo otevřený – odpor vůči vojskům pěti zemí, upustit od linie pasivní rezistence dané pro první dny konfliktu;

b) poskytnout vojskům pěti zemí nezbytnou materiální pomoc, ke které jsme zavázáni jako členové Varšavské smlouvy;

c) postupně navazovat s vojsky, která dočasně zůstanou na našem území, nezbytné pracovní kontakty a tyto kontakty neodmítat. Zatím však z důvodů možných nedorozumění i provokací neorganizovat žádná rozsáhlejší střetnutí a besedy.“³⁸⁰

„Pronormalizačně“ vystupoval také prezident L. Svoboda, který 9. září na Pražském hradě před vedoucími politickými pracovníky ČSLA ve svém projevu ani náznakem intervenci neodsoudil, obhajoval svoji cestu do Moskvy a dále o sovětských jednotkách uvedl: *„Tato vojska tu jsou – a to je realita, kterou nezměníme, zavřeme-li oči. Máme závazek, že odejdou, avšak předpokládá to důsledně plnit závěry moskevských jednání.*

Nemá smyslu trucovat, provádět nějakou pasivní rezistenci. Tím bychom škodili jen sami sobě. S představiteli vojsk pěti států je třeba jednat, navazovat kontakty a nedávat žádnou záminku k tomu, aby docházelo ke komplikacím a nedorozuměním. Kontakty s veliteli, štáby a vojsky rozmístěnými na našem území v zájmu společného řešení normalizace života a vzájemných vztahů v posádkách i na veřejnosti už byly navázány. V souladu s mým stanoviskem vydal v tomto směru ministr národní obrany rozkaz z 1. září 1968. Přesto nechybí dosud i výpady proti těm velitelům a politickým pracovníkům, kteří tento rozkaz respektují. To je nejen hloupost, ale i škodlivý postup. Žádám vás, abyste správně tyto otázky vysvětlovali a prosadili nápravu.“³⁸¹

Náčelník Hlavní politické správy generálmajor František Bedřich 12. září 1968 oznámil rektorovi Vojenské politické akademie plukovníku Vojtěchu Menclovi, že vláda a ÚV KSČ se rozhodly akademii zrušit. Byl to jeden ze sovětských požadavků, který se také

³⁸⁰ VÚA-VHA, fond VR MNO r. 1970, sign. 1/16-4, příloha č. 44.

³⁸¹ Zápis z porady vedoucích politických pracovníků Československé lidové armády konané 9. září 1968 na Pražském hradě a záznam projevu prezidenta republiky, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 35.

hodil i v rámci federalizace a přesunování některých institucí na Slovensko.³⁸² V září 1968 ještě uvedené orgány o zrušení VPA KG nerozhodly, stalo se tak až 16. března 1969 na jednání Rady obrany státu.³⁸³

Po jednáních v Mukačevu se tedy ihned rozjel celý proces příprav pro rozmístění sovětských vojsk a s tím související redislokace a reorganizace ČSLA do 15. října. Zároveň bylo nutné připravit vše pro odsun ostatních sovětských a všech nesovětských vojsk. Již 18. září po schůzce vedoucích činitelů MNO, velitelů vojenských okruhů a jejich politických zástupců vydali náčelník generálního štábu generálporučík K. Rusov a jeho náměstci pokyny k rekognoskaci prostorů, se kterými se počítalo pro rozmístění vojsk sovětských a přesun československých. Vlastní rekognoskace za účasti sovětských důstojníků proběhla 19. a 20. září. Již 22. září byl na podkladě písemných zpráv zpracován harmonogram uvolňování objektů a 24. září mohl generálplukovník M. Dzúr informovat dopisem L. Svobodu, A. Dubčeka, O. Černíka, J. Smrkovského a G. Husáka o jejich závěrech, celkovém postupu při provedení akce a dalších opatřeních.³⁸⁴

S přesuny se začalo již od 23. září, československá vláda celou akci dodatečně schválila usnesením číslo 344 z 25. září. Pro sovětské jednotky bylo vyčleněno: 218 000 m² pro ubytování, 164 000 m² skladových ploch (Sověti požadovali 220 000 m² a 144 000 m²), 20 000 m³ pro pohonné hmoty, dále plochy pro rozmístění zásob a uložení materiálu 2600 vagonů a vojenské nemocnice s 200 až 250 lůžky. Ministr národní obrany měl zajistit podepsání dohod o vyčlenění ubytovacích a skladovacích ploch pro sovětská vojska a předložit vládě zprávu o důsledcích a problémech, které v souvislosti s provedenými změnami vznikly velení ČSLA. Dále vláda uložila ministru zahraničních věcí, aby do deseti dnů ve spolupráci s ministry financí, spravedlnosti, národní obrany a generálním prokurátorem předložil návrh dohody o pobytu vojsk.³⁸⁵ Na společné schůzi parlamentních výborů Národního shromáždění (Branného a bezpečnostního a Zahraničního) byli 30. září s touto tematikou seznámeni poslanci.

³⁸² Po zrušení VPA KG k 1. září 1969 vznikla v Bratislavě společenskovední fakulta nejdříve spadající pod brněnskou Vojenskou akademii Antonína Zápotockého, 1. září 1972 z ní vznikla samostatná Vojenská politická akademie a v roce 1974 dostala čestný název Klementa Gottwalda. Zanikla 31. prosince 1989.

³⁸³ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara II, Praha 2010, s. 130.

³⁸⁴ Zpráva ministra národní obrany generála Martina Dzúra ústavním činitelům o jednání se sovětskou vojenskou delegací v Mukačevu v záležitosti pobytu sovětských vojsk na území Československa, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 49–54.

³⁸⁵ Důvodová zpráva a usnesení československé vlády ke zprávě ministerstva národní obrany o jednání vojenské delegace v Mukačevu, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 54–59.

Rozkaz ministra národní obrany společně s nařízením náčelníka generálního štábu byly vydány 28. září. Nařízení se týkalo všestranného politického kádrového materiálně-technického, stavebně-ubytovacího a administrativního zabezpečení celé akce. Ve dnech 29. a 30. září rozkazy náčelníka hlavního týlu a velitelů vojenských okruhů dále rozpracovaly rozkaz ministra.

Umístění sovětských vojsk a s tím spojená redislokace a reorganizace ČSLA se týkaly celkem asi sta útvarů, štábů, ústavů a týlových zařízení, rozmístěných v sedmi krajích. Ve 32 posádkách uvedly do pohybu kolem 29 000 vojáků, z nichž bylo 4500 až 5000 vojáků z povolání a 900 občanských pracovníků vojenské správy. Musela být uvolněna čtyři letiště (Hradčany, Mladá-Milovice, Olomouc a Sliač), což znamenalo výrazné zvýšení koncentrace letadel na ostatních letištích, a v jejím důsledku větší zranitelnost v případě nepřátelského útoku. Tyto změny měly za následek přesun 1200 tanků, 700 transportérů 1100 děl a jiné vojenské techniky, jakož i desítky tisíc tun munice a dalšího vojenského materiálu.³⁸⁶ Aby se snížily nároky na ubytovací kapacity branců, byly nově zavedeny dva nástupní termíny, k 1. říjnu a 1. dubnu, které se udržely až do profesionalizace Armády České republiky. Reálně to znamenalo, že k 1. říjnu 1968 nastoupí přibližně o 15 000 vojáků základní služby méně. Přesuny československých jednotek současně vyvolaly potřebu přepracovat mobilizační plány pro 250 jednotek a kvůli snížení kapacit vojenských výcvikových prostor asi o 33 % bylo nutné upravit také plány výcviku ČSLA. Došlo ke snížení bojeschopnosti ČSLA, především u přesunovaných jednotek a vznikly problémy s koordinací také u neredislokováných ostatních útvarů. Náprava trvala dalších tři až pět měsíců. Řešil se také požadavek sovětské strany na zásobování jejich jednotek potravinami, pohonnými hmotami a řadou služeb, kvóty byly dány ročně,³⁸⁷ což jasně ukazovalo, jak bude vypadat „dočasnost“.³⁸⁸

Práce probíhaly v napjaté atmosféře mezi československým a intervenčním velením, které naléhalo na co nejrychlejší postup. Bylo to dáno skutečností, že intervenční vojska žila v nevyhovujících polních podmínkách, za neustálé bojové pohotovosti. První chladná

³⁸⁶ Přehled dotčených útvarů ČSLA viz příloha č. 23.

³⁸⁷ Jednalo se o dodávky: 5900 t masa a masných výrobků, 2100 t mléčných výrobků, 3000 t másla, 40 t sýrů, 20 000 t brambor a 10 000 t zeleniny, 132 000 t pohonných hmot ročně; pečení chleba 70 t denně; uvolnění skladů ze státních hmotných rezerv pro uskladnění 20 000 t PHM a 230 vagonů proviantu; a praní prádla v civilních prádelnách v rozsahu asi 65 t měsíčně.

³⁸⁸ Zpráva náčelníka generálního štábu generála Karla Rusova prezidentu republiky o dislokačních a organizačních změnách v Československé lidové armádě, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 72–74.

rána přicházejícího podzimu nevěstila nic dobrého, byly problémy se zásobováním a obyvatelstvo dávalo najevo, že jde o nezvané hosty.³⁸⁹

Celá akce probíhala velmi rychle, jako první se 23. září začaly přesunovat silniční prapory v Bohosudově, Zákupích, Děčíně, Turnově, Bohdanči a Zdechovicích, druhý den začala 13. tanková divize vyklízet kasárna v Milovicích. Problémy vyvolávalo především zajištění ubytování pro rodiny důstojníků z povolání. K 6. říjnu 1968 z 36 uvolňovaných posádek jich bylo uvolněno 17 (47 %) a přesuny z 91 útvarů dokončilo 45, tedy 49 % útvarů. O dva dny později byla uvolněna posádka Mladá. K 10. říjnu hlásila velitelství ZVO a SVO, že určené objekty byly připraveny k předávání, ke zpoždění došlo pouze u VVO.³⁹⁰

Došlo ke značnému zhoršení sociálních podmínek života důstojníků ČSLA a jejich rodin. Ke konci roku 1967 se nedostávalo téměř 11 000 bytů a po přesunech přibýlo dalších asi 3250 rodin, které čekaly na byt. Pro mnohé vojáky z povolání, zvláště ze zrušených útvarů, to znamenalo ztrátu perspektivy, a raději volili odchod do civilu. V řadě případů se jednalo o vysoce kvalifikované, vysokoškolsky vzdělané lidi, kteří následně v armádě chyběli.³⁹¹

Organizační změny ČSLA a rozmístění sovětských vojsk mělo také výrazný ekonomický dopad. Na 9. schůzi Branného a bezpečnostního výboru Národního shromáždění 16. října 1968, při projednávání zásad rozpočtu na obranu státu uvedl náměstek ministra pro národohospodářské plánování Strakoš, že ve spolupráci s generálním štábem vyčíslili tuto částku na 1 až 1,5 miliardy Kčs na rok 1968. Náčelník finanční správy MNO plukovník Šurka toto upřesnil na 1,25 miliardy Kčs na rok 1968 a obdobnou výši i na rok 1969. Přitom šlo v rozpočtu o neplánované částky a nebylo známo, jak tuto částku do rozpočtu zapracovat.³⁹²

Když po jednáních a podpisech smluv Sověti viděli, že jejich hlavní požadavek, tj. rozmístění vlastních jednotek, se plní a ČSLA pro ně urychleně vyklízí dostatek prostor, což znamenalo, že velení, složené povětšinou ze „správných lidí“, a v podstatě celá armáda zůstaly loajální „táboru míru a socialismu“, začali s odsunem většiny intervenčních vojsk. V první řadě došlo ke stažení bulharských, maďarských a polských jednotek a sovětských divizí prvního strategického sledu, které se vrátily zpět na území NDR, PLR a MLR. Od poloviny října mělo během měsíce ČSSR opustit 28 vševojskových divizí a 20 leteckých

³⁸⁹ Paulík, J., Po invazi, Praha 1996, s. 102.

³⁹⁰ Paulík, J., Po invazi, Praha 1996, s. 109.

³⁹¹ Pecka, J., Sovětská vojska v Československém vývoji 1968-1991, Praha 1998, s. 19.

³⁹² Paulík, J., Po invazi, Praha 1996, s. 114.

pluků armád „pětky“, k 8. listopadu bylo staženo přibližně 86 % vojáků určených k odsunu. Operace *Dunaj* oficiálně skončila 15. listopadu 1968.³⁹³

Postupná konsolidace ČSLA a smíření se s „dočasným“ pobytem CGV jsou patrné také z rozkazu ministra národní obrany číslo 013 o *Opatřeních pro přípravu vojsk od 1. 10. do 31. 12. 1968*. Zabýval se zabezpečením základních požadavků bojové pohotovosti ve všech druzích vojsk, přičemž věnoval zvýšenou pozornost pohraničním útvarům a svazkům. Rozkaz předpokládal, že termín 15. října, kdy měla být dokončena všechna dislokační opatření, se stane východiskem k postupnému zavedení programu bojové přípravy pro všechny druhy vojsk. A tak se i stalo, včetně vojenského letectva, které po 18. říjnu, po schválení smlouvy zahájilo po dvou měsících zákazů létání svou činnost. Rovněž tak vojska PVOS, která postupně přebírala pod svou kontrolu protivzdušnou obranu objektů a ČSLA.³⁹⁴

Vzápětí, po invazi přišlo sovětské velení prostřednictvím generálporučíka A. M. Jamščikova s opětovným požadavkem na změny ve vyšších vojenských funkcích. Cílem této nátlakové akce se stali důstojníci, kteří „dostatečně neprokázali své přátelství k Sovětskému svazu“. Desáté zasedání Vojenské rady MNO 10. září 1968 se výhradně zabývalo personálními otázkami. Mezi prvními se změny dotkly těch, kteří zůstávali na svých funkcích po čistkách z první poloviny roku 1968 v rámci „obrodného“ procesu, náčelníka zpravodajské správy GŠ ČSLA generálmajor Oldřich Burda (funkci zastával od srpna 1960) a velitel ZVO generálmajor Stanislav Procházka (od října 1964), případně se změna neosvědčila a dotyčný „ztratil důvěru vojenských a politických představitelů armád pěti zemí Varšavské smlouvy“, jako tomu bylo u náčelníka správy pro zahraniční styk GŠ ČSLA plukovníka Antonína Svobody (od června 1968). Další změny se dotkly vojenských přidělců v socialistických zemích a v řídicích funkcích stranickopolitických orgánů ČSLA. Z funkce zástupce náčelníka HPS byl odvolán generálmajor Jaroslav Hejna a náčelníci politických správ: u SVO gen. J. Novisedlák, u 10. letecké armády plukovník B. Musil a u 7. armády PVOS plukovník J. Mráz.³⁹⁵

Opět se personálními otázkami zabývala Vojenská rada MNO 30. září a 2. října, mimo již uvedených tří důstojníků se projednávaly ještě další změny. Ve zdůvodnění změn se

³⁹³ Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara II*, Praha 2010, s. 137.

³⁹⁴ Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 211; Rozkaz ministra národní obrany generála Martina Dzúra k přípravě vojsk od 1. října do 21. prosince 1968 v podmínkách organizačních změn v armádě, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2*, Praha–Brno 1999, s. 63–64.

³⁹⁵ Benčík, A., *Operace Dunaj. Vojáci a pražské jaro 1968*, Praha 1994, s. 169; Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 73.

objevily různé důkazy, ale často i pouhé záminky. Kdyby se nejednalo o rozhodnutí s vážnými důsledky pro dotčené, mohly by být považovány i za vtipné. Jako ukázkou tehdejší atmosféry a rozsahu prvních kádrových změn po invazi uvádím část zprávy:

„I. Na základě vyhodnocených skutečností se doporučuje odvolat z funkce:

1. Náčelníka správy pro zahraniční styk generálního štábu Československé lidové armády plukovníka Antonína Svobodu.

[...]

Plukovník Svoboda byl v kritických srpnových dnech poslán na dovolenou. Hlavním důvodem byla informace poskytnutá generálem Jamščikovem náčelníku generálního štábu ČSLA, podle níž měl navázat styk s ambasádou USA a podílet se na šíření letáků nepřátelských vojskům Varšavské smlouvy, která vstoupila na území ČSSR. Při pohovoru plukovník Svoboda přiznal, že v kritické době navázal telefonický styk se spisovatelem Arthurem Londonem v souvislosti s recenzí jeho knihy [Doznání, Praha 1969]. Šetřením nebylo prokázáno, že by navázal styk s ambasádou USA. Zřejmě došlo k záměně pojmů ‚Londýn‘ a ‚London‘. Pokud se týká rozvozu letáků vozidlem správy pro zahraniční styk, byl na tuto skutečnost upozorněn generálem Jamščikovem generál Rusov a někteří další členové vojenské rady ministra národní obrany. Podle vyjádření plukovníka Svobody dne 1. 10. 1968 byly letáky nalezeny ve vozidle plukovníka Foršta, a to u řidiče, když byl tento kontrolován u 1. provozní brigády. Bylo to v době, kdy plukovník Svoboda byl již na dovolené. Rozhodně odmítá jakékoliv nařčení z protisovětské a protisocialistické činnosti a kategoricky trvá na tom, že stojí plně za politikou strany a vlády.

Z uvedeného vyplývá, že hlavní důvod, pro který byl plukovník Svoboda odeslán na dovolenou, nebyl prokázán. Přitom je však třeba vidět, že vzhledem k existujícím rozkazům prezidenta republiky a ministra národní obrany nebylo prozíravé a rozvážné navazování styků se spisovatelem Arthurem Londonem, i když jde o státního příslušníka ČSSR žijícího v Paříži.

I když není přímý důvod pro jeho odvolání z funkce, podle vyjádření generála Jamščikova se dá říci, že plukovník Svoboda ztratil důvěru vojenských a politických představitelů armád pěti zemí Varšavské smlouvy a z toho hlediska by mohlo být jeho další ponechání ve funkci brzdou řešení vzájemných vztahů, přijatých v moskevských dohodách.

[...]

Protože u plukovníka Svobody nejsou předpoklady, že funkci v nových, velmi složitých podmínkách úspěšně zvládne, doporučuje náčelník generálního štábu ČSLA uvážit jeho přeřazení na méně náročnou funkci samostatného vědeckého pracovníka Vojenského

historického ústavu HPS ČSLA s tím, že mu bude přiznán odpovídající funkční plat. V této funkci by mohl využít svých zkušeností v práci na historii odboje ve Španělsku. S tímto návrhem však plukovník Svoboda, po předběžném pohovoru s ním, nesouhlasí. Je ochoten jít i do zálohy, ale chce čistou pravdu, protože se necítí vinen. Pokud použil výroku, že jde o stalinsko-berijovské metody, je tento jeho subjektivním názorem a trvá-li na něm, pak jen potvrzuje, že změna ve funkci je správná.

2. Náčelníka zpravodajské správy generálního štábu Československé lidové armády generálmajora RSDr. Oldřicha Burdu.

[...]

Z dalšího šetření vyplynulo, že v kritických dnech vypil generál Burda několik láhví piva a několik (1–2) odlivek alkoholu, v důsledku čehož se pouštěl do diskusí se sovětskými generály, ať již s jakýmkoliv úmyslem a zaměřením. Zbytečně diskutoval a charakterem diskuse provokoval, v důsledku čeho i s přihlédnutím k náplni práce zpravodajské správy a jejího těsného kontaktu s odbornými orgány armád Varšavské smlouvy není v této funkci pro sovětskou stranu přijatelný. Na uvedené funkci je třeba mít plnou důvěru ke spojeneckému velení a určité osobní důvěrné vztahy, což vyplývá z cílů, poslání a úkolů zpravodajské služby. Protože sověšští představitelé trvají na jeho uvolnění z funkce, je v zájmu generála Burdy i celé věci odvolat ho z funkce a využít jeho zkušeností a připravenosti na jiném úseku práce.

[...]

3. Velitele Západního vojenského okruhu generálmajora ing. Stanislava Procházku.

[...]

Nové velení Československé lidové armády po značné kritice, která se projevila v období výročních členských schůzí základních organizací KSČ a svazkových konferencí komunistů, uvažovalo o jeho odvolání z funkce velitele vojenského okruhu právě pro jeho špatné vztahy k lidem. Při pohovoru, který s ním vedl ministr národní obrany generálplukovník Martin Dzúr, slíbil generál Procházka, že se oprostí od vytýkaných mu nedostatků. Přestože mu byla dána možnost napravit své chyby, nevytvářel dobré vztahy k novému velení ČSLA. Nepřesnými a falešnými informacemi si při cvičení „Šumava“ získával na úkor vedoucích funkcionářů ministerstva národní obrany přízeň sovětských generálů, což dále podlomilo jeho autoritu u podřízených a nadřízených. V této době se silně exponoval a získal si důvěru sovětského ředitelství cvičení a byl uznáván za jediného prosovětského generála. Informoval je o vnitřních záležitostech ČSLA tendenčně, a tím uslužňoval vzájemné vztahy mezi československým a sovětským ředitelstvím cvičení.

[...]

V kritických srpnových dnech pod vlivem nálad a emocí píše a posílá různé rezoluce a dopisy velení sovětské i naší armády, což mohlo v této době vyvolat nedozírné následky. V této době také žádá soudruha ministra o použití desantního výsadku v síle jedné roty k obsazení a ochraně vysílače v Hradci Králové. Tento fakt svědčí o jeho nerozvážnosti, nezodpovědnosti a malé politické zralosti. Z těchto důvodů je neúnosné a není ani v zájmu věci konsolidace poměrů, aby mu byla i nadále svěřena vojska na nejdůležitějším směru, jaký Západní vojenský okruh představuje. Doporučuje se generála Procházku z funkce odvolat a zařadit ho na přiměřenou funkci odpovídající jeho kvalifikaci a zkušenostem.

II. Doporučuje se ustanovit do funkce:

1. Velitele-rektora Vojenské akademie Antonína Zápotockého armádního generála Bohumíra Lomského.

[...]

2. Zástupce náčelníka správy pro zahraniční styk generálního štábu Československé lidové armády generálmajora PhDr. Josefa Sirůčku.

[...]

3. Náčelníka zpravodajské správy generálního štábu Československé lidové armády generálmajora ing. Martina Korbelu.

[...]

4. Velitele Západního vojenského okruhu generálporučíka Františka Šádka, zástupce generálního inspektora ČSLA.

[...]

5. Zástupce velitele velitelsko-organizační fakulty (nebo fakulty vyšších velitelů) Vojenské akademie Antonína Zápotockého generálmajora ing. Stanislava Procházku, velitele Západního vojenského okruhu.

[...]

6. Samostatného vědeckého pracovníka samostatné vědecké skupiny Vojenského historického ústavu hlavní politické správy Československé lidové armády plukovníka Antonína Svobodu, náčelníka správy pro zahraniční styk generálního štábu ČSLA.³⁹⁶

Při dalším pokračování normalizace v ČSLA se uvádí, že bylo vyhozeno nebo raději samo odešlo kolem 6200 vojáků z povolání, především důstojníků. Za hlavní kritérium při

³⁹⁶ Důvodová zpráva k návrhu ministerstva národní obrany na změny ve velitelském sboru armády, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 59–63.

kádrových prověrkách, zda prověřovaný měl nadále „důvěru lidu“, byl považován jeho souhlas s pobytém sovětských vojsk. Mnohým se stala osudnou podpora *Prohlášení* proti okupaci ČSSR, zveřejněného v denním tisku, v Československém rozhlasu a Československé televizi.³⁹⁷ V mnoha případech se ke slovu dostalo i jen „prosté“ vyřizování si účtů.

V rámci reorganizace ČSLA, která probíhala v následujících dvou letech, bylo zrušeno na 52 svazků, útvarů a vojenských zařízení, nově jich bylo zřízeno 81 a 205 reorganizováno. V rámci tohoto procesu došlo k dalším změnám ve velitelských funkcích. V průběhu roku 1969 z 81 náčelníků a jejich zástupců u správ a složek MNO zde působících v roce 1968 zůstalo na svých místech 23, ale z 15 velitelů divizí jen dva, z 15 náčelníků štábů divizí jen čtyři a z 99 velitelů pluků 41.³⁹⁸ Z těchto údajů je patrné, že výrazněji se změny dotkly již nižších míst než při změnách prováděných reformisty v první polovině roku 1968. Bohužel, z těchto čísel není jasné, kolik změn bylo provedeno v rámci rotací funkcí a povyšování, odchodů do důchodu (především někteří vysocí důstojníci, z řad bývalých „frontáků“ ze Svobodovy armády se narodili před rokem 1915), dobrovolných odchodů, až po skutečné vyhazovy z armády. Hlavně u nižších důstojníků a poddůstojníků nebylo vyhození z armády tak „měkké“, nebyla pro ně vytvářena „teplá místečka“ bez reálných náplní na ministerstvech nebo VHÚ atp. jako u většiny vyšších důstojníků odstavených během první poloviny roku 1968, mnoho z nich nemělo odslouženo dostatek let pro výsluhu.

Velmi rychle také došlo k obnovení „vnitřní funkce armády“. Přestože nebyli vojáci nasazeni proti demonstracím ku příležitosti 50. výročí vzniku Československa a 51. výročí říjnové revoluce, ještě před listopadovým zasedáním ÚV KSČ (14. až 17. listopadu 1968) vydal generálporučík K. Rusov rozkazy k zabezpečení veřejného pořádku, pro některé jednotky byla vyhlášena pohotovost, pro případ studentských akcí, pro jejichž zákaz se mimo jiných vyslovil také A. Dubček. Stejně jako mnoho jiných rychle opět převlékl kabát a z reformisty se stal normalizátor. Naopak mezi vojáky, především základní služby, vyvolaly v některých posádkách jak zásahy proti demonstracím z 28. října, z 6. a 7. listopadu, tak Rusovova opatření projevy nesouhlasu. Zároveň hrozil, kdyby nedošlo

³⁹⁷ Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*, Praha 2007, s. 121.

³⁹⁸ Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 71.

k potlačení těchto akcí československými orgány, další sovětský zásah, na který se připravovala Střední skupina vojsk.³⁹⁹

Pohotovost u některých jednotek ČSLA byla vyhlášena i v době sebeupálení Jana Palacha a během jeho pohřbu. Pro utužení poměrů v armádě se hodila i tzv. hokejová krize po vítězství československých hokejistů nad sovětskou sbornou 28. března 1969. Sovětská armáda několika excesů využila jako záminku k přesunu dalších asi 8000 vojáků do Mělníka, Ústí nad Labem a Jaroměře. Transporty vojsk proběhly od 12. do 16. dubna 1969.⁴⁰⁰ Spolehlivost při plnění „vnitřní funkce armády“ a důvěru politického vedení v ní ČSLA plně projevila, když při prvním výročí invaze do Československa použila vojáky po boku bezpečnostních složek proti vlastním spoluobčanům. Použity byly plány pro nasazení ČSLA proti obyvatelstvu, které předložil generálplukovník M. Dzúr již v létě 1968.

Během roku 1968 se v ČSLA objevil také pro Sověty nepřijatelný experiment, který neměl obdoby v žádné jiné armádě Varšavské smlouvy, volené orgány stranickopolitické práce tzv. přípravné výbory. Celoarmádní konference komunistů v květnu 1968 v Bratislavě rozšířila jejich působnost i pravomoc do všech jednotek armády. Po konzultacích se sovětskou stranou předložila Hlavní politická správa v čele s generálmajorem F. Bedřichem návrh na zavedení staronového sovětského modelu stranickopolitické práce, který byl 7. ledna 1969 schválen předsednictvem ÚV KSČ.⁴⁰¹

Kvůli zklamání z náhlého zastavení postupného uvolňování ve společnosti v předchozích deseti letech a naopak poměrně rychlému nástupu normalizace začaly v armádě, stejně jako v celé československé společnosti, sílit politické apatie a snahy vyhýbat se jakýmkoliv politickým diskuzím. Projevovalo se to především uzavíráním se některých lidí do sebe ztrátou víry a rezignací postavit se za něčím pozitivním. Většina příslušníků armády se ztotožnila s principy socialismu a stále měla důvěru ve vedoucí politiky strany a státu.⁴⁰²

K 1. březnu 1969 byla na základě ústavního zákona č. 10/1969 Sb. zřízena Rada obrany státu, která po zániku VKO ÚV KSČ převzala její úkoly. Úkolem Rady obrany

³⁹⁹ Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007, s. 270; Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 202–203.

⁴⁰⁰ Povolný, D., *Hokejové události v březnu 1969 z pohledu ČSLA*, *Historie a vojenství 4/2010*, s. 17–18.

⁴⁰¹ Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996, s. 215–216.

⁴⁰² K náladám mezi vojáky a popisu politických přístupů v průběhu pražského jara a normalizace viz blíže např.: Benčík, A., *Operace „Dunaj“*. *Vojáci a Pražské jaro 1968*, Praha 1994; Madry, J., *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994; Novotník, J. – Chrástil, S. (ed.), *Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády*, Praha 2002; Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I a II*, Praha 2008 a 2010.

státu bylo zejména určovat hlavní směry přípravy a organizace obrany ČSSR a činit opatření s tím spojená. Z toho vyplývaly její povinnosti a práva: určovat základní koncepci výstavby branného systému ČSSR a v něm zejména výstavbu ozbrojených sil; schvalovat základní opatření přípravy státních orgánů a hospodářství pro případ války; navrhopvat vládě po projednání s příslušnými ústředními orgány základní proporce ekonomického zabezpečení výstavby branného systému ČSSR; schvalovat základní pojetí operačního plánu obrany ČSSR; navrhopvat příslušným ústavním orgánům opatření nutná k řízení státu v případě války; navrhopvat příslušným ústavním orgánům mezinárodněprávní zabezpečení v zájmu obrany ČSSR, popřípadě jiná opatření vyplývající z mezinárodních závazků ČSSR. Byly jí podřízeny Rady obrany ČSR a SSR. Další rady obrany byly vytvořeny v Praze, v Bratislavě a ve městech a v okresech určených Radami obrany ČSR a SSR.

V průběhu roku 1969 došlo k obnovení bojeschopnosti ČSLA. Povinnost vytvářet frontové velitelství přešla na velitelství Západního vojenského okruhu v Táboře. MNO se společně s Generálním štábem ČSLA poté věnovaly své hlavní funkci ústředních orgánů státní správy a velení ČSLA. Pro ověření konsolidace armády sloužilo cvičení *Štít 70*.

5.3 Vznik CGV

Střední skupina vojsk v Československu fakticky vznikla 16. října, oficiálně 25. října za přítomnosti místopředsedy vlády F. Hamouze. Jejím velitelem se stal dosavadní velitel intervenční sovětské 38. armády generálporučík Aleksandr M. Majorov. Jeho politickým zástupcem byl jmenován generálmajor Semjon M. Zolotov a náčelníkem štábu generálmajor Semjon I. Jurčik, již v listopadu 1968 nahrazený generálporučíkem Dmitrijem I. Litovcevem.⁴⁰³

Nově vytvořená CGV, prakticky se jednalo o vševojskovou armádu, zahrnovala 15. gardovou tankovou divizi a 30. gardovou motostřeleckou divizi (vyčleněny ze složení 28. armády Běloruského vojenského okruhu), dále 18. gardovou motostřeleckou divizi (od 11. gardové armády Pobaltského vojenského okruhu), 31. tankovou divizi (od 38. armády Příkarpatského vojenského okruhu), 48. motostřeleckou divizi (od 14. gardové armády Oděského vojenského okruhu) a 131. smíšenou leteckou divizi (doposud náležející k 14. letecké armádě Příkarpatského vojenského okruhu). Jednalo se o svazky tzv. druhého strategického sledu, tedy o divize doposud náležející do složení vojenských okruhů na

⁴⁰³ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara II, Praha 2010, s. 165.

západní hranici Sovětského svazu. Do posádek vyklizených ČSLA se sovětské jednotky začaly stěhovat od 1. listopadu.

V krajských městech: Praze, Ústí nad Labem, Plzni, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Brně, Ostravě, Bratislavě, Banské Bystrici a Košicích, byly pro styk s institucemi československé civilní správy vytvořeny komandatury.

Pro CGV a pro válečné potřeby Sovětské armády bylo na území ČSSR vyčleněno:

- 33 posádek: Bohosudov, Děčín, Zákupy, Mimoň (objekty Hvězdov, Kuřivody, Stráž pod Ralskem, Jablonec), Turnov, Mladá Boleslav, Luštěnice, Milovice, Trutnov, Zdechovice, Bohdaneč, Vysoké Mýto, Česká Třebová, Rokytnice v Orlických horách, Klášterec, Červená Voda, Šumperk, Jeseník, Bruntál, Krnov, Libavá, Nové Zámky, Komárno, Štúrovo, Lešť, Rimavská Sobota, Jelšava, Rožňava, Frenštát pod Radhoštěm, Ružomberok, Olomouc, Zvolen a Týniště nad Orlicí o celkové ubytovací ploše 258 432 m² a skladovací ploše 160 362 m²;

- čtyři letiště: Hradčany, Mladá, Olomouc a Zvolen;

- tři nemocnice: Milovice (100 lůžek), Jaroměř (300 lůžek) a Bruntál (600 lůžek);

- 19 skladů: Bílek (dělostřelecký), Bohuslavice (dělostřelecký), Bystřice pod Hostýnem (zdravotnický), Dětrichov (letecký), Jánská (PHM), Jaroměř (výstrojní), Nemšová (tankový), Nemšová (automobilní), Nové Mesto nad Váhom (ženijní), Olomouc (spojovací), Olomouc (chemický), Olomouc (proviantní), Ostrava (automobilní), Řepčín (PHM), Terezín (proviantní), Týniště nad Orlicí (dělostřelecký), Ústí nad Orlicí (tankový), Vrútky (výstrojní) a Žatec (ženijní) o celkové kapacitě 2450 vagonů, 16 298 m² a 10 700 m³;

- šest skladů státních hmotných rezerv: Loukov, Mstěnice, Rača u Bratislavy, Roudnice, Šlapanov a Tábor, o kapacitě 20 000 m³ PHM;

- pět výcvikových prostorů: Mimoň, Libavá, Lešť, Mladá a Malacky.⁴⁰⁴

Tajný protokol přijatý 16. října zajišťoval sovětským vojskům dočasně umístěným na území Československa užívání spojení mezi sebou a se sovětským velením na území ČSSR a SSSR všemi druhy vojenských spojovacích prostředků (3. bod). Sovětské vojenské letectvo mohlo provádět lety nad územím Československa při plnění bojové přípravy a rovněž přelety z ČSSR do všech sousedních socialistických zemí v souladu s pravidly zpracovanými a schválenými sovětským a československým velením (5. bod). Sovětská vojska protivzdušné obrany se také podle nových pravidel měla používat proti narušitelům

⁴⁰⁴ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 123–124.

vzdušného prostoru ČSSR. A přesuny sovětských vojsk mezi výcvikovými prostory a místy stálých posádek se měly provádět podle plánů sovětského velení; cvičení od divize výše se měla určovat po dohodě mezi zmocněnci pro otázky dočasného pobytu vojsk, kteří byli ustanoveni podle článku 13 smlouvy (6. bod).

Sovětskému velení se tak podařilo dosáhnout svého základního vojenskostrategického cíle, uzavření mezery mezi svými skupinami armád rozmístěnými ve střední Evropě, zajistit si komunikace mezi nimi, přesunout druhý sled o několik set kilometrů blíže k hranici s NATO a dostat legálně i po uzavření *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* tento druh zbraní na území ČSSR. Zde je mohly umístit do již dokončovaných skladů a odtud bez velkého časového prodlení v případě nutnosti přidělovat vlastním i československým divizím. Zároveň v Československu CGV tvořila dozor na správné plnění „internacionálních povinností vůči táboru míru a socialismu“ ze strany místních politických i vojenských představitelů. Pro nadcházející jednání o určení sfér vlivu v Evropě, která se připravovala v Helsinkách, Sověti jasně stanovili, že v případě zlepšení vztahů se Západem v žádném případě neuznají narušení svého vlivu v „srdci Evropy“, které se jim podařilo získat za 2. světové války.

Vytvoření sovětské CGV výrazně změnilo poměr sil na hranicích mezi ČSSR a SRN. Před srpnem 1968 se zde nacházelo 10 prvosledových a šest mobilizovaných československých divizí, Po konsolidaci ČSLA a rozmístění CGV zde bylo 15 prvosledových a šest mobilizovaných československých a sovětských divizí. Především u stálých svazků je to nárůst o 50 %. Navíc součástí všech sovětských divizí v té době byly jaderné zbraně na taktické úrovni, čímž se z Československa stávala země s dislokovaným jaderným potenciálem. O další divizi bylo posíleno také letectvo. Znamenalo to, že NATO muselo na úkor případného hlavního útočného směru Varšava–Berlín–Paříž ponechávat více sil ve vedlejším norimberském směru.⁴⁰⁵

Jako zlepšení možností a posilu Československého frontu CGV vnímali i českoslovenští vysokí důstojníci:

„A protože jako veliteli okruhu a případně i jako veliteli frontu mně byla tato skupina podřízena, tak jsem měl vytvořeny daleko optimálnější podmínky pro plánování a realizaci úkolů, které byly postaveny. Druhý sled byl okamžitě k dispozici, poměrně silný druhý sled pro obrannou operaci, na provádění protiúderů a podobné činnosti. A v případě útočné operace zase v prvním sledu vyšly naše armády, a po přejití příhraničních prostorů a vyjití

⁴⁰⁵ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 8; Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu, Praha 2007, s. 100.

do prostoru, kde je možno zasadit druhý sled, tak jsme měli dobře připravený a dobře vyzbrojený druhý sled. Takže to – z vojenského hlediska – byla úžasná posila pro náš front.“⁴⁰⁶

„Rozmístění SSkSV [Střední skupiny sovětských vojsk] vytvářelo potřebnou hloubku operační sestavy Československého frontu, a ta byla pro případné vedení války nezbytná. To vyvolalo nutnost přemístit naše útvary převážně ze středních Čech (Milovice) a severní Moravy (Olomouc) až na Slovensko. Přítomnost SSkSV tak ovlivnila pozitivně i zpracování operačních plánů ČSLA.“⁴⁰⁷

ČSLA a MNO byly těsněji zapojeny do spolupráce se sovětskými jednotkami, ať již v rámci častěji probíhajících cvičení, nebo různých společných družebních akcí. ČSLA byla bedlivě kontrolována: politicky a ideologicky (cestou armádní hierarchie, stranických struktur v bojových jednotkách a svazcích a prostřednictvím politruků), státobezpečnostně (prostřednictvím VKR a agentů KGB) a vojensky (vojenskými poradci Sovětské armády. Ve štábech ČSLA se trvale nacházelo 42 vojenských poradců Sovětské armády.⁴⁰⁸

Na změněnou vojenskostrategickou situaci muselo reagovat také NATO. Především Spojené státy využily invaze pro větší zapojení evropských spojenců do struktur NATO, které od poloviny 60. let procházelo určitou krizí. Přispěly k ní samy, protože snižováním počtů svých vojáků v Evropě vyvolaly dojem, že nehrozí nebezpečí a již jim o Evropu tolik nejde. Dokonce se objevovaly myšlenky na jeho rozpuštění. Případně Francie skutečně doufala, že dojde k omezení vlivu USA v Evropě.

Rychlostí a důrazem provedené invaze se západní státy, především SRN, cítily méně bezpečné a byly ochotné opět se více podílet na společné obraně. Zároveň se více obávaly, že by nebyly schopné se postavit Varšavské smlouvě bez dostatečného zapojení USA. Došlo také k prohloubení spolupráce mezi NATO a Španělskem (členem se stalo až v roce 1982). Invaze měla také vliv na jednodušší prodloužení Smlouvy o vzájemné spolupráci a bezpečnosti mezi Spojenými státy a Japonskem (nahrazovala původní smlouvu z roku 1951). V roce 1960 při ratifikaci probíhaly v Japonsku bouřlivé diskuze o vztazích s USA, zda má smlouva vůbec opodstatnění, ale v roce 1970 proběhlo schvalování poměrně hladce a byl přidán navíc odstavec o automatickém prodlužování smlouvy.

⁴⁰⁶ Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008, s. 6.

⁴⁰⁷ Vacek, M., Generál studené války, Praha 2004, s. 138.

⁴⁰⁸ Felcman, O., SSSR a sovětská vojska v československém vývoji let 1968–1991, in Pecka, J. (ed.), Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991, Praha 1998, s. 94.

Na summitu NATO v Bruselu konaném 14. až 16. listopadu 1968 se všechny členské státy dohodly, že již nebudou snižovat své výdaje na ozbrojené síly, ale jasné závazky stále nebyli ministři ochotni přijmout. Byl oznámen vznik velitelství letectva NATO pro dohled nad Středomořím. Byla vytvořena skupina Eurogroup, kde se setkávali ministři obrany. Na jejich jednáních se například řešily problémy s financováním jednotek USA v Evropě (listopad 1970) nebo se dohodli na rozšíření konvenčních sil a na šestiprocentním růstu výdajů na obranu (říjen 1971).⁴⁰⁹ Na rozdíl od Spojených států, kde vysoké výdaje na zbrojení byly důsledkem zapojení do války ve Vietnamu a celkového globálního zaměření politiky USA, byly v západní Evropě jednoznačně důsledkem invaze „pětky“ do Československa.

Další oblastí, ve které se projevil masivní obrněný technický vývoj, společně se zkušenostmi z Vietnamu a z šestidenní války, byl vývoj, případně urychlení a změny v projektech, nové vojenské techniky. Uvedu jen několik příkladů. Čistě pro evropské válčiště ve Spojených státech vznikly například bitevní letadla A-10 Thunderbolt (prototyp zalétán v roce 1972) a bitevní vrtulníky AH-64 Apache (1975). Velkého rozvoje bylo dosaženo u řízených protitankových střel, jako u BGM-71 TOW (zařazeny do výzbroje v roce 1970) a AGM-114 Hellfire (vývoj zahájen 1974). Na konci roku 1971 byl zahájen projekt XMB-15, ze kterého nakonec vzešel tank M1 Abrams (prototyp dokončen v roce 1976).

Ještě zdatněji je toto vidět v Evropě, kde došlo i ke zlepšení spolupráce mezi státy. Výsledky se dostavily v podobě německo-francouzských lehkých bitevních a pokračovacích cvičných letadel Dassault/Dornier Alpha Jet (prototyp zalétán v roce 1973) a britsko-německo-italských (původně se podílelo i Nizozemsko) víceúčelových letadel Panavia Tornado (1974).

V roce 1972 italská armáda vyhlásila konkurz na vrtulník, jehož hlavním účelem měl být boj s tanky, výsledkem jsou vrtulníky Agusta A-129 Mangusta.

Ve Francii, kde zjistili, že jejich tanky by neobstály ve srovnání s přicházejícími sovětskými, v roce 1971 zadali vývoj nového tanku, který se výrazně protáhl, a prototypy byly připraveny ke zkouškám až v roce 1986. O rok dříve než Francouzi na novém tanku začali pracovat v Německu, který byl v roce 1979 pod označením Leopard 2 zařazen do výzbroje *Bundeswehru*.

⁴⁰⁹ Fojtek, V., West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia, *Studia territorialia* 5/2003, s. 39–40.

Závěr

Sovětský svaz se od poloviny 50. let snažil o rozmístění svých vojsk na území Československa. Po druhé berlínské a karibské krizi se tato otázka stala z jeho pohledu ještě důležitější. Je to vidět i na vzrůstajícím sovětském nátlaku, nejdříve politickém a ekonomickém, na státní i vojenské představitele Československa. Používal k tomu operační plány, ve kterých se snažil dokázat slabost Československého frontu vůči vojskům NATO rozmístěným proti němu. Nabízel, že po rozmístění sovětských jednotek, může dojít ke snížení československých vojenských výdajů. Naopak v rámci ekonomického nátlaku Sovětský svaz naléhal na přezbrojení ČSLA moderní technikou, zároveň se snažil o zrušení československé zbrojní výroby, pro kterou byly při nemalých nákladech právě v průběhu 60. let především na Slovensku dokončovány továrny. Na rozdíl od 50. let odmítl poskytnout licence zdarma. Od jara 1968 pokračoval v ekonomickém nátlaku; zesílil ideologický a přidal i vojenský nátlak.

Z postupně vzrůstajícího nátlaku a sondáží v této otázce je zřejmé, že k sovětskému rozhodnutí o „dočasném pobytu“ jeho vojsk v Československu došlo již před pražským jarem, ke konečnému rozhodnutí nejpravděpodobněji v druhé polovině roku 1967. Otázkou zůstávalo množství sovětských vojáků a způsob jeho provedení, na kterém se nedovedl s československými zástupci dohodnout. Rok 1967 není v žádném případě náhodný, v polovině 60. let došlo k výraznému oslabení NATO, kterého se Sovětský svaz snažil využít. V roce 1966 vystoupila Francie z vojenských struktur. Častěji se u členských států NATO objevovaly v rámci zlepšování vztahů s Východem hlasy na jeho rozpuštění. Výrazně ke snížení vojenských možností přispěly i Spojené státy, které kvůli válce ve Vietnamu o čtvrtinu snížily stavy svých vojsk v Evropě, a jejich příkladu následovaly ostatní členské státy, které snížily své vojenské rozpočty a stavy jednotek na území SRN. Což pro Sovětský svaz znamenalo, že by existovala minimální možnost pro důraznější reakci NATO proti rozmístění jeho jednotek v ČSSR.

Dvojkolejnost sovětského postupu, politické a vojenské řešení, která se projevovala během roku 1968, nebyla ani tak dána sovětskými „holubicemi“ a „jestřáby“, jak píše Jiří Valenta, ale snahou využít méně nápadného způsobu rozmístění jednotek a neprovádět před celým světem důraznou agresivní akci, u které si byli sovětské představitelé vědomi nejen ekonomické náročnosti, ale také toho že způsobí ztrátu prestiže ve třetím světě, mezi levicovými intelektuály na Západě a v neposlední řadě mezi obyvatelstvem

Československa, kde byl Sovětský svaz do invaze stále v širokých vrstvách vnímán jako osvoboditel. Dalo se počítat i s morálním rozkladem ČSLA, což se následně potvrdilo,⁴¹⁰ výrazným narušením její bojeschopnosti a ztrátou poměrně věrného spojence. Během jara a léta 1968 se Sověti pokusili v minimálně třech případech méně násilnou formou o trvalé umístění svých jednotek v ČSSR. Nejjasnějším příkladem bylo cvičení *Šumava*.

Sovětský svaz vedly ke snaze mít v ČSSR své jednotky samozřejmě cíle politické, tzn. mít větší vliv na ovlivnění vnitřní politiky, pokud by se „vydala špatným směrem“. Jako takového využil i následné pražské jaro jako dobrou záminku. Přestože některé jeho projevy byly z ideologického hlediska nebezpečné, nezdají se samy o sobě dostatečnými důvody pro provedení tak rozsáhlé vojenské akce, jakou byla operace *Dunaj*. V dubnu 1965 se v Bulharsku objevily mezi vedoucími představiteli státu a armády myšlenky na omezení sovětského vlivu a pokusili se odstavit prosovětský symbol, Todora Živkova. V tomto případě ale Sovětskému svazu stačilo, že přiletěl na „soudružskou“ návštěvu Michail A. Suslov; T. Živkov zůstal u moci, někteří neloajální politici a důstojníci museli odejít a Bulhaři přestali s pokusy o nezávislejší zahraniční politiku.⁴¹¹ Žádné velké vojenské „představení“ pro okolní svět se neuskutečnilo. A Bulhaři se ukázali, možná aby své předchozí „pochybení“ odčinili, věrnými spojenci a ochotně poskytli pro invazi dva pluky. Podobnou záminkou byla sovětská prohlášení o přípravách kontrarevoluce v ČSSR a o aktuální hrozbě útoku „imperialistů“, protože sovětské velení velmi dobře vědělo, že nebezpečí útoku ze strany armád NATO, z výše uvedených důvodů, v roce 1968 nehrozilo.

Sovětský svaz také potřeboval pojistit své postavení v ČSSR v předvečer zahájení Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), o níž se od poloviny 60. let z iniciativy států Varšavské smlouvy vedly rozhovory, avšak SSSR musel svým satelitům jasně určit mantinely, jak mohou chápat zlepšování vztahů se Západem. Některé kroky Československa v zahraniční politice vyvolávaly obavy také u ostatních států Varšavské smlouvy. NDR se nelíbilo zlepšení vztahů mezi ČSSR a SRN. Maďarsko společně se Sovětským svazem neschvalovalo sblížení Československa s Rumunskem a Jugoslávií, které byly vnímány jako snahy o vytvoření nové „Malé dohody“.⁴¹²

⁴¹⁰ Při průzkum mezi vojáky provedený v říjnu 1968 uvedlo 67,9 % vojáků z povolání a 63,1 % vojáků základní, že bylo podstatně narušeno československo-sovětské přátelství a důsledky intervence se nepodaří odstranit ani za života jedné generace. Zpráva o výzkumu provedeném Vojenským ústavem soc. výzkumů VPA dr. J. Dědkem, J. Matějovským, dr. O. Mrázkem a dr. J. Peckou v říjnu 1968, VÚA-VHA, fond VR MNO r. 1968, 1/30-6.

⁴¹¹ MacGregor, S. A., Uncertain Allies? East European Forces In The Warsaw Pact, *Soviet Studies* 2/1986, s. 231; Simon, J., Warsaw Pact Forces: Problems of Command and Control, Boulder 1984, s. 27.

⁴¹² Benčík, A., Rekviem za Pražské jaro, Třebíč 1998, s. 95; Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara I, Praha 2008, s. 78.

Podle CIA sovětské rozhodnutí zasáhnout v Československu mimo jiné potvrdilo sovětský zásadní zájem na udržení *statu quo* ve východní Evropě více než na omezeném urovnání vztahů s nekomunistickým světem.⁴¹³

Postup Sovětského svazu byl také ovlivněn situací na Blízkém a Středním východě (opotřebovavací válka). A především se objevil další problém, který v průběhu 60. let čím dál více vázal sovětské síly, roztržka s Čínskou lidovou republikou. Ta vyvrcholila pohraničními střety v březnu 1969 o ostrov Damanskij na řece Ussuri a o necelého půl roku později na hranicích ve Střední Asii.

Avšak mezinárodní politika patřila do oblasti, ve které se českoslovenští reformní politici naprosto ztráceli. Bylo jim jasné, že se musí držet linie sovětské, ale ani té, jak z jejich různých neúspěšných kroků vyplývá, nerozuměli. Je to dáno samozřejmě i sovětským přístupem. Sověti o svých krocích a plánech předem neinformovali, případně řádně nevysvětlili, co jimi sledují a co od svých spojenců očekávají. Je patrné, že českoslovenští politici nedokázali dohlédnout za oficiální komuniké a vidět reálnou situaci.

Vzhledem ke své geografické poloze ve střední Evropě na hranicích dvou soupeřících vojenských bloků a společenských systémů měla ČSSR výjimečné postavení z vojensko-politického pohledu. K vojenským důvodům, které vedly Sovětský svaz k vytvoření Střední skupiny vojsk v Československu, patřila potřeba zajištění spojení mezi jeho vojsky nacházejícími se v NDR, PLR a MLR. To také jasně ukazuje následná dislokace sovětských jednotek.

Tehdejšími znaky moci byly silné konvenční armády s důrazem na tankové jednotky a jaderné zbraně, které působily jako účinný deterent. Ze sovětské dlouhodobé perspektivy představovalo území ČSSR bez rozmístěných jaderných zbraní otevřený prostor, slabý článek v obraně Varšavské smlouvy, kterého by případně mohlo využít NATO. Avšak v rámci jednání o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní je nebylo možné v době míru uskladnit bez přítomnosti sovětských vojsk, řádově divizí, na území ČSSR.

Když se nebylo sovětské vedení schopné dohodnout s československým politickým a vojenským vedením Antonína Novotného, podpořilo opozici, která se proti němu vytvořila. Se zajímavou myšlenkou ohledně jeho jednání přišel Karel Sieber: „*V případě Novotného – samozřejmě jsem si vědom všech jeho nedostatků a omezení – ale teď při studiu dokumentů si člověk uvědomí, že v jistém smyslu on – i když možná nechtěně – artikuloval cosi, co potom artikulovala i ta generace roku šedesát osm, tedy obhajobu jakýchsi –*

⁴¹³ Fojtek, V., „Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968, *Český časopis historický* 3/2008, s. 589.

řečeno s velkou nadsázkou – ‚národních zájmů‘. Byť tedy on tak činil samozřejmě ze zcela jiných důvodů. Možná trochu historicky doplácí na to, že byl s tou generací v zásadním rozporu.“⁴¹⁴ Pokud by opravdu bylo pražské jaro hlavním důvodem zásahu, nebylo by logické, aby A. Novotný po vpádu „pětky“ do Československa zaujal některou z významných funkcí? Přece měly být podpořeny „zdravé síly“, které se stavěly proti „reformistům“.

Avšak, naopak v rámci „reformistů“ se na nejdůležitější místa dostali lidé, kteří zajistili neutralizaci československých ozbrojených složek, v předstihu byly připraveny plány na redislokaci ČSLA a uvolnění posádek pro Střední skupinu vojsk, i když se původně počítalo s menšími počty. V tomto ohledu byla nejdůležitější změnou výměna prezidenta a nejvyšších pracovníků na Ministerstvu národní obrany ČSSR a Generálním štábu ČSLA. Tyto změny se již rozběhly na konci roku 1967, ale největšího rozsahu dosáhly po nástupu generálplukovníka M. Dzúra na post ministra národní obrany, kam se dostal díky přímému vlivu a jako dobrý kamarád A. Dubčeka. Samozřejmě, že ne všichni z nově dosazených se ze sovětského pohledu „osvědčili“ a museli těsně po invazi odejít. Zároveň díky rozsahu těchto změn, které prováděli reformisté se souhlasem nebo podle přání Sovětů, a připravované redislokaci (oficiálně v rámci federalizace) se vytvořila další záminka, kterou mohl Sovětský svaz využít, snížení bojeschopnosti ČSLA.

Protože stále nebylo jasné, zda se nové vedení bude mít „k činu dle sovětských přání“, začal nejpozději na začátku roku 1968 vznikat plán na vojenské řešení, se souhlasem L. I. Brežněva byly 8. dubna předloženy mapy a rámcové plány vyšším sovětským armádním a leteckým svazkům. Při přípravě operace *Dunaj* si byli sovětské důstojníci vědomi toho, že vojenská intervence by měla být překvapivá, rychlá, účinná s nasazením dostatečně velkého množství vojáků a vojenské techniky, aby na všech stupních hierarchie ČSLA bylo jasné, že případný odpor je nemyslitelný, a předešlo se tím krvavým bojům jako například v Maďarsku v roce 1956. To však vyžadovalo rozmístění velkého množství vojenských jednotek kolem československých hranic. Jako kamufláž přesunů sloužila řada cvičení probíhajících od jara 1968 kolem hranic i přímo v ČSSR. Zároveň posloužila i jako nátlakový prostředek na československé politické a stranické představitele a v případě jejich souhlasu s rozmístěním sovětských jednotek na území Československa by byla vojska ze „cvičení“ v klidu stažena.

⁴¹⁴ Sieber, K., Rozhovor s genmjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16845&navinfo=15706>, 11. března 2008, s 4.

Nejvyšším československým politickým představitelům včetně těch, kteří přímo se Sověty na přípravě invaze nespolupracovali, bylo jasné, že tato možnost reálně hrozí. Možná si ji jen nechtěli připustit, ale s využitím médií, která stále ovládali, naprosto zkrlesleně informovali obyvatelstvo a vytvářeli představu, že je vše v pořádku a nic nehrozí.

Protože nakonec došlo k násilnému vojenskému řešení, které způsobilo východnímu bloku výraznou ekonomickou zátěž a těžko napravitelnou ztrátu prestiže, především ve třetím světě, a vedlo opět k většímu semknutí NATO, muselo Československo, s ne příliš obměněným vedením, za toto také zaplatit. Místo dvou divizí se jich zde dlouhodobě rozmístilo pět. To představovalo při přemísťování osob a vojenského materiálu nejen zvýšenou spotřebu vlastních pohonných hmot, ale také větší zatížení pro železniční dopravu. Dalším ekonomickým zatížením byla nutnost výstavby více bytů pro vojáky z povolání a jejich rodiny. Z dlouhodobého hlediska větší koncentrace vojsk přispěla ke vzniku větších ekologických škod.

Jedním z hlavních rozdílů mezi pražským jarem a normalizací je, že za pražského jara probíhaly čistky především na nejvyšších funkcích politického i armádního vedení, a často ne se špatným „odchodným“, za normalizace se pokračovalo především v kádrových změnách na nižších funkcích, které samozřejmě zasáhly řadové obyvatele a v mnoha případech nebyly tak „měkké“ jako u čelných představitelů. Z nichž mnoho, včetně drtivé většiny „reformistů“ stranických v čele s Alexandrem Dubčekem a armádních v čele s ministrem Martinem Dzurým, se po srpnu zapojilo do počátku zavádění normalizace. Části „dubčekovců“ se ani po této opětovné „změně kabátu“ nepodařilo si svá místa udržet a museli odejít, ale mnoho jich ve své kariéře pokračovalo úspěšně dále až do smrti nebo sametové revoluce v listopadu 1989. Mimo již zmíněného ministra národní obrany M. Dzurá, který na tomto postu setrval až do své smrti v roce 1985, byl jedním ze symbolů pražského jara prezident Ludvík Svoboda, setrval do roku 1975. A mezi reformisty se původně řadili i Gustáv Husák, Viliam Šal'govič, Vasil Bil'ak atd.⁴¹⁵

Odhady uvádějí, že okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy a následná normalizace způsobily, že téměř půl milionu občanů bylo různým způsobem „kádrově“ postiženo, na 200 000 občanů z vážných důvodů opustilo svoji vlast a na 6200 vojáků z povolání odešlo nebo „bylo odejito“ z armády.⁴¹⁶

Vytvořením sovětské Střední skupiny vojsk se výrazně změnil poměr sil na hranicích mezi ČSSR a SRN. Kde se původně nacházelo 10 aktivních a šest mobilizovaných

⁴¹⁵ Jako příklady změn na nejvyšších vládních a armádních postech mohou posloužit přílohy č. 12, 15 a 16.

⁴¹⁶ Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 94–95.

československých divizí, bylo náhle 15 aktivních a šest mobilizovaných československých a sovětských divizí. Navíc, se sovětskými jednotkami se i přes uzavření Smlouvy o nešíření jaderných zbraní dostaly do Československa jaderné hlavice a bomby, pro jejichž použití měly sovětské i československé divize ve své výzbroji nosiče pro taktické a operačně-taktické použití. Divize mohly být tedy připraveny k vedení bojových akcí za použití jaderných zbraní v několika hodinách. Na tuto situaci muselo reagovat také NATO.

Ve své práci jsem předložil jeden z možných pohledů na důvody, které vedly k provedení sovětské invaze do Československa v srpnu 1968. Avšak rozřešení, která z různými autory předkládaných možností se více blíží realitě, leží v ruských archivech, zvláště mezi přísně tajnými dokumenty z jednání vrcholných sovětských státních, vojenských a stranických špiček.

Přílohy

Seznam

<i>Příloha č. 1</i>	Varšavská smlouva	176
<i>Příloha č. 2</i>	Dodatek o vytvoření spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci	180
<i>Příloha č. 3</i>	Plán použití Československé lidové armády v době války	181
<i>Příloha č. 4</i>	Předurčení hlavních funkcionářů Československého frontu od 1. září 1967	188
<i>Příloha č. 5</i>	Bojová sestava západního strategického směru	189
<i>Příloha č. 6</i>	Odhadované vojenské výdaje a zatížení obyvatelstva států Varšavské smlouvy v roce 1965	191
<i>Příloha č. 7</i>	Síly NATO v roce 1968	192
<i>Příloha č. 8</i>	Dodávky raketové techniky sovětským ozbrojeným silám v letech 1957 až 1963	194
<i>Příloha č. 9</i>	Vývoj počtu nosičů raketového vojska strategického určení Sovětské armády v letech 1960 až 1968	194
<i>Příloha č. 10</i>	Mírová organizace ČSLA k 1. 9. 1965 Obsazení vyšších velitelských funkcí	195
<i>Příloha č. 11</i>	Plánované mírové a válečné početní stavy československé armády Počty bojové techniky československé armády	196
<i>Příloha č. 12</i>	Členové vlád ČSSR v letech 1967 až 1969	197
<i>Příloha č. 13</i>	Memorandum třiceti vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie a Vojenské technické akademie s návrhem československé vojenské doktríny	199
<i>Příloha č. 14</i>	Nóta vlády SSSR vládě ČSSR z 20. 7. 1968	206
<i>Příloha č. 15</i>	Organizace MNO ČSSR k 21. 8. 1968	208
<i>Příloha č. 16</i>	Obsazení vyšších velitelských funkcí ČSLA k 21. 8. 1968	211
<i>Příloha č. 17</i>	Bojová sestava intervenčních vojsk při operace <i>Dunaj</i>	213
<i>Příloha č. 18</i>	Střední skupina vojsk v Československu v roce 1968	220
<i>Příloha č. 19</i>	5. bod moskevského protokolu	221
<i>Příloha č. 20</i>	Zápis o jednání mezi ministry obrany ČSSR a SSSR o otázkách dočasného rozmístění sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky v Mukačevu	222
<i>Příloha č. 21</i>	Smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa	223

<i>Příloha č. 22</i>	Návrh tajného protokolu ke Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa	228
<i>Příloha č. 23</i>	Přehled jednotek ČSLA dotčených reorganizací dle rozkazu ministra národní obrany z 28. září 1968	230

Varšavská smlouva

Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi Albánskou lidovou republikou, Bulharskou lidovou republikou, Maďarskou lidovou republikou, Německou demokratickou republikou, Polskou lidovou republikou, Rumunskou lidovou republikou, Svazem sovětských socialistických republik a Československou republikou⁴¹⁷

Smluvní strany,

znovu potvrzující své úsilí o vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě, založeného na účasti všech evropských států bez ohledu na jejich společenské a státní zřízení, což by umožnilo sjednotit jejich úsilí v zájmu zajištění míru v Evropě, přihlížejíce zároveň k situaci, která vznikla v Evropě v důsledku ratifikace pařížských dohod předvídajících vytvoření nového vojenského seskupení v podobě „Západoevropské unie“ za účasti remilitarizovaného západního Německa a jeho zapojení do severoatlantického bloku, což zvyšuje nebezpečí nové války a ohrožuje národní bezpečnost mírumilovných států, jsouce přesvědčeny o tom, že za těchto podmínek mírumilovné státy Evropy musí učinit nutná opatření k zajištění své bezpečnosti a v zájmu zachování míru v Evropě, řídíce se cíli a zásadami Charty Organizace spojených národů, v zájmu dalšího upevnění a rozvoje přátelství, spolupráce a vzájemné pomoci v souladu se zásadou respektování nezávislosti a svrchovanosti států, jakož i zásadou nevměšování do jejich vnitřních věcí, rozhodly se uzavřít tuto smlouvu o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci a jmenovaly svými zplnomocněnci:

Prezídium Lidového shromáždění Albánské lidové republiky – Mehmeta Shehu, předsedu Rady ministrů Albánské lidové republiky,

Prezídium Lidového shromáždění Bulharské lidové republiky – Vylko Červenkova, předsedu Rady ministrů Bulharské lidové republiky,

Prezídium Maďarské lidové republiky – Andrása Hegedüse, předsedu Rady ministrů Maďarské lidové republiky,

Prezident Německé demokratické republiky – Otto Grotewohla, předsedu vlády Německé demokratické republiky,

Státní rada Polské lidové republiky – Józefa Cyrankiewicze, předsedu Rady ministrů Polské lidové republiky,

Prezídium Velkého národního shromáždění Rumunské lidové republiky – Gheorghe Gheorghiu-Deje, předsedu Rady ministrů Rumunské lidové republiky,

Prezídium Nejvyššího sovětu Svazu sovětských socialistických republik – Nikolaje Aleksandroviče Bulganina, předsedu Rady ministrů Svazu sovětských socialistických republik,

Prezident Československé republiky – Viliama Širokého, předsedu vlády Československé republiky,

kteří po přeložení svých plných mocí, jež byly shledány v náležitě formě a v plném pořádku, dohodli se na tomto:

Článek 1

Smluvní strany se zavazují v souladu s Chartou Organizace spojených národů zdržovat se ve svých mezinárodních vztazích hrozby silou nebo jejího použití a urovnávat své

⁴¹⁷ Vládní vyhláška z 16. srpna 1955 č. 45 Sb.

mezinárodní spory mírovými prostředky tak, aby nebyl ohrožován mezinárodní mír a bezpečnost.

Článek 2

Smluvní strany prohlašují, že jsou ochotny účastnit se v duchu upřímné spolupráce všech mezinárodních jednání, jejichž cílem je zajistit mezinárodní mír a bezpečnost a plně poskytnout své síly k uskutečnění těchto cílů.

Přitom smluvní strany budou usilovat o to, aby v dohodě s jinými státy, které si budou přát spolupracovat v této věci, byla učiněna účinná opatření k všeobecnému snížení zbrojení a k zákazu atomových a vodíkových zbraní, jakož i jiných druhů zbraní hromadného ničení.

Článek 3

Smluvní strany budou se spolu radit o všech důležitých mezinárodních otázkách, které se dotýkají jejich společných zájmů, vedeny jsouce zájmem upevnění mezinárodního míru a bezpečnosti.

V zájmu zajištění společné obrany a zachování míru a bezpečnosti budou se smluvní strany bezodkladně spolu radit v každém případě, kdy podle mínění kterékoliv z nich bude hrozit ozbrojený útok proti jednomu nebo několika státům zúčastněným na smlouvě.

Článek 4

Dojde-li v Evropě k ozbrojenému útoku proti jednomu státu nebo několika státům zúčastněným na smlouvě ze strany kteréhokoli státu nebo skupiny států, každý stát zúčastněný na smlouvě na základě práva na individuální nebo kolektivní sebeobranu, v souhlase s článkem 51 Charty Organizace spojených národů, poskytne státu nebo státům, které byly takto napadeny, okamžitou pomoc, individuálně i v dohodě s ostatními státy zúčastněnými na smlouvě, a to všemi prostředky, které považuje za nutné, včetně použití ozbrojené síly. Státy zúčastněné na smlouvě budou se neprodleně radit o společných opatřeních, která je nutno podniknout pro obnovení a zachování mezinárodního míru a bezpečnosti.

O opatřeních podniknutých na základě tohoto článku bude zpravěna Rada bezpečnosti v souhlase s ustanovením Charty Organizace spojených národů. Tato opatření budou zastavena, jakmile Rada bezpečnosti učiní opatření nutná k obnovení a zachování mezinárodního míru a bezpečnosti.

Článek 5

Smluvní strany se dohodly vytvořit spojené velení svých ozbrojených sil, které budou podle dohody mezi stranami vyčleněny pod řízení tohoto velení, jež bude jednat podle společně stanovených zásad. Smluvní strany učiní také jiná dohodnutá opatření nutná k upevnění jejich obranyschopnosti tak, aby byla chráněna mírová práce jejich národů, zaručena nedotknutelnost jejich hranic a území a zajištěna obrana před možnou agresí.

Článek 6

K provádění touto smlouvou stanovených porad mezi státy zúčastněnými na smlouvě a k projednání otázek vznikajících při provádění této smlouvy zřizuje se Politický poradní výbor, v němž bude každý zúčastněný stát na smlouvě zastoupen členem vlády nebo jiným zvlášť jmenovaným zástupcem.

Výbor může zřizovat pomocné orgány, které se ukáží být potřebnými.

Článek 7

Smluvní strany se zavazují nezúčastnit se žádných koalic nebo spojení a uzavírat žádné dohody, jejichž cíle jsou v rozporu s cíli této smlouvy.

Smluvní strany prohlašují, že jejich závazky vyplývající z platných mezinárodních smluv nejsou v rozporu s ustanoveními této smlouvy.

Článek 8

Smluvní strany prohlašují, že budou působit v duchu přátelství a spolupráce k dalšímu rozvoji a upevnění vzájemných hospodářských a kulturních styků, řídíce se zásadou vzájemného respektování nezávislosti a svrchovanosti a zásadou nevměšování do vnitřních věcí druhého státu.

Článek 9

Tato smlouva je otevřena přístupu dalších států, bez ohledu na jejich společenské a státní zřízení, které vyjádří ochotu svou účastí na této smlouvě napomáhat sjednotit úsilí mírumilovných států o zajištění míru a bezpečnosti národů. Takový přístup vstoupí v platnost se souhlasem států zúčastněných na smlouvě po odevzdání listiny o přístupu ke smlouvě do úschovy vládě Polské lidové republiky.

Článek 10

Tato smlouva podléhá ratifikaci a ratifikační listiny budou odevzdány do úschovy vládě Polské lidové republiky.

Smlouva vstoupí v platnost dnem, kdy bude odevzdána poslední ratifikační listina. Vláda Polské lidové republiky zpraví ostatní státy zúčastněné na smlouvě o odevzdání každé ratifikační listiny do úschovy.

Článek 11

Tato smlouva zůstává v platnosti po dobu dvaceti let. Pro smluvní strany, které do roka před uplynutím této lhůty neodevzdají vládě Polské lidové republiky prohlášení o vypovězení smlouvy, zůstane smlouva v platnosti po dobu dalších deseti let.

Bude-li v Evropě vytvořen systém kolektivní bezpečnosti a za tím účelem uzavřena Celoevropská smlouva o kolektivní bezpečnosti, o což budou smluvní strany vytrvale usilovat, pozbude tato smlouva platnosti dnem, kdy vstoupí v platnost Celoevropská smlouva.

Sepsáno ve Varšavě dne 14. května 1955 v jednom vyhotovení v jazyce českém, ruském, polském a německém, přičemž všechna znění mají stejnou platnost. Ověřené opisy této smlouvy odevzdá vláda Polské lidové republiky všem ostatním účastníkům smlouvy.

Na důkaz toho zplnomocněnci podepsali tuto smlouvu a přiložili k ní pečeti.

Z plné moci Prezídia Lidového shromáždění Albánské lidové republiky

Mehmet Shehu

Z plné moci Prezídia Lidového shromáždění Bulharské lidové republiky

Vylko Červenkov

Z plné moci Prezídia Maďarské lidové republiky

András Hegedüs

Z plné moci prezidenta Německé demokratické republiky

Otto Grotewohl

Z plné moci Státní rady Polské lidové republiky

Józef Cyrankiewicz

Z plné moci Prezídia Velkého národního shromáždění Rumunské lidové republiky

Gheorghe Gheorghiu-Dej
Z plné moci Prezídia Nejvyššího sovětu Svazu sovětských socialistických republik
Nikolaj Aleksandrovič Bulganin

Z plné moci prezidenta Československé republiky

Viliam Široký

Shlédnuvše a prozkoumavše tuto Smlouvu a vědouce, že Národní shromáždění republiky Československé s ní souhlasí, prohlašujeme ji za schválenou, přijatu, potvrzenu a utvrzenu a mocí listu tohoto podepsaného naší rukou vlastní ji schvalujeme, přijímáme, potvrzujeme a utvrzujeme, slibující slovem svým, Jménem republiky Československé, že ji pevně a neporušitelně zachováme a nedopustíme, aby proti ní jednáno bylo z jakékoli příčiny a jakýmkoli vymyšleným způsobem.

Tomu na svědomí jsme tento list vyhotoviti kázali a k němu pečeť republiky Československé přitisknouti dali, jenž jest dán na hradě Pražském, dne 26. května léta tisícího devítistého padesátého pátého.

Prezident republiky Československé:

Antonín Zápotocký, v. r.

Ministr zahraničních věcí:

Václav David, v. r.

**Dodatek o vytvoření spojeného velení ozbrojených sil států zúčastněných
na smlouvě o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci**

Na základě smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi Albánskou lidovou republikou, Bulharskou lidovou republikou, Maďarskou lidovou republikou, Německou demokratickou republikou, Polskou lidovou republikou, Rumunskou lidovou republikou. Svazem sovětských socialistických republik a Československou republikou usnesly se státy zúčastněné na smlouvě vytvořit spojené velení ozbrojených sil.

V tomto usnesení se stanoví, že projednávání společných otázek týkajících se upevnění obranyschopnosti a organizace spojených ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě přísluší Politickému poradnímu výboru, který bude činit příslušná rozhodnutí.

Hlavním velitelem spojených ozbrojených sil vyčleněných státy, které podepsaly smlouvu, byl ustanoven maršál Sovětského svazu I. S. Konev.

Zástupci hlavního velitele spojených ozbrojených sil se ustanovují ministři obrany nebo jiné vedoucí vojenské osobnosti států zúčastněných na smlouvě a ukládá se jim velet ozbrojeným silám každého státu zúčastněného na smlouvě, vyčleněným do spojených ozbrojených sil.

Otázka účasti Německé demokratické republiky na opatřeních týkajících se ozbrojených sil spojeného velení bude prozkoumána později.

U hlavního velitele spojených ozbrojených sil se zřizuje štáb spojených ozbrojených sil států zúčastněných na smlouvě, do něhož se začleňují stálí představitelé generálních štábů těchto států.

Sídlem štábu je Moskva.

Rozmístění spojených ozbrojených sil na území států zúčastněných na smlouvě bude prováděno podle potřeb vzájemné obrany po dohodě mezi těmito státy.

Příloha č. 3
Plán použití Československé lidové armády v době války⁴¹⁸

Zvláštní důležitosti
Výtisk jediný

„Schvaluji“
Vrchní velitel
ozbrojených sil ČSSR
Antonín Novotný

1964

Plán
použití Československé lidové armády v době války
mapa 1 : 500 000, vydána 1963

1. Závěry z hodnocení nepřítele

Na středoevropském válčišti v pásmu útoku Československého frontu může nepřítel v době od dne D 1 do D 7–8 použít do 12 vševojskových svazků.

- 2. armádní sbor (SRN) v sestavě: 4. a 10. motorizovaná divize, 12. tanková divize, 1. vzdušně-výsadková divize a 1. horská pěší divize,
- 7. armádní sbor (USA) v sestavě: 24. mechanizovaná divize, 4. tanková divize,
- 1. armáda (Francie) v sestavě: 3. mechanizovaná divize, 1. a 7. tanková divize a do dvou nově rozvíjených svazků,
- 6 odpalovacích zařízení operačně-taktických raket, do 130 taktických odpalovacích zařízení a dělostřeleckých prostředků a do 2800 tanků.

Činnost pozemních vojsk může podporovat část sil 4. spojeného taktického leteckého velitelství – do 900 letadel, z toho 250 letadel nosičů a 40 odpalovacích zařízení střel s plochou dráhou letu.

Vycházejí z uskupení vojsk NATO a vyhodnocení výsledků cvičení prováděných velitelstvím NATO je možné předpokládat následující zámysl činnosti nepřítele.

Překvapivými jadernými údery na hlavní politická a ekonomická centra státu dezorganizovat řízení státu a znemožnit rozvinutí ozbrojených sil.

Údery na vojska, letiště, komunikační uzly a zásobovací základny zásadně změnit poměr sil ve svůj prospěch.

Současným úderem pozemních vojsk zničit vojska krytu Československé lidové armády v příhraničním střetnutí a rozvíjet útok tak, aby hlavní uskupení našich vojsk bylo zničeno v západních a středních Čechách.

Jadernými údery na objekty v hloubce obrany a vysazením operačních leteckých výsadků v oblastech Krkonoše, Jeseníky a Moravská Brána zabránit přístupu strategických záloh a vytvořit předpoklady pro úspěšné dosažení cílů operace.

Na základě předpokládaného operačního zámyslu nepřítele bude mít bojová činnost obou stran v počáteční období války charakter střetných bojů.

Operační uskupení nepřítele v jižní části SRN přiměje velení NATO k postupnému nasazení svých svazků do střetného sražení, což umožní Československému frontu zničit

⁴¹⁸ Ručně psaný originál v ruštině je uložen ve VÚA Praha ve sbírce „Varšavská smlouva“. Překlad převzat a upraven z Štěpánek, K. – Minařík, P., Československá armáda na Rýnu. Praha 2007, s. 145–156.

síly NATO po částech. Současně je třeba vytvořit v operační sestavě frontu silný první sled a pro rozvíjení úspěchu zálohy, schopné rychlého mobilizačního doplnění a přesunu v krátkých lhůtách do prostoru bojové činnosti.

2.

Po obdržení zvláštního nařízení od hlavního velitele spojených ozbrojených sil rozvíjí Československá lidová armáda Československý front s úkoly:

Být připraven ihned po jaderném úderu přejít do útoku ve směru Norimberk, Stuttgart a částí sil na Mnichov. Jaderný úder na vojska nepřítele provést do hloubky po čáru Würzburg, Erlangen, Řezno, Landshut.

Bližší úkol – v součinnosti s 8. gardovou armádou 1. západního frontu zničit hlavní síly Střední skupiny armád v jižní části SRN, koncem 1. dne dosáhnout čáry Bayreuth, Řezno, Pasov, koncem druhého dne dosáhnout čáru Höchstadt, Schwabach, Ingolstadt, Mühldorf a čtvrtý dne operace dosáhnout čáry Mosbach, Nürtingen, Memmingen, Kaufbeuren.

V dalším rozvíjet útok ve směru na Štrasburk, Épinal, Dijon, dokončit zničení nepřítele na území SRN, překročit řeku Rýn a sedmý–osmý den operace dosáhnout čáru Langres, Besançon.

V dalším rozvíjet útok ve směru na Lyon.

V bojové sestavě Československého frontu mít:

- 1. a 4. armádu, 10. leteckou armádu, 331. frontovou raketovou brigádu, 11., 21. a 31. pohyblivou raketovou technickou základnu – ve stálé bojové pohotovosti,

- záložní velení armády, 3., 18., 26., 32. motostřeleckou divizi, 14. a 17. tankovou divizi, 22. výsadkovou brigádu, 205. protitankovou brigádu, 303. protiletadlovou divizi, 201. a 202. protiletadlový pluk – s dobou pohotovosti od M 1 do M 3,

- svazky, útvary a zařízení zabezpečení a služeb.

57. letecká armáda, jejíž přesun začne D 1 z Příkarpatského vojenského okruhu, bude až do pátého–šestého dne operace podřízena Československému frontu.

Za předpokladu zachování neutrality Rakouska se třetí den operace přesune do prostoru České Budějovice jedna motostřelecká divize Jižní skupiny vojsk do sestavy Československého frontu.

V podřízenosti ministerstvu národní obrany zůstává:

7. armáda protivzdušné obrany státu, 24. motostřelecká divize a 16. tanková divize s pohotovostí M 20, školy, útvary a zařízení ochrany, zabezpečení a obsluhy.

Za příznivých podmínek se přesunou na území ČSSR z Příkarpatského vojenského okruhu dvě raketové brigády a jedna pohyblivá raketová technická základna do prostorů:

- 35. raketová brigáda: mimo Český Brod, mimo Říčany, Zásmuky,

- 36. raketová brigáda: mimo Pacov, mimo Pelhřimov, mimo Humpolec,

- 3486. pohyblivá raketová technická základna – les 5 km východně Světlá.

Svazky a útvary ČSLA ve stálé bojové pohotovosti při vyhlášení bojového poplachu opouštějí do 30 minut prostory stálé dislokace a během 3 hodin se přesunou do určených prostorů soustředění a připraví se k plnění bojových úkolů.

Svazky, útvary a zařízení – které nemají stálou pohotovost – opustí prostory stálé dislokace a zaujmou určené prostory soustředění v termínech a způsobech podle mobilizačního plánu.

V pásmu činnosti Československého frontu je pro celou hloubku operace možný následující poměr sil:

- divize 1.1 ku 1.0

- tanky a samohybná děla 1.0 ku 1.0

- děla a minomety 1.0 ku 1.0

- bojové letouny 1.1 ku 1.0 vše ve prospěch Československého frontu.

V prvním hromadném jaderném úderu silami raketových vojsk Československého frontu, frontového letectva a s podporou dálkového letectva přiděleného frontu zničit hlavní uskupení vojsk prvního operačního sledu 7. armády (USA), prostředky jejího jaderného napadení, místa velení a stanoviště navedení letectva.

V průběhu rozvíjení operace ničit silami raketových vojsk a letectva operační zálohy, přicházející z hloubky, nově objevené prostředky jaderného napadení a letectvo nepřítele.

Celkem se požaduje v operaci použít 131 jaderných raket a atomových bomb, z toho 96 raket a 35 atomových bomb. Při prvním jaderném úderu použít 41 raket a atomových bomb. Při plnění bližšího úkolu použít 29 raket a atomových bomb. Při plnění dalšího úkolu použít 49 raket a atomových bomb. V záloze frontu ponechat 12 raket a atomových bomb.

S využitím výsledků prvního jaderného úderu vojsky frontu zničit, v součinnosti s vojsky 1. západního frontu, hlavní uskupení vojsk 7. armády (USA) a 1. armády (Francie), v součinnosti s operačním výsadem z chodu překročit řeky Neckar a Rýn, ve střetném sražení zničit strategické zálohy nepřítele přesunující se z hloubky a do D 7–8 ovládnout prostor Langres, Besançon, Épinal.

Po dosažení cílů operace být připraven k rozvíjení dalšího útoku ve směru na Lyon.

Hlavní úder vést ve směru Norimberk, Štrasburk, Épinal, Dijon, částí sil ve směru Straubing, Mnichov.

Operační sestavu vojsk Československého frontu uskupit do jednoho sledu a do zálohy vyčlenit dvě tankové a pět motostřeleckých divizí, v závislosti na jejich rozvinování a přesunu.

V sestavě prvního sledu mít 1. a 4. armádu a 331. frontovou raketovou brigádu.

Záloha frontu: velení 2. armády (záložní), motostřelecká divize Jižní skupiny vojsk od D 3, 14. tanková divize od D 3, 17. tanková divize od D 4, 3. motostřelecká divize od D 3, 26. motostřelecká divize od D 4, 18. motostřelecká divize od D 5 a 32. motostřelecká divize od D 6.

Speciální zálohy: 22. výsadková brigáda od D 2, 103. pluk chemické ochrany od D 2, 6. ženijní brigáda od D 3, 205. protitanková dělostřelecká brigáda od D 4.

3.

Vpravo útočí 8. gardová armáda 1. západního frontu ve směru Suhl, Bad Kissingen, Worms a částí sil na Bamberg.

Hranice s ní: státní hranice ČSSR s NDR po Aš, dále Bayreuth, Mosbach a Sarrebourg, Chaumont (všechny body pro Československý front). Styk s 8. gardovou armádou zabezpečit silami a prostředky Československého frontu.

Vlevo Jižní skupina vojsk a Maďarská lidová armáda zajišťují státní hranice Maďarska.

Hranice s nimi: státní hranice ČSSR s MLR a dále severní hranice Rakouska, Švýcarska a Itálie.

4.

1. armáda (19. motostřelecká divize a 20. motostřelecká divize, 1. tanková divize a 13. tanková divize, 311. armádní raketová brigáda) a 312. kanónová dělostřelecká brigáda, 33. protitanková dělostřelecká brigáda bez 7. protitankového dělostřeleckého pluku, 2. pontonová brigáda bez 71. pontonového praporu, 351. a 352. ženijní prapor 52. ženijní brigády.

Bližší úkol: V součinnosti s 8. gardovou armádou 1. západního frontu zničit uskupení 2. armádního sboru (SRN), 7. armádního sboru (USA) a rozvíjet útok ve směru Neustadt,

Norimberk, Ansbach a částí sil v součinnosti se svazky 8. gardové armády ve směru na Bamberg. Do konce dne D 1 dosáhnout čáry Bayreuth, Amberg, Schmidmühlen, ke konci D 2 dosáhnout čáry Hochstadt, Schwabach, Heiden.

Další úkol: Postupovat ve směru na Ansbach, Crailsheim, Stuttgart; zničit přisunující se operační zálohy nepřítele a ke konci D 4 dosáhnout čáry mimo Mosbach, Bietigheim, Nürtingen.

V dalším být připravena rozvíjet útok ve směru Stuttgart, Štrasburk, Épinal. Hranice vlevo: Poběžovice, Schwandorf, Weissenburg, Heidenheim, Reutlingen (všechny body mimo Heidenheimu pro 1. armádu).

Velitelské stanoviště: les 1 km jižně Stříbro.

Osa přesunu: Stříbro, Grafenwöhr, Ansbach, Schwäbisch Hall.

5.

4. armáda (2. motostřelecká divize a 15. motostřelecká divize, 4. tanková divize a 9. tanková divize, 321. armádní raketová brigáda), se 7. protitankovým dělostřeleckým plukem 33. protitankové dělostřelecké brigády, 71. pontonovým praporem 2. pontonové brigády, 92. pontonový praporem a 353. ženijním praporem.

Bližší úkol: V součinnosti s vojsky 1. armády zničit uskupení 2. armádního sboru (SRN) a rozvíjet útok ve směru Řezno, Ingolstadt, Donauwörth a částí sil ve směru Straubing, Mnichov. Dosáhnout ke konci D 1 čáry mimo Schmidmühlen, Řezno, Pasov; ke konci D 2 Eichstätt, Moosburg, Mühlendorf.

Další úkol: Postupovat směrem Donauwörth, Ulm, zničit přisunující se svazky 1. armády (Francie) a na závěr D 4 dosáhnout čáru Metzingen, Memmingen, Kaufbeuren.

Dále být připravena rozvíjet útok ve směru Ulm, Mulhouse, Besançon.

Velitelské stanoviště: 6 km severozápadně Strakonice.³²

Osa postupu: Strakonice, Klatovy, Falkenstein, Kelheim, Rennertshofen, Burgau.

6.

Raketová vojska frontu v prvním jaderném úderu zničí uskupení vojsk 7. armádního sboru (USA), část sil 2. armádního sboru (SRN) a část sil protivzdušné obrany nepřítele.

V dalším soustředí hlavní úsilí na zničení nastupujících operačních a strategických záloh a nově zjištěné prostředky jaderného napadení nepřítele.

Pro splnění úkolů frontu použít:

- při plnění bližšího úkolu 44 operačně-taktických a taktických raket s jadernou hlavicí,
- při plnění dalšího úkolu 42 operačně-taktických a taktických raket s jadernou hlavicí,
- pro řešení nenadálých úkolů ponechat v záloze frontu 10 operačně-taktických a taktických raket s jadernou hlavicí.

Velitel raketových vojsk převezme samostatné montážní brigády se speciální municí, které budou předány Československému frontu v prostorech: 2 km východně od Jablonce a 3 km východně od Michalovců.

Použití speciálních náloží – pouze s povolením hlavního velitele spojených ozbrojených sil.

7. Letectvo

10. letecká armáda – 1. stíhací letecká divize, 2. stíhací bombardovací letecká divize, 34. stíhací bombardovací letecká divize, 25. bombardovací letecký pluk, 46. dopravní letecká divize, 47. průzkumný letecký pluk, 45. dělostřelecký průzkumný letecký pluk.

Bojové úkoly:

V prvním jaderném úderu zničit část sil 2. armádního sboru (SRN), dvě řídicí a naváděcí stanoviště a část sil protivzdušné obrany nepřítele.

Po zahájení bojové činnosti zničit část sil protivzdušné obrany nepřítele v prostorech: Roding, Kirchroth, Hohenfels, Amberg, Pfreimd a Nagel, Erbendorf.

Zjišťovat a ničit prostředky jaderného napadení operačního a taktického určení, velitelská a naváděcí stanoviště v prostorech: Weiden, Nabburg, Amberg, Grafenwöhr, Hohenfels, Řezno, Erlangen.

V průběhu operace podporovat bojovou činnost vojsk frontu v rozsahu: v D 1: 6 plukovních vzletů stíhacích bombardovacích, od D 2 do D 5: 8 plukovních vzletů stíhacích bombardovacích a bombardovacích denně a od D 6 do D 8: 6 plukovních vzletů stíhacích bombardovacích a bombardovacích denně. Hlavní úsilí soustředit na podporu vojsk 1. armády.

V součinnosti se silami a prostředky protivzdušné obrany státu, frontu a sousedů přikrýt hlavní uskupení vojsk frontu proti vzdušným úderům nepřítele.

Zabezpečit vysazení průzkumných skupin a dopravu vzdušných výsadků do týlu nepřítele dne D 1 a D 2.

Zabezpečit vysazení 22. výsadkové brigády dne D 4 do prostoru severně Stuttgart nebo dne D 5 do prostoru Rastatt nebo dne D 6 do prostoru východně Mulhouse.

Provádět letecký průzkum s hlavním úsilím na směr Norimberk, Stuttgart, Štrasburk s cílem zjistit prostředky jaderného napadení a současně zjistit začátek a směry přesunu operačních záloh nepřítele.

Pro splnění úkolů stanovených frontu použít:

- při plnění bližšího úkolu 10 atomových bomb,
- při plnění dalšího úkolu 7 atomových bomb,
- k řešení nenadále vzniklých úkolů ponechat v záloze frontu 2 atomové bomby.

57. letecká armáda —131. stíhací letecká divize, 289. stíhací bombardovací letecká divize, 230. a 733. bombardovací letecký pluk, 48. průzkumný letecký pluk se přemístí v D 1 z Příkarpatského vojenského okruhu a zůstane do pátého až šestého dne pěti armádními vzlety v operační podřízenosti Československého frontu.

Armádě je stanoven limit: 3 palebné průměry leteckých bomb, 2 palebné průměry raket vzduch-vzduch, 2 palebné průměry leteckého střeliva, 3 armádní dávky paliva.

Bojové úkoly:

- V součinnosti s 10. leteckou armádou zjišťovat a ničit prostředky jaderného napadení nepřítele, jeho letectvo a místa velení s hlavním úsilím na směr Norimberk, Štrasburk;
- podporovat bojovou činnost vojsk frontu při násilném překročení řek Naab, Neckar, Rýn a při odrážení protiúderů nepřítele;
- podporovat bojovou činnost 22. výsadkové brigády v prostorech jejího vysazení;
- krýt vojska frontu před úderem nepřátelského letectva;
- provádět letecký průzkum s hlavním úsilím na zjišťování prostředků jaderného napadení nepřítele a jeho operačních a strategických záloh v hloubce.

184. těžký bombardovací pluk dálkového letectva v prvním jaderném úderu použije jaderné bomby na velitelská stanoviště 2. armádního sboru (SRN), 7. armádního sboru (USA), 2/40 dělostřeleckého oddílu střel Corporal, 2/82 dělostřeleckého oddílu střel Corporal, 5/73 dělostřeleckého oddílu střel Sergeant a hlavní uskupení vojsk 4. motorizované divize a 12. tankové divize 2. armádního sboru (SRN). Celková spotřeba atomových bomb 16.

Použití speciálních bojových prostředků pouze se svolením hlavního velitele spojených ozbrojených sil.

8. Protivzdušná obrana

7. armáda protivzdušné obrany státu – 2. a 3. sbor protivzdušné obrany.

Bojové úkoly:

- v součinnosti se silami a prostředky protivzdušné obrany frontu a PVO sousedů v jednotném systému PVO států Varšavské smlouvy odrazit hromadné úderů vzdušného nepřítele s důrazem na směr Karlsruhe, Praha, Ostrava;

- zabránit provádění leteckého průzkumu a provádění leteckých úderů nepřítele na uskupení vojsk, zvláště v prostoru Čechy, na letectvo na letištích, na důležitá politická a ekonomická centra státu, a na komunikační uzly. Hlavní úsilí soustředit na obranu prostorů Praha, Ostrava, Brno a Bratislava;

- po zahájení bojové činnosti vojsk Československého frontu protiletadlovými raketovými vojsky pokračovat v příkrytí důležitých prostorů a objektů státu a silami stíhacího letectva příkryvat objekty frontu za nastupujícími vojsky.

Protivzdušná obrana vojsk frontu

Bojové úkoly:

- se zahájením bojové činnosti frontu zúčastnit se všemi silami a prostředky ve společném systému PVO zemí Varšavské smlouvy příkrytím hlavního uskupení vojsk frontu;

- v průběhu operací v součinnosti se 7. armádou protivzdušné obrany státu, útvary 10. letecké armády a 57. letecké armády a protivzdušné obrany 1. západního frontu krýt vojska frontu před leteckými úderů nepřítele při přechodu pohraničních hor a také při násilném přechodu řek Neckar a Rýn, krýt raketová vojska a místa velení.

9.

22. výsadková brigáda musí být připravena v den D 4 k vysazení z prostoru mimo Prostějov, Niva, Brodek do prostoru severně od Stuttgartu, nebo dne D 5 do prostoru Rastattu, nebo dne D 6 do prostoru východně od Mulhouse s úkolem obsadit a do příchodu vlastních vojsk udržet přechody přes řeky Neckar nebo Rýn.

10. Zálohy frontu

3., 18., 26., 32. motostřelecká divize a motostřelecká divize Jižní skupiny vojsk, 14. a 17. tanková divize se soustředí od D 3 do D 5 v prostorech podle mapy rozhodnutí.

6. ženijní brigáda se do D 3 soustředí v prostoru Panenský Týnec, Bor, mimo Slaný a je v pohotovosti k zajištění přechodů řek Neckar a Rýn vojsky frontu.

103. pluk chemické ochrany se soustředí od D 2 v prostoru Hluboš, okolí Příbrami, okolí Dobříše. Hlavní úsilí radiačního průzkumu se soustředí do prostorů v okolí Hořovic, Blovic, Sedlčan.

Místa speciální očisty rozvinout v prostorech rozmístění míst velení frontu, 331. frontové raketové brigády a v prostorech rozmístění záložních divizí frontu.

11. Týlové zabezpečení

Hlavní úsilí týlového zabezpečení soustředit na celou hloubku operace v pásmu útoku 1. armády.

Na zabezpečení vojsk 1. armády, 10. a 57. letecké armády na konci dne D 2 rozvinout předsunutou frontovou základnu č. 1 a armádní základnu 10. letecké armády v prostoru západně od Plzně; pro vojska 4. armády rozvinout předsunutou frontovou základnu č. 2 v prostoru jižně od Plzně.

Polní potrubí rozvinout ve směru Roudnice, Plzeň, Norimberk, Karlsruhe a využít ho pro zásobování leteckým palivem.

Obnovu železničních tratí plánovat na směrech: Cheb–Norimberk nebo Domažlice–Schwandorf–Řezno–Donauworth.

Za 1. armádou udržovat dvě frontové silnice, za 4. armádou jednu frontovou silnici na celou hloubku operace.

Pro vojska Československého frontu Ministerstvo národní obrany ČSSR vyčlení materiální prostředky s předpokladem plného doplnění zásob spotřebovaných během operace.

Zabezpečení 57. letecké armády plánovat z materiálních prostředků uložených na území ČSSR pro Spojené velení.

Spotřebu materiálních prostředků na operaci plánovat:

- munice 45 000 t,
- pohonné hmoty a mazadla 93 000 t,
 - z toho letecké pohonné hmoty 40 000 t,
 - raketové palivo:
 - okysličovadlo 220 t,
 - raketová paliva 70 t.

Automobilovou dopravou frontu zásobovat vojska během operace 70 000 t nákladu.

Dopravními prostředky vojsk přivést 58 000 t nákladu.

Ke konci operace mít u vojsk 80 % pohyblivých zásob.

Ve dnech D 1 a D 2 rozvinout lůžkovou síť pro 10–12 tis. nemocných a raněných. Ke konci operace rozvinout lůžkovou síť zabezpečující 18 % zdravotnických ztrát frontu.

12.

Velitelské stanoviště frontu od „Č“ + 6 hodin – 5 km východně Strašice. Osa přesunu: Heilbronn, Horb, Épinal.

Záložní velitelské stanoviště – les severně od Březové

Předsunuté velitelské stanoviště – les 5 km východně od Dobřan

Týlové velitelské stanoviště – Jince – Obecnice

Záložní týlové velitelské stanoviště – okolí Dobříše, Slapy, okolí Mníšku

Velitelské stanoviště MNO – objekt K – 116, Praha.

Ministr národní obrany ČSSR
armádní generál Bohumír Lomský

Náčelník Generálního štábu ČSLA
generálplukovník Otakar Rytíř

Náčelník Operační správy GŠ
generálmajor Václav Vitanovský

14. října 1964.

Zapsáno v jednom výtisku
o 17 listech

Zapsal generálmajor Jan Voštera
14. října 1964

V zápatí dokumentuje razítko: „MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY GŠT – operační správa. Oddělení: oper. sál, Došlo dne: 20. X. 1964, čj. 008074/ZD-OS 64, 17 listů“

Příloha č. 4

Předurčení hlavních funkcionářů Československého frontu od 1. září 1967⁴¹⁹

velitel ČsF:	genplk. Vladimír Janko
náčelník politické správy:	genmjr. Egyd Pepich
náčelník štábu:	genmjr. Josef Čepický
zástupce velitele:	genpor. František Šádek
zástupce velitele pro tyl:	genmjr. Ján Lux
náčelník operační správy:	genmjr. Jan Voštera
náčelník zpravodajské správy:	genmjr. Oldřich Burda
velitel 1. A:	genmjr. Stanislav Procházka
velitel 2. md:	plk. Jaroslav Klouda
velitel 19. md:	plk. Jiří Novotný
velitel 20. md:	plk. Stanislav Petržíla
velitel 1. td:	plk. Jaroslav Gottwald
velitel 13. td:	plk. Ludvík Paseka
velitel 307. pld:	plk. Josef Šprojcar
velitel 4. A:	genmjr. Vasil Vaľo
velitel 3. md:	pplk. Pavel Figuš
velitel 15. md:	plk. Bohuslav Kučera
velitel 4. td:	genmjr. František Veselý
velitel 9. td:	pplk. Miloslav Zika
velitel 303. pld:	plk. Ilja Simčina
velitel záložního velitelství armády:	genpor. Alexander Mucha
velitel 14. td:	plk. Zoltán Jakuš
velitel 17. td:	plk. Josef Novák
velitel 18. md:	genmjr. Oldřich Kvapil
velitel 26. md:	pplk. Jiří Pražský
velitel 32. md:	pplk. Ján Puškár
velitel 82. pld:	plk. Ervín John

⁴¹⁹ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 192.

Příloha č. 5
Bojová sestava západního strategického směru⁴²⁰

1. strategický sled

Přímořský front (polský)

- 1. armáda (polská)
- 4. armáda (polská)
- 18. gardová armáda
- 5. letecká armáda (polská)

2. západní front

- 2. gardová tanková armáda
- 3. armáda (východoněmecká)
- 3. úderná armáda
- 20. gardová armáda
- 4. letecká armáda

1. západní front

- 1. gardová tanková armáda
- 2. armáda (polská)
- 5. armáda (východoněmecká)
- 8. gardová armáda
- 16. letecká armáda

Československý front

- 1. armáda (československá)
- 4. armáda (československá)
- 10. letecká armáda (československá)

2. strategický sled

Pobaltský front

- 11. gardová armáda
- 23. armáda
- 15. letecká armáda

Běloruský front

- 5. gardová tanková armáda
- 7. tanková armáda
- 28. armáda
- 1. letecká armáda

Karpatský front

- 8. gardová tanková armáda
- 13. armáda
- 38. armáda
- 9. letecká armáda

Počty a rozdělení divizí podle frontů a států

1. strategický sled

Frontové seskupení	motostřelecké divize	tankové divize	divizí celkem
<i>Přímořsky front</i>	11	4	15
polské divize	9	2	11
sovětské divize	2	2	4
<i>2. západní front</i>	11	-	18
německé divize	4	1	5
sovětské divize	7	6	13

⁴²⁰ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 63–65.

<i>1. západní front</i>	13	10	23	
německé divize	4	1	5	
polské divize	3	3	6	
sovětské divize	6	6	12	
 <i>Československý front</i>	9	6	15	
československé divize	8	6	14	
sovětské divize	1	0	1	
 Celkem	44	27	71	100,0 %
československé divize	8	6	14	19,7 %
polské divize	12	5	17	23,9 %
německé divize	8	2	10	14,1 %
sovětské divize	16	14	30	42,3 %

2. strategický sled
(jen sovětské divize)

<i>Pobaltský front</i>	7	3	10
<i>Běloruský front</i>	6	9	15
<i>Karpatský front</i>	10	4	14
Celkem	23	16	39

Západní strategický směr

Celkem	67	43	110	100,0 %
československé divize	8	6	14	12,7 %
polské divize	12	5	17	15,5 %
německé divize	8	2	10	9,1 %
sovětské divize	39	30	69	62,7 %

Příloha č. 6
**Odhadované vojenské výdaje a zatížení obyvatelstva států
 Varšavské smlouvy v roce 1965⁴²¹**

Bulharsko	8 000 000	256 000 000 \$	32,0 \$
Československo	14 000 000	789 000 000 \$	56,4 \$
Maďarsko	10 000 000	277 000 000 \$	27,7 \$
NDR	17 000 000	665 000 000 \$	39,1 \$
Polsko	31 000 000	911 000 000 \$	29,4 \$
Rumunsko	19 000 000	342 000 000 \$	13,2 \$
Sovětský svaz	225 000 000	40 000 000 000 \$	175,4 \$
celkem VS	326 000 000	42 998 500 000 \$	130,7 \$

Stát	Počet obyvatel	Počet vojáků	Vojáků na tisíc obyvatel
Bulharsko	8 000 000	135 000	17
Československo	14 000 000	235 000	17
Maďarsko	10 000 000	99 000	10
NDR	17 000 000	116 000	7
Polsko	31 000 000	257 000	8
Rumunsko	19 000 000	227 000	12
Sovětský svaz	225 000 000	3 300 000	15
celkem VS	326 000 000	4 404 000	14

⁴²¹ Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 93 a 94

Příloha č. 7
Síly NATO v roce 1968⁴²²

Belgie

I. armádní sbor (Kolu)

1. mechanizovaná divize (Kolu)
16. mechanizovaná divize (Kassel)

II. armádní sbor (Brusel, až 30 dnů po mobilizaci)

2. pěší divize (Brusel, až 30 dnů po mobilizaci)
3. pěší divize (Liège, součástí lucemburská brigáda, až 30 dnů po mobilizaci)

Francie

1. armáda (Baden)

I. armádní sbor (Nancy)

7. pěší divize (Mühlhausen)
8. pěší divize (Compiègne)

II. armádní sbor (Koblenz)

1. tanková divize (Trier)
3. pěší divize (Freiburg)

4. pěší divize (Verdun, 10 dnů po mobilizaci)

27. brigáda alpských střelců (Grenoble)

Berlínská mechanizovaná brigáda (Západní Berlín)

celkem 13 záložních brigád (mobilizovaných postupně od 10. dne)

Kanada (v Evropě)

4. pěší brigáda (Soest)

Nizozemsko

I. armádní sbor (Apeldoorn)

1. pěší divize (Arnhem)
4. pěší divize (Harderwijk)
5. pěší divize (Haag, 3 dny po mobilizaci)

celkem 3 záložní brigády (mobilizované postupně od 25. dne)

Velká Británie

Rýnská armáda (Rheindahlen)

1. pěší divize (Verden)
2. pěší divize (Lübbecke)
4. pěší divize (Herford)

Berlínská pěší brigáda (Západní Berlín)

celkem 6 záložních brigád (na ostrovech)

Spojené státy americké (v Evropě)

7. armáda (Heidelberg)

V. armádní sbor (Frankfurt)

3. tanková divize (Frankfurt)

⁴²² Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 67–69.

- 3. mechanizovaná divize (Würzburg)
- 8. mechanizovaná divize (Bad Kreuznach)
- VII. armádní sbor (Stuttgart)
 - 4. tanková divize (Göppingen)
 - 24. mechanizovaná divize (Augsburg)
- Berlínská mechanizovaná brigáda (Západní Berlín)
- III. armádní sbor (Fort Hood, v Evropě postupně od 10. dne)
 - 1. tanková divize (Fort Hood)
 - 2. tanková divize (Fort Hood)
 - 4. pěší divize (Fort Lewis)
 - 5. mechanizovaná divize (Fort Carson)
- XVIII. výsadkový sbor (Fort Bragg, v Evropě postupně od 5. dne)
 - 9. pěší divize (Fort Riley)
 - 101. výsadková divize (Fort Campbell)

Spolková republika Německo

- I. armádní sbor (Münster)
 - 1. divize tankových granátníků (Hannover)
 - 3. tanková divize (Buxtehude)
 - 6. divize tankových granátníků (Neumünster)
 - 11. divize tankových granátníků (Oldenburg)
- II. armádní sbor (Ulm)
 - 4. divize tankových granátníků (Řezno)
 - 10. divize tankových granátníků (Sigmaríngen)
 - 12. tanková divize (Veitshöchheim)
 - 1. horská divize (Garmisch-Partenkirchen)
- III. armádní sbor (Koblenz)
 - 2. divize tankových granátníků (Marburg)
 - 5. tanková divize (Dietz)
 - 7. divize tankových granátníků (Unna)

Příloha č. 8
Dodávky raketové techniky sovětským ozbrojeným silám v letech 1957 až 1963⁴²³

Typ raket	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	Celkem
balistické	264	477	829	1 409	1 811	1 620	2 010	8 420
středního doletu	130	225	365	550	507	540	320	2 637
krátkého doletu	134	190	390	679	1 092	725	1 380	4 590
protiletadlové	1 796	2 699	5 884	8 218	8 894	9 000	10 320	46 811
vzduch-vzduch	4 000	7 300	11 192	12 308	17 724	8 480	13 265	74 269

Příloha č. 9
**Vývoj počtu nosičů raketového vojska strategického určení Sovětské armády
v letech 1960 až 1968⁴²⁴**

Označení SSSR	kód NATO	dostřel (km)	1960	1962	1964	1966	1968
R-7A(8K74)	SS-6	9 500	4	4	4	4	4
R-16 (8K64)	SS-7	11 000	-	26	153	186	186
R-9A C8K75)	SS-8	12 500	-	-	23	23	23
R-36 (8K67)	SS-9	10 500	-	-	-	30	156
RS-10 (8K84)	SS-11	12 000	-	-	-	90	540
celkem	-	-	4	30	180	333	909

⁴²³ Uhl, M., Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962, München 2008, s. 192–193.

⁴²⁴ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 131.

Příloha č. 10
Mírová organizace ČSLA k 1. 9. 1965⁴²⁵

MNO

GŠ ČSLA

ZVO	SVO	VVO	ostatní svazky
20. md K. Vary	15. md Č. Budějovice	14. td Olomouc	10. LA H. Králové
19. md Plzeň	3. md Kroměříž	18. md Prešov	7. A PVOS Praha
2. md Sušice	9. td Písek		331. tdb Hranice
1. td Slaný	4. td H. Brod		7. vp Holešov
13. td Mladá			7. spoj Litoměřice
			7. rtp Zbiroh
			školy

Obsazení vyšších velitelských funkcí

ZVO genmjr. Stanislav Procházka	2. md genmjr. Michal Kričfaluši
SVO genmjr. Karel Rusov	3. md plk. Jozef Turošík
VVO genmjr. Josef Valeš	15. md plk. Bohuslav Kučera
10. LA genmjr. Jozef Kúkel	18. md neobsazeno
7. A PVOS genmjr. Zdeněk Kamenický	19. md plk. Alois Svoboda
	20. md plk. Stanislav Petržila
	1. td pplk. Jaroslav Gottwald
	4. td plk. Josef Veselý
	9. td genmjr. Ivan Dzamko
	13. td plk. Ludvík Paseka
	14. td plk. Václav Neumajer
	1. sld plk. Miloslav Neuberg
	2. sbold plk. Štefan Jaďut
	34. sbold pplk. Jozef Remek
	2. sbor PVOS plk. Jiří Štika
	3. sbor PVOS plk. Ondřej Kopnický

⁴²⁵ Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 157 a 159.

Příloha č. 11
Plánované mírové a válečné početní stavy československé armády⁴²⁶

Rok	Osob		Divizí	
	v míru	ve válce	v míru	ve válce
1946	187 000	655 000	16	18
1953	300 000	850 000	14	24
1956	208 000	765 000	14	24
1958	182 000	650 000	11	16
1963	204 000	585 000	11	16
1966	235 000	650 000	11	16
1968	225 000	620 000	10	15
1969	214 000	580 000	10	15
1988	200 000	715 000	10	15

Počty bojové techniky československé armády

Rok	Tanků	Děl a raketometů	Bojových letadel
1949	464	2856	273
1960	2097	9525	1183
1968	3890	3942	651
1988	4680	4036	430

⁴²⁶ Minařík, P., Studie a materiály poválečné armády, <http://armada.vojenstvi.cz/povalecna/studie/22.htm>, 15. června 2010; Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008, s. 156.

Příloha č. 12
Členové vlády ČSSR v letech 1967 až 1969⁴²⁷

v době:	12/1967	5/1968	12/1968	5/1969
předseda vlády:	Jozef Lenárt	Oldřich Černík	Oldřich Černík	Oldřich Černík
místopředseda vlády:	Oldřich Černík František Krajčír Otakar Šimůnek Josef Krejčí	František Hamouz Peter Colotka Gustáv Husák Lubomír Štrougal Ota Šik	František Hamouz Peter Colotka Gustáv Husák Lubomír Štrougal	František Hamouz Samuel Falt'an Karol Laco Václav Valeš
ministři				
zahraničních věcí:	Václav David	Jiří Hájek	Oldřich Černík	Ján Marko
státní tajemník v MZV:				Václav Pleskot
národní obrany:	Bohumír Lomský	Martin Dzúr	Martin Dzúr	Martin Dzúr
státní tajemník v MNO:				Václav Dvořák
vnitřní:	Josef Kudrna	Josef Pavel	Jan Pelnář	Jan Pelnář
státní tajemník v MV:				Ján Majer
dopravy:	Alois Indra	František Řehák	František Řehák	František Řehák
financí:	Bohumil Sucharda	Bohumil Sucharda	Bohumil Sucharda	Bohumil Sucharda
státní tajemník v MF:				Jozef Gajdošik
hornictví:	František Penc	František Penc	František Penc	
chemického průmyslu:	Václav Valeš	Stanislav Rázl	Stanislav Rázl	
potravinářského prům.:	Vratislav Krutina			
spotřebního průmyslu:	B. Machačová-Dostálová	B. Machačová-Dostálová	B. Machačová-Dostálová	
těžkého průmyslu:	Josef Krejčí	Josef Krejčí	Josef Krejčí	
předseda Výboru pro průmysl:				Josef Krejčí
spravedlnosti:	Alois Neuman	Bohuslav Kučera	Bohuslav Kučera	
školství:	Jiří Hájek	Vladimír Kadlec	Vladimír Kadlec	
kultury a informací:	Karel Hoffmann	Miroslav Galuška	Miroslav Galuška	
předseda Výboru pro tisk a informace:				Jaroslav Havelka
vnitřního obchodu:	Jindřich Uher	Oldřich Pavlovský	Oldřich Pavlovský	
stavebnictví:	Samuel Takáč	Jozef Trokan	Jozef Trokan	
zahraničního obchodu:	František Hamouz	Václav Valeš	Václav Valeš	Ján Tabaček
státní tajemník v MZO:				Ludvík Ůbl
zdravotnictví:	Josef Plojhar	Vladislav Vlček	Vladislav Vlček	
zemědělství a výživy:	Karel Mestek	Josef Borůvka	Josef Borůvka	Koloman Boďa
lesního a vodního hospodářství:	Josef Smrkovský	Július Hanus	Július Hanus	
bez portfeje:	Ján Marko			Bohuslav Kučera
práce a sociálních věcí:		Michal Štancel'	Michal Štancel'	Jan Pauly
státní tajemník v MPSV:				Michal Štancel'
místopředseda SNR:	František Barbírek			Vlasta Brablčová
předseda Státní komise pro techniku:	František Vlasák			
techniky:		Miloslav Hruškovič	Miloslav Hruškovič	
národohospodářského plánování:		František Vlasák	František Vlasák	František Vlasák
státní tajemník v MP:				Ján Kraus
pověřen vedením Ústřední správy energetiky:	Josef Korčák	Josef Korčák	Josef Korčák	
předseda Státního úřadu cenového:		Václav Hůla	Václav Hůla	
předseda Výboru pro ceny:				Jiří Typolt

⁴²⁷ Přehled vlád ČSSR 1960–1990, <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1960-1990-ssr/>, 16. května 2012.

předseda Výboru pro
technický a investiční rozvoj:
předseda Výboru pro pošty
a telekomunikace:

Miloslav Hruškovič

Milan Smolka

**Memorandum třiceti vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie
a Vojenské technické akademie s návrhem československé vojenské doktríny⁴²⁸**

Memorandum:

Formulovat a konstituovat československé státní zájmy
v oblasti vojenství

Návrh akčního programu Čs. lidové armády klade s mimořádnou naléhavostí otázku tvorby státní vojenské doktríny ČSSR. Východiskem pro tvorbu doktríny jsou podle našeho názoru státní zájmy ČSSR v oblasti vojenství, jež však dosud nebyly formulovány a konstituovány.

Signatáři tohoto memoranda, vědečtí pracovníci čs. ozbrojených sil, chtějí přispět k vědeckému zkoumání a stanovení těchto státních zájmů. Vyjadřují své stanovisko ke stavu naší vojenské doktríny a vojenské politiky v bodech 1 a 2. V bodech 3 a 4 koncipují postup teoretického rozpracování podkladů pro tvorbu doktrinálních závěrů. V 5. bodu pak zdůvodňují nezbytnost vědeckých metod při řešení této problematiky.

Zasílají Vám toto memorandum jakožto podklad k výměně názorů. Tento dialog považují za nezbytné východisko pro rozvinutí samotné vědeckovýzkumné práce. Praha, květen 1968

1. Politická a vojenská doktrína

1.1 Politická doktrína socialistického státu je primárně ovlivněna volbou širších cílů v mezinárodním společenství, formulací vztahu k různým faktorům a hnutím reprezentujícím společenský pokrok.

Princip socialistického internacionalismu je organicky spjat s národní odpovědností státního suveréna. Optimální řešení tohoto vztahu je tím závažnější a tím obtížnější, čím menší je fyzická síla, kterou stát disponuje. Kritériem správnosti volby nemůže být jediné „národní zájem“, který nelze v čisté podobě ani vypreparovat, a to ani zájem vlastního státu, ani zájem vedoucího státu koalice. Hlavním kritériem je zájem společenského pohybu, jehož jsou státní suveréni součástí, konkrétně zájem evropského socialismu, jeho dynamického rozvoje. Pouhá obrana dosaženého podporuje stagnaci a degeneraci, mylná volba ofenzivní strategie působí destruktivně na celospolečenský progresivní pohyb.

1.2 Vojenská politika jako souhrn činností v oblasti vojenství realizuje vojenské zájmy a potřeby, určitou zvolenou politickou a jí odpovídající vojenskou strategii. Vzhledem k objektivní výrazné přítomnosti národního zájmu můžeme státní vojenskou doktrínu označit za souhrnnou formulaci vojenských zájmů a potřeb státu.

Doktrína je závazným teoretickým a ideologickým východiskem pro formulování vojenské politiky a přijímání konkrétních dílčích opatření, jakož i pro jednání s aliančními partnery. Vzniká jako určitý kompromis mezi objektivními, maximálními požadavky a reálnými zdroji, mezi dynamikou vývoje poznatků vojenské vědy a společenských věd, vývoje techniky a nutností disponovat vždy, v určité fázi vývoje vojenství, efektivním branným systémem.

1.3 Formulování státní vojenské doktríny státu má silný zpětný vliv na celkovou politickou doktrínu a strategii. Ovlivňuje ve významné míře reálné možnosti státu, jeho působení nevojenskými prostředky v mezinárodním prostředí. Rezignace na formulování

⁴²⁸ Memorandum třiceti vědeckých pracovníků Vojenské politické akademie a Vojenské technické akademie s návrhem československé vojenské doktríny, zasláné náčelníkem Vojenské politické akademie V. Menclem prvnímú tajemníkovi ÚV KSČ A. Dubčekovi jako příspěvek k tvorbě základních dokumentů pro XIV. sjezd KSČ, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 137–143; ÚSD, Sb. KV ČSFR D 11/73. – Strojopis A4, 17 s.

vlastní vojenské doktríny je rezignací na vlastní odpovědnost jak v národním, tak mezinárodním kontextu, je kapitulací před živelností, je odpolitizováním vojenského myšlení a tedy zdrojem ochromení armády. Je základním zdrojem krize armádního organismu, protože jej vytrhává z vlastní sociální struktury společnosti. Je porušením výměny látek mezi armádou a společností. Zbavuje armádu jejího smyslu pro národní společenství, jestliže nedochází k ustavičné konfrontaci s cíli tohoto národního socialistického společenství.

2. Minulost, současnost a budoucnost vojenské politiky ČSSR

2.1 Základy současného branného systému ČSSR byly položeny na počátku padesátých let, v době, kdy odpovědná politická místa socialistických zemí předpokládala, že dojde k brzkému vojenskému střetnutí v Evropě. Byla to strategie vycházející z hesel obrany proti imperialistické agresi, současně však možnosti přechodu do strategického útoku k dosažení úplné hegemonie SSSR v Evropě. K otevřenému přehodnocení možností této koaliční strategie za současného stavu raketojaderného potenciálu nedošlo.

2.2 Československý armádní organismus budovaný s urychlením a za mimořádného vynaložení sil se stal reálnou strategickou silou v době, kdy se politická a vojenská situace v Evropě zásadně změnila. Ačkoliv po roce 1953 konstatujeme zmírnění mezinárodního napětí, ačkoliv po roce 1956 razíme novou linii strategické povahy, linii mírového soužití, nedochází k formulování vlastní vojenské doktríny ČSSR a k reformě armádního organismu. Alianční vztahy se dále upevňují s odvoláním na hrozbu německé agrese. Ve skutečnosti hrozba německé agrese hraje stále více roli dodatečného vnějšího faktoru, který má upevňovat soudržnost socialistického společenství. Vojenský faktor má kompenzovat nedostatečnou kooperaci ekonomickou a nerozvinutost jiných vazeb mezi socialistickými zeměmi poté, když původní představa o univerzálním modelu ekonomickém a politickém musela být revidována.

2.3 V politické oblasti trvá nejasno o pravděpodobných tendencích vývoje progresivního hnutí, jehož jsme součástí. Převažuje tendence přidržovat se překonaných představ, které se staly součástí ideologické bilance v socialistických zemích. Převažuje tendence ovlivňovat všechny části hnutí, bez ohledu na to, že v důsledku sociálněekonomického vývoje se rozdílily mezi jejich potřebami prudce zvětšují.

Svými akcemi v roce 1956 a v roce 1961 jsme dávali najevo, že jsme připraveni nést každé riziko v globální politice, aniž bychom se ucházeli o politickou spoluodpovědnost za přijímaná rozhodnutí a postupy. V roce 1956 a 1961 jsme svým postupem dávali najevo, že nerozumíme ani evropské situaci a že se řídíme nikoliv věcnou analýzou, nýbrž politicko-ideologickými klišé. (Proto překvapení v roce 1956 Maďarskem a neadekvátní reakce v roce 1961.)

2.4 Naše vojenská politika se neopírala o analýzu skutečných potřeb a zájmů našeho národního a státního společenství. Neopírala se o vlastní vojenskou doktrínu. Odpovídala spíše zájmům bývalého sektářského vedení strany, které znemožňovalo straně uskutečňovat skutečnou politiku, tj. harmonizovat zájmy různých vrstev a zájmy národní a internacionální ve prospěch socialismu. Vývoj armádního organismu byl zbaven racionálních kritérií a současně neměl ani institucionální oponenturu. Vojenská politika byla zjednodušena na hledání optima mezi vlastními zdroji a požadavky aliance. Byla tedy bezprincipiální a musela zakládat rozpory a krizové vztahy v armádním organismu.

Dvacetiletý deformovaný vývoj se nutně projevil i v připravenosti kádrů, v jejich schopnosti resp. neschopnosti reagovat na úkoly, které vyplývají z nutnosti překonat deformace. Teoretické zaostání v oblasti vojenské vědy a čs. vojenské doktríny je průvodním jevem a výsledkem uplynulých dvaceti let a velkou brzdou překonání předchozích omylů.

2.5 Vojenská politika ČSSR bude i nadále vycházet ze spojeneckého postoje k ostatním partnerům Varšavské smlouvy, především ze spojení se SSSR. Současně však bude politikou státního suveréna, vnášející vlastní stanoviska do formování společných stanovisek aliance. Progresivní koncepce upevnování Varšavské smlouvy má jen jeden smysl: zvýšení vnější bezpečnosti států aliance právě proto, aby se otevřely cesty k progresivnímu vývoji socialistických zemí i zemí západní Evropy. Naše vojenská politika se nebude zříkat globálních rizik, ovšem může je uvažovat jen jako partner a nikoliv jako oběť vývoje, na který nemá vliv.

Ve své podstatě a základní orientaci bude evropskou bezpečnostní politikou, politikou podporující proces zmírňování mezinárodního napětí v Evropě, celoevropské spolupráce, evropských progresivních sil. Zdůrazníme ji jako instrument širší politiky. Nesmí být účelem sama sobě. Vojenská politika, která potřebuje konstruovat nebo hypertrofizovat nebezpečí protivníka, slouží konzervativním tendencím v socialismu i kapitalismu. Zdánlivě bezprostředně může „upevňovat“ socialismus, ve svých důsledcích jej však oslabuje.

2.6 Vojenská politika ČSSR musí vycházet z vědecké analýzy celé škály možných válečných situací v Evropě, formulovat vzhledem k těmto možným situacím své suverénní zájmy a potřeby, posuzovat v rámci koalice své vojenské možnosti v jednotlivých situacích a tento postup opírat o vědecky propracované vlastní doktrinní závěry politické i vojenskostrategické.

3. Situace války – míru v současnosti

3.1 Naivně realistický pohled praktika analyzuje vztahy mezi státními suverény buď v rovině války, nebo v rovině míru. Ve skutečnosti existuje celá škála situací, pro něž je společným obecným znakem existence prostředků ozbrojeného násilí, situací, které se odlišují způsoby používání těchto prostředků. V důsledku podstatných přeměn sociálněpolitických a vědeckotechnické revoluce ve vojenství je tato škála situací podstatně složitější a různorodější nejen vůči situaci před druhou světovou válkou, ale především vzhledem k situaci v začátku padesátých let.

Ovšem právě v tomto období – na počátku grandiózních přeměn sociálněpolitických a vědeckotechnických – se naše vojenská politika a vojenská doktrína konstituují převzetím sovětského modelu jakožto obecně platného modelu socialistického vojenství.

3.2 Uvedená škála možných situací může být ve stručnosti vyjádřena takto:

- Situace absolutní války (s jejími variantami).
- Situace omezených válek (několik typů omezených válek).
- Situace mezi válkou a mírem. Situace, která vzniká legalizováním původně dočasného příměří v dlouhodobý status quo, kdy protivníci spolu neválčí, současně však nedošlo k uzavření mírových smluv.
- Situace potenciální války, tj. nepřímého používání prostředků ozbrojeného násilí, jakožto argumentu v zahraniční politice.
- Situace míru mezi potenciálními protivníky.
- Situace míru mezi spojeneckými suverénními státy.
- Situace míru mezi neutrály.
- Situace absolutního míru, realizovaná všeobecným a úplným odzbrojením.

Tento popis je logické schéma konkrétních situací, jež jsou pochopitelně kombinací n-typů možných situací, v nichž jednotliví státní suveréni a vojenské koalice uskutečňují svou zahraniční a vojenskou politiku.

3.3 Stereotypní představa o třídním boji, dělící subjekty na přátelské a nepřátelské, redukovala také podstatné politické odlišnosti mezi státními suverény na základní třídní antagonismus, a to se škodlivými důsledky v naší vlastní politické strategii a taktice. Ve

skutečnosti si leninský požadavek konkrétní analýzy konkrétní situace vynucuje diferencovat mezi zahraničními partnery podle faktických rozdílů.

Minimální typologie by však měla brát v úvahu:

- Spojence faktické a spojence potenciální.
- Neutrály.
- Protivníky potenciální.
- Protivníky faktické.
- Válečné nepřátele.

Formulovat státní zájmy a potřeby ČSSR v oblasti vojenství si nezbytně vyžaduje vycházet z různých variant situace, zbavit se nereálných představ a nebezpečného zjednodušování.

4. Možná formulace vojenských zájmů a potřeb ČSSR vzhledem k situaci války – míru v současné Evropě

Formulovat a konstituovat v doktríně státní vojenské zájmy a potřeby ČSSR vyžaduje předem věcně analyzovat jednotlivé situace války – míru především v Evropě. Vzhledem k nim pak formulovat naše vlastní vojenské zájmy a potřeby. Odtud posléze vyjít k praktickým opatřením, pro něž doktrína poskytuje výchozí normy a regulativy. Uvedeme ve stručném nástinu možný postup, alespoň pro několik hlavních situací.

4.1 Situace absolutní války v Evropě

Vzhledem k nakupení raketojaderných potenciálů v obou hlavních vojenských koalicích znamená případný vznik této války v Evropě katastrofální důsledky pro většinu evropských účastníků. Současně vzhledem k trvalému předstihu útočných prostředků pro zasazení hromadných raketojaderných úderů před obrannými prostředky, jakož i naší nevýhodné geografické poloze, nelze podstatně omezit ničivost prvých nepřátelských úderů vůči našemu teritoriu na míru, jež by umožňovala zachování naší národní a státní existence. Otevřeně je třeba říci, že vznik a vedení globální raketojaderné války na evropském válčišti by znamenal národní likvidaci a zánik státní suverenity především válčících států v dotyku, včetně ČSSR. Neúčelnost takové války jakožto prostředku řešení evropských sporů, stvrzená vývojem tzv. berlínské krize v r. 1961, neznamená pochopitelně nemožnost jejího vzniku.

Vzhledem k této situaci považujeme za vhodné formulovat vojenské zájmy a potřeby ČSSR jakožto zájmy a potřeby primární existenciální důležitosti:

- Zabránit vedení raketojaderné války na teritoriu ČSSR je základní existenciální potřeba pro celou naši společnost.
- ČSSR má strategický zájem aktivně přispívat k snižování reality možnosti absolutní války v Evropě.

Z doktrinárního konstituování základní potřeby a zájmů vzhledem k možné absolutní válce pak vyplývá i zahraničněpolitická strategie usilující o přijetí opatření omezujících možnosti raketojaderného napadení ČSSR, jako např. přijetí smlouvy o nešíření raketojaderných zbraní. Vytvoření bezatomového pásma ve střední Evropě. Dodatečná garance státu quo v Evropě atd.

4.2 Situace omezené války v Evropě

Analýza možností této válečné situace v Evropě vyjde zřejmě z konstatování rostoucího nebezpečí takové války a růstu jejího strategicko-politického významu.

Současně s konstatováním nepotřebnosti omezené války jakožto prostředku vlastní zahraniční politiky ČSSR a s konstatováním zájmu ji vyloučit jako prostředek řešení evropských sporů budeme vycházet z nutnosti vést válku v případě napadení co nejrozhodněji tak, abychom omezovali její ničivé účinky na vlastním teritoriu a vůči vlastnímu obyvatelstvu.

Z formulování a konstituování uvedených zájmů a potřeb ČSSR pak vyplynou výchozí směry praktických opatření:

- Příprava ozbrojených sil ČSSR v rámci Varšavské smlouvy a příprava celého branného systému ČSSR pro varianty napadení omezenými prostředky nepřítel s cílem odrazit toto napadení, porazit protivníka a přimět jej k řešení sporu pokojnými prostředky.

- Snižování reality možnosti této války vzájemně přijímanými vojenskými a politickými akty, praktická opatření ve vlastní politice mírového soužití usilující o vyloučení ozbrojeného násilí jakožto prostředku k řešení sporu.

4.3 Situace mezi válkou a mírem v Evropě

Tato situace trvá v důsledku neuzavření mírové smlouvy s Německem, v důsledku existence velmocenského statutu Berlína na území NDR. Odtud vyplývá možnost náhlého zostření situace a vzniku ostré vojenskopolitické krize. Taková krize by měla v současné době katastrofální důsledky pro naši ekonomiku, obdobně jako tomu bylo v roce 1961 a 1962 (Berlín, karibská krize). To by podstatně zhoršilo naši napjatou ekonomickou situaci a mělo by to negativní důsledky pro současný a budoucí progresivní politický vývoj ČSSR.

Z této charakteristiky vyplývá i přístup k formulování zájmů a potřeb ČSSR:

- Potřeba přispět k zabránění takové vojenskopolitické krize jakožto primární potřeba strategické politické důležitosti v současnosti.

- Zájem na snižování možnosti přechodu od situace neválky k situaci omezené války při řešení německé otázky jakožto klíčové politické otázky současné Evropy.

Z toho pak vyplývají praktická opatření jak v oblasti vojenskopolitické, tak v oblasti zahraničněpolitické, především aktivní politika ve Varšavské smlouvě při postupném omezování této situace „neválky“, a aktivní zahraniční politika při normalizování vztahů mezi ČSSR a NSR.

4.4 Situace potenciální války v Evropě

Jde o nepřímé používání potence ozbrojeného násilí jakožto prostředku zahraniční politiky, stručně formulované jakožto politika deterentu, praktikovaná především jadernými velmocemi. Tohoto deterentu nemůže ČSSR používat vůči západním velmocem. Realizace tohoto deterentu je deklarativní a politicky neúčinná i vůči ostatním potenciálním i faktickým protivníkům tehdy, není-li podložena praktickými opatřeními vojenskostrategickými, jakož i vůči těm potenciálním protivníkům, kteří jsou od nás geograficky vzdáleni. Současně konstatujeme používání tohoto deterentu vůči ČSSR ze strany některých potenciálních protivníků, což nás nutí k obdobným protiopatřením.

Z této charakteristiky vyplývá formulace potřeb a zájmů ČSSR:

- Dočasná potřeba používat této potenciální funkce ozbrojeného násilí vůči tomu protivníkovi, který ji používá vůči nám.

- Nezájem na jejím používání v případě ekvivalentní reciprocity, tj. zájem na jejím vyloučení z prostředků zahraniční politiky.

Možná praktická opatření za této situace směřují k uzavírání mezinárodněprávních dohod s potenciálními protivníky o zřeknutí se používání hrozby násilí ve vzájemných vztazích. To je prakticky reálné jak ve vztazích ČSSR–Rakousko, tak ve vztazích ČSSR–Francie i ve vztazích ČSSR–NSR.

4.5 Situace míru mezi potenciálními protivníky v Evropě

Tato situace existuje v Evropě mezi potenciálními protivníky, kteří prakticky nemají vůči sobě protichůdných zahraničněpolitických zájmů a nepoužívají vůči sobě deterentu.

Zájem a potřeba ČSSR vzhledem k této situaci je zájem o právní kodifikování situace míru s těmito potenciálními protivníky, jakož i zájem rozšiřovat počty těchto partnerů ČSSR.

Praktická opatření směřují k uzavírání smluv o neútočení s těmito partnery, k uzavírání dohod o omezení vojenských potenciálů, o vyřazení určitých zbraní ze své výzbroje atd.

Tak můžeme přispívat ke snižování napětí mezi potenciálními protivníky, možností dalšího vývoje směrem k válce, k rozšiřování situace míru v Evropě, k vzájemným postupným neutralizacím určitých prostředků ozbrojeného násilí atd.

4.6 I v možných dalších situacích míru v Evropě, jež jsme v úvodu vyjmenovali, se na celkových státních zájmech a potřebách ČSSR podílejí vojenské zájmy a potřeby. Ovšem čím blíže k situaci míru, tím se tento podíl snižuje. V situaci absolutního míru je pak likvidována materiálně-technická základna války, a tím i báze pro nezbytnost formulací a konstituování vojenských zájmů a potřeb.

Vzhledem k zahraničněpolitickým a vojenským realitám, v nichž současně ČSSR žije, jde však především o formulování a konstituování vojenských zájmů a potřeb za situací, jež jsme rozvedli v bodech 4.2 až 4.5.

Nyní nám jde o to, jaký přístup zvolit a jakých postupů se naopak vyvarovat, máme-li na mysli zvědečtění celého postupu při formulování a konstituování čs. vojenské doktríny.

5. Systémový přístup a využití moderních výzkumných metod

5.1 Z hlediska konstituování československé vojenské doktríny je nejnebezpečnější a nejzranitelnější jednohlediskový přístup metodou prosté logiky s tradičními metodami práce.

Absolutizování varianty všeobecné války v Evropě s hromadným nasazením jaderných zbraní je z hlediska československé svébytnosti protismyslné, poněvadž v této variantě je vysoce pravděpodobná fyzická likvidace ČSSR, bez ohledu na výši výdajů a prostředků na výstavbu ozbrojených sil, a to dokonce i bez ohledu na konečný výsledek války.

5.2 Pro každou z variant 4.2, 4.3, 4.4, 4.5 je možno odvodit systémovým přístupem a s využitím moderních výzkumných metod průběh vztahů mezi materiálními, finančními a kádrovými náklady státu na armádu (za předpokladu dokonalosti a racionality výstavby systému armády) na jedné straně a mezi mírou rizika ve směru fyzického zničení státu, ztráty suverenity a možnosti dalšího rozvoje socialismu, případně válečné hrozby vůbec na straně druhé.

V podstatě jde o dosažení pragmatické stability systému obrany státu a výstavby armády, odvozené z politických potřeb a ve vztahu k zahraniční politice s dvojjediným cílem: odvrátit válku zvýšením rizika potenciálního protivníka, zachovat existenci a suverenitu Československé socialistické republiky a touto cestou realizovat přínos ČSSR koalici ve smyslu plnění internacionální povinnosti.

Řízení rozvoje armády jen na základě prosté logiky, empirie a historických analogií, případně jen v koaličním zájmu bez ohledu na vlastní suverénní zájmy, je ve svém konečném efektu nevhodné a proti zájmu koalice.

Proto považujeme vedle vyrovnání vlastních i koaličních zájmů jako základního východiska vojenské doktríny za nezbytné využití systémového přístupu s využitím všech dostupných nepřímých kritérií a metod vědeckého předvídání včetně modelových principů. Touto cestou přezkoumat skutečný stav bojeschopnosti armády v různých variantách z hlediska dynamiky politických potřeb a ekonomických možností státu. Jde přitom především o problémy politické a doktrinální v konfrontaci s realitou, nikoliv o problémy taktickooperační a organizační.

Ve využití systémového přístupu při výstavbě armády i v operačních zámyslech vidíme novou kvalitu, která může zvýšit skutečnou efektivnost našich ozbrojených sil proti současnému stavu.

5.3 V nejjobecnější poloze vidíme dvojí možnou cestu v základních metodách a přístupech k řízení rozvoje armády:

- Cestu od daných limitujících faktorů kádrových, technických a finančních, které dává společnost na armádu, k ukázání rizika nedosažení příznivého politického cíle v různých

variantách evropského vývoje, naznačených v předcházející kapitole. Rozhodnutí o únosnosti výsledné míry rizika přísluší potom vrcholnému politickému orgánu státu.

- Cestu od přípustné míry rizika, stanovené politickým vedením státu, k nezbytným nárokům na uvolnění nutných kádrových, technických a finančních prostředků, v různých variantách evropského vývoje.

Při využití kterékoliv z těchto cest jde o vypracování suboptimálních modelů výstavby armády pro jednotlivé varianty, zabezpečující plnění úkolů obrany v podstatě bez ohledu na dosavadní stavbu reálného systému. Z konfrontace přijatého korelovaného modelu se skutečností a zdroji odvodit pak konkrétní opatření pro řízení rozvoje armády a jejích prvků.

Celý naznačený postup by neměl smysl v případě, že bychom pokračovali v nesystémovém, resortním způsobu výstavby armády a nemohli politickému vedení prokázat, že uvolňované prostředky kádrové, finanční i technické využíváme s maximálním efektem a že vytváříme skutečně bojeschopnou armádu pro různé varianty vývoje v Evropě, a nikoliv armádu, jejíž jednotlivé složky jsou schopny na přehlídkách a při ukázkových cvičeních probíhajících podle scénáře dokumentovat svoji zdánlivou bojeschopnost.

5.4 Ve strategii se stále výrazněji projevuje přelom ve směru přechodu od frontálního ničení všech prvků systému protivníka k rozrušení jeho systému zničením vybraného prvku, jehož vyřazení vede ke zhroucení branného systému protivníka vcelku. Tento přechod je možno dokumentovat jako teoreticky optimální, avšak v některých případech (arabsko-izraelská válka) se projevil i prakticky. Jeho racionální využití při řízení výstavby armády i v rozvoji naší strategie a stavby operačních plánů může vést nejenom k podstatným úsporám v nákladech prostředků na armádu a ke skutečnému zvýšení efektivity našeho branného systému i při eventuálním relativním snížení nákladů (avšak vědecky odvozeném a odůvodněném), může pomoci snížit důsledky exponenciálního růstu cen nových typů bojové a řídicí techniky, ale zejména může vést k odpovědnému přesvědčení velení armády i politického vedení státu o optimální činnosti a odpovědnosti vůči státu i vůči koalici.

5.5 Naznačenou cestu i metody konstituování československé vojenské doktríny je ovšem možno realizovat jedině kvalitativně novým přístupem k využití vědeckého potenciálu našeho státu jako rozhodující složky její realizace. Ve využití vědy jako motorické síly, schopné používat metod práce nedostupných pracovníkům operativy nejen z hlediska způsobu myšlení, ale i z hlediska času a využití prostředků a jako protiváhy (iniciativní a oponentní) vůči operativě s arbitráží ve velení armády a v politickém vedení státu, vidíme základní předpoklad pro dosažení nové kvality jak při konstituování československé vojenské doktríny, tak i při řízení rozvoje armády při její realizaci.

Příloha č. 14
Nóta vlády SSSR vládě ČSSR z 20. 7. 1968⁴²⁹

No. 17/4co

Sovětská vláda považuje za svou povinnost ještě jednou upozornit vládu ČSSR na některé důležité otázky, týkající se životních zájmů a bezpečnosti SSSR a ostatních socialistických zemí – členů organizace Varšavské smlouvy.

1. Sovětská vláda již dříve upozornila československou stranu na některá vystoupení v ČSSR zaměřená na podkopání Varšavské smlouvy. Je třeba uznat, že vystoupení tohoto druhu nejsou ojedinělými a že za poslední období nejen neslábnou, ale zesilují, sledující pevně určený cíl – podkopat závazky přijaté ČSSR společně s ostatními socialistickými státy Varšavské smlouvy. Všechna tato vystoupení nelze posuzovat jako jevy mající vztah pouze k vnitřní situaci země, neboť se bezprostředně týkají zájmů bezpečnosti SSSR a ostatních socialistických zemí. V této souvislosti zasluhuje pozornosti, že vedoucí činitelé ČSSR sice zdůrazňují věrnost čs. společenství smlouvám a závazkům, ale nestaví se proti nejhrubším vystoupením, která nabádají k rozkolísání struktury a principů organizace Varšavské smlouvy, což vážně poškozuje společné zájmy socialistických zemí.

Jak známo, 15. července t. r. se v Klubu novinářů, pod vedením pracovníků státně administrativního oddělení ÚV KSČ v čele s vedoucím oddělení Václavem Prchlíkem, uskutečnila tisková konference. Václav Prchlík na této konferenci neodůvodněně hovořil o struktuře Varšavské smlouvy, o tom, že údajně neodpovídá současnému období. Nepřípustným způsobem odsuzoval činnost Politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy a prohlásil, že tento orgán údajně neplní své funkce. Hovořice o struktuře Spojeného velení ozbrojených sil zemí Varšavské smlouvy, organizátoři tiskové konference nejen překroutili podstatu této struktury, ale dopustili se při tom navíc vyzrazení některých přísně tajných údajů, uvedených v protokolu O vytvoření Spojeného velení ozbrojených sil členských států Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci ze 14. května 1955, jakož i v usnesení o Spojeném velení ozbrojených sil členských států Varšavské smlouvy, schváleném Politickým poradním sborem 11. ledna 1956.

Václav Prchlík, záměrně zkresluje skutečnost, se dopustil útoku proti sovětským vojenským velitelům.

Na tiskové konferenci došlo k vyzrazení přísně tajných podmínek rozmístění spojených ozbrojených sil na území členských států Varšavské smlouvy, uvedených v článku 5 usnesení o Spojeném velení ozbrojených sil, a rovněž k vyzrazení přísně tajných údajů uvedených v mezistátních dohodách. Podobné činy poškozují zájmy členských států Varšavské smlouvy, podkopávají jejich vojenskou organizaci, poškozují jejich přátelství. Je s podivem, že vláda ČSSR dosud neprovedla náležité zhodnocení této skutečnosti.

Čs. představitelé a oficiální činitelé nejdříve vyhlásili svou věrnost Varšavské smlouvě, nejdříve se vyslovili pro upevnění této organizace. Zatím však události a fakta, jichž jsme nyní v ČSSR svědky, jsou v rozporu se všemi těmito prohlášeními a jsou ve své podstatě namířeny na podkopání této organizace.

Nelze zapomínat, že členství ve Varšavské smlouvě zavazuje účastnické strany této organizace postupovat vždy společně, vystupovat v jednotné frontě v boji za bezpečnost a zabraňovat jakýmkoliv pokusům imperialistů oslabit, narušit jednotu socialistických zemí, vrazit klín do jejich vzájemných vztahů.

⁴²⁹ Nóta vlády SSSR vládě ČSSR, obsahující protest proti některým vystoupením v ČSSR, údajně směřujícím k podkopání Varšavské smlouvy, a kritiku stavu ochrany a bezpečnosti hranice ČSSR se SRN a Rakouskem, in Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1, Praha–Brno 1995, s. 331–333.

Přikládajíc velký význam zajištění bezpečnosti zemí Varšavské smlouvy a neochvějněmu plnění spojeneckých závazků členskými státy, vláda SSSR upozorňuje vládu ČSSR na to, že v současné době v Československu antisovětské a antisocialistické síly otevřeně směřují k podkopání Varšavské smlouvy a že na cestě k těmto cílům se dokonce nezastavují ani před vyzrazováním mezistátních tajemství, týkajících se bezpečnosti socialistických zemí.

Sovětská vláda očekává, že vláda ČSSR podnikne nutná opatření, která by vyloučila opakování podobných skutečností, a učiní odpovídající závěry ohledně osob vyzrazujících tajné údaje, týkající se společných zájmů bezpečnosti členských států Varšavské smlouvy.

2. Jak známo, 10. května 1968 upozornil předseda Rady ministrů s. A. N. Kosygin v dopise předsedovi vlády ČSSR s. O. Černíkovi na zcela nenormální a nebezpečný stav, který vznikl na hranicích Československa a NSR a Rakouska. V důsledku zanedbání příslušných československých orgánů staly se západní hranice Československa prakticky otevřenými. Rozvědky imperialistických vlád, především NSR a USA neotálely, využily toho a začaly vysílat do ČSSR jako turisty své špióny a diverzanty k provádění podvratné činnosti nejen proti Československu, ale i ostatním socialistickým státům.

V dopise s. A. N. Kosygina byla vyjádřena hluboká starost i výstraha ve spojitosti s takovýmto stavem. To je pochopitelné a vysvětlitelné, neboť obrana západních hranic ČSSR není jen čistě vnitřní záležitostí Československa. Šlo o zajištění bezpečnosti všech členských zemí Varšavské smlouvy.

Agentury imperialistických rozvědek, které pronikly na území ČSSR, si tím zajistily přístup do oblasti socialistických zemí Evropy, kde, jak známo, jsou rozmístěny početné obranné síly států Varšavské smlouvy. Těžko vysvětlit, proč vláda ČSSR neprojevila nezbytnou péči o zajištění celkové bezpečnosti socialistických zemí, jak to vyplývá ze závazků ČSSR podle Varšavské smlouvy a dvoustranných smluv. Sovětská vláda nemohla přirozeně zůstat lhostejnou k těmto skutečnostem. Sovětská strana žádala o sdělení, jaká opatření zamýšlí přijmout vláda ČSSR pro uzavření hranic ČSSR s NSR a Rakouskem a pro ustavení nezbytného přísného režimu na hranici, tak jak to odpovídá požadavku bezpečnosti členských zemí Varšavské smlouvy. Bohužel je třeba konstatovat, že čs. vláda se fakticky vyhnula odpovědi na tuto přímo položenou otázku.

V písemné odpovědi předsedy vlády ČSSR s. O. Černíka se popírá skutečnost, že hranice ČSSR a NSR a Rakouska jsou otevřeny, a současně se tvrdí, že ochrana hranic se provádí na úrovni zajišťující nedotknutelnost a suverenitu ČSSR a znovu se dávají ujištění, že hranice budou chráněny tak, jak to vyžaduje zájem bezpečnosti členských států Varšavské smlouvy.

Skutečnosti však ukazují, že situace na západních hranicích ČSSR se za období, které uběhlo od obdržení písemné odpovědi československé strany, nejen nezlepšila, ale že navíc došlo k dalšímu oslabení pohraničního režimu.

Podle zpráv, které jsme obdrželi z Prahy, byl v těchto dnech v oblasti známých lázní Karlovy Vary, blízko hranic s NSR, odhalen bezpečnostními orgány tajný sklad zbraní americké výroby, které byly určeny pro sudetské revanšisty a těm reakčním silám, které se v současné době pokoušejí svést ČSSR ze socialistické cesty a vedou podvratnou činnost proti socialistickým zemím.

Vzhledem k tomu, že situace na hranicích ČSSR s NSR a Rakouskem zůstává jako dříve neuspokojivou, že hranice fakticky zůstávají otevřenými, což v rozsáhlé míře využívají síly nepřátelské socialismu pro provádění podvratné činnosti, sovětská vláda považuje za nezbytné upozornit ještě jednou vládu ČSSR na nebezpečnost takové situace, a majíc na zřeteli, že Československo má závazky podle Varšavské smlouvy, předpokládá, že přijme účinná opatření pro ustavení náležitého pohraničního režimu na hranicích s NSR a Rakouskem.

Příloha č. 15
Organizace MNO ČSSR k 21. 8. 1968⁴³⁰

Ministr národní obrany	genplk. Martin Dzúr 8. 4. 1968–10. 1. 1985
Zástupce MNO – státní tajemník vlády ČSSR v MNO	genpor. Václav Dvořák 14. 6. 1968–31. 7. 1970
Zástupce MNO pro školství a vědu	genpor. Jaromír Machač 4. 5. 1968–29. 1. 1969
Generální inspektor ČSLA	genpor. Miroslav Šmoldas 19. 4. 1968–21. 3. 1970
Kádrová správa	plk. Miroslav Stejskal 3. 5. 1968–18. 7. 1969
Finanční správa	plk. Viktor Šurka
Správa vojenského školství	plk. Josef Brož 26. 8. 1963–18. 11. 1969
Sekretariát ministra národní obrany	plk. Antonín Merta 5. 4. 1968–29. 12. 1970
<i>Hlavní politická správa ČSLA</i>	
Náčelník HPS	genmjr. František Bedřich 8. 7. 1968–17. 11. 1969
První zástupce NHPS	genmjr. Jaroslav Hejna 27. 7. 1967–3. 12. 1968
ZN HPS pro politicko-organizační práci náčelník politicko-organizačního úseku	plk. Miroslav Devera 29. 5. 1968–1. 11. 1969
ZN HPS pro ideologickou práci náčelník ideologického úseku	plk. František Dobiáš 28. 5. 1968–16. 5. 1969
<i>Generální štáb ČSLA</i>	
Náčelník GŠ ČSLA	genpor. Karel Rusov 19. 4. 1968–25. 11. 1979
ZNGŠ pro operační věci – první zástupce NGŠ	genpor. Bohuslav Kučera 3. 5. 1968–28. 11. 1974
ZNGŠ pro technické věci	genmjr. Stanislav Petržila 3. 5. 1968–18. 7. 1969
ZNGŠ	genmjr. Michal Gavalec 3. 5. 1968–31. 10. 1969
ZNGŠ	genmjr. Eduard Kosmel 3. 5. 1968–19. 7. 1969
Operační správa GŠ ČSLA	genmjr. Jan Voštera 26. 10. 1966–17. 11. 1969
Zpravodajská správa GŠ ČSLA	genmjr. Oldřich Burda 22. 8. 1960–23. 8. 1968

⁴³⁰ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara II, Praha 2010, s. 150–152; Bilek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy. Praha 2008, s. 248–249.

Organizační a mobilizační správa GŠ ČSLA	plk. Jaroslav Klouda 3. 5. 1968-?
Správa ústředního plánování GŠ ČSLA	plk. Vojtěch Srovnal 10. 11. 1967–28. 8. 1983
Správa vojenských informací GŠ ČSLA	plk. Jaroslav Pšenčík 3. 8. 1967–17. 12. 1969
Správa pro zahraniční styk GŠ ČSLA	plk. Antonín Svoboda 22. 6.–25. 11. 1968
<i>Hlavní správa pozemních vojsk</i>	
Náčelník HSPV-ZMNO	genpor. Alexander Mucha 1968–31. 1. 1971
ZN HSPV pro operační a bojovou přípravu, první zástupce NHSPV	genmjr. Evžen Blahut 3. 5. 1968–25. 7. 1969
ZN HSPV pro technické věci	genmjr. Zdeněk Jašek 10. 11. 1967–11. 9. 1969
Správa operační a bojové přípravy	genpor. Josef Valeš 22. 7. 1968–10. 9. 1969
Správa raketového vojska a dělostřelectva	genpor. Karel Blatenský 29. 11. 1963–31. 8. 1969
Správa protivzdušné obrany vojsk	genmjr. Karol Seneši 14. 9. 1967–19. 10. 1986
Správa spojovacího vojska	plk. Ladislav Stach 22. 7. 1968–31. 12. 1988
Správa ženijního vojska	genmjr. Štěpán Romočuský 26. 9. 1962–31. 12. 1977
Správa chemického vojska	plk. Ján Franko 9. 7. 1968–18. 4. 1972
Tanková a automobilní správa	genmjr. Bohuslav Kotlán 23. 5. 1961–20. 7. 1969
<i>Hlavní správa letectva a vojsk PVOS</i>	
Náčelník HSL a vPVOS – ZMNO	genmjr. Oldřich Štangel 1. 5. 1968–25. 7. 1969
ZNHSL a vPVOS pro operační a bojovou přípravu, první zástupce NHSL a vPVOS	genmjr. Pravoslav Kalický 30. 11. 1966–1970
ZNHSL a vPVOS	genmjr. Jaroslav Vítek 7. 12. 1966–10. 9. 1969
ZN HSL a vPVOS pro technické věci	plk. Miroslav Cingl 10. 11. 1967–31. 10. 1969
Správa operační a bojové přípravy letectva a vojsk PVOS	plk. gšt. Václav Skála 20. 11. 1966–11. 9. 1969
Správa letecké techniky	plk. Jaroslav Turek 30. 11. 1966–10. 9. 1969
Správa techniky PLRV	plk. Emanuel Máša 30. 11. 1966–21. 9. 1969
Oddělení letištního technického zabezpečení	plk. Zdeněk Dušánek
Oddělení řízení letů	pplk. Rudolf Ryšavý

Stálá komise pro vyšetřování leteckých nehod	pplk. Josef Jurášek
<i>Hlavní týl</i>	
Náčelník HT – ZMNO	genmjr. Ján Lux 19. 4. 1968–1986
ZN HT pro operační přípravu, materiálně-technické, zdravotnické a veterinární zabezpečení	genmjr. Eduard Jirák 22. 7. 1968–18. 7. 1969
ZN HT pro týlovou operační přípravu státního území a vojenskou dopravu, skladové hospodářství a zásobování pohonnými hmotami	neobsazeno
Štáb Hlavního týlu	plk. Vojtěch Machulda
Zdravotnická správa	genmjr. Miroslav Hemala
Správa vojenské dopravy	plk. Vladimír Šťastný 1. 11. 1956–9. 9. 1969
Správa pohonných hmot a maziv	plk. Ján Husák 9. 10. 1967–2. 2. 1972
Proviantní správa	plk. Pavol Ríša 3. 2. 1967–31. 1. 1986
Výstrojní správa	plk. František Roubal 3. 2. 1967–31. 1. 1986
Veterinární oddělení	plk. Jiří Suk
<i>Ubytovací a výrobní úsek</i>	
Náčelník UVÚ	plk. Josef Mikulec 9. 7. 1968–20. 10. 1969
Ubytovací a stavební správa	plk. Josef Polanský

Příloha č. 16
Obsazení vyšších velitelských funkcí ČSLA k 21. 8. 1968⁴³¹

Západní vojenský okruh	genmjr. Stanislav Procházka (17. 10. 1964–11. 12. 1968)
1. tanková divize	plk. Jaroslav Gottwald (17. 10. 1964–28. 12. 1968)
2. motostřelecká divize	plk. Karel Kroupa (22. 7. 1968–1. 8. 1969)
13. tanková divize	pplk. Josef Mašek (22. 7. 1968–21. 7. 1970)
19. motostřelecká divize	plk. gšt. Jiří Novotný (4. 8. 1967–28. 10. 1970)
20. motostřelecká divize	pplk. Emil Němec
Střední vojenský okruh	genmjr. Vasil Vaľo (20. 10. 1967–14. 5. 1969)
3. motostřelecká divize	neobsazeno
4. tanková divize	neobsazeno
9. tanková divize	plk. Miloslav Zika (4. 9. 1967–19. 7. 1969)
15. motostřelecká divize	plk. Václav Lafek (14. 6. 1968–15. 10. 1973)
Východní vojenský okruh	genmjr. Samuel Kodaj (8. 7. 1968–31. 12. 1982)
14. tanková divize	plk. Zoltán Jakuš (4. 9. 1967–2. 2. 1972)
10. letecká armáda	genpor. Jozef Kúkel (5. 5. 1961–19. 7. 1969)
1. stíhací letecká divize	neobsazeno
2. stíhací bombardovací letecká divize	plk. Jiří Vtelenský (13. 10. 1966–10. 9. 1969)
34. stíhací bombardovací letecká divize	plk. František Filip (17. 11. 1965–4. 11. 1969)
46. dopravní výsadková letecká divize	plk. Stanislav Homola (17. 10. 1964–9. 4. 1969)

⁴³¹ Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara II, Praha 2010, s. 153; Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 175–177.

7. armáda PVOS	genmjr. Zdeněk Kamenický (4. 9. 1961–28. 6. 1970)
2. sbor PVOS	plk. Stanislav Barták (14. 11. 1967–10. 9. 1969)
3. sbor PVOS	plk. Miroslav Kabíček (14. 11. 1967–11.9. 1969)
Silniční sbor	genmjr. Juraj Lalo (17. 10. 1966–19.3. 1969)
Pohraniční stráž	genpor. František Šádek

Příloha č. 17
Bojová sestava intervenčních vojsk při operace *Dunaj*⁴³²

Hlavní velitelství Sever (Velitelství invazních vojsk)
(arm. gen. Ivan G. Pavlovskij)

Střední front (Skupina sovětských vojsk v Německu)
(maršál Pjotr K. Koševoj)

1. gardová tanková armáda (genpor. Konstantin G. Kožanov)
 6. gardová tanková divize
 52. gardový tankový pluk
 202. gardový motostřelecký pluk
 7. gardová tanková divize (genmjr. Karatajev)
 70. gardový tankový pluk
 40. motostřelecký pluk
 670. gardový dělostřelecký pluk
 287. gardový protiletadlový pluk
 9. tanková divize
 1. gardový tankový pluk (?)
 23. tankový pluk
 95. tankový pluk/70. gardový tankový pluk
 302. motostřelecký pluk
 96. dělostřelecký pluk
 216. protiletadlový pluk
 11. gardová tanková divize (plk. Podoběd)
 7. gardový tankový pluk
 40. gardový tankový pluk
 44. gardový tankový pluk
 249. gardový motostřelecký pluk
 841. gardový dělostřelecký pluk
 1018. protiletadlový pluk
 11. motostřelecká divize (NLA NDR) (plk. Erich Dirwelis)
 11. tankový pluk
 16. motostřelecký pluk
 17. motostřelecký pluk
 18. motostřelecký pluk
 11. dělostřelecký pluk
 11. protiletadlový pluk
 20. gardová motostřelecká divize
 1. gardový tankový pluk (?)
 29. gardový motostřelecký pluk
 67. gardový motostřelecký pluk
 242. gardový motostřelecký pluk

⁴³² Povolný, D., Vojenské řešení Pražského jara II, Praha 2010, s. 155–165; Suncev, V. P., Sostav vojsk armij Varšavskogo dogovora v operacii „Dunaj“ v 1968 godu v ČSSR, <http://www.dunay1968.ru/structure.html>, 2. červenec 2012; u Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003, s. 178–193 se podřízenost jednotek liší; letectvo dle Hottmar, A. – Mackovík, S., Soviet Air Force over Czechoslovakia 1968–1991 Part I, Hradec Králové 2008, s. 11–14.

- 944. gardový dělostřelecký pluk
- 358. gardový protiletadlový pluk
- 27. gardová motostřelecká divize (genmjr. Nikolaj V. Storč)
 - 28. tankový pluk
 - 68. gardový motostřelecký pluk
 - 243. gardový motostřelecký pluk
 - 244. gardový motostřelecký pluk
 - 54. gardový dělostřelecký pluk
 - 1076. protiletadlový pluk
- 20. gardová armáda (genpor. Ivan L. Věličko)
 - 6. gardová motostřelecká divize (plk. V. S. Makarcev)
 - 68. gardový tankový pluk
 - 16./35. gardový motostřelecký pluk
 - 81. gardový motostřelecký pluk
 - 82. gardový motostřelecký pluk
 - 400. gardový dělostřelecký pluk
 - 288. gardový protiletadlový pluk
 - 7. tanková divize (NLA NDR) (genmjr. Werner Winter)
 - 14. tankový pluk
 - 15. tankový pluk
 - 16. tankový pluk
 - 7. motostřelecký pluk
 - 7. dělostřelecký pluk
 - 7. protiletadlový pluk
 - 14. gardová motostřelecká divize
 - 330. tankový pluk/42. gardový tankový pluk
 - 69. gardový motostřelecký pluk
 - 216. gardový motostřelecký pluk
 - 223. gardový motostřelecký pluk
 - 35. motostřelecká divize (genmjr. Pavěl D. Kosenko)
 - 219. tankový pluk
 - 62. motostřelecký pluk
 - 64. motostřelecký pluk
 - 83. gardový motostřelecký pluk
 - 648. motostřelecký pluk
 - 283. gardový dělostřelecký pluk
 - 200. protiletadlový pluk
- 11. gardová armáda (genpor. Nauměnko)
 - 1. gardová motostřelecká divize (genmjr. I. Kulikov)
 - 20. tankový pluk
 - 167. gardový motostřelecký pluk
 - 169. gardový motostřelecký pluk
 - 609. motostřelecký pluk
 - 35. gardový dělostřelecký pluk
 - 36. gardový protiletadlový pluk
 - 18. gardová motostřelecká divize
 - 360. tankový pluk
 - 275. gardový motostřelecký pluk

- 278. gardový motostřelecký pluk
- 280. gardový motostřelecký pluk
- 325. gardový motostřelecký pluk od 180. motostřelecké divize

- 12. pohraniční brigáda (NLA NDR) (plk. Karl Leonhard)
 - 37. pohraniční pluk
 - 52. pohraniční pluk

- 16. letecká armáda (genplk. Aleksej N. Katrič)
 - 11. samostatný průzkumný letecký pluk
 - 31. gardový stíhací letecký pluk
 - 33. stíhací letecký pluk
 - 85. gardový stíhací letecký pluk
 - 197. gardový dopravní letecký pluk
 - 226. samostatný smíšený letecký pluk
 - 239. gardový samostatný vrtulníkový pluk
 - 833. stíhací letecký pluk
 - 931. gardový samostatný průzkumný letecký pluk

Severní front (Severní skupina vojsk v Polsku)
(genplk. Ivan N. Škadov)

- 20. tanková divize (genmjr. Ivan. L. Žebrunov)
 - 8. gardový tankový pluk
 - 76. gardový tankový pluk
 - 155. tankový pluk
 - 255. gardový motostřelecký pluk/144. motostřelecký pluk
 - 1052. dělostřelecký pluk
 - 459. protiletadlový pluk

- 90. gardová tanková divize (zůstala v záloze)

- 2. armáda (PLA) (genplk. Florian Siwicki)
 - 66. protiletadlový pluk
 - 10. spojovací pluk
 - 21. letecký pluk taktického a dělostřeleckého průzkumu
 - 49. vrtulníkový pluk
 - 56. vrtulníkový pluk
 - 47. pluk dopravního a zdravotního letectva
- 4. motostřelecká divize (PLA) (plk. Jerzy Góral)
 - 11. motostřelecký pluk
 - 12. motostřelecký pluk
 - 17. motostřelecký pluk
 - 22. dělostřelecký pluk
 - 128. protiletadlový pluk
 - 27. tankový pluk (od 5. tankové divize)
- 6. výsadková divize (PLA) (plk. Edward Dysko)
 - 10. výsadkový prapor
 - 16. výsadkový prapor

- 18. výsadkový prapor
 - 1. tankový pluk (od 16. tankové divize)
- 10. tanková divize (PLA) (brig. gen. Marian Koper)
 - 2. tankový pluk
 - 10. tankový pluk
 - 13. tankový pluk
 - 25. motostřelecký pluk
 - 24. protiletadlový pluk
- 11. tanková divize (PLA) (plk. Witold Wereszczyński)
 - 3. tankový pluk
 - 8. tankový pluk
 - 29. tankový pluk
 - 42. motostřelecký pluk
 - 5. protiletadlový pluk

- 4. brigáda pohraniční stráže
- 5. brigáda pohraniční stráže
- 5. brigáda vnitřních vojsk

- 38. armáda (genpor. Aleksandr M. Majorov)
 - 130. samostatný spojovací pluk
- 15. gardová tanková divize (genmjr. Aleksandr A. Zajcev)
 - 29. gardový tankový pluk
 - 239. gardový tankový pluk
 - 244. gardový tankový pluk
 - 295. gardový motostřelecký pluk
 - 914. dělostřelecký pluk
 - 282. protiletadlový pluk
- 24. motostřelecká divize (genmjr. Grigorij P. Jaškin)
 - 181. tankový pluk
 - 7. motostřelecký pluk
 - 274. motostřelecký pluk
 - 310. motostřelecký pluk
 - 849. dělostřelecký pluk
 - 257. gardový protiletadlový pluk
 - 849. dělostřelecký pluk
 - 257. protiletadlový pluk
- 30. gardová motostřelecká divize (genmjr. Malofejev)
 - 30. gardový tankový pluk
 - 164. gardový motostřelecký pluk
 - 166. gardový motostřelecký pluk
 - 168. gardový motostřelecký pluk
 - 126. dělostřelecký pluk
 - 823. protiletadlový pluk
- 31. tanková divize (genmjr. Aleksej P. Jurkov)
 - 77. tankový pluk
 - 100. tankový pluk
 - 237. tankový pluk
 - 322. motostřelecký pluk
 - 1047. dělostřelecký pluk

- 1143. protiletadlový pluk
- 128. motostřelecká divize (genmjr. Fedot F. Krivda)
 - 398. gardový tankový pluk
 - 149. gardový motostřelecký pluk/487. motostřelecký pluk
 - 315. gardový motostřelecký pluk
 - 327. gardový motostřelecký pluk
 - 331. gardový dělostřelecký pluk
 - 102. protiletadlový pluk
 - 12. motostřelecký pluk (BLA)
- 4. letecká armáda (genmjr. Boris D. Mělechin)
 - 149. stíhací-bombardovací letecká divize
 - 3. stíhací-bombardovací letecký pluk
 - 42. gardový stíhací-bombardovací letecký pluk
 - 159. gardový stíhací letecký pluk
 - 164. gardový samostatný průzkumný letecký pluk
 - 688. samostatný vrtulníkový pluk
- 14. letecká armáda (genpor. Aleksandr N. Jefimov)
 - 131. stíhací letecká divize
 - 159. stíhací letecký pluk
 - 168. stíhací letecký pluk
 - 192. stíhací letecký pluk
 - 226. těžký bombardovací letecký pluk
 - 340. samostatný vrtulníkový pluk
 - 390. samostatný smíšený letecký pluk
 - 10. samostatný průzkumný letecký pluk (26. letecká armáda)
 - 21. průzkumný letecký pluk (PLA)
Vrtulníková skupina (vytvořena z odřadů různých jednotek PLA)

Armádní skupina Jih (Jižní skupina vojsk v Maďarsku)
(genplk. Konstantin I. Provalov)

- 8. motostřelecká divize (MLA) (genmjr. Béla Lakatos)
 - 14. motostřelecký pluk
 - 33. motostřelecký pluk
 - 63. motostřelecký pluk
 - 31. tankový pluk (od 11. tankové divize)
 - 22. dělostřelecký pluk (od 11. tankové divize)
 - 6. motostřelecký pluk (od 4. motostřelecké divize)
- 13. gardová tanková divize (genmjr. Manojlov, od 23. 8. plk. Sidorenko)
 - 27. gardový tankový pluk
 - 130. gardový tankový pluk
 - 201. gardový tankový pluk
 - 6. gardový motostřelecký pluk
 - 78. gardový motostřelecký pluk (od 93. gardové střelecké divize)
 - 1233. gardový dělostřelecký pluk

- 159. protiletadlový pluk
- 48. motostřelecká divize (genmjr. Aleksej I. Guskov)
 - 375. tankový pluk
 - 210. gardový motostřelecký pluk/330. motostřelecký pluk
 - 265. gardový motostřelecký pluk
 - 333. motostřelecký pluk
 - 585. gardový dělostřelecký pluk
 - 716. gardový protiletadlový pluk
- 254. motostřelecká divize
 - 66. tankový pluk
 - 95. motostřelecký pluk
 - 96. motostřelecký pluk
 - 97. motostřelecký pluk
 - 297. dělostřelecký pluk
 - 1092./1215. protiletadlový pluk
- 36. letecká armáda (genpor. S. I. Charlamov)
 - 11. gardová stíhací letecká divize
 - 1. gardový stíhací-bombardovací letecký pluk
 - 5. gardový stíhací letecký pluk
 - 14. gardový stíhací letecký pluk
 - 396. gardový samostatný vrtulníkový pluk
 - 515. stíhací letecký pluk
 - 727. gardový stíhací-bombardovací letecký pluk
 - 31. stíhací letecký pluk (MLA)
 - 47. stíhací letecký pluk (MLA)
 - 59. stíhací letecký pluk (MLA)
 - 86. samostatná smíšená letecká skupina (MLA)
 - Letecká akademie Kiliána Györgye (MLA)

Výsadková skupina

(arm. gen. Vasilij F. Margelov)

- 7. gardová výsadková divize (genmjr. Lev N. Gorelov)
 - 97. gardový výsadkový pluk
 - 108. gardový výsadkový pluk
 - 119. gardový výsadkový pluk
 - 1141. dělostřelecký pluk
- 103. gardová výsadková divize (genmjr. Aleksandr I. Jacenko)
 - 317. gardový výsadkový pluk
 - 350. gardový výsadkový pluk
 - 357. gardový výsadkový pluk
 - 1179. gardový dělostřelecký pluk

Dopravní letectvo

- 3. gardová vojenská transportní letecká divize (genmjr. Nikolaj F. Zajcev)
- 6. gardová vojenská transportní letecká divize (genmjr. Viktor V. Zacharov)

- 7. vojenská transportní letecká divize (genmjr. Vladimír V. Gladilin)
- 12. vojenská transportní letecká divize (genmjr. B. J. Jakovlev)
- 18. gardová vojenská transportní letecká divize (genmjr. Michail P. Zajka)

Letectvo PVO

- 401. stíhací letecký pluk
- 689. gardový stíhací letecký pluk
- 738. stíhací letecký pluk

Operační skupina Hlavní správy vnitřních vojsk

- (genpor. Boris I. Čugunov)
- Lvovský operační pluk vnitřních vojsk
 - Minský operační pluk vnitřních vojsk

Příloha č. 18
Střední skupina vojsk v Československu v roce 1968⁴³³

velitel genpor. Aleksandr M. Majorov (od 16. října)
I. zástupce velitele genmjr. Semjon I. Jurčik (od 16. října) a genpor. Dmitrij I. Litovcev (od listopadu)
zástupce velitele pro bojovou přípravu genmjr. Ivan O. Tukejev
náčelník politického odboru a člen Vojenské rady skupiny genmjr. Semjon M. Zolotov (od 16. října)
náčelník štábu genpor. S. I. Radzievskij (od konce listopadu)
náčelník zpravodajského odboru plk. Timofej A. Isačenko
náčelník zvláštního odboru plk. Ivan N. Spirin
představitel skupiny vojsk v Praze plk. Aleksandr S. Ščeblakov
představitel skupiny vojsk v Bratislavě plk. V. J. Jakimov

18. gardová motostřelecká divize (Mladá Boleslav)
15. gardová tanková divize (Milovice)

Velitelství 28. armádního sboru (Olomouc)
velitel genmjr. Fedot F. Krivda (od 16. 10.)
zástupce velitele genmjr. Bělikov (od 16. 10.)
zástupce velitele genmjr. Švarc (od 16. 10.)
náčelník RVD genmjr. A. A. Golikov

31. tanková divize (Bruntál)
48. motostřelecká divize (Vysoké Mýto)
30. gardová motostřelecká divize (Zvolen)

185. raketová brigáda (původně Chyrov)

131. smíšená letecká divize (Milovice)

⁴³³ Hottmar, A. – Mackovík, S., *Soviet Air Force over Czechoslovakia 1968–1991 Part I*, Hradec Králové 2008, s. 41; Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara II*, Praha 2010, s. 165.

Příloha č. 19
5. bod moskevského protokolu⁴³⁴

Preamble a články 1–4.

5. Obě delegace posoudily otázky spojené s přítomností vojsk pěti socialistických zemina území ČSSR a dohodly se na tom, že tato vojska a jiné orgány spojeneckých zemí se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí ČSSR. Jakmile pomine vzniklé ohrožení vymožeností socialismu v Československu a ohrožení bezpečnosti zemí socialistického společenství, bude po etapách proveden odchod spojeneckých vojsk z československého území.

Velením spojeneckých vojsk a velením vojsk ČSLA budou ihned projednány otázky o odchodu a změně dislokace vojenských částí z měst a vesnic, kde jsou orgány státní moci s to zajistit pořádek.

Rozmístění spojeneckých vojsk uskutečnit v kasárnách, cvičných prostorech a jiných vojenských prostorech. Rozmístění provádět na základě vzájemné dohody představitelů spojeneckých armád a československé armády.

Posouzena bude také otázka zajištění bezpečnosti hranic s NSR. Množství vojsk, jejich organizaci a rozmístění provádět ve spolupráci s představiteli československé armády.

Vypracovat dohodu týkající se materiálně-technického, zdravotního a jiného zajištění dočasně dislokovaných sovětských vojsk na území ČSSR a nechat ji schválit vládami ČSSR a SSSR. Všechny sporné otázky budou řešeny na úrovni ministrů národní obrany a zahraničních věcí. Principiálně sporné otázky budou řešeny vládami obou zemí.

O podmínkách pobytu a úplného odsunu spojeneckých vojsk bude uzavřena smlouva mezi spojeneckými státy a Československem.

Články 6–15

Podpisy

Za Svaz sovětských socialistických republik: L. Brežněv, A. Kosygin, N. Podgornij, M. Suslov, A. Kirilenko, D. Poljanskij, P. Šelest, A. Šeljepin, G. Voronov, B. Ponomarjov, K. Katušev, A. Grečko

Za Československou socialistickou republiku: L. Svoboda, A. Dubček, O. Černík, J. Smrkovský, G. Husák, V. Biřak, F. Barbírek, J. Piller, A. Indra, J. Špaček, O. Švestka, E. Rigo, B. Šimon, J. Lenárt, M. Jakeš, Z. Mlynář, V. Koucký, gen. M. Dzúr, B. Kučera

⁴³⁴ Pátý bod takzvaného moskevského protokolu o rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1, Praha–Brno 1996, s. 284–285.

Zápis o jednání mezi ministry obrany ČSSR a SSSR o otázkách dočasného rozmístění sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky v Mukačevu⁴³⁵

1. 16.–17. září 1968 v Mukačevu byla uskutečněna jednání mezi ministrem národní obrany ČSSR generálplukovníkem M. Dzúrem a ministrem obrany SSSR maršálem Sovětského svazu Grečkem A. A. Jednání se zúčastnili: za československou stranu – generálporučíci K. Rusov, M. Šmoldas, B. Dvořák, generálmajori J. Lux a P. Kalický; za sovětskou stranu – armádní generál Marjachnin S. S., generálplukovník Ogarkov N. V., generálplukovník letectva Kutachov P. S., generálporučíci Kozlov M. M. a Jamščikov A. M.

2. V průběhu jednání byly posouzeny možné prostory dočasného rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR.

a) Pro pozemní vojska – pět prostorů o celkové kasárenské ploše 220 000 m², a to: severně Prahy 85 000 m², severovýchodně Pardubic 36 000 m², severozápadně Ostravy 44 000 m², Olomouc 25 000 m², střední Slovensko 30 000 m² a 144 000 m² pro rozmístění vojenských skladů.

b) Pro rozmístění letectva – 4 letiště s kasárnami, svobodárnami a jinými zařízeními následujících letišti:

- Hradčany, Milovice, Olomouc Sliach.

c) Pro rozmístění týlových zařízení a zásob – dva sklady PHM o celkové kapacitě 20 000 m³ a jedna nemocnice na 250–300 lůžek.

d) Pro společné používání tyto VVP:

- Mimoň, Mladá, Libavá, Lešť, Malacky;

přičemž se předpokládá, že způsob velení a řízení těchto VVP bude stanoven dohodou.

3. Sovětská strana vyjádřila mínění, že fondy navržené čs. stranou nezabezpečují v plné míře rozmístění sovětských vojsk na území ČSSR a prosí velení ČSLA najít (podle možností ve středních Čechách) dostatečný kasárenský a ubytovací fond pro umístění jedné divize a velitelství armádního sboru se sborovými útvary a taktéž potřebné skladovací kapacity na 2600 vagónů a pro rozmístění nemocnic.

Podle prohlášení s. Dzúra možno toto realizovat jedině při snížení stávajících počtů ČSLA.

4. Obě strany se dohodly na vytvoření společných skupin, které provedou rekognoskaci prostorů možného dočasného rozmístění vojsk, letišť a týlových zařízení.

Rekognoskaci provést 19.–20. 9. 1968 a výsledky hlásit ministrům obrany 21. 9. 1968.

5. Generálplukovník M. Dzúr se vyjádřil, že nepokládá za účelné ponechat na území ČSSR vojska BLR, MLR a PLR.

Maršál A. A. Grečko slíbil, že toto oznámí vládě SSSR.

6. Předpokládá se, že po zprávě ministrů obrany svým vládám bude v nejbližší době uzavřena dohoda mezi vládami ČSSR a SSSR o dočasném pobytu, odsunu a zabezpečení sovětských vojsk na území Československa.

Z pověření ministra národní obrany ČSSR:
genpor. ing. K. Rusov, v. r.

Z pověření ministra obrany SSSR:
genplk. N. Ogarkov, v. r.

17. září 1968.

⁴³⁵ Protokol z jednání ministrů národní obrany ČSSR a SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk v Československu, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 47.

Zápis byl veden jako přísně tajný, jednalo se o překlad a výpis.

**Smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu
sovětských vojsk na území Československa⁴³⁶**

Vláda Československé socialistické republiky a vláda Svazu sovětských socialistických republik

- rozhodnuty usilovat o upevnění přátelství a spolupráce mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik a rovněž mezi všemi zeměmi socialistického společenství, a o ochranu vymožeností socialismu, o posílení míru a bezpečnosti v Evropě a na celém světě v souladu s prohlášením bratislavské porady ze dne 3. srpna 1968,

- majíce na zřeteli Smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci ze dne 12. prosince 1943, prodlouženou Protokolem ze dne 27. listopadu 1963,

- ve shodě s ujednáním, dosaženým v průběhu československo-sovětských jednání v Moskvě ve dnech 23.–26. srpna a 3.–4. října 1968,

- se rozhodly uzavřít tuto smlouvu a dohodly se na tomto:

Článek 1

Vláda Svazu sovětských socialistických republik, jednajíc se souhlasem vlád Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, a vláda Československé socialistické republiky se dohodly na tom, že část sovětských vojsk nacházejících se v Československé socialistické republice zůstává dočasně na území Československé socialistické republiky za účelem zajištění bezpečnosti zemí socialistického společenství před silíciemi revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil.

Ostatní vojska Svazu sovětských socialistických republik, jakož i vojska Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky a Polské lidové republiky budou v souladu s dokumenty moskevských jednání ve dnech 23.–26. srpna a 3.–4. října 1968 odsunuta z území Československé socialistické republiky. Odsun těchto vojsk se zahájí po ratifikaci této smlouvy oběma stranami a uskuteční se po etapách v průběhu dvou měsíců.

Počet a místa stálých posádek sovětských vojsk dočasně zůstávajících na území Československé socialistické republiky se určují dohodou mezi vládami Československé socialistické republiky a Svazu sovětských socialistických republik.

Sovětská vojska, která se dočasně nacházejí na území Československé socialistické republiky, zůstávají podřízena sovětskému vojenskému velení.

Článek 2

1. Dočasný pobyt sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky nenaruší její suverenitu. Sovětská vojska se nevměšují do vnitřních záležitostí Československé socialistické republiky.

2. Sovětská vojska, osoby k nim příslušející a členové rodin těchto osob, nacházející se na území Československé socialistické republiky, budou zachovávat právní řád platný v Československé socialistické republice.

⁴³⁶ Úředně zveřejněné znění Smlouvy mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 74–79; Sbírka zákonů č. 11/1969, částka 4, s. 40–43.

Článek 3

1. Sovětská strana ponese náklady, spojené s vydržováním sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky.

2. Vláda Československé socialistické republiky poskytne sovětským vojskům, osobám k nim příslušejícím a členům jejich rodin po dobu jejich dočasného pobytu v Československé socialistické republice kasárna a byty uvnitř kasáren, služební, skladovací a jiné prostory, letiště se stálými stavbami a zařízením, prostředky státní spojovací sítě, dopravní prostředky, elektrickou energii a jiné služby.

Vojenské výcvikové prostory, střelnice a cvičiště budou využívány společně s Československou lidovou armádou.

Způsob a podmínky využívání výše uvedených objektů, jakož i komunálních, obchodních a jiných služeb se stanoví po dohodě smluvních stran.

Článek 4

Sovětské vojenské útvary, osoby, které jsou příslušníky sovětských vojsk a členové jejich rodin mohou cestovat do míst, kde jsou rozmístěna sovětská vojska v Československé socialistické republice a z Československé socialistické republiky jak v přímých vlacích a vagónech patřících Sovětskému svazu, tak i s přestupem z vagónů jedné země do vagónů druhé země a rovněž automobilovými nebo leteckými dopravními prostředky.

Osoby, které jsou příslušníky sovětských vojsk, a členové jejich rodin jsou osvobozeny od kontroly, pokud jde o pasy a víza, při příjezdu, pobytu a výjezdu z Československé socialistické republiky.

Hraniční přechody a způsob překračování československo-sovětské hranice a rovněž způsob kontroly, druhy a formuláře příslušných dokladů se stanoví po dohodě smluvních stran.

Článek 5

Československá strana souhlasí s tím, že přes státní hranice Československé socialistické republiky budou bez vybírání cla a bez celní a pohraniční prohlídky přecházet:

- sovětská vojska a osoby k nim příslušející, které cestují jako příslušníci vojenských útvarů, jednotek a velitelství;

- veškerý vojenský náklad včetně nákladu určeného pro obchodní a pobytové zabezpečení sovětských vojsk;

- osoby, které jsou příslušníky sovětských vojsk, cestující do Československé socialistické republiky a z Československé socialistické republiky jednotlivě nebo společně se členy rodin a s předměty osobní potřeby, a to na základě dokladů opravňujících k přechodu státní hranice Československé socialistické republiky, které předloží celním orgánům.

Majetek, přivezený sovětskou stranou do Československé socialistické republiky, výzbroj a výstroj a bojová technika mohou být vyvezeny do Svazu sovětských socialistických republik bez vybírání cla a poplatků.

Článek 6

1. Zabezpečení příslušníků sovětských vojsk dočasně umístěných na území Československé socialistické republiky a členů rodin osob, které jsou příslušníky sovětských vojsk, pokud jde o obchod a služby, budou provádět sovětské obchodní podniky.

2. Československá strana bude dodávat těmto sovětským obchodním podnikům zboží v množství dohodnutém mezi příslušnými obchodními organizacemi Svazu sovětských socialistických republik a Československé socialistické republiky za státní maloobchodní ceny platné v Československé socialistické republice a bude poskytovat obchodní rabat, obvyklý u příslušných obchodních podniků Československé socialistické republiky.

Zúčtování za dodávky se provádí v měně Československé socialistické republiky.

3. Československá strana bude podle kontraktů uzavřených mezi příslušnými československými organizacemi zahraničního obchodu a za ceny, které platí v obchodních vztazích mezi Československou socialistickou republikou a Svazem sovětských socialistických republik, dodávat v dohodnutých množstvích potravinářské a průmyslové zboží včetně paliva (uhlí, koks, palivové dříví pro zásobování sovětských vojsk v rámci jejich plánu potřeb.

Článek 7

Vláda Československé socialistické republiky bude poskytovat vládě Svazu sovětských socialistických republik potřebné částky v československých korunách na výdaje spojené s dočasným pobytom sovětských vojsk na československém území. Rozsah těchto částek se určí po dohodě mezi příslušnými orgány smluvních stran.

Článek 8

Způsob zúčtování za služby předvídané v článku 3 a způsob zúčtování částek v československých korunách poskytovaných ve shodě s článkem 7 této smlouvy bude stanoven v dodatkové dohodě mezi smluvními stranami ve lhůtě jednoho a půl měsíce po vstupu této smlouvy v platnost. Při přepočtu těchto částek, vyjádřených v československých korunách, na převoditelné ruble, se bude vycházet ze vzájemného poměru mezi vnitřními cenami a sazbami, platnými v Československé socialistické republice, a zahraničně obchodními cenami.

Článek 9

Otázky jurisdikce, spojené s dočasným pobytom sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky, se upravují takto:

1. Při trestných činech a přestupcích, které na území Československé socialistické republiky spáchají osoby příslušející k sovětským vojskům nebo členové jejich rodin, se uplatňuje československé právo a působí československé soudy, prokuratura a jiné orgány, příslušné pro otázky stíhání trestných činů.

Trestné činy, které spáchají sovětští vojáci, vyšetřuje vojenská prokuratura a jsou projednávány orgány vojenské justice Československé socialistické republiky.

2. Ustanovení bodu prvního tohoto článku se nevztahují:

a) na případy, kdy osoby příslušející k sovětským vojskům nebo členové jejich rodin spáchají trestné činy nebo přestupky pouze proti Sovětskému svazu, jakož i proti osobám příslušejícím k sovětským vojskům nebo členům jejich rodin;

b) na případy, kdy osoby příslušející k sovětským vojskům spáchají trestné činy nebo přestupky při plnění služebních povinností v prostorách stálých posádek vojenských útvarů.

V případech uvedených v bodech „a“ a „b“, jsou příslušné sovětské soudy, prokuratura a jiné orgány, které jednají podle sovětského práva.

3. V případě spáchání trestných činů proti sovětským vojskům dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky, jakož i proti osobám příslušejícím k těmto vojskům mají viníci stejnou odpovědnost jako za trestné činy proti ozbrojeným silám Československé socialistické republiky a proti osobám k nim příslušejícím.

4. Příslušné československé a sovětské orgány mohou vzájemně žádat o postoupení nebo převzetí jurisdikce v jednotlivých případech uvedených v odstavcích 1 a 2 tohoto článku. Takové žádosti budou posuzovány blahovolně.

5. Příslušné československé a sovětské orgány si budou vzájemně poskytovat právní a veškerou jinou pomoc při stíhání trestných činů uvedených v bodech 1, 2 a 3 tohoto článku.

Článek 10

1. Vláda Svazu sovětských socialistických republik souhlasí s tím, že nahradí vládě Československé socialistické republiky hmotné škody, které mohou být československému státu způsobeny činy nebo opomenutím sovětských jednotek nebo osob k nim příslušejících, jakož i škody, které mohou být způsobeny sovětskými jednotkami nebo osobami k nim příslušejícími při plnění služebních povinností československým občanům, institucím nebo občanům třetích států nacházejícím se na území Československé socialistické republiky – v obou případech ve výši stanovené (na základě uplatněných nároků a při respektování československého práva zmocněnci pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v Československé socialistické republice, kteří jsou jmenováni podle článku 13 této smlouvy.

Spory, které mohou vzniknout ze závazků sovětských jednotek, se projednávají podle stejných zásad.

2. Vláda Svazu sovětských socialistických republik souhlasí rovněž s tím, že nahradí vládě Československé socialistické republiky škody, které mohou být způsobeny československým institucím a občanům, jakož i občanům třetích států nacházejícím se na území Československé socialistické republiky činy nebo opomenutím osob příslušejících k sovětským vojskům, jichž se dopustí nikoliv při plnění služebních povinností, jakož i činy nebo opomenutím členů rodin osob příslušejících k sovětským vojskům – v obou případech ve výši stanovené příslušným československým soudem na základě nároků uplatněných proti osobám, které způsobily škodu.

Článek 11

1. Vláda Československé socialistické republiky souhlasí s tím, že nahradí vládě Svazu sovětských socialistických republik škody, které mohou být způsobeny na majetku sovětských vojenských jednotek dočasně se nacházejících na území Československé socialistické republiky a osobám příslušejícím k sovětským vojskům činy nebo opomenutím československých státních institucí – ve výši stanovené zmocněnci pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v Československé socialistické republice na základě uplatněných nároků a při respektování československého práva.

Spory, které mohou vzniknout ze závazků československých státních institucí vůči sovětským vojenským jednotkám, se projednávají podle stejných zásad.

2. Vláda Československé socialistické republiky souhlasí rovněž s tím, že nahradí vládě Svazu sovětských socialistických republik škody, které mohou vzniknout sovětským vojenským jednotkám dočasně se nacházejícím na území Československé socialistické republiky, osobám příslušejícím k sovětským vojskům, jakož i členům rodin těchto osob činy nebo opomenutím československých občanů – ve výši stanovené československým soudem na základě nároků uplatněných proti osobám, které způsobily škody.

Článek 12

Škody předvídané v článku 10 a 11 nahradí strany do tří měsíců ode dne, kdy zmocněnci pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v Československé socialistické republice rozhodnou nebo kdy rozhodnutí soudu se stane právoplatným.

Výplatu částek, které mají dostat poškozené osoby, jednotky a instituce, provedou příslušné orgány stran, a to v případech uvedených v článku 10 – československé orgány a v článku 11 – sovětské orgány.

Článek 13

Vláda Československé socialistické republiky a vláda Svazu sovětských socialistických republik jmenují své zmocněnce pro záležitosti dočasného pobytu sovětských vojsk v Československé socialistické republice za účelem náležitého řešení běžných otázek spojených s dočasným pobytem sovětských vojsk v Československé socialistické republice.

Článek 14

Při výkladu této smlouvy je

1. „osobou příslušející k sovětským vojskům“:
 - a) příslušník Sovětské armády;
 - b) civilní osoba, která je sovětským občanem a pracuje v útvech sovětských vojsk dočasně se nacházejících na území Československé socialistické republiky.
2. „členy rodin osob příslušejících k sovětským vojskům“:
 - a) manželky;
 - b) děti, pokud neuzavřely sňatek;
 - c) blízcí příbuzní, pokud jsou odkázáni na výživu těchto osob.
3. „Místem stálých posádek“ je území vyhrazené k dispozici sovětským vojskům vládou Československé socialistické republiky nebo místními orgány státní moci včetně míst, kde jsou rozmístěna sovětská vojska.

Článek 15

Tato smlouva vstoupí v platnost po ratifikaci oběma stranami a zůstane v platnosti, pokud se sovětská vojska dočasně budou nacházet na území Československé socialistické republiky. Smlouva může být změněna po dohodě smluvních stran.

Dáno v Praze 16. října ve dvou původních vyhotoveních, každé v českém a ruském jazyce, přičemž obě znění mají stejnou platnost.

Předseda vlády
ministrů Československé socialistické
republiky
O. Černík v. r.

Předseda Rady
Svazu sovětských socialistických
republik
A. Kosygin v. r.

**Návrh tajného protokolu ke Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR
o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa⁴³⁷**

V souladu se Smlouvou mezi vládou SSSR a vládou ČSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR z 16. 10. 1968.

Smluvní strany se dohodly na tomto:

1. Umístit dočasně na území ČSSR sovětská vojska v celkovém počtu 75 000 osob.

Vojska budou pozůstatvat (se skládat) z pěchoty, dělostřelectva, tanků a jiných druhů vojsk.

Kromě toho bude na letištích umístěno letectvo v počtu 200 letounů a vrtulníků.

Pro velení vojskům bude vytvořena Střední skupina vojsk a příslušné nižší orgány velení.

Vojenská velitelství spojeneckých vojsk nacházející se ve městech ČSSR budou zrušena v souvislosti s etapovým odchodem vojsk z území ČSSR, kromě měst, ve kterých jsou dočasně umístěna sovětská vojska.

V Praze, Bratislavě, Ústí nad Labem, Plzni, Českých Budějovicích, Brně, Ostravě, Hradci Králové, Banské Bystrici a Košicích budou ponecháni představitelé spojeneckého velení pro řešení otázek dočasného pobytu sovětských vojsk v ČSSR.

2. Československá strana vyčlení do 15. října 1968 pro sovětská vojska, uvedená v bodě 1 tohoto protokolu, v obcích a posádkách, v souladu s přílohou, potřebné a pro rozmístění vojsk vhodné kasárenské a bytové fondy ve vojenských objektech, služební a jiné budovy, jakož i čtyři letiště, vojenské a jiné objekty, které se na těchto letištích nacházejí.

Výcvikové prostory (Mimoň, Mladá, Libavá, Lešť, Malacky), střelnice a výcviková střediska pro bojovou přípravu vojsk se budou používat spolu s ČSLA.

V případě potřeby, za účelem zlepšení rozmístění vojsk a zabezpečení bojové pohotovosti, mohou sovětská vojska na vyčleněném jim území ve vojenských prostorech (objektech) provádět dočasnou výstavbu objektů, které budou majetkem SSSR.

3. Sovětským vojskům dočasně umístěným na území ČSSR se dává právo používat pro vzájemné spojení a spojení se sovětským velením na území SSSR a ČSSR všechny druhy vojenských spojovacích prostředků v souladu s předpisy platnými v ozbrojených silách SSSR.

4. Československá strana zabezpečí pro odchod spojeneckých vojsk, v souladu s čl. 1 smlouvy, železniční převozy podle požadavků velení sovětských [vojsk] a rovněž plynulý přesun útvarů a svazků na celém území ČSSR.

5. Sovětské vojenské letectvo může provádět lety nad územím ČSSR při plnění úkolů bojové přípravy a leteckých přesunů v zájmu sovětských vojsk, která se dočasně nacházejí v ČSSR, a přelety z ČSSR do SSSR, do socialistických zemí přímého sousedství a zpět v souladu s pravidly zpracovanými a schválenými velením sovětských vojsk spolu s velením ČSLA.

6. Sovětská vojska PVO, která jsou dočasně na území ČSSR, se budou používat proti cizím letounům – narušitelům vzdušného prostoru ČSSR v souladu se zvláštním plánem zpracovaným sovětským velením společně s velením ČSLA.

Přesuny sovětských vojsk mezi výcvikovými středisky a místy stálých posádek se budou provádět podle plánů velení sovětských vojsk.

⁴³⁷ Návrh tajného protokolu ke Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československa, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 79–80.

Prostory cvičení od divize a výše se určují po dohodě mezi zmocněnci pro otázky dočasného pobytu vojsk v ČSSR.

7. Tento protokol nabývá platnost dnem podepsání smlouvy mezi vládami a jeho platnost potrvá, dokud budou sovětská vojska na území ČSSR.

Změny nebo doplňky v něm mohou být provedeny po vzájemné dohodě smluvních stran.

Zpracováno 16. 10. 1968 ve 2 výtiscích v ruském a českém znění, přičemž oba mají stejnou platnost.

**Přehled jednotek ČSLA dotčených reorganizací dle rozkazu ministra národní obrany
z 28. září 1968⁴³⁸**

Hlavní dislokační a organizační opatření RMNO u

ZVO:

a) přemístit

- 13. tankovou divizi z prostorů Mladá do západní a jihozápadní části Slovenska
- 3. a 4. tankovou základnu ze Stráže pod Ralskem a Luštěnic do Hrdla a Vtelna
- 51. prapor přepravních prostředků z Hrdla do Litoměřic

b) uvolnit

- značné kapacity v okruhových skladech v Jánská, Terežín, Jaroměř a Tuchoměřice.

SVO:

a) přemístit

- 60. tankový pluk ze Šumperka do Kežmaroku
- 251. protiletadlový pluk z Vysokého Mýta do Jaroměře
- velitelství 1. automobilní brigády, 1. automobilního praporu z Vysokého Mýta do

Pardubic

- vojenskou nemocnici z Jaroměře do Hradce Králové
- 4. okruh, automobilní sklad z Vysokého Mýta do Vamberka a Jaroměře.

VVO:

a) 52. pontonový pluk z Komárno do Bratislava

- 2. prapor pásových samohybných soulodí z Komárna do Seredě
- 10. protiletadlový oddíl z Prešova do Popradu
- velitelství 3. automobilní brigády z Frenštátu pod Radhoštěm do Hlučína

b) zrušit

- 5. tankovou základnu v Opavě, Hlučíně, Krnově a Frenštátu pod Radhoštěm
- 220. protitankový pluk v Topolčanech

c) uvolnit

- značné kapacity v okruhových skladech Olomouc, Ostrava, Nové Město nad Váhom a Vrútky.

10. A:

a) přemístit

- 12. vrtulníkový pluk, 18. prapor radiotechnického zabezpečení a 2. letecký prapor z Olomouce do Prostějova
- vyhodnocovací a fotografické středisko a fotoleteckou skupinu z Hradčan do Hradce Králové
- 47. průzkumný letecký pluk, 22. letecký prapor a 2. prapor radiotechnického zabezpečení z Mladé do Pardubic a Čáslavi

b) zrušit

- 2. bombardovací letecký pluk, 46. prapor radiotechnického zabezpečení a 7. letecký prapor v Hradčanech

⁴³⁸ Zpráva náčelníka generálního štábu generála Karla Rusova prezidentu republiky o dislokačních a organizačních změnách v Československé lidové armádě, in Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/2, Praha–Brno 1999, s. 72–74.

7. A PVOS:

a) přemístit

- 1. letecký stavební prapor z Olomouce do Lipníku nad Bečvou

Složek MNO:

a) přemístit

- 5. geodetický odřad z Krnova do Opavy
- 331. vrtulníkový roj z Olomouce do Prostějova
- 4. letecký školní pluk, 11. prapor radiotechnického zabezpečení a 28. letecký prapor ze Sliache do Piešťan
- výcvikové středisko letectva z Mladé do Brna
- výcvikové středisko specialistů letectva z Piešťan do Zvolenu
- velitelství 31. silniční brigády z České Třebové do Ústí nad Orlicí
- 15 silničních praporů (v Čechách, na Moravě i na Slovensku)

b) uvolnit

- skladovou plochu Bohuslavice n. VI., Chotěboř, Týniště nad Orlicí, Ružomberok, Humenné, Ústí nad Orlicí, Nemšová, Hlohovec, Dětfichov n. B. a Bystřice pod Hostýnem

Železničního vojska:

a) přemístit

- 8. železniční stavební pluk z Jeseníku do Olomouce
- 10. železniční stavební prapor z Rimavské Soboty a Dolního Kubína.

Резюме

Еще с середины 50-х годов Советский Союз пытался разместить войска на территории Чехословакии. После Второго Берлинского и Карибского кризисов этот вопрос стал для СССР еще более важным. Возросло политическое и экономическое давление на государственных деятелей и военных представителей Чехословакии. В своих оперативных планах Советский Союз стремился показать слабость чехословацких границ перед войсками НАТО и предлагал разместить свои военные части, что позволило бы снизить военные расходы Чехословакии. Путем экономического давления Советский Союз настаивал на перевооружении чехословацкой армии, одновременно пытаясь свернуть чехословацкое военное производство, для которого в 60-х годах за немалые деньги, главным образом в Словакии, были построены новые заводы. Весной 1968 года СССР продолжил экономическое давление, усилил идеологическое и военное влияние.

Судя по все возрастающему давлению и зондированию почвы, становится понятно, что решение о "временном пребывании" своих войск на территории Чехословакии СССР принял еще перед пражской весной; окончательное решение, вероятнее всего, родилось во второй половине 1967 года. Оставался открытым лишь вопрос о численности советского контингента и способе проведения операции, о чем Советский Союз так и не смог договориться с представителями Чехословакии. В любом случае, 1967 год не случаен: в середине 60-х годов прошлого века влияние НАТО существенно ослабло. В 1966 году из состава военной структуры этой организации вышла Франция. США из-за войны с Вьетнамом на четверть сократили свое военное присутствие в Европе. В сложившихся обстоятельствах возможность резкой ответной реакции со стороны НАТО на размещение советских войск в ЧССР становилась минимальной.

Двойственность советского подхода, политические и военные решения, принятые в 1968 году, были продиктованы стремлением разместить войска неброско, не проводя на глазах у всего мира ярко выраженного акта агрессии. Советские деятели осознавали не только его экономическую сложность - утрачивался престиж в странах Третьего мира, среди левых интеллектуалов Запада и, не в последнюю очередь, среди широких слоев населения Чехословакии, до вторжения воспринимавшего Советский Союз как страну-освободителя. Приходилось

учитывать и возможно скорое моральное разложение Чехословацкой армии, что впоследствии подтвердилось, существенное снижение ее боевого потенциала и потерю довольно надежного союзника. В течение весны и лета 1968 года СССР предприняли по меньшей мере три попытки размещения своих войск наименее насильственным путем. Учения "Шумава" - самый яркий тому пример.

Размещая свои части на территории Чехословакии, Советский Союз преследовал, разумеется, политические цели, а именно: усилить влияние на внутреннюю ситуацию на случай, если бы что-то пошло "не так". И Пражская весна стала хорошим предлогом. Хотя некоторые ее проявления с идеологической точки зрения были опасными, сами по себе они не были достаточными для проведения такой крупномасштабной военной операции, как "Дунай". Поэтому заявление Советов о готовящейся контрреволюции в ЧССР и угрозе атаки "империалистов" стало только предлогом.

Советскому Союзу также требовалось укрепить свои позиции в Чехословакии в преддверии Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ). Согласно оценкам ЦРУ, своим решением о вводе войск СССР, помимо всего прочего, подтвердил большую заинтересованность в поддержании статуса-кво в Восточной Европе, чем в относительном урегулировании отношений с некоммунистическим миром.

На действия Советского Союза также повлияла ситуация на Ближнем и Среднем Востоке. И прежде всего проблема, которая на протяжении 60-х годов XX века все более сдерживала советские вооруженные силы, - разлад в отношениях с Китайской Народной Республикой. Он достиг своего апогея в марте 1969, во время пограничного конфликта за остров Даманский на реке Уссури.

Благодаря своему географическому положению в Центральной Европе - на границе двух враждующих военных блоков и общественных систем - ЧССР играла особую роль. Одной из военных причин создания Центральной группы войск в Чехословакии было обеспечение сообщения между войсками, расположенными в ГДР, ПНР и ВНР. На это ясно указывает последующая дислокация советских частей.

Атрибутами военной мощи в то время считались сильные регулярные армии (с акцентом на танковые части) и ядерное оружие в качестве эффективного средства сдерживания. С точки зрения Советского Союза, в долгосрочной перспективе территория Чехословакии без размещенного на ней ядерного оружия представляла собой открытую территорию, слабое звено в обороне, чем могло воспользоваться

НАТО. Тем не менее в рамках обсуждения Договора о нераспространении ядерного оружия в мирное время было невозможно разместить его на территории ЧССР без присутствия советских ВС, их рядовых дивизий.

Когда советским лидерам не удалось договориться с военно-политическим руководством Чехословакии во главе с Антонином Новотны, они поддержали выступивших против него оппозиционеров. В качестве "реформаторов" ключевые посты заняли люди, обеспечившие нейтрализацию чехословацких вооруженных сил. Заблаговременно были выработаны планы по передислокации Чехословацкой армии и освобождению гарнизонов для Центральной группы войск; и хотя изначально речь шла о небольшом военном контингенте, основная его часть осталась в стране на период "нормализации". В сложившейся ситуации самым важным стали смена президента и высших чиновников Министерства национальной обороны ЧССР и Генерального штаба ЧСНА. Перестановки начались уже в конце 1967 года, а наибольшего размаха достигли после вступления в должность министра национальной обороны М. Дзура, старого приятеля А. Дубчека. Вместе с тем, благодаря масштабным изменениям, проводимым новыми "реформаторами" с согласия либо по желанию СССР, и готовящейся передислокации (официально в рамках федерализма) появился еще один удобный предлог, который мог использовать Советский Союз, - снижение боеспособности чехословацкой армии.

Так как все еще было неясно, будет ли новое руководство исполнять советские приказы, в начале 1968 года возник план военного решения проблемы. С согласия Л. И. Брежнева 8 апреля высшее руководство советской армии и авиации было ознакомлено с картами и общими планами операции "Дунай". При ее подготовке советское военное руководство отдавали себе отчет в том, что военная интервенция должна быть внезапной, с привлечением большого числа солдат и военной техники. Нужно было убедить руководителей ЧСНА всех уровней в бесполезности любого сопротивления и тем самым избежать кровопролития, какое случилось в 1956 году в Венгрии. Все это требовало размещения большого числа военных подразделений вдоль чехословацких границ. Для маскировки вторжения были придуманы военные учения, проходившие с весны 1968 около границ Чехословакии и непосредственно на ее территории. Что также стало средством давления на чехословацких политических и партийных деятелей. В случае их согласия с размещением советских частей на территории Чехословакии войска были бы спокойно стянуты сюда с "учений".

Высшим чехословацким политикам, в том числе и тем, кто не сотрудничал с СССР при подготовке к вторжению, было понятно, что опасность ввода войск реально существует. Возможно, они не хотели себе в этом сами до конца признаться. И тем не менее с помощью средств массовой информации предоставляли населению искаженную информацию, создавая впечатление, что все в порядке и бояться нечего.

В итоге произошло насильственное военное вторжение, принесшее восточному блоку значительные экономические трудности и потерю престижа прежде всего в глазах стран третьего мира. А НАТО августовские события 68-го года заставили еще более сплотиться.

Чехословакия с его "реформаторским" руководством заплатила свою цену: вместо двух на ее территории разместились пять военных дивизий, на экономику легла дополнительная нагрузка, был нанесен ущерб экологии.

Одно из основных различий между пражской весной и нормализацией состоит в том, что во время пражской весны чистки проводились в основном в высших эшелонах политического и армейского руководства, с хорошими "отступными". При нормализации кадровые изменения происходили на низших уровнях руководства и, само собой, коснулись уже простого населения; и во многих случаях эти изменения не были такими "мягкими", как у высшего руководства. Подавляющее большинство партийных "реформаторов" во главе с Александром Дубчеком и военных "реформаторов" во главе с Мартином Дзуром после августа присоединилось к началу процесса нормализации. Часть "дубчековцев", снова "поменяв пальто", не смогли удержаться на своих постах, но многие успешно продолжили свою карьеру - вплоть до самой смерти или до Бархатной революции 1989 года.

Создание Центральной группы войск изменило соотношение сил на границе между ЧССР и ФРГ. Вместо десяти активных и шести мобильных чехословацких дивизий возникли 15 активных и шесть мобильных чехословацких и советских дивизий. Более того, вопреки Договору о нераспространении ядерного оружия вместе с советскими частями в Чехословакию попали ядерные боеголовки и бомбы, для которых в арсенале советской и чехословацкой армий были ракеты тактического и оперативно-тактического назначения. Боеготовность дивизий к проведению боевых операций с использованием ядерного оружия составляла несколько часов. На эту ситуацию должен был последовать ответ НАТО.

В своей работе я представил одно из возможных мнений о причинах советского вторжения в Чехословакию в августе 1968 года. Разные авторы приводят разные

доводы, но окончательный ответ на этот вопрос хранится в русских архивах, и прежде всего в особо секретных документах по заседаниям высших советских государственных, военных и партийных деятелей.

Použité zkratky

A	armáda
AV ČR	Akademie věd České republiky
BLA	Bulharská lidová armáda
<i>Bundeswehr</i>	armáda SRN
CGV	Střední skupina vojsk
ČSLA	Československá lidová armáda
DZ	dělostřelecké základny
GŠ	generální štáb
HPS	Hlavní politická správa
HSL	Hlavní správa letectva
HSPV	Hlavní správa pozemních vojsk
HT	Hlavní týl
HV KSČ MNO	Hlavní výbor KSČ MNO
IRBM	rakety dlouhého doletu
KGB	Výbor státní bezpečnosti
KNV	krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSJ	Komunistická strana Jugoslávie
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
KV KSČ	krajský výbor KSČ
LA	letecká armáda
md	mechanizovaná divize
MLA	Maďarská lidová armáda
MNO	ministerstvo národní obrany
MO	ministerstvo obrany
MRBM	rakety středního doletu
msd	motostřelecká divize
msp	motostřelecký pluk
MV KSČ	městský výbor KSČ
NA	Národní archiv
NATO	Organizace severoatlantické smlouvy
NGŠ	náčelník generálního štábu
NHPS	náčelník Hlavní politické správy
NLA NDR	Národní lidová armáda Německé demokratické republiky
NPT	Smlouva o nešíření jaderných zbraní
OS	ozbrojené síly
OV KSČ	okresní výbor KSČ
PLA	Polská lidová armáda
PrikVO	Příkarpatský vojenský okruh
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
PTBT	Smlouva o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, kosmu a pod vodou
PT-ZD	přísně tajné – zvláštní důležitosti
PÚV KSČ	politbyro Ústředního výboru Komunistické strany Československa
PVO	protivzdušná obrana

PVOS	protivzdušná obrana státu
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SA	Sovětská armáda
sbold	stíhací bombardovací letecká divize
sbolp	stíhací bombardovací letecký pluk
SDO	samostatný dělostřelecký oddíl
sld	stíhací letecká divize
slp	stíhací letecký pluk
SOS VS	Spojené ozbrojené síly Varšavské smlouvy
SRMO	samostatný raketometný oddíl
StB	Státní bezpečnost
SVO	Střední vojenský okruh
td	tanková divize
<i>US Army</i>	Armáda Spojených států
ÚSD	Ústav pro soudobé dějiny
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
UVÚ	ubytovací a výrobní úsek
VB	Veřejná bezpečnost
Vč spojení	vysokofrekvenční spojení
vd	výsadková divize
VKO	Vojenská komise obrany
VO	vojenský okruh
VPA KG	Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda
vPVOS	vojska Protivzdušné obrany státu
VR MNO	Vojenská rada Ministerstva národní obrany
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
VVO	Východní vojenský okruh
VVP	vojenský výcvikový prostor
ZAS	prostředky pro zabezpečení spojení
ZN	zástupce náčelníka
ZNGŠ	zástupce náčelníka generálního štábu
ZVO	Západní vojenský okruh
ZVP	zástupce velitele pro věci politické

Prameny a literatura

Primární zdroje:

NA, fond 02/1

SÚA, Archiv ÚV KSČ, fond 02/1, 2

VÚA-VHA, fond GŠ MNO r. 1968

VÚA-VHA, fond KMNO r. 1968

VÚA-VHA, fond MNO r. 1966, 1968

VÚA-VHA, fond MNO-NGŠ r. 1968

VÚA-VHA, fond VR MNO r. 1968, 1970

Benčík, A. – Navrátil, J. – Paulík, J., *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970 6/1–6/2*, Praha–Brno 1996 a 1999

Public Papers of the Presidents of the United States: Lyndon B. Johnson, 1968–69 I. díl, Washington DC, 1970

Vondrová, J. – Navrátil J. a kol., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/1–4/3*, Praha–Brno 1995–1997

Vondrová, J., *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967–1970 4/4*, Praha–Brno 2011

Zdanovič, A. A. – Laškul, V. F. – Morukov, J. N. – Tortov, J. Ch., *Čechoslovackije sobytija 1968 goda glazami KGB i MVD SSSR*, Moskva 2010

Trestní zákon z 29. listopadu 1961 (zákon č. 140/1961 Sb.)

Ústava Československé socialistické republiky z 11. července 1960 (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.)

Ústavní zákon o Radě obrany státu z 31. ledna 1969 (ústavní zákon č. 10/1969 Sb.)

Vládní vyhláška z 16. srpna 1955 (č. 45/1955 Sb.)

Zákon o obraně Československé socialistické republiky z 18. dubna 1961 (zákon č. 40/1961 Sb.)

Knihy:

Aljochin, R., *Vozdušno-děsantnyje vojska: istorija rossijskogo děsanta*, Moskva 2009

Andrew, Ch. – Mitrokhin, V., *The Sword and the Shield*, New York 2001

Andrijanov, V. I., *Kosygin*, Moskva 2003

Bárta, M. – Cvrček, L. – Košický, P. – Sommer, V., *Oběti okupace. Československo 21. 8.–31. 12. 1968*, Praha 2008

Benčík, A., *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998

Benčík, A., *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007

- Benčík, A., Operace „Dunaj“. Vojáci a Pražské jaro 1968, Praha 1994
- Benčík, A. – Pecka, E. – Pecka, J. – Sarandev, A., Bulharsko a československá krize 1968, Praha 1995
- Benčík, A. – Pecka, J., Varšavská čtyřka proti Československu 1968, Praha 1998
- Biřák, V., Paměti V. Biřáka, Praha 1991
- Bílek, J. – Láník, J. – Minařík, P. – Povolný, D. – Šach, J., Československá lidová armáda v koaličních vazbách Varšavské smlouvy, Praha 2008
- Bock, R., Tu-16 Badger, Carrolton 1990
- Bracke, M., Which Socialism, whose Détente, Budapest – New York 2007
- Císař, J., Vývoj československého zákonodárství v letech 1968–1970, Praha 1995
- Čermák, V., Operace srpen 1968, Praha 2011
- Čížek, R., Ztracené archivy 1968 – 21. srpen 1968 v ulicích Prahy, Praha 2011
- Daněk, J., Poznámky k právním souvislostem pobytu sovětských vojsk na území Československa 1968–1991, Praha 1995
- Dubček, A., Naděje umírá poslední, Praha 1993
- Dúbravčík, J., Su-7 v československém letectvu 1964–1990 1. a 2. díl, Nevojsice 2010 a 2011
- Durman, K., Útěk od praporů, Praha 1998
- Faure, J., Americký přítel, Praha 2006
- Fidler, J., 21. 8. 1968 – Okupace Československa – Bratrská agrese, Praha 2003
- Fidler, J., Geopolitické aspekty sovětské agrese vůči Československu v srpnu 1968, Praha 2010 (disertační práce)
- Fojtek, V., U.S. foreign policy and the 1968 soviet invasion of Czechoslovakia in an international context, Praha 2006 (disertační práce)
- Francev, V., Československé tankové síly 1945–1992, Praha 2012
- Gordon, Y., Soviet Strategic Aviation in the Cold War, Manchester 2009
- Grzegorzewski, J., Samolot bombowy Tu-16, Warszawa 2000
- Hájek, J., Paměti, Praha 1997
- Havlíček, D., Jaro na krku. Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Praha 1998
- Hottmar, A. – Mackovík, S., Soviet Air Force over Czechoslovakia 1968–1991 Part I, Hradec Králové 2008
- Jakubovič, N., Stratosfernyje kreposti B-52, M-4 i Tu-95, Moskva 2011
- Jičínský, Z., Právní myšlení v 60. letech a za normalizace, Praha 1992
- kol., Avia/Letov C-2 – Aero L-29 Delfin – De Havilland Tiger Moth, Praha 1992
- kol.: Bezpečnostní aparát, propaganda a pražské jaro: Sborník k mezinárodní konferenci, Praha 2009
- Kostin, B., Margelov, Moskva 2005

- Kovrig, B., *Of Walls And Bridges*, New York 1991
- Kural, V., *Československo roku 1968*, Praha 1993
- Leatherman, J., *From Cold War to Democratic Peace*, New York 2003
- Ležžov, I. I., *Dal'nij razvědčik*, Moskva 2005
- Liehm, A. J., *Minulost v přítomnosti*, Brno 2002
- Luňák, P. (ed.), *Plánování nemyslitelného. Československé válečné plány 1950–1990*, Praha 2008
- Macek, J. a kol., *Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968*, Praha 1990
- Madry, J., *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994
- Majorov, A., *Vtorženije. Čechoslovakija 1968*, Moskva 1998
- Mastny, V. – Holtsmark, S. G. – Wenger, A. (ed.), *War Plans and Alliances in the Cold War*, London a New York 2006
- Mayers, D., *The Ambassadors and America's Soviet Policy*, New York 1995
- Medvědĕv, R. A., *Andropov*, Moskva 2006
- Mlečin, L. M., *Brežněv*, Moskva 2008
- Mlynář, Z., *Mráz přichází z Kremlu*, Praha 1990
- Novotník, J. – Chrastil, S. (ed.), *Vojáci, kteří neztratili svou čest. Sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná léta normalizace československé armády*, Praha 2002
- Pajórek, L., *Polska a „Praska wiosna“*, Varšava 1998
- Pauer, J., *Praha 1968 – Vpád Varšavské smlouvy*, Praha 2004
- Paulík, J., *Po invazi*, Praha 1996
- Pazderka, J., *Invaze 1968 – Ruský pohled*, Praha 2011
- Pecka, J., *Spontánní projevy pražského jara 1968–1969*, Brno 1993
- Pecka, J. (ed.), *Sovětská vojska v Československém vývoji 1968–1991*, Praha 1998
- Pecka, J. – Prečan, V. (ed.), *Proměny Pražského jara*, Brno 1993
- Pepich, E., *Zamyslenie*, Žilina 1998
- Pithart, P., *Osmašedesátý*, Praha 1990
- Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara I*, Praha 2008
- Povolný, D., *Vojenské řešení Pražského jara II*, Praha 2010
- Púčik, M., *Slovensko v bezpečnostnom systéme medzi Východom a Západom v období rokov 1960–1968*. In: *Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja 1948–1968*, Bratislava 1997
- Ratkin, V. – Pazynič, S. – Zolotov, V., *Vojenno-transportnaja aviacia Rossiji 75 let*, Moskva 2006
- Reiman, M., *Rusko jako téma a realita doma a v exilu*, Praha 2008
- Rigmant, V. G., *Dalnyj bombardirovščik Tu-16*, Moskva 2009

- Rogoza, S. L. – Ačkasov, N. B., *Zasekrečennye vojny 1950–2000 gg.*, Sankt Petěrburg 2003
- Simon, J., *Warsaw Pact Forces: Problems of Command and Control*, Boulder 1984
- Skilling, H. G. (ed.), *Czechoslovakia 1968–1988*, London 1991
- Suvorov, V., *Můj život v Sovětské armádě*, Praha 2009
- Šik, O., *Jarní probuzení – iluze a skutečnost*, Praha 1990
- Štěpánek, K. – Minařík, P., *Československá armáda na Rýnu*, Praha 2007
- Uhl, M., *Krieg um Berlin? Die sowjetische Militär und Sicherheitspolitik in der zweiten Berlin-Krise 1958 bis 1962*, München 2008
- Vacek, M., *Generál studené války*, Praha 2004
- Valenta, J., *Sovětská intervence v Československu 1968 – Anatomie rozhodnutí*, Praha 1991
- Vaněk, M. – Urbášek, P., *Vítězové? Poražení?*, Praha 2005
- Williams, K., *The Prague Spring and its Aftermath*, New York 1997
- Žáček, P., *Odvrácená tvář pražského jara*, Cheb 2010

Periodika:

- Bílek, J., *Vznik organizace Varšavské smlouvy a československá armáda*, *Historie a vojenství* 3/2005, s. 20–30
- Dubánek, M., *Film Most u Remagenu a ČSLA*, *Fakta a svědectví* 8/2011, s. 20–21
- Dvořák, J., *Srpen 1968*, *L+K* 18–21/1995, s. 1477, 1478, 1557, 1558, 1633, 1634, 1709
- Dvořák, J., *Vojenské důvody invaze do Československa v roce 1968*, *Soudobé dějiny* 4–5/1994, s. 591–597
- Fojtek, V., *Bonn's Complex Relations with Washington as a Background for West German Policy towards Czechoslovakia in 1968*, *Kosmas: Journal of Czechoslovak and Central European Studies* 2/2007, s. 46–67
- Fojtek, V., *U.S. foreign policy and the 1968 soviet invasion of Czechoslovakia in an international context*, Praha 2006 (disertační práce)
- Fojtek, V., *U.S. Foreign Policy towards Czechoslovakia in 1968 in the Context of the Vietnam War*, *Studia territorialia XII-2008*, s. 33–56
- Fojtek, V., *„Uplatňovat zdrženlivost.“ Reakce Washingtonu na československou krizi v roce 1968*, *Český časopis historický* 3/2008, s. 562–597
- Fojtek, V., *West European Security in the Aftermath of the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia*, *Studia territorialia* 5/2003, s.17–48
- Hlaváček, J., *Sloužili jsme vlasti: Pražské jaro a normalizace u 28. stíhacího bombardovacího leteckého pluku ve vzpomínkách pamětníků*, *Historie a vojenství* 4/2010, s. 25–37
- Kalous, J., *Generál Jan Šejna – předmět zájmu vojenské kontrarozvědky*, *Securitas imperii* 8, Praha 2001, s. 95–148

- Láník, J., Druhá Berlínská krize a reakce ČSLA na výstavbu Berlínské zdi, *Historie a vojenství* 3/2005, s. 91–104, 4/2005, s. 69–81
- Luňák, P., Za devět dnů jsme v Lyonu. Plán použití Československé lidové armády v případě války z roku 1964, *Soudobé dějiny* 2000/3, s. 403–419
- MacGregor, S. A., Uncertain Allies? East European Forces In The Warsaw Pact, *Soviet Studies* 2/1986, s. 227–247
- Pajórek, L., Účast polské armády na operaci DUNAJ, *Historie a vojenství* 1/1996, s. 65–85
- Pataky, I., Podiel maďarskej ľudovej armády na obsadení Československa v roku 1968, *Vojenska historia* 4/1999, s. 72–91.
- Pichoja, R. G., Čechoslovakija 1968 god: Po dokumentam CK KPSS, *Novaja i novějšaja istoria* 6/1994, s. 3–20, a 1/1995 s. 34–48.
- Plavec, M., Srpnové dny roku 1968 na letišti Mladá, *Historie a vojenství* 4/2008, s. 74–80
- Povolný, D., 33. protitanková brigáda v Lešanech v srpnu 1968, *Historie a vojenství* 3/2008, s. 35–39
- Povolný, D., Cvičení VLTAVA v roce 1966, *Historie a vojenství* 2/2008, s. 74–80
- Povolný, D., Hokejové události v březnu 1969 z pohledu ČSLA, *Historie a vojenství* 3/2010, s. 59–83, 4/2010, s. 4–24
- Prohlášení předsednictva ÚV KSČ, *Práce*, 21. srpen 1968, druhé zvláštní vydání
- Tomek, P., Raketové nosiče jaderných zbraní na území Československa, *Historie a vojenství* 3/2012, s. 73–91
- Tůma, O., Nejhorší možná varianta, *Soudobé dějiny* 2/2008, s. 318–340.
- Vzpomínky generála Jaškina, *Lidové noviny*, 3. 9. 1992, s. 9
- Wenzke, R., NDR a její Národní lidová armáda během krize v Československu 1968, *Historie a vojenství* 3/2006, s. 4–22

Internet:

- Belda, J. – Benčík, A. – Vlašánek, M., Rozhovor s genpor. Ing. Václavem Vitanovským, CSc. v Praze 20. listopadu 1990,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16857&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Dúbravčík, J., 34. stíhací bombardovací letecká divize [1958-1992],
<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/66130/title/34-stihaci-bombardovaci-letecka-divize-1958-1992>, 22. května 2009
- Fidler, J., 2. stíhací bombardovací letecká divize [1961-1969],
<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/70166/title/2-stihaci-bombardovaci-letecka-divize-1961-1969>, 22. května 2009.
- FS ČSFR tisk 645 z 16. 4. 1991, Interpelace předsedy vlády ČSFR Mariána Čalfy, ministra zahraničních věcí ČSFR a místopředsedy vlády ČSFR Jiřího Dienstbiera, ministra obrany ČSFR Luboše Dobrovského,
http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0645_00.htm, 20. listopadu 2011

- Graber, P. M., The Collapse of the Bretton Woods Fixed Exchange Rate System, <http://www.nber.org/chapters/c6876.pdf>, 20. února 2013
- kol., Jaderné hlavice, Československo a Varšavská smlouva po karibské krizi, <http://www.praguecoldwar.cz/rakety.htm>, 20. února 2010
- Luňák, P., Record of Conversation with Colonel (retired) Karel Štěpánek on 28 March 2000, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16243&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Mareš, J., Nuclear Imponderables, Parallel History Project, http://php.isn.ethz.ch/collections/coll_czechgen/nuclear_imponderables.cfm, 25. května 2009
- Memorandum of discussion, Federal Open Market Committee, 14. března 1968, <http://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/fomcmod19680314.pdf>, 20. února 2013
- Minařík, P., Studie a materiály poválečné armády, <http://armada.vojsenstvi.cz/povalecna/studie/22.htm>, 15. června 2010
- Odpovědi na některé otázky z projektu „Rozhovory s čs. generály z období studené války, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=19565&lng=en>, 11. března 2008
- Organization for Security & Cooperation in Europe, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/organization-for-security-a-cooperation-in-europe>, 17. březen 2012
- Přehled vlád ČSSR 1960–1990, <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1960-1990-cssr/>, 16. května 2012
- Sieber, K., Rozhovor s arm. gen. Ing. Karlem Pezlem v Praze 11. listopadu 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16846&lng=en>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jánem Franko v Praze 15. července 2003, Parallel History Project, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16838&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Jaroslavem Vinklerem, CSc. v Praze 23. ledna 2004, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16856&lng=en>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genmjr. Ing. Vladimírem Pickem ve Velkých Popovicích 26. září 2003, Parallel History Project, <http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16847&lng=en>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genmjr. prof. Ing. Vojtěchem Menclem, DrSc. v Praze 18. února 2004, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16845&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Jozefem Činčárem v Praze 26. srpna 2003, <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16705&navinfo=15706>, 11. března 2008

- Sieber, K., Rozhovor s genplk. Ing. Miroslavem Šmoldasem v Praze 7. listopadu 2002,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16854&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Stanislavem Procházkou v Mladé Boleslavi 26. ledna 2004, Parallel History Project,
<http://php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?id=16849&lng=en>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Vlastislavem Raichlem v Praze 19. června 2003,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16850&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Antonem Slimákem v Praze 7. října 2003,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16852&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Sieber, K., Rozhovor s genpor. Ing. Mojmírem Zachariášem v Praze 14. října 2003,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16858&navinfo=15706>, 11. března 2008
- Suncey, V. P., Sostav vojsk armij Varšavského dogovora v operacii „Dunaj“ v 1968 godu v ČSSR, <http://www.dunay1968.ru/structure.html>, 2. červenec 2012
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – Procedural History,
<http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/tnpt/tnpt.html>, 18. prosinec 2011
- Varšavská smlouva, <http://csla.cz/armada/vs/varsavskasmlouva.htm>, 30. srpna 2012
- Zahradníček, T., Rozhovor s generálem Wojciechem Jaruzelským o Husákově, o srpnu 1968 a o kosmonautech,
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16835&navinfo=15706>, 11. března 2008